
VE RI
TAS

Kronvalda Attis,
1893. gadā

[redacted]

Rigas Latweeschu Beedribas Derigu Grahmatu Nodala.

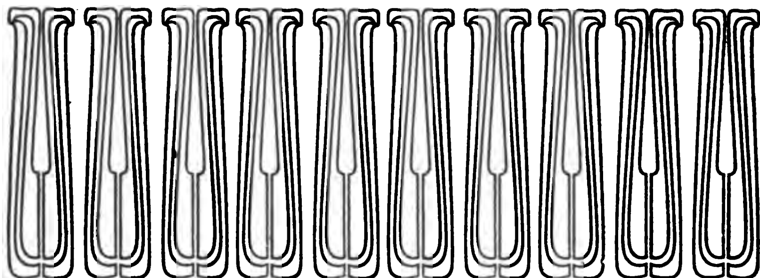
Kronwalda Attis.

Gabals is latweeschu garigās dsihwes.

Sastahdits no

K. Kundsiņa.

Ar Kronwalda gihmetni un kapa peeminekli.

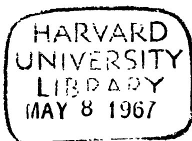

Rigā, 1905.

Drukats P. Gailis tipo-litografijā, Rigā, Jahna eelā Nr. 8.

ДОЗВОЛЕНО ЦЕНЗУРОЮ.
С.-ПЕТЕРБУРГЪ, 8-го НОЯБРЯ 1904 ГОДА.

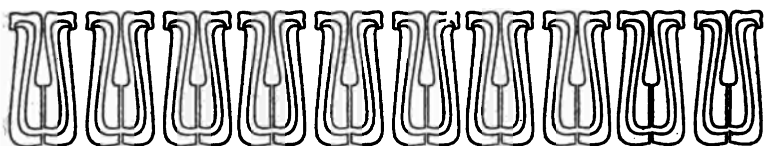

DRAUGEEM ſkolotajam J. Dihriķim,
ſkolas preekſchneekam,
K. Mülleram un daktera
K. Lihbeeſcha peemiņai.

Preekſchwahrdi.

Tas ir wezs parahds, ko nolihdſinam ſchini grahmatâ. Gadeem tas guleja eeſahkts, bet nepabeigts. Sawa muhſcha deenâs Kronwalds reiſ wehlejâs, lai ſaſtahdot ta dſihwes aprakſtu. Toreiſ neiſdewâs. Tagad eſam galâ.

Pa tám ſtarpàm aiſtezejis labs laika gabals. Ta laika jaunee mehs tagad eſam palikuſchi wezee. Zitas wajadſibas ſtahjuſchás preekſchgalâ. Muhſu tautibas zenteenu ſpirgtais pawaſaris pahrwehrtees ſaimneezibas zihņu karſtajâ waſarâ. Latweeſchu tautiſkais inſtinkts toreiſ parahdijàs liberalâs teorijâs un mahzibâs. Muhſu laikôs tas nodibinas ſozialôs dſihwes jautajumôs. Galu galâ tas ir kahrtigais gahjeens muhſu tautas attihſtibâ. Tee paſchi dſineju ſpehki un wedeju mehrķi tur kà ſche: tautas garigà un laizigà labklahjiba. Katram laikam tikai ſawi zeli.

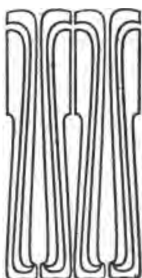
Kronwalda dſihwes zelſch un domu gahjeens ir ſihmigs tautibas laikmetam. Tanî atrodas dſihwibas dihgli muhſu tautas ihpatnibai uſ wiſeem laikeem. Kronwalds ir teoretikas zilweks un ideaꞁiſta dabas. Bet wiņa teorija dibinas uſ tautas dwehſeles poſitiweem ſpehkeem. Wiņa ideals ſtahw tautas tikumâ. Wiņa dſihwes aprakſtu eſam ſaſtahdijuſchi turedamees pee wiņa paſcha wahrdeem un rakſteem, nebihdamees daſchreiſ

pat atkahrtotees. Esam rahdijuschi, kur tam wihlees, bet ari leezinajuschi, kur tas naw palizis kaunâ ar sawu tautas darbu un tehwsemes mihlestibu. To atgahdinat muhsu laikôs nebuhs weltigi. Un preezatos, ja daschs ar to buhtu skubinats un stiprinats tautas mihlestibâ un tehwsemes darbâ.

Grahmatu dahwinam draugeem, kuri bij draugi ari Kronwaldam. Pirms darbs rakstôs isnahzis, weens no wiņeem aisgahjis muhschibâ. Bet wiņa peemiņa mums paleek.

K. K.

Smiltenes mahzitaja muischâ,
6. oktobrî 1904. g.

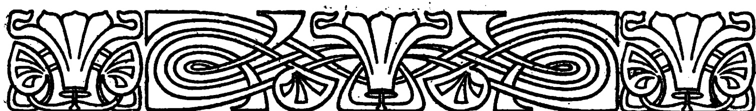

« « Durbê » »

1837.–1865.

1. Dsimums latweetibâ, waj wahzeetibâ, sweedribâ, polibâ? — Tehws, mahte. — Audschu tehws. — Skola Durbê un Leepajâ.

Klauschinot pehz dsimuma muhsu latweescheem, kuri wairs nestahw semneeku kahrtâ, daudsreis noteek leelas jukas. Ziti teizas, tee esot zehluschees no wahzeescheem, ziti no sweedreem un poleem. Naw ko brihnetees, ka daschâ tagadejâ latweeschu ziltî eejaukuschàs wezas wahzu, sweedru, poku un pat kreewu asinis, jo zaureem gadu simteneem schìs tautas satikàs Widsemê un Kursemê. Bet wehl wairak latweeschu palikuschi par sweedreem, wahzeescheem newis no dsimuma, bet ais eeraduma, pehz Baltijas dsihwes apstahkleem. Wahzeeschu rokâs pahrgahja seme, wara, manta, isglihtiba. Latweeschi tikai palika par semneeku kahrtu, atkaribâ no wahzu kungeem. Kas gribeja tikt augstakâ weetâ, tahlakâ mahzibâ, tas spehja to panahkt tikai ar wahzeeschu palihdsibu un mekleja pats palikt par wahzeeti. Tahdi schejeenes wahzeeschi ir neskaitami muhsu widû, kas zehluschees no latweescheem un winu ziltis wisas wairs naw sinamas.

Pats wisu dedsigais latweetis, Kronwalda Attis, sawâ laikâ ari bij padots tahdam eeraduma spehkam. Jaunelis buhdams, tas sewi tureja par wahzeeti. Pehzak tas nehmàs klauschinat un isdabuja, ka pehz labas teesas tas esot zehlees no sweedreem.

„Manôs jaunibas gadôs“ — tà tas wehlak rakſta eeksch „Nationale Bestrebungen“ — „isglihtotu zilweku wairs netureja par latweeti. Kas sewi sauzàs par latweeti, buhdams isglihtots, tam — sazija — esot augstprahtibas welns, jo neesot nekahdas latweeschu tautas. Tikai semneeks esot latweetis . . .“

Kronwalda draugs, skolotajs Schaefers, zitreis Durbê, wehlak Leepajâ — stahstija, pehz Durbes basnizas grahmatàm Kronwalda tehwu tehwi esot zehluschees no wahzeescheem. Us semèm dsihwodami tee esot palikuschi par latweescheem un peenehmuschi latweeschu walodu.

Schinî leetâ pats Kronwalds isrunajàs ar sawu audschu tehwu Katterfeldta mahzitaju Durbê, tam rakstidams 1869. g. no Tehrpatas: „. . . . Dahrgais tehws! . . . Sewi aisleegdamees

un nebehdadams par nekahdeem pretekkeem, Tu esi puhlejees pazelt mahzibâs un tikumôs to tautu, pee kuras es peederu ne tikai no d s i m u m a, bet ar wisu sirdi, prahtu un darbu. Mans augstakais preeks, manas leelakâs behdas stahw latweeschu t a u t a s laimê un nelaimê. Tapehz ari nododu sawus spehkus, lai latweeschi zeltos sawâ tautibâ, jo neatrodu prahtiga eemesla ne wehsturê, ne tagadejo laiku buhschanâs, atturet atpakal scho tautas zilti no isglihtibas, kam tahda spehziga dsihschanâs, un kas pati tagad sahkusi attihstitees un kam tahda isdewiga dsihwes weeta netahlu no juhras starp diwi leelâm warenâm walstibâm... Man schkeet, semes wirsû deesgan telpas buhs ari latweescheem ar latweeschu walodu...

Tu saki, es newarot wairs sewi turet par dsihwu lozekli latweeschu tautâ, dabujis mahzibas zitâ walodâ. Tahdas domas man rahdâs buht netaisnas. No sawa dehla, kam buhtu gadijees iseet zauri semâm un augstâm skolâm ar sweschu mahzibas walodu, Tu teescham neatlaistos, kamehr tas paleek Taws dehls un Tawas tautas lozeklis. Redsi, gluschi tadehl no wisas sirds es turos pee dseesmas wahrdeem:

„Tapehz latweets esi dsimis,
Ka buhs dsihwot tautas dehl.
Labak pirtî buhtu grimis,
Kam naw sawas tautas schehl.

Pascham pirmajam buhs dsihtees
Atmest to, kas tautu ehd.
Tew ar to wairs nebuhs pihtees,
Zaur ko latweets dublôs sehd!..."

Wezaki Kronwaldam bij weenkahrschi, darbigi tautini. Tehws, pehz amata skroderis, dsihwoja par moderneeku un pehzak par rentneeku Maf-Krotes Widus muischinâ, Lejas-Kursemê, Durbes draudsê. Tas prata ari rakstit. Mahte bij semneeku seewina, kas mahzeja tikai lasit drukatâs grahmatâs. Dehls wezakeem sinas laisdams daschreis lika tâs eespeest rakstôs, lai mihlâ mahte ir pati waretu islasitees. Mahti Kronwalds loti zeenija. Rakstidams bruhtei 1865. g. tas saka: „... Tu esi satikusees ar maneem wezakeem un tee Tew patikuschi!... Saki, waj waresi eedraudsetees ar manu mihlo mahti? Waj redseji, kahds tai kreetns karakters? Luhdsu, raksti man, jo sawu mahti es dikti mihlu!..." Un zitâ reisê:

„... Manu wezaku preekschâ tà turees un rahdees, kà pirmo reis, kur manai mahtei Tu esot gahjusi pretim ar behrna prahtu... To Tew saku, wiņa nepahrpratis Tewi...“

Un 1869. g., preezadamees par Rigas Latweeschu beedribas namu, Kronwalds godinaja mahtes peemiņu: „... Kad muhsu tauta preeksch gadu simteņeem pehz ilgas un duhschigas zihnischanàs saudeja sawu wakibu, sawus dahrsus un tihrumus, pilis un wadoņus, tad tatschu tautai neisnihka eekschigàs, dwehseligàs rotas. Muhsu pirmtehwu waloda, tiziba un tikumi usglabajàs gan tumscho meschu noslehpumâ, gan duhmaiņàs pirtìs, gan semàs salmu paschobelês. Dsimums pehz dsimuma peedsima, usauga, nomira... Tehwi behrneem neatstahja nekahdas mantas. Bet pee mahtes kruhtim behrni eesihda pagahjuscho laiku atmiņu. Mahtes klehpî masiņo sirdis eelihgsmojàs ar gudràm mahzibàm un lihdsibàm. Mahtes luhpas atjaunoja tizibu, ka muhsu pilis neesot pawisam isputinatas. Tàs esot tikai apburtas, paslehpuschàs semes klehpî, no kuŗas tàs kahdu deen' lepni sazelschotees... Schi tiziba usglabajusees lihds muhsu deenàm. Es ari to mahzijos no sawas mahmuliņas. Un ak! Neissakams preeks! Schi tiziba nebij weltiga, neds wiltiga. Mums tagadejeem tautas dehleem laimes mahte nolehmusi tahdu likteni, redset schos laikus, kur tautas pilis sazelas wirs semes, jo dsimts-mahjas, pagastu un draudses skolas un Rigas Latweeschu beedribas nams naw zits nekas, kà tahdas pilis, ko zereja newihtoschà zeribâ...“

Krotes moderneekeem Deews bij dewis 4 dehlus, no kureem muhsu Attis bij otrais. Tas peedsima 1837. g. 3 aprilî. Tehws, mahte zik spehdami ņehmàs gahdat behrneem labas mahzibas. — Kà putni sawus masiņos tee weenu pehz otra israidija un wezaku mahja galâ behrneem palika kà zeems.

Wezakais dehls palika par semes mehrneeku. Treschais ismahzijàs par bilschu greeseju. Jaunakais eestahjàs apteekî.

No wiseem behrneem Attis bij jo wehrigs un ari dsihws dabâ, jautris garâ. Wezaki to aisdewa pirmajâ skolà pee Stobbes — Krotê un pehzak us Mas-Lahņeem pee Freiberga.

Ta laika Durbes mahzitajs, Dr. E. H. Katterfeldts pamanija manigo puiku. Tas peerunaja wezakus, to laist us Durbi, Springera priwatskolà, apsolidamees to ņemt pee sewis, par beedri saweem behrneem. Gadus trihspadsmit wezs buhdams Kronwalds aisgahja us Durbes mahzitaja muischu un tur palika audschu dehla kahrtà.

Sawam audſchu tehwam Kronwalds zauru muhſchu rahdija atſinibu un pateizibu.

Kad Durbê buhdams 1864. g. tas ſarakſtija grahmatinu „Maſais Wahzeets“, — tad „no ſirds godbijibas un behrna pateizibas“ tas to dahwinaja H. E. K. mahzitajam, „kà tahdam wihram, kas no wiſa ſpehka palihdſ dſihtees pehz pateeſàs iſglihtibas“. Laikrakſtâ „Draugs un beedris“ 1868. g. № 23, Kronwalds, laiſdams atklahtu wehſtuli amata beedrim Taurinam, peemineja: „Man tikai ſchehl, ka ne=eſat peeſaukuſchi wahrdâ nepeekuſuſcho, kreetno ſkolas peekopeju Durbes draudſê, kas ari mudinajis manu garu, ruhdidams manu ſirdi, proti Dr. H. E. K.—a mahzitaju, kas ſkolotajus ſkubinadams ſkubinaja uſ katru kreetnu darbu, ſewiſchki uſ ſaeeſchanàm ſaukdams: Uſ preekſchu, uſ preekſchu! Bet ſchis goda tehws laikam pelnijis tahdu zeenu, ka wina ſwarigà darboſchanàs jo plaſchi jaiſſtahſta ihpaſchâ rakſteenâ.“

Kad Katterfeldta mahzitajs Kronwaldam rakſtija, ne=eſot wajadſigs to tà godat; tas ne=eſot to pelnijis, tad Kronwalds tam atbildeja: ... „Tawas godaſchanas dehl, „Draugâ un beedrî“ man jaſaka, ka neluhkojot uſ to, ka es eſmu Taws audſchu dehls, man ſirds tàpat arweenu pateizibas pilna, eedomajotees Tawas ſirmàs galwas. ... Skubinats no tihras ſirds un zilweku mihleſtibas ar ſaweem darbeem Tu ſtahwi widû ſtarp teem deeſgan retajeem wihreem, kas zik ſpehdami palihdſejuſchi gahdat par latweeſchu tautas garigo uſplaukſchanu. To peeminet nenahkàs tikai ween manai galwai. Kad ir zits neweens Tew nezeltu peeminekli, debeſu uguns dſirkſtelites, kuras, tà ſakot, Tu eſi iſkaiſijis ar ſwehtigu roku, tàs jau tagad eedegas Tawai peeminai un turpmak gadu deſmitôs iſplahtiſees arweenu leelakâs leeſmâs....

Kas zilwekeem atnes paleekamu labumu, tee naw wis tà ſauzamee „labee zilweki“, kam ſpehks ziteem apgahdat maiſi un weetas, bet tee ir mahzibu iſplahtitaji (Intelligenz=Beförderer), lai winu darba laiks buhtu jo ſchaurs un lai daſchi ari neſapraſtu winu darboſchanos waj to aplam tulkotu. Ko Tu eſi ſkubinajis wahrdeem, waj darbeem, rakſtôs, waj runâs, tas kuſteſees uſ preekſchu un arweenu paliks par leelakeem wilneem, kad ir Tew nebuhtu nolikts, redſet winu ſwehtibas augļus.

Kad tikai kahda eewehrojama daļa no muhſu ſemê atnahkuſchajeem wahzeeſcheem buhtu ſpehjuſi apkert tahdu kuſtibu, labu gabalu mehs tad buhtu tahlaku ſawâ ziwiliſazijâ. Bet leetas, kas notikuſchas, wairs neſpehjam groſit; mums

jamahzas no pagahjuscho laiku notikumeem un jamekle panahkt mantas, kam eekschâ dsihwiba. To drihkstam darit jo preezigi, redsedami, ka 50 gadus garigi kustotees, lai gan gausumâ, atlez wairak labuma, nekâ 600 gadus saldi sapnojot. Bet leelakais gods, ko zilweks zilwekam spehj rahdit, nahkas gara waroneem, kas palihdsejuschi pahrspeht wezos kawekkus un aisspreedumus tautai par labu, lai schee wihri buhtu bijuschi waj milsigu walstibu keisari, waj latweeschu mahzitaji lauku draudsês." —

No dsimuma Katterfeldta mahzitajs bija wahzsemneeks. Rakstôs tas tika pasihstams sastahdidams apzerejumu par latweeschu tautas dseesmàm latweeschu draugu beedribas gada grahmatâ. Us otro wispahrigo skolotaju sapulzi Rigâ 1873. Katterfeldts ari bij eeluhgts. Wezuma un nespehka dehl tas newareja nokkuht, bet aislaida wehstuli. Kronwalds to nolasija, galâ swaru likdams us wina wahrdu: Hermanus Ehrenfests Katterfeldts, gribedams ar to sazit, ka tas esot wihrs „godâ stiprs." —

Pa to laiku, kur Kronwaldam buhtu nahzees braukat tehwam lihds ar peena wesumu us Leepaju, tas sehdeja Durbes skolâ un dsihwoja mahzitaja muischâ kâ mahjas behrns. Kad mums ziteem latweeschu behrneem, usaugot semneeku istabâs, ilgu laiku jakaro ar leeku bailibu, waj neisweizibu, waj atkal kad dascheem jamozas ar wahzisko isrunu, tad Kronwaldam schinî sinâ nahzàs daudf weeglaki. Droschumâ un isweizibâ, daschkahrt ari nebehdibâ un wahzu walodas isnanibâ tas eemanit eemanijàs un palika, kâ „kungu" behrns usaugdams, Durbes mahzitaja muischâ kopâ ar mahzitaja dehleem.

Springera priwatskolâ tas palika lihds 16. gadam, kamehr to eeswehtija. Tas nogahja wahzu eeswehtijamajâ mahzibâ pee audschu tehwa. Tad to nodewa us Leepaju aprinka skolâ, ko toreis sauza ari par muischneeku skolu. Tagadejà Nikolaja gimnasija no tàs zehlusees. Tai bij 4 klases un tur mahzija ari latinu un greeku walodâs.

Tur wairak gahja augstneeku behrni. No latweescheem pirmais tur bijis Kristjahnis Waldemars, kas pehzak pats tahlak mahzidamees eestahjàs ta laika Tehrpatas augstskolâ.

Diwi brahki Groti ar Kronwaldu reisê gahja skolà Leepajâ. Weens no teem wehlak dsihwoja Maskawâ. Otris— dakteris, aisgahja us Londoni. Fr. Treulandam (Brihwsemneekam) Maskawâ isdewàs no teem saklausinat daschas sinas par Kronwaldu. Tas esot bijis dedsigs us mahzibàm neat=

turams no grahmatàm, kuràs tas gulejis zauràm naktim. Meegam uſnahkot tas mehrzejis kahjas uhdenî, lai paliktu no= modà. Grahmatas tas dabujis no grahmatu tirgotaja Dohnberga. Reiſàm ziti ſſkolneeki redſejuſchi Kronwaldu ejot uſ mahjàm ar grahmatu klehpi. Azis tam ſſpihdejuſchas aiſ preeka.

Pirmajâ pusgadâ Kronwalds bij pirmais ſſawâ klaſſê. Bet tad notika pahrwehrſſchanàs. Tſchaklais puika ſſahka at= laiſtees un ſaudeja preeku mahzitees. Tas palika kuhtrs, neuſ= manigs. Skolotaji bij ar to nemeerà.

Wehlak ſſpreeſdams Kronwalds uſkrauj wainu ta laika nedſihwajai mahzibas metodei, kas nogurdinajuſſi behrna jaut= ribu. „Sagremoſſchana ſſkolas ſtundàs ween nepeeteek. Pats eſſmu dſihws leezineeks, peerahdidams, zik wajadſiga ſſkolas reforma, it ihpaſſchi elementar ſſkolàs..." Bet iemeſls buhs ari atrodams wehl zitâ wainâ. Skolneeka gars pahrak nodar= bojàs ar zitàm leetàm, kas nepeedereja ſſkolâ. Tam eepatikàs buht wakâ no ſſkolas mahzibàm, dſihwot ſſawâ nodabâ. Beſ tam wehl bij ziti atgadijumi. Audſchu tehws reiſàm apwaizajàs pehz religijas ſtundàm. Tàs dewa ſſkolas preekſſchneeks Leſſews, ſinibu ſſkolotajs un razionaliſts tizibas leetâs. Kronwalds to atſtahſtija. Mahzitajs launojàs, ka Leſſews mulſſinot behrnus un ſſeklinot tizibas mahzibas winu jaunajàm dwehſſelèm. Par to Leſſews gribeja Kronwaldu iſſlehgt no ſſkolas.

Beidſot wehl kriht ſſwarâ ſirds notikums. Ta bij ſſa= mihleſſchanàs ſſkolas laikâ. Gan wehlak tas atmodàs kà no ſſapna un iſweſſelojàs no ſſchìs behrnu ſſlimibas. Bet ſſkolas laiks Leepajâ bij janobeidſ. Peezi gadus tas tur ſſaſſehdeja ne kurp netikdams. Laiks un lihdſekli bij patehreti. Ar ruhktumu paſſcham un audſinatajam bij jaatſihſt, ka jaukàs zeribas iſputejuſchas.

Kà eeſſahkts, bet nepabeigts darbs, tas palika zeka malâ. Paſſcham nu bij jakuſtas, ka tiktu uſ preekſſchu un jamekle darbs un maiſe. —

Sawu ſſkolas un audſinaſſchanas laiku Kronwalds ap= ſſpreeſch wehſtulês, kuras tas laida bruhtei no Tehrpatas, 1866. g. Toreiſ tas ſſataiſſijàs uſ ſſkolotaja amatu un eenehmàs prahtneeka Herbauta mahzibâs. Ar ſſcho mehraukli tas mehro ſſawus attihſtibas gadus behrnibâ.

„... Manai ſſkolâ eeſſchanai kaut kur bij leela waina. Reiſàm jau ſſahpigi to ſſajutu. Bet ſchehlums nekad nebij tik leels, kà tagad, kur man ſſkaidri ſtahw azu preekſſchâ, kur ſſchi waina atrodama. *Mana dwehſſele nebij modinata ne= manot lihdſ darbotees ſſkolas preekſſchmeteem.* Schis

truhkums peekala smagus klutschus manàm kahjàm. Gan ne-domaju no sewis, it ka daba man buhtu dewusi ehrgla spehku, nokratit semes pihschlus un augsti, augsti laistees gaisâ pretim sposchajai saulitei. Bet to gan juhtu, ka daudsreis esmu at-turets swabadi kustetees pa semes putekkaino wirsu, jo allaschin man rahptees jarahpjas, kur wajadsigs laustin laustees uf preekschu..... Nemas newajadseja peekalt man schos klutschus... Buhtin wareja buht ari zitadi.... Tikai weenà weenigajà leetà wajadseja pawisam pahrlabot manu attihstibas gahjeenu.... Es biju noseedsees pret dwehseles likumu..., no kura at-karajas daudf zilwekeem preeki un behdas, laime un nelaime....

Skolens buhdams es nesataisijos uf zelu, pa kuru man bij jastaiga wihra muhschu. Wajadsigà mehrà man netika at-raisiti domu nesinamee pawedeeni, kurus skola wisdewigaki spehj iskopt un lihdf dot dsihwê... Kapehz? Waj man nebij usfzihtibas? Waj man nebij dahwanu? Waj man nebij skolotaju? Bija gan.—Bet man nebij tikai ihstas intereses, patikschanas uf mahzibàm, kahdas skolenam wajaga un kuru tas spehj turet zensdamees un gribedams ko panahkt un laimigs tikt un nepalikt algadscha kahrtâ...

Sekojot sawa gara dsihwes zeleem, man jaatsihst, ka man truhka tahdas interesses. Schis truhkums radàs no manu pirmo skolotaju nespehjibas mahzit un audsinat. — Tur dascham labam sahkàs laime, nelaime.

Ar sawu wehribu un manibu es drihf tiku par waldneeku abejàs sahkuma skolàs, Krotê pee Stobbes un Maf Lahnôs pee Freiberga. Skolâ pa mas mani darbinaja. Mani nekala eekschâ garigajàs saitês, kuras mums atnes labumu. Drihsumâ un weegli ismahzijos usdewumus, tos atskaitiju un — allaschin kluwu usteikts. Buht pirmajam un usteiktam — man patikt patikàs. Nomaniju, ka skolotajs galu galâ mekleja rahdit, zik brangi mahkot atbildet behrni bef meschanàs atskaitidami, ko tee mahzijuschees un pakal saukdami, kas teem sazits preekschâ. Tà notikàs, ka jau pirmajôs skolas gadôs man prahts nesàs zitu preekschâ wairak rahditees, nekà ruhpetees par to, ko mahzija. Sche klaht gan jaeewehro nelaimigais apstahklis. Neesmu gahjis skolâ, kur mahziba buhtu bijusi latweeschu walodâ un kur buhtu leetotas latweeschu grahmatas. Sweschâ nesaprotamâ (wahzu) walodâ mahzotees schà nedabigà zela ruhgtee augli parahdijàs pee manis, kà pee daudf ziteem.

Nesaprotamus gabalus paturet, toreif man weegli nahzàs. Tagad nespehju paturet, ko eepreeksch neesmu kaut kà sapratis.

Buhtin labpraht biju skolâ, tapehz ka tur daudſ mani usteiza maſa puhlina dehl un ka beſ behdàm tur wareju nodotees domàm, kahdàm gribedams, wiswairak mulkibàm. Tahdâ zelâ notiku Durbê pee Springera. Te tik labi wairs neweizàs.

Katterfeldta mahzitajs mani bij eegodinajis, tà es eetiku skolas pirmajôs benkôs. Pehz eeraduma es zihtigi mahzijos uſ stundàm. Bet drihſ robs rahdijàs. Tiklihdſ ko praſija, kas agraki bij uſdots mahziteeſ, es zeetu klusu. No ta gan buhtu warejis nogiſt, kà wajadſeja mahzitees. Bet nenotika. No ziteem skoleneem ahtri eemanijos atwainotees un atbildet: uſ scho deenu tas mums naw uſdots! Ar to peetika tahdâs reiſês. Intereſe uſ mahzibas preekſchmeteem ir sche man netika modinata. Ahrpus skolas man bij daudſ zitu leetu, ko domat. Es tatschu biju Katterfeldta dehlu „aumeisters“ (Haushofmeister). Tad wehl biju laſijis grahmatàs, kur bij daudſ ko domat par ebreju mitologiju un ſenatni, par Deewu, par debeſim un elli un ihpaschi par welnu. Manu domu attihſtiba daudſkahrt ſajauzàs un winu ſaturs maitajàs, laſot toreiſ iſdaudſinato latweeschu grahmatinu: „Tas ar azim redſets zelsch uſ debeſim“.

Grahmatina warbuht ſarakſtita labâ noluhkâ. Bet ta nebuhs palikuſi par nelaimi ne tikai ween man.

Kamehr paſtahweju uſzihtibâ un uſmanibâ, Springers ar jautajumeem pahrak mani nemozija. Winsch man atpraſija, kad peeteizos. Es peeteizos, kad ſinaju. Tà eenehmos aplamàs domâs: Es ſinot wiſu pareiſi, daſchkahrt labaki, nekà ziti. Mahzitees man nenahzàs gruhti ir pee Springera. Neweens mani neapgruhtinaja...

No Freiberga skolas biju panehmis lihdſ leelu aplamibu. Ta mitinajàs ir pee Springera. Freibergs bij tik neapdomigs leelitees ar ſawu skolu mums, skolneekeem preekschâ: Springera skola neeſot neko pahraka. Paschi Leepajas aprinka skolneeki wairak neprotot, nekà mehs, wina skolneeki. Weens no leepajneekeem aiſgahjis uſ Tehrpatu ſtudet, ekſamenî neeſot ſinajis, ko noſihmejot latinu wahrds „Nota“. Un mehs to ſinajam, jo skolotajs reiſu reiſàm to bij mums iſskaidrojis. Tapehz — — —

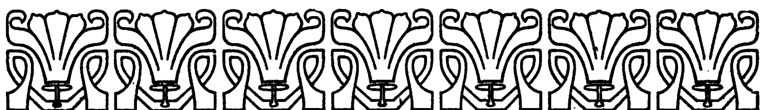
Durbê eepaſinos ar skolneekeem, kas bij padſihti no Leepajas un ſehdeja ſemaku, nekà es. Leepaja ar ſawàm buhschanàm nemanot wairak pildija manu prahtu, nekà kaut kahds mahzibas preekſchmets. Durbê tad wehl eepaſinos ar „kungu“ dſihwi, peedalidamees pee tàs gan pee galda, gan rotalàs. Un no neſauschi eejauzàs wehl ſtarpâ mihleſtiba. Joki

pahrgahja nopeetnibâ. Nehmos zeret uſ leetàm, no kuràm ſenak nedrihkſteju ne domat. . .

Biju kà paſudis. . . Sapnoju, gudroju, prahtoju, gan neko launa, bet kas pehzak palika par ſamaitaſchanu. Toreiſ ari laſiju pirmo ſtahſtu wahzu walodâ. Tas bij pats pirmais un ilgu laiku weenigais. Tas mani ſkubinat ſkubinaja, weſt galâ kluſo nodomu, — jo lihdſ tam wiſs bij labi gahjis. Kapehz nebuhs eet tahlak? Un teeſcham. Ar Katterfeldta gahdibu notiku Leepajâ. Notiku pee kahrotà mundeerina. Eetiku terzijâ, neſinadams, ko tur wajadſeja ſinat. Bet biju labi mahzijees uſ ekſameni. Pirmajâ pusgadâ gauſchi labi weizàs. No pehdejàs weetas uſwirſos pirmajâ. . .

Bet no terzijas laukâ negribeja weiktees, jo uſmaniba ſtundâs neſpehja man eedot, kas man truhka, mahzibas nemanot pahrſtrahdat dwehſelê. . .

Tà notuhkaju peezi gadus Leepajâ un iſſtahjos no ſkolas, kas man bij palikuſi par apnikumu. Sinams, wiſu wainu uſkrahwu ſkolotajeem. Pats wehl nebiju atſinis ſawas behdas. Arweenu wehl laſiju maſo behrnu grahmatâs, lai gan biju aiſaudſis tàm garam. Bet Leepajâ eeſahkàs man uſzihtiba, eemahzitees wahzu walodu un lihdſ ar to mana mihleſtiba uſ pulka grahmatàm. Tàm nu wajadſeja man palihdſet, kur buhtu bijuſchi weetâ ziti zeki un lihdſekki. . ." —

2. Weeta Leiſchôs. — Pusgads ahrſemês, Berlinê.

Leiſchôs, Kaunas gubernâ, 10 juhdſes no Leepajas ir Dorbianu zeems. Tas peedereja Tiſchkewitza graſam. Tur dſihwoja dakters Pfeffers. Tas mekleja lehtaku ſkolotaju ſawam dehlam. Kronwalds tur aiſgahja, dewinpadſmit gadus wezs buhdams. Winſch atradàs uſtrauktâ dwehſeles ſtahwoklî. Tas bij kà iſmeſta laiwina kraſtmalî. „. . . Beſ nekahda noluhka, beſ ſinama mehrka azu preekſchâ, tikai dſihwodams ſaldeem ſapneem, es aiſgahju no Leepajas uſ Leiſcheem. . ." Tur tam notikuſi ſawa „nokahpſchana ellê" un „augſchamzelſchanàs". Tà ſauzamà „elles kahpſchana" wairak bij jaunekka mihleſtibas gaudas, ka lihgawina to atſtahjuſi. Uſ „augſchamzelſchanos"

to weduschi pedagoga Fr. Dittesa raksti*). „Leischôs eepasinos ar Dittesa rakstu „Lehre vom Bewußtsein“. Tur glahbos. Dabujis sinas, ka sweschs „wilks“ nolaupijis manu „aitinu“, es atmodos un atradu, zik tukscha, neeziga un sapnu pilna bijusi wisa mana dsihwe lihdf schim un kà seepju burbulis isgaisa, ko tureju par sawu laimi. Bet Dittesam bij spehks mani atturet, ka pawisam sewi neatstahju nowahrtâ, kurâ jau biju eeslihzis. Tagad usmahzàs jautajums: Zilweks, kà to panahkt, ko esi nokawejis un palaidis garam?!...“ Kronwalds ar waru mekleja saguht aisskrehjuscho laiku. Tas palika pats saws skolneeks. Otru mahzidams, tas pats mahzijàs. Winsch eegahdajàs sew daudf grahmatas, sewischki wahzu klasikus.

Bet azis tam bij wakâ ari us dsihwes buhschanàm. Tas pats stahsta, ka Leischôs tas dabujis ihsti redset, kas ir klausibas laiki.

Pagahja pahris gadu. Dakters Pfeffers nodomaja suhtit dehlu us Berlini tahlakâ skolâ. Tam bij pa prahtam, kad kahds tam eetu turp lihdf. Jaunajam Kronwaldam tas bij kà mahjeens tikt ahrsemês un tur tahlak isglihtotees. Naudu us to tas bij krahjis un taupijis. Lai wehl wairak atlektu, tas isloseja sawu grahmatu krahjumu. Aptekneeka palihgam Santmanim, Aisputê, tas nodewa grahmatu rahditaju. Laubes Indrikis stahsta („Rota“ 1886.), tas ari esot nehmis losi us Kronwalda grahmatàm.

Kronwalda karstakà wehleschanàs peepildijàs. Tas eetika augstskolâ.

No Leepajas puses daschi jaunekli toreis gahja us Berlines augstskolu.

Ta teem bij weeglaki sasneedsama, nekà ta laika Tehrpata. Un tee tur eetika eekschâ bes nekahdeem eksameneem. Pfefferam wezakais dehls tur bij un jaunakais ari gahja turp. Un muhsu Kronwalds tam lihdf.

Jaunekla kruhtis zilajàs! Winsch wehlak raksta: „...Lehzinu lehzineem steidsos us Berlini. Tur es wareju buht reisê ahbezneeks un students. Man bij eespehjams tà wisuderigaki isleetot sawu laiku....“

Kronwalds aisgahja us Berlini 1859. gadâ, jau 22 gadus wezs buhdams. Tas likàs eerakstitees medizinas nodakâ. Par

*) Fr. Dittes wehlak bij seminara direktors Wihnê un pasihstams ar sawu mehneschrakstu „Paedagogium“.

sawu tureenes dsihwi, 9 gadus wehlaki, tas rakstija Kawalla mahzitajam — Puse: „... Sawôs studenta gadôs, Berlinê buhdams, gahju klausitees fisiku pee isslawetà profesora Magnus un medizinas zoologiju pee 1ahda tschakla priwatdozenta..." Tad wehl tas nodarbojàs ar walodas sinàm. Dakters Grots stahsta, ar kuru Kronwalds reisê bij Berlinê, tas esot dewis padomu pasihstamajeem walodas grahmatu sastahditajeem Toussaint-Langenscheidtam, kà buhtu pahrlabojama winu franzuschu walodas mahziba. Bet nedabudams peenahzigo atlihdsibu, tas atlaidees no darba. —

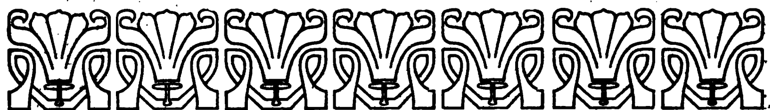
Leelakà swarâ Kronwaldam bij eepasihschanàs ar wisu to garu, kas waldija Wahzsemes augstskolu jaunekkôs un ar walsts dsihwi, kahdu tas dabuja redset pruhschu galwas pilsehtâ. Wahzsemes studentôs tolaik us ik soka dabuja dsirdet par wahzu tautas zenteeneem, lai ta tiktu pee weenibas un lihds ar to pee pilna spehka un brihwibas, jo Wahzija toreis wehl bij saskaldita walstu walstinâs; bet Pruhsija jau sahka palikt par walditaju. Pehz ka augstskolâs tautas kreetnakee jaunekki ilgotees ilgojàs, par to ruhpetees ruhpejàs eezeltee tautas wihri pruhschu walsts namâ, apspreesdami, ka tautas teesibas neapspeestu un ka tehwsemes labums eetu wairumâ. It kà uskahpis augstâ kalnâ, Kronwalds redseja jaunu pasauli un sihschus eesihda spirgtu gaisu sawâs karstajâs kruhtîs.

Kronwaldam daba nesàs satiktees ar ziteem. Wahzu studentu pulkâ tas daschreis bij redsams, brihscham sehdot aif alus galdeem un tehrsejot, brihscham klausotees un lihdsspreeschot sapulzês. Reis tas usdroschinajees turet runu. — Zitàm reisàm tas gahja us walsts namu klausitees pruhschu walsts runatajus. Tas dabuja dsirdet toreis eewehrojamos wihrus Gneistu, Virchowu un zitus wahzu tautas aisstahwetajus. Berlinê kahdu deenu tas satikàs ar tauteeti, kursemneeku, agrako Meldseres pagasta skolotaju Andreju Spahgi. Schis ari tolaik mahzijàs Berlines augstskolâ. Abi Kursemes semneeku dehli sarunajàs. Walodas newilot greesàs us leetàm, kas redsamas un dsirdamas Wahzsemê un kahdas dsihwes buhschanas wehl dsimtenê. Kahdâ godâ brihwais semneeks stahweja Pruhsijâ un zik maf wehrtibas wehl bij latweeschu zilwekam Kursemê. Spahgis nehmàs iskratit sawu sirdi grahmatâ: „Die Zustände des freien Bauernstandes in Kurland". Kronwalds wehl wisu patureja sirdî. Kà zitreis Mosus, usaugdams Egiptes gudribâs, tà winsch, eedams Wahzsemes skolâs, noprata sawas tautas likteni un winas wajadsibas. Schinî sinâ winsch rakstija 1863. g.

Dr. G. Berkholzam Rigâ, laikraksta „Baltische Monatsschrift“ redaktoram: „... Esmu dsihwojis Wahzsemê, mahzijees mihlet un zeenit tureenes zilwekus; esmu aisgrahbts no wahzu lutertizibas gara. Sirds preezajàs, redsot un dsirdot wahzu wihrus, kà Birchowu, Gneistu un Grabawu un zitus. Bet pulka muhsu wahzeescheem pawisam zitads gars... Pastahstischu Jums kahdu notikumu... Kad pehz 6 mehnescheem no Berlines brauzu atpakal uj Kursemi, es satikos Klaipedâ ar kutscheeri latweeti, kas man bij atbrauzis pretim. Satikschanàs bij uj eelas. Zepuri nonehmis, tas pasemigi, bet preeka pilns steidsàs man butschot swahrku peedurknes. Maniju, ka paliku itin sarkans waigâ. Nekad neaismirsischu azumirkli, kurâ nepatihkami, bet gaischi man parahdijàs wahzeeschu kultura pee latweescheem ...“

Kronwalda laiks ahrsemês beidsàs pehz pusgada. Tam nebij eespehjams ilgaki palikt. Laubes Indrikis stahsta („Rotâ“ 1886), kahds kursemneeks studejis kopâ ar Kronwaldu. Tam bijis jabrauz uj mahjàm, bet nebijis zela naudas. Kronwalds tam aisdewa 100 rubļus. Schis apsolijees naudu atdot un wehl isgahdat wairak naudas studijàm. Bet beedris aisbrauzis un Kronwalds nedabujis redset ne sawas, ne zitu naudas.

Ihsais pusgads Berlinê atstahja paleekamu eespaidu Kronwalda gara dsihwê. Bruhtei tas rakstija 1866.: „... Berlinei man dauds ko pateiktees, lai gan tur biju ihsu laiku. To Tu labi sini, jo drihs pehz manas pahrnahkschanas Tu eepàsinees ar mani...“ Eepasihschanàs notikàs Durbê, kur Kronwalds peenehma mahjskolotaja weetu, palikdams tur wairak gadus.

3. Mahjskolotajs Durbê. — Skolotaju konferenzes. — Pirmee raksti. — „Latweeschu awises“. — Mahzitajs R. Schulzs. — „Peterburgas awises“. — Jaunlatweeschi. — „Baltische Monatsschrift“. — G. Berkholzs. — „Rigasche Zeitung“. J. Eckardts. — Maswahzeeschi un puswahzeeschi. — Muhsu semneeku un skolas buhschanas. — „Masais wahzeets“.

Durbê diwas basnizas draudses, seemela un deenwidus puse, katra ar sawu mahzitaju. Katterfeldts toreis bij deenwidus draudsê, kur Kronwalds usauga. Seemela draudsê bij mahzitajs Proktors. Pee ta Kronwalds eestahjàs

par mahjsskolotaju. Tas tur palika wairak, nekà 4 gadus, no-kaudamees — kà pats saka — ar „mensa“ un „Cornelius Nepos“. Pastarpàm tas nodarbojàs ar dabas sinàm, wis-wairak ar botaniku, eepasihdamees ar dsimtenes stahdeem.

Bet ir wehl ziti tehwijas stahdini tam sahka ruhpet. Tàs bij muhsu skolas un winu skolotaji... Kronwalds bij palizis par skolotaju un eestahjees tanî kahrtâ, kurâ tam nahzàs strah-dat zauru muhschu. Tas nehmàs tanî isskoptees un ar to eepasihtees. Us to tam nahzàs satiktees ar ziteem skolotajeem. Tuwakais no darba beedreem bij Durbes priwatskolas preeksch-neeks Schaefers, senakà Tehrpatas elementarskolotaju seminara audseknis.

Par sawu satikschanos ar Kronwaldu Schaefers rakstа, „... Wisu laiku, kamehr Kronwalds dsihwoja Proktora namâ: es winam jo tuwu stahweju. Daudsreises bijam weens pee otra, kopâ strahdajam, mahzijamees, isrunàjamees un issjokoja-mees. Lasijam daschadus pedagogijas jautajumus. Wiswairak mums patikàs klausitees jaunakàs (Benekes) psichologijas mahzibas, kas muhs wilktin peewilka un kuras dsilumôs rau-dsijàm nolaistees. Nolikàm ihpaschus pedagogijas wakarus, kurôs pehz kahrtas sanahzam kopâ. Weens waj otris atnesam lihdsi kahdu apzerejumu par sinamu, nosazitu leetu. Pehz tam runadami to pahrspreedàm. Tee bij jauki brihschi amata beedru starpâ, kur zits zitu spehjàm tà pamudinatees. Reis muhschâ tos esmu baudijis un nekad neaismirsischu...“

Wakareem pamasam peebeedrojàs ir ziti skolotaji.

Schaefers stahsta: „... Kronwaldam leelâ mehrâ bij spehks un dahwanas ir ziteem eedot no dsihwibas, kas paschu pildija, us leetàm, kas tam ruhpeja. Ar laiku tas meta azis us latweeschu laukskolotajeem Durbes apgabalâ. Winam skubinot un wadot, tee sahka kahrtigi sanahkt skolotaju konferenzês...“

Tas ir pats pirmais eesahkums skolotaju sapulzèm Kur-semê. Winu sihkuma dehl paschi tàs eesauzaja par „konferen-zelèm“. Pehz Kronwalda sinojuma pirmajâ gadâ bijuschi 6 ihstee beedri: Blums no Dunalkas, brahli Schwanbergi no Leegeem un Preekules, Kronwalds, Stobbe no Tadaikeem, Taurinsch no Krotes.

Laubes Indrikis wehl peemin zitus dalibneekus: Brik-manus, tehwu un dehlu no Raibineekeem, Dambergi un Forst-mani no Tahscheem, Kuschinski no Gaweeses, Taurinus no Talseem.

E. Blums — Dunalkâ rakſtija 1888. g., ꞩchos laikus atminedamees: „... No ꞩawas puſes waru peeminet, ka Kronwaldam bij ihpaꞩchs peewilzeja ꞩpehks ap ꞩewi pulzinat daſchus ꞩcha apgabala ꞩkolotajus, kà wiſta ꞩakrahj zahliꞩchus apakꞩch ꞩaweem ꞩpahrneem. Winꞩch bij dwehſele muhſu konferenzelèm. Ar wiꞥa aiſeeꞩchanu uſ Tehrpatu wairs tà neweizàs. Truhka ꞩilditaja, dſihwinataja..."

Diwi gadus Kronwalds ꞩatureja kopà ꞩchis ꞩapulzes, 1863. un 1864. Noluhks nebij tik ween kawet laiku, bet par wiꞩàm leetàm zelt paꞩchu ꞩkolotaju kahrtu, to ſtiprinat ſinaꞩchanâ un iſglihtibâ. Tee ꞩameta naudu, katris 2 rubłus gadâ, eetaiꞩija grahmatu krahtuwi, tureja wahzu ꞩkolotaju awiſes „Allgemeine Lehrerzeitung" un zitus laikrakſtus, eegahdajàs mikroꞩkopa rihkus, ar ko eepaſihtees ar dabas un radijumu brihnumeem.

Beſ pamahzibàm tee wehl peekopa praktiꞩkus jautajumus. Kronwalds rakſtija Hamburgas tipografam Adleram, waj tas neapꞥemtos apgahdat ꞩawas paſihſtamàs *rakſtamàs burtnizas* ir latweeꞩchu burteem un waj tam nebuhtu eeꞩpehjams wahzu walodâ iſdoto *geografijas* atlaꞩi eeꞩpeeſt ar latweeꞩchu noꞩaukumeem un apgahdat latwiꞩku *wehſtures* atlaꞩi. Droꞩchibas pehz tas iſſtahſtija ahrſemneekam, zik pawiſam latweeꞩchu paꞩaulê, zik latwiꞩku ꞩkolu un ꞩkolas behrnu Widſemê un Kurſemê, ka pirzeju netruhktu tahdàm grahmatàm, kad iſdotos tàs wehl eeweſt Widſemes un Kurſemes ſeminarôs.

Geografijas atlaꞩa planu Kronwalds eeꞩuhtija Adleram gatawu eeꞩpeeꞩchanai. Zenu par ꞩawu darbu tas atłahwa noſlemt tipografam, pats wehledamees „tikai palihdſet tautiꞥai tahłôs ſeemełrihtôs eegahdatees lihdſekłus, ar kuꞧeem ta ꞩpehtu tikt pee prahta iſkopꞩchanas."

Kronwaldam Durbi atſtahjot leeta netika galà. Ari no latweeꞩchu wehſtures atlaꞩa pehz tam wairak neka nedſirdeja. Rakſtamàs burtnizas ꞩaꞩtahdija ꞩkolotajs Blums un nodewa eeꞩpeeꞩchanai. Gatawàm tàm bij buht Irlawas ſeminara ꞩwehtkôs, augustâ 1865. gadâ.

Latweeꞩchu ahbezes dehł Durbes ꞩkolotaji rakſtija Rujenes draudſes ꞩkolotajam Schwecham, ka tee ꞩcha grahmatiꞥu ꞩahkuꞩchi „walkat" ꞩawâs ꞩkolâs; tikai iſluhdſotees daſchus pahrlabojumus jaunam iſdewumam.

No pirmà gada pahrꞩkata, ko Kronwalds *nolaꞩija wahzu walodâ* 25. janwarî 1864. gadâ, dabujam tuwaki eeꞩkatitees ꞩcho ꞩapulziꞩchu garâ.

„Ar sirds preeku esmu beidsis sarakstit scho pahrskatu, atskatidamees atpakal, ko laba esam panahkuschi sawâ tik jauninâ beedribas dsihwê un zeribâ, gaididams, kahdus bagatus auglus atnestu muhsu draudsês un muhsu tehwijâ pareisi eezeltas un waditas **skolotaju sapulzes**. Weens pats par sewi, lai buhtu jo satkosnis spehkâ zilweks, masak eespehj, nekà kopâ ar dauds ziteem zihnidamees preeksch **gaismas** un taisnibas... Juhs gan sinàt sineet, kahds leels **darbs** usdots **skolai** un sineet, ka deen no deenas tas paleek leelaks un ka arweenu gruhtaki nahksees to padarit, tadehl ka likumi arweenu wairak wadit wada muhsu pagastu un draudschu lozeklus stahwet **us paschu kahjàm**. Tapehz jo wajadsigs, ka tautas skolas ne tik ween mahzetu **mahzit**, bet par wisàm leetàm **audsinat**, ka gan wahrdeem un darbeem tàs prastu eedehstit sawôs audsteknôs **kristigàs tizibas pamatus**, ka tàs nemtos winôs sagatawot **karaktera** ihpaschibas un **gatawibas** spehkus, kahdus dsihwe tagad prasa no zilwekeem, kas grib buht iskopti, ziwilisēti un stahwet us paschu kahjàm... Schis darbs, kas tà jau deesgan gruhts, jo gruhtaks ir **muhsu buhschanâs**. Muhsu dsihwes buhschanàm papreekschu wehl **japahrwehrschas** mahjâs, draudsês un skolâs, pirms drihkstam buht peeskaitami pee Eiropas kulturas semèm. Bet ka muhsu buhschanas teescham jo deenas wairak attihstas, to redsam, salihdsinadami **wehstures** gahjumu un eewehrodami, kas notizis pehdejôs gadôs... Katram, wiswairak mums skolotajeem, peenahkas zelt un nest sawu masuminu, lai leelais attihstibas darbs eetu us preekschu... Skolu wehrtiba daschàs weetâs deemschehl wehl naw pilnigi atsihta; bet dauds semês, ihpaschi Wahzijâ, skolas, tà sakot, waiga sweedrôs iskarojuschas un panahkuschas to weetu, kas tàm peenahkas. **Ari muhsu skolàm drihs atwehrsees leelaks darba lauks.** Tàs zelsees leelakâ spehkâ draudsês. Tapehz mums nebuhs nogurt zeribâ, dsenotees, zihnotees, lai jo tumschi padebeschi brihscham rahditos.

Paliksim pee sawa sakamà wahrda: „**Kopâ us preekschu!**" Un kad nahkamibâ wisâ Kursemê atmodisees skolotaju beedribas dsihwe, ar kuru tikai warès panahkt wisas semes skolotaju konferenzi, tad mums buhs leels preeks, ka neesam bijuschi pehdigee, kas dsirdeja, kad aizinaja us scho darbu...

Galâ wehl reis peeminu, ka sanahkdami sapulzês neesam gribejuschi kaut kà ahrigi rahditees, lepotees, waj apkahrt mehtatees tukscheem wahrdeem. To darijam no **mihlestibas**

uſ ſawu reiſ iſredſeto amatu, wehledamees kalpot tautas iſglihtibai un audſinaſchanai un gribedami arweenu wairak paſiht ſawu darba lauku un mahziteeſ, kà un pa kureem zeleem tee ſtaigajuſchi, kas mums tik tahlu jau preekſchâ, waj atkal lihdſ ar mums welk to paſchu juhgu, un gribedami zits zitu ſtiprinat, zits zitam eet palihgâ. Schinî gadâ zereſim wehl labaki to panahkt, nekà pehrn tas mums iſdewàs, kas mums bij pirmais gads ...“

Gada pahrſkatu Kronwalds nobeidſ ar ſkolas rakſtneeka R. Langes wahrdeem: „Zihtigi zilweki zits zitu uſjautrina un ſtiprina. Ta ir winu ſaldà alga kopâ turotees. Beſ tam atlez meers ſirdî no tahdas zenſchanàs.. Scho algu mekleſim panahkt un ſargaſim to paſaulê, kas pilna nepateizibas ....“

Durbes ſkolotaju ſapulzites Kronwaldam modinaja mihleſtibu uſ latweeſchu ſkolas leetu. Ar jaunekla dedſibu tas tai nodewàs. Tàs bij ſwehtas leeſmas, kas ir wehlak tam kurejàs ſirdî.

Tanî laikâ kriht wina uſſtahſchanàs Grobinas aprinka ſkolotaju ſapulzê, Leepajâ. Straujâ prahtâ tas nehmàs rahdit, ka muhſu tautſkolas pawiſam pahrlabojamas. Sawâ neſawaldibâ tas aiſkaitinaja ſapulzes wadoni, Grobinas prahweſtu, kas ahtri aiſbrauzis. —

Schkihrees no Durbes un aiſgahjis uſ Tehrpatu, winſch rakſtija 1865. ſawam weetneekam, ſkolotajam Blumam: „... Draugi mihlee! Tſchakli kopjat weenprahtibu un mihleſtibu ſawâ ſtarpâ. Nenolaiſchat azis no ſprauſtà mehrka. Neapnihkſtat ſtrahdat, ſirſnigi ſtrahdat, neapnikuſchi zihnitees. Tad Jums netruhks ſpehka atbildet uſ katru jautajumu, ko muhſu deenâs leek preekſchâ behrnu ſkolotajeem un kauſchu mahzitajeem. Latwju tautas dahrſâ pukites jau ſehtas un teek aplaiſtitas no pirmàs „tauteetibas“ ſajuſchanas, kà ar rihta raſu. Pukes buhs kroneem, ar ko puſchkos tautas dehlus, kam bij ſirds un ſpehks puhletees par tautas iſkopſchanu...“

„Draugi, amata beedri, tautas brahli, mihlejeet ſawu tautu! Sawâs ſirdîs eerahdeet wisdſilako weetu teem, kas ir meeſa no Juhſu meeſas un aſinis no Juhſu aſinim. Tee kleedſ kà tumſchâ meſchâ paklihduſchi pehz ſaules gaiſmas, kas dſemdè dſihwibu. Swehtais apuſtuls ſaka, ka tiziba, zeriba beigſchotees, bet mihleſtiba nebeigſees.

Kurſch no mums kruhtîs glabàs mihleſtibu uſ ſawu tautu, tas nepeekuſîs, neapniks, neaiſmigs, bet wels ſmarigus akminus pee muhſu iſkopjamàs tautas ehkas... Kam tahda darba

dsemdetaja mihlestiba, tas ispelnisees newihstamu kroni. Bet kam truhkst tàs, tas nowihtis kà maitats auglis un isnihks, eekam plauschanas laiks atnahks. Pehz wairs neatradis ne weetas, kur tas satruhdejis.

Mihlee draugi! Beedrojatees, beedrojatees! Jo tikai beedribai spehks. Un atkal kopâ sehdedami neaismirstat sawa beedra, kas Juhsu widû weenmehr strahdajis ar kustinatu sirdi. Juhsu
Attis Kronwalds."

Gadu wehlak Kronwalds rakstija bruhtei, lai tà apklauschinotees pee Schwanberga, kurâ deenâ krihtot Durbes skolotaju konferenzes dibinaschana un lai tam to pasinojot. Ja ta wehlotees ko dahwinat winu bibliotekai, lai to darot. Buhschot buht pahrsteigums un preeks.

Pehz mehnescha tas apsweizina sawus durbeneekus uf dibinaschanas deenu, 25. maijâ.

Tas laida wehstuli Blumam, aisrahdidams uf sinàm par Kursemes skolotaju konferenzi, par kuru bij eebildis ta laika latweeschu awischu redaktors Bierhuffa mahzitajs. Runaja, ka ta buhtu noturama Irlawâ un ka tai buhtu zelams par wadoni Bernewitza mahzitajs, Jaunpilî.

„... Pahru gadu puhlejuschees ar konferenzelèm, nudeen, paschi jau sinaseet, waj leelakas deretu, waj ne. Konferenzes biblioteka aridsan tik tahlu eegahdata, ka tur warat dauds ko smelt, kad gribat gaischi peerahdit skolotajeem saeeschanas wajadsibu. Tadehl zeredams zeru, ka nebuht neatmetiseet weenreis usfahkto zelu, bet bridiseet taisni tahlaku. Brist Jums jabreen, jo Kursemê wehl naw dselszelu. Bet dauds weetâs deemschehl isfausinajami purwi, purweki, dauds pelkes jeb pluntschi, kur labpraht wahrtas zuhkas ... Tàs labpraht ehd osola sihles ... Jo wairak sihlu atliksees, jo wairak osolu isaugs ....

Laipnigi un tikuschi Juhs man lihdsejuschi eestahdit weenu sihliti. Tadehl luhdsu, mihlee tautas brahli un amata beedri, audsinat, audsinat scho wehl deesgan wahjo stahdinu. Audsinat to mihlestibâ un apgahdibâ, panesdami ruhpes un puhles. Pahru seemu jau iszeetis schis maskozinsch. Wina pirmàs lapinas muhs jau eepreezinajuschas. Wina wahjàs saknites jau meklè baribu un dauds mas atron. Nu tad, draugi, mihlee, swihstat, kamehr deenas laiks. Tad isaugs kuplis osols. Un kad atnahks gals muhsu gahjeenam, kad nogurs muhsu rokas, kad saulê isswihdinatee kauli sahks ilgotees pehz dsestra muhscha mahjokla, kad balinatee mati gresnos muhsu galwu: tad,

draugi, sawu dsihwes wakaru pawadidami schinî osola paehnâ, waresim atskatitees us sawu muhscha gahjeenu; neezigâ meesâ wehl esot tad muhsu laizigàs juschanas pahrwehrtisees par debeschkigàm jaukmàm. Aiseedami spehsim lihds nemt apsinaschanos, ka neesam bijuschi weltigi kalpi, bet ka tautai par labu esam nodewuschi sawus sweedrus, sawas behdas un lihgsmibas, sawus meesas un gara spehkus. Bet eekam atnahks schi deena, jastrahdà, jazihnas tschakli, nepeekususchi. Zitadi neisaugs saru kuplais un paehnu bagatais osols …"

Tad tas atgahdina Widsemes dseesmu swehtkus, kuri ar Neikena mahzitaja ruhpeschanos bij notureti 1866., Matischu draudsê, Baunu muischâ, peesihmedams: „… Widsemneeki gan labu gabalu mums preekschâ. To parahda winu dseesmu swehtki, no kureem buhseet lasijuschi. Te peeleeku isgreestu gabalinu no Tehrpatas awisèm, kas dod sinas par teem. Rakſteenu lasidami atminatees, ka preeksch pahru gadeem scho awischu redakzija kalpoja rakstitajeem, kas karoja pret Ruthenbergi. Redsi, kahda waloda latweeschu naidneekeem! —

Kad eesels tahdi dseedaschanas swehtki Kursemê? Kas to war sazit? Bet eekam skolotajeem nebuhs konferenzes, tahdas leetas gan neeesahksees. Papreekschu saeeschana — tad dseedaschana.

Man, sinams, sirds jau tagad lehz no preeka, apdomajot, zik tuwu ta deena, kurà wizinasees ari Kursemes dseedataju karogi, „osolu puschkoti"."

Tas notikàs dseedaschanas swehtkôs Dobelê, 1870. g. Bet Kronwalda tur nebij.

Kronwalda pamudinajums durbeneekeem nebij weltigi wahrdi. Laikrakstà „Draugâ un beedrî" bij lasams 1868. g., ka Schaefers puljejot un wadot konferenzes Durbê un ka Taurina wadibâ skolotaji dseedot kwartetâ. Un 1869. gadâ, kad Kronwalds bij apprezejees, tas rakstija amata beedreem Durbê: „… Preezajos, ka eesahktais darbs Juhsu starpâ naw mitejees, kaut pa leelai dakai Juhs tagad jo zitadi zihkstatees, nekà paschâ eesahkumâ. Sinams, zilweks us preekschu eedams, deen no deenas wingrina kahjas, sekmina sokus. Schwanbergs man stahstija, ka pee Jums ari eetaisotees latwiska dseedataju beedriba. Lai Deews dotu, ka wina labi eesaknotos, kuplotos un atnestu augkus klahtejeem un tahlejeem. Laprahț dsirdetu, kà Jums klahjas ar scho eesahkto leetu. Ari no sirds wehletos sinat, kà Juhsu gabalâ klahjas awisèm? Gruhts gads. Buhs koti maf lasitaju, kaut awischu skaitlis kkuwis jo leelaks. Waj pee Jums daudf kas lasa „Draugu un beedri" un „Bal=

tijas Wehstnesi"? Kà Jums patihk tàs daschadàs skaistàs sinas par latweeschu tautas selschanu? Man leekas, ka dascha zeriba nule jau sahk raschenì peepildìtees, ko kopâ buhdami gandrihs ne wahrdôs nedrihkstejam issazit. Muhsu weztehwu gars laikam sahk atdsihwinat un atspirdsinat tagadejo audsi. Ir gan ko preezatees par tahdu tschaklu tautas rosischanos!

... Beidsot wehl leelum leelà luhgschana, proteet — nahkat palihgâ kraht tahdus wahrdus, kas apsihmè sihkos dsihwneekus. Nu drihs pawasaris buhs klahtu. Tad jau masee un dischee kustoni zelsees kahjâs. Ap scho laiku rasi weiksees noklausitees daschu nosauzeenu no wezkauschu mutes. Luhdsami palihdseet man un, ja eespehjams, beedrumis (?) ar jaunajeem Taurineem un kam wehl preeks, waka un spehks uf tahdu „neezigu" wahrdu sakrahschanu. Katris wahrds, ko man atsuhtiseet no kaut kahda kukainischa, atweeglinàs gruhto darbu, kas wehl isstrahdajams, eekam latwiskâ walodâ pilnigi spehsim runat par dsihweem radijumeem ..."

Prahts uf latweeschu walodu Kronwaldam atwehràs, kopjot latweeschu skolas leetu. Sahkumâ tas gluschi maf no tàs sinaja. Tikai zik bij wajadsigs sarunajotees ar semes laudim. Sateekotees ar ziteem, tas labpraht runaja wahziski un bij turams par wahzeeti. Uf to tas bij audsinats un radinajees. To paschu bij eenehmuschees Durbes amata beedri no seminara laika un wehlak sateekotees paschu starpâ, waj ar saweem preekschneekeem. Latwiski issazit sawas domas kopâ sanahkot — tee lahga nejehdsa. Ziteem par to bij brihnums un kauns, lai gan dascham labajam deesgan gruhti nahzàs, lausotees wahzu mehlê.

Tahda nekahrtiba Kronwaldam drihs duhràs azîs. Ta stahweja taisni pretim wiseem audsinaschanas prinzipeem, kurus pats bij baudijis un kureem bij apnehmees kalpot. Latweeschu skolotaji, kam jamahza un jaaudsina latweeschu behrni, nemahk waj newihscho apspreest sawas leetas paschu walodâ! Cemesli un isrunas to neapmeerinaja. Tas atsina, kas bij darams. Bij janemas un pascham no jauna jaradinas un jaaudsinas sawâ eedsimtajâ tautâ un walodâ. —

Kronwalds nehmàs palikteesi par latweeti. Tas ir interesants gabals wina dsihwê. Uf reisu tas nenotika. Tautas dsihwibas spehki pamasam waldsinaja wina dwehseli, lihds kamehr pawisam to saguhstija un wairs nelaida wakâ.

Wina mekletaja gars to weda un noweda lihdſ latweeſchu tautas un walodas ſahkumeem, rahdija tam winas gahjeenu un attihſtibu, atklahja tam winas tikuma un jaukuma ihpaſchibas un dewa tam ſapraſt winas noſihmi un to nolikt jaunlaiku notikumôs. Latweeſchu tauta Kronwaldam wairs nepalika tikai ſemneeku kahrta Widſemê un Kurſemê. Winas waloda tam wairs nebij laiſta, tikai kalpot ſcho wajadſibàm un ziteem deret maiſi pelnotees ſchinîs ſemês. Sawâ tautibâ un walodâ latweeſchi tam ſtahjàs preekſchâ kà ſirms koks Deewa radijumu dahrſâ ar dſilàm ſaknèm, gan gaiſa apſpeeſts, wehtras lozits un lauſits, bet ſpehka pilns augt un neſt augkus paſaules dſihwê, Deewa taiſnibas ſaulitê.

Kopdams latweeſchu w a l o d u, Kronwalds, kà d a h r ſ n e e k s, nehmàs ſaknèm aprakt ſemi, nogreeſt ſ a u ſ o s leekos ſarus, uſpotet jaunas atwaſes un tà wairot walodas ſatumu un kuplumu, lai. to wairs neturetu par „nabaga walodu“, kurai drihſ jabeidſotees. Durbê buhdams winſch jau zehla gaiſmà wezus wahrdus no tautas dſeeſmàm un tauſchu parunàm, krahja noſaukumus ſtahdeem, akmineem, kuſtoneem, luhkoja dot noſihmi un weetu j a u n e e m wahrdeem. Weens no pirmajeem jaunwahrdeem bijis „lihdſeklis“, kuru ari Proktora mahzitajs jau peenehmis, leetodams to ſpredikôs.

Apzeredams latweeſchu t a u t a s kahrtu, darbu, dſihwi, Kronwalds, kà z e l a t a i ſ i t a j s, lihda eekſchâ aiſſpreedumu beeſumôs, zirſdams un lihdſinadams, lai muhſu tauteeſchi tiktu tahdâ weetâ, kur tee naw tikai ween „muhſu mihlee latweeſchi“ behrnu atkaribâ no lihdſſchinigajeem wahzu audſinatajeem, bet ſawâ tautâ un ſemê pilnigi lihdſteeſibneeki, ſpehkodamees meera darbôs.

Par tahdàm leetàm runat un rakſtit Kronwaldam jau nahzàs Durbê dſihwojot.

Un laiks uſ to bij jo iſdewigs. Kreewijas tautàm patlaban uſnahza gataws pawaſaris.

1862. gadâ Kreewija ſwehtija tuhkſtoſchgadus walſtibas paſtahweſchanai. Neaiſmirſtamais keiſars Alekſanders II. atzehla dſimts=buhſchanu kreewu ſemneekeem, iſlaida jaunus likumus Widſemes un Kurſemes ſemneeku paſchwaldibai. Widſemes muiſchneeks Hamilkars Foelkerſahms, weens no pirmajeem mekleja nokahrtot latweeſchu ſaimneezibas apſtahklus ſemes ihpaſchumâ un tautu tà eewilkt eekſchâ ſemes weetneekôs un runas wihrôs.

Schinî atdsimschanas laikâ iszehlàs jauni laikraksti weens pehz otra, kas nehmàs lasitajus pamahzit un wadit jaunà laika garâ.

Mums latweescheem kà swaigsne parahdijàs „Peterburgas awises“, kas pulzinaja ap sawu karogu latweeschu tautas lozekkus. Tautas jaunakee un labakee spehki tur salasijàs. Juris Allunans un Waldemars bij laikrakstu dibinataji; Spahgis, Barons, Beesbahrdis, Dihrikis, Dünsbergis un ziti bij lihdsstrahdneeki. Ar jaunekka karstumu un duhschibu tàs pazehla sawu balsi un skubinaja jaunàs dsihwes rihtu: latweeschi neesot tikai ween semneeku kahrta, bet paschi sawa tauta. Teem esot sawa dahrgà tehwseme un wezu wezà bagatà waloda, kas kopjama un turama godâ. Teem esot sawi dehli, aisstahwet tautas garigàs un laizigàs mantas. Tikai ween wajagot pascheem wairak mahziteesf un dsihtees us preekschu pakal leelajàm isglihtotajàm tautàm. Kas bailigi un kaunigi, teem japaleekot droscheem un brihweem un jaejot atpakal sawà tautâ, kurai wajagot spehka.

Pahrrunadamas muhsu dsimteni, „Peterburgas awises“ asi apspreeda notikumus wezôs un jaunôs laikôs un aiskahra daschadas nebuhschanas starp schejeenes wahzeescheem un latweescheem. Tàs rahdija, ka waina daschâ sinâ meklejama pee wahzeescheem, kuru usraudsibâ un atkaribâ latweeschi stahwejuschi. Tadehl teem peenahkotees, kà schejeenes eedsihwotaju augstakajai schkirai, jau paschu labuma dehl, — sapraſt jaunos laikus un eedsihwotees winu garâ kopâ ar semes eedsimto tautu, likt wehrâ tautas teesibas un staigat leelo, labo wahzu wihru pehdâs, kas latweescheem palikuschi neaismirstami.

Tahdu droschu skaidru walodu „Peterburgas awises“ nerunaja tikai ween nopeetnôs rakstôs, bet ari sawâ peelikumâ, „Sobgalâ“ un „Dsirkstelê“, kurâ tàs mahzija latweescheem „smeetees“, gan par zitu aplamibàm, gan par paschu nejehdsibàm, lai tauta labotos un atspirgtos.

Tàs bij tolaik nedsirdamas leetas latweeschu laikrakstâ! Naw jabrihnas, ka latweeschu lasitaji bij kà spahrnôs. Bet wahzu partijai bij ko domat un baitotees.

Rigas wahzu awise „Rigasche Zeitung“ usnehma Braschesmahzitaja wahrdu „jaunlatweeschi“, kuru schis bij leetojis ta laika Tehrpatas laikrakstâ „Inland“ par Jura Allunana grahmatu „Sehta, daba, pasaule“ — un usspeeda to par sihmi Peterburgas awischu isdewejeem. Tee sarihdot schejeenes eedsihwotajus, latweeschus ar wahzeescheem, sazelot nemeeru starp

semneekeem un kungeem, wilinot latweeschus un darot tos par kreeweem, tà sauzamo panslawistu un slawofilu garâ. Sadu-desmiteem pehz tam „jaunlatweescha" wahrds wehl palika kà behrnu beedeklis scheјeenes wahzu aprindâs.

No otras puses „Peterburgas awisèm" zehlàs pretim Jelgawas „Latweeschu awises" ar sawu redaktoru, Jelgawas pilsehtas mahzitaju Schulzu.

Schulza mahzitajs latweescheem labi bij pasihstams no Krimas kara laika, apgahdadams pirmàs latwiskàs semes kartes ar aprakstееm. 1862. gadâ tas bij preekschneeks latweeschu draugu beedribâ. Latweeschu labums tam ruhpet ruhpeja, — bet eerastajâ sinâ: lai tee isskoptos sawâ semneeku kahrtâ par godigeem, kristigeem zilwekeem. Tikdami augstakâs mahzibâs, lai tee pahreetu wahzeeschôs.

„Peterburgas awischu" jaunais tautibas gars Schulzam un pulka ziteem mahzitajeem israhdijàs buht tihra nejehdsiba. Winu raksti par filosofiju un dabas leetàm teem bij kà atkrischana no Deewa un kristigàs tizibas; winu sobgaliba — kà basnizas nizinaschana un mahzitaju kahrtas issmeeschana.

Tadehl iszehlàs sihws karsch starp abàm awisèm.

Taisni tanî starpâ Kronwalds eesuhtija rakstu „Latweeschu awisèm" — „par wahzeetibu un latweetibu". No Schulza mahzitaja atbildes Kronwaldam, 6. dezembrî 1862. gadâ, dabujam sinat, ka raksts bijis eewehrojams un derigs. „Apdomigi un no sirds sarakstits, kristigâ garâ. Patihkams lasit ikkatram, kam ruhp muhsu dsihwes buhschanas." Rakstu neusnehma „Latweeschu awisês", bet nospreeda to lasit preekschâ draugu beedribas gada sapulzê.

Schulzs rakstija Kronwaldam, turedams to par kandidatu. „. . . Kà bijàm paredsejuschi, Juhsu raksts labi patika. Ar pateizibu wisi atsina, ka tam sawa wehrtiba. Par daschu weetu sanahzàm dsihwâs runâs. — Beedriba weenbalsigi Juhs usnehma par sawu beedri. Preekschneeziba ar preeku parakstijàs apakschâ tahda zeeniga beedra diplomam."

Tad Schulzs to usaizina peedalitees pee beedribas darbeem par labu „muhsu mihlajeem latweescheem" un strahdat „muhsu wihna kalnâ". Saweenojotees ar Neikena „Zeka beedri" 1863. g. „Latweeschu awisèm" wajadsejot wairak lihdsstrahdneeku un tadehl winsch gaidischot palihdsibu ari no Kronwalda „bagatàs un tschaklàs" rokas. Lai tas rakstot, kas pascham patihkot, par „semneeku buhschanàm" un „nebuhscha-

nàm", wehsturigas sinas par Durbi un Emboti, ko laudis labpraht lasot.

Kronwalds pateizàs Schulza mahzitajam, ka tas usnemts latweeschu draugu beedribas „zeenijamòs" beedròs un apsolijàs rakstit „Latweeschu awisèm", tikai ne par wehstures gabaleem — tam truhkstot wajadsigo amotu — bet labak par lauschu attihstibu, par dabas sinàm, par audsinaschanu, par semneeku dsihwi. „Par schim leetàm rakstidams, es mekletu jo gaischi rahdit latweeschu lasitajeem eewehrojamus wihrus pasaulê un tautu attihstibu un stahstitu par eewehrojumeem gaisâ, gaismâ, uhdenî, dotu padomus muhsu skolotajeem, apspreestu buhschanas un nebuhschanas semneeku leetâs."

Schulzs ir meerâ un luhds, lai zik spehjams ahtri suhtot, tam truhkstot tahdu rakstu. Lihdsstrahdneeki wairak ween rakstot pret „Peterburdsneezèm"*); turpmak wairs neusnemschot tahdus strihdu rakstus; tee paleekot par rupjeem.

26. janwarî 1863. g. Kronwalds nosuhta, „Latw. awisèm" eesahktu aprakstu par dabas sinàm un wehl kahdus sihkus rakstus un preezajàs, isdsirdejis no Proktora mahzitaja, ka Kursemes muischneeziba dahwajusi 500 rubl. „Latw. awisèm" par labu. Tad wareschot apgahdat bildes, kas tik gauschi wajadsigas un wina pascha rakstam tàs buhtu derigas.

Schulzs luhds nelaunotees, kad raksti tik ahtri neisnahktu awisês. Sinas no poku dumpja aisnemot weetu. Bildes dot neesot eespehjams, tàs daudsi maksajot. „Peterburdsneeze" ar sawàm dusmàm un dubleem esot labu darijusi „Latw. awisèm". Lasitaju skaitlis wairojees par 500. „Zela beedrim" tà neesot laimejees, kà Widsemes kungi zerejuschi, tikai kahdi 340 nehmaji tam raduschees. Waj Kronwalds newarot peesuhtit sinas par sawu pusi un apgahdat jokus. Gan skolotaji tam peesuhtot stahstinus, bet, tà sakot, „bes sahls", waj atkal tahdus seklus waj rupjus. —

Kronwalds luhds, kad bildes neteekot wina apzerejumeem, lai tos tad atstahjot lihds nahkoschai seemai, kur tad aprakstamàs leetas: sneegs, ledus u. z. lasitajeem buhschot kà azu preekschâ. Winsch pats tad domajot wisu rakstu nodot latweeschu draugu beedribâ, gada sapulzê. —

Kronwalds gribeja tur buht, ihpaschi Bielensteina raksta dehl, kà waretu pazelt latweeschu draugu beedribas darboschanos. (Über die Mittel, die Wirksamkeit der lett. literärischen Gesell-

*) T. i. pret „Pet. awisèm."

ſchaft zu heben). — Tad wehl ꞩchinî wehſtulê ſtahw, ka Kronwalds taiꞩotees iſdot wahzu walodâ kahdu grahmatiꞥu (broꞩchiri). Warbuht ta buhs ta pati, kuꞧas dehļ tas rudenî 1862. g. ꞩarakſtijàs ar drukataju Brockhaus'u Leipzigâ un kas ſihmejàs uſ Kurſemes laukſkolu buhꞩchanàm. — Galâ ta naw iſnahkuꞩi, bet wiꞥas domas atrodas iſkaiꞩitas Kronwalda atlikuꞩchajôs rakſtôs. —

Schulza mahzitajs Kronwaldu eeweda latweeꞩchu rakſtneezibâ un latweeꞩchu literariſkajâ beedribâ. Kurſemneeks buhdams, mahzitaja muiſchâ dſihwodams, Kronwalds labpraht gribeja rakſtit Kurſemes un mahzitaju „Latweeꞩchu awiſèm“. Uſ latweeꞩchu tà ꞩauzamo draugu beedribu Kronwalds lika leelas zeribas. Tas domaja, ka tur ꞥemꞩees pareiſi ꞩapraſt un galigi iſꞩchķirt no „Peterburgas awiſèm“ eekuſtinato latweeꞩchu tautibas jautajumu, par ko tas bij ꞩaſtahdijis ari ꞩawu pirmo rakſtu. Bet „Latweeꞩchu awiſèm“ ꞩadurotees ar „Peterburgas awiſèm“ leeta palika zitada. Scho zenteeni arweenu tahļak aiſgahja no wiꞥu ſtahwokļa. Peterburdſneezes aſee ꞩpreedumi par Baltijas wahzu buhꞩchanàm un wiꞥu karſtà latweeꞩchu tautiſkà dſihꞩchanàs padarija, ka „Jelgawas awiſes“ lihdſ ar ꞩaweem draugeem peterburdſneekus apꞩuhdſeja par waldibas un tizibas pretineekeem un ahtraki nerima, kamehr miniſterija aiſleedſa „Peterburgas awiſes“ un aiſꞩuhtija projam wiꞥu lihdſſtrahdneekus. Netruhka gan ari balꞩis, uſ to paſtahwedamas, garigajâ laukâ pretineeks tik apkaꞧojams ar g a r a eerotſcheem. Bet tàm neklauꞩija. —

Ar to tad ari Kronwalds ꞩchķihràs no Jelgawas „Latweeꞩchu awiſèm“ un neꞩpehja wairs ſtrahdat wiꞥu „wihna kalnâ“. Schulza mahzitajs ꞩawâ ſtahwoklî tam palika par tekoꞩchà uhdens apturetaju latweeꞩchu garigajâ dſihwê, par latweeꞩchu un wiꞥu zenteenu „pretineeku“ attihſtibas ſinâ, kà to laꞩam wehſtulê no 28. apriļa 1866. g., kad Schulzs bij miris. Jo latweeꞩchu tautibas apꞩiꞥa, kas bij atmoduꞩees „Pet. awiſês“, un ko „Latweeꞩchu awiſes“ tà apkaꞧoja, galu galâ bij tas pats ꞩpehks, kas Kronwaldu dſina, uſmeklet „Latweeꞩchu awiſes“ un eeſtahtees „Latweeꞩchu literariſkajâ beedribâ“. — Kad tas to tur neatrada, tam bij jameklè ziti zeļi. — Schaî ſiꞥâ tam nahzàs wehl ꞩarakſtitees ar ziteem wahzu wihreem.

Kad Kronwalda rakſts bij nolaꞩits latweeꞩchu draugu beedribâ, tam atnahza wehſtule no Rigas, no laikrakſta „Baltiſche Monatsſchrift“ redaktora G. Berkholza. Tas tam rakſtija 7. dezemberî 1862. g.:

„Buhdams lihdsredaktors pee „Baltische Monatsschrift", eedroschinos Jums ko luhgt. Paklausidami Juhs kalpotu labam noluhkam. Man stahstija, latweeschu literariskàs beedribas sapulzê esot nolasijuschi rakstu no Jums par wahzeeschu satiksmi ar latweescheem un, ja nemaldos, — par „jaunlatweeschu" agitaziju. Swarigakas leetas mums naw. Un dsirdedams, ko man stahstija, noschehloju, ka nedabuju dsirdet paschu rakstu. Pret tà sauzameem „jaunlatweescheem" newaram zitadi isturetees, kà teem pretotees, tapehz ka tee strahda musinadami un daudsreis leetas netaisni grosidami un galu galâ kalpo kreewu interesèm. Un tomehr tautibas leetai un tautas laizigajai iskopschanai sawa teesiba, kas jaeewehro. — Otrkahrt — mahzitaji paschi ir sawa partija. (Die Prediger andererseits sind Partei). No pascha kreetnà (trefflich) Brasches raksteem eeksch „Balt. Monatsschr." nomanam, ka tas tà kà sasch utis par tahdu jaunu parahdibu (fühlt man etwas wie Verstimmung über die neue Erscheinung als solche an). Zeenijamais kungs, Juhs rahdatees buht tas wihrs, kas spehtu runat labus un skaidrus wahrdus, kahdi wajadset wajadsigi eeksch „Balt. Monatsschr." — Ja Jums netiktos sarakstit jaunu rakstu, tad luhdsu norraksteet wehl reis to wehstuli, ko nolasija latweeschu literariskajâ beedribâ, warbuht daschâ weetâ plaschaki, kà paschi sineet. Scho „eesuhtijumu" tad usnemtu eeksch „Balt. Monatsschrift"... Kad Jums patiktos sastahdit pawisam jaunu rakstu, sinams, tas mums buhtu wehl wairak pa prahtam..."

Us to Kronwalds sarakstija zitu rakstu, nosaukdams to par „Usaizinajumu" un nosuhtija Berkholzam, wehledamees, lai to usnemtu „Balt. Monatsschr.". Pats teizàs, tanî winsch esot gribejis sawest tuwaki kopâ latweeschu un wahzu „elementu" „pee teem awoteem, kur mihlestiba zelas un eenaids sahkas" — skolas leetâ.

Berkholzs newareja usnemt rakstu tahdâ sastahdijumâ un bilda par to Kronwaldam. Wehstule zelâ nosuda. Tad Berkholzs otrreis rakstija 3. maijâ 1863. g.:

„... Zeru, ka muhsu starpâ eesahktà satikschanàs nebuhs bijusi weltiga un ka no Jums wehl waresim sagaidit kahdu dahwanu par „jaunlatwijas" wehsturi, waj winas rakteru, ... lai gan pa tàm starpàm leeta palikusi daudsi wairak sareschgita un zilpaina un arween gruhtaki nahkas, pareisi noswehrt taisnibu un netaisnibu. Tautas isglihtiba leela; bet modinat tautibas eenaidu un to kurinat — teescham leels grehks. Kulturas spehki, kas ir latweescheem, tatschu wahzu un protestantu dsimuma. Us reis nemtees tos noahrdit un neliktees sinus, ka taudis pahrwed

zitâ tizibâ, tas ir neleetigs (frivol), bailigs darbs... — Bet par tahdàm wiſpahrejàm leetàm deesgan jau rakstiju ſawâ pehdejâ wehstulê. Man ſewiſchki gribetos ſinas, kas taiſni ſmeltas no dsihwes un eewehrojumeem. Weegli jo weegli ſazekam gaiſâ daschadas mahzibas (teorijas), kur mums truhkſt eewehrojumu dsihwê..."

Kronwalds tuhliņ, 6. maijâ 1863. g., ſastahdija garaku atbildi Berkholzam, bet neaiſſuhtija. Tikai pehz 5 mehneſcheem tas atbildeja zitâ wehstulê:

„... Daschadi eemeſli aiſkaweja manu atbildi... Sihmejotees uſ manu rakſtu „uſaizinajums zelt ſkolotaju ſapulzes", Juhs peemineet pehdejâ wehstulê, ka eſot man ſiņojuſchi, kapehz mans rakſts ne=eſot uſņemts Juhſu lapâ. Deemschehl ſchi wehstule naw atnahkuſi manàs rokas un tapehz negribeju un newareju Jums ahtraki rakstit, kamehr nebiju ſkaidribâ, ko lihdſ ſchim welti mekleju. — Pa tàm starpàm notikuſchi daschi nepatihkumi (manches Unerquickliche), karojot ar „jaunlatweeſcheem". Ar duhri eet kautees — ta nemaſ naw mana leeta, (das Dreinschlagen mit der Faust, ist nun einmal meine Sache nicht), lai gan uſ to dsenos, arween atklahti runat un ſazit pateeſibu. —

Mans rakſts par Kurſemes lauſkolàm uſ kahdu brihdi ari bij jaleek pee malas; jo ir muhſu apſpreeschamàm ſemneeku buhſchanàm eeſahkas jauns laika gabals. Bij janogaida, ko mums atneſis ſemes lantaga pehdejàs ſapulzes. Tikai tagad atkal war ſahkt domat uſ tahdu darbu lauſkolu leetâ, kur ſinami daschi nolehmumi. — Bet ſkolas jautajumu eſmu nodomajis pahrrunat ſewiſchkâ grahmatiņâ. Man leekas, tà ahtraki tikſim pee leetas wajadſigà apſpreeduma. Par „jaunlatwiju" ſchimbrihſcham labaki pawiſam zeestu kluſu, jo pateeſibâ ſche ſazirsti tik daudſ zirteenu, ka ne=eedroſchinos ar ſawu ſpehku ſpeht, ne palihdſet kaut ir maſuminu no pateeſibas west gaiſmâ. Laudîs, kur atzirsti eerotſchi stahw wehl tahdâ godâ, paſcham wajag turet tahdus, ja grib lihdſkarot. (Was Junglettland betrifft, so möchte ich vorläufig am liebsten schweigen. Denn es sind hier in der That soviel Streiche geführt, daß ich es meiner Kraft nicht zutraue, zur Behelligung der Wahrheit, auch nur ein Geringes beitragen zu können. In einem Lande, wo stumpfe Waffen noch soviel Geltung haben, muß man eben solche haben, will man mitkämpfen). —

Ar „Rigasche Zeitung" gribeju godigi iſlihgt kahdâ strihdus leetâ, bet no redakzijas dabuju tahdu rakstu, par ko ta pati brihni=

tos lasidama. Gan neweens man nepanems pahrleezibu, ka zil=weku attihstibas skreemelim saws zelsch jaskreen us preekschu ari pee mums; bet aplamibu darbôs un domâs ir tahds leels pulks, ka tee=scham labs tikai nahk ar gaidischanu. (Die Ueberzeigung kann mir zwar Niemand nehmen, daß das Rad der Menschenentwickelung auch bei uns seinen Lauf fortzusetzen hat; aber es ist das Heer der Mißgriffe und Mißverständniße so groß, daß das gute Ding mit Recht gute Weile haben will). Eekarsuschâs galwâs pawisam zitas leetas brihnischkigi apkahrt dausàs, ne ka kas atrodas dsihwê. Esmu pilnigi weenis prahtis ar to, ko raksteet sawas wehstules beigâs: weegli jo weegli sazekam gaisâ daschadas mahzibas, kam dsihwê truhkst eewehrojumu..."—

Berkholzs tuhlin 31. oktobrî atbildeja Kronwaldam: „... Ko Juhs man rakstijàt, ar to esmu pilnigi weenis prah=tis ar Jums wairak, nekà weenâ weetâ. Par „jaunlatwiju" tagad nekas naw rakstams. Rakstot buhtu jaraksta pret scho tauschu darboschanos, atsihstot, ka pa dakai teem sawa taisniba. Bet kà lai gan raksta kahdam pretim tanî brihdî, kur tam pasneedsi mozekka kroni? Kad waldibneekeem pee rokas pascheem sawi lihdsekki bes tehrseschanas, ko mehs teem lihdsesim beedrôs tehrsedami? (Wenn den Regierenden Prozeduren ohne Raison=nement zu Gebote stehen, wozu soll ihnen unsere raisonnirende Bundesgenossenschaft?) Par wisàm leetàm, tas ir peedausigs zelsch, kurâ Beesbardis nosodits; lai tas buhtu kahds buhdams, plahnprahtis un karsta galwa (sanatikis), waj ari teescham ne=leetis. — Redseet it wisu rakstu Jums, ustizedamees, ka sawâ sinâ esam weenis prahtis (Weil ich zu Ihnen das Vertrauen einer gewissen Gesinnungsgleichheit habe).

Kursemes laukskolu leeta Jums leekas labaki buht aprak=stama grahmatinâ. Warbuht. — Kà tagad istaisisees semneeku leetas Kursemê? Kahds spehks buhs jaunajam likumam? Waj teescham sahks pahrdot semneeku mahjas? Esmu kahrs sinat. Warbuht kahdreis Juhs rakstiseet par to?..."

Sche beidsàs Kronwalda sarakstischanàs ar Berkholzu. Berkholzs bij weens no gaischakajeem un taisnakajeem Baltijas wahzu wihreem. Tas bij dsihwojis Peterburgâ, satizees tureenes mahkslas un literaturas aprindâs. Rigâ tas stahweja pilsehtas bibliotekara weetâ un bij preekschneeks beedribai „Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Rußlands".

1869. g. tas atkahpàs no „Baltische Monatsschrift" redak=zijas. Tad rakstija jaunais „Baltijas Wehstnesis", „Peterbur=gas awischu" pehzneeks: „... Kad ziti schejeenes wahzu

rakstneeki buhtu sew peesawinajuschees tahdu meerigu, apdomigu garu, kas tikai dsenas uf to, lai Baltijâ wairak isplatitos un eesaknotos taisniba, kahrtiba, gaisma, brihwiba un kas ari pee latweescheem un igauneem neatsihst tikai ween launumus, kas bakstami azîs, bet eerauga tos par zilwekeem un naw pretim winu prahtigeem prasijumeem pehz leelakàm swabadibàm . . . tad muhsu Baltijâ nebuhtu tahda domu jukschana un nekahrtiba, kahda tagad manama gan rakstôs, gan dsihwê. „Baltische Monatsschrift" ir weenigais schejeenes wahzu laikrakstis, kuru latweeschi — islasijuschi, wareja nolikt pee malas meerigâ garâ, nemanidami dselonu, — kad tee tur ari tika smahdeti daschâs buhschanâs . . ."

Tahdâ prahtâ tas ari usnehma „Peterburgas awises" un tà sauzamo „jaunlatweeschu" kustibu. Tas atrada tur eekschâ dauds pateesibas un nebij meerâ, ka wahzu wadoni mekleja to apslahpet warmahzibas lihdsekleem, panahkdami, ka awises aisleedsa un winu lihdsstrahdneeku Kasparu Beesbahrdi aisdsina us Klinu, Maskawas gubernâ. Winsch sin, ka garu tikai war apkarot ar gara eerotscheem.

Taî sinâ domas tam saeetas ar Kronwaldu. Bet paschâ jaunlatweetibâ tee isschkiras. To mums rahda Kronwalda neaissuhtità atbilde Berkholzam. Kronwaldam tà sauzamà jaunlatweetiba naw tikai ween isglihtibas jautajums, bet zihninsch teesibu dehl. Tas to netur par tautibas rihdischanu un eenaidu starp wahzeescheem un latweescheem, bet wairak kà tautas pretim tureschanos apspeedeju kungeem un winu priwilegijàm. Kad nu schee pee mums wiswairak wahzeeschi, tad dauds domajot, sche esot eenaids pret wiseem wahzeescheem . . . Gandrihs 600 gadus tee dsihwojuschi kopâ. Wahzeets — kungs buhdams, un latweets — kalps. Kamehr kalpeem nebija apsinas no sawas zilweka kahrtas un tikuma wehrtibas, tikmehr leeta palika meerâ. No ta laika, kur schi apsina modàs, pee mums eededsàs tahds pat karsch, kahds bij wisur, kur widus laiku buhschanas labpraht negribeja greest zeku jaunlaiku garam . . . Daschi pee mums wehl labpraht gribetu ir turpmak dsihwot kopâ ar tahdu „deenastneeku" tautu. To redsam un lasam rakstôs eeksch „Baltische Monatsschrift" un „Rigasche Zeitung", ka muhsu semneeku buhschanas esot tik pilnigas, ka nemas newajagot tàs labot un ka muhsu laukskolas Kursemê esot gandrihs labakas, nekà labas.

Skatotees, ka latweescheem esot wahzu kultura, Kronwalds atrod, ka ihstà wahzu kultura esot pawisam sawadaka, nekà

winu scheje enes kultura latweeschôs, kurus te nemot tikai kà semneeku kahrtu. To winsch pats redsejis Pruhschôs buhdams. Tureenes wahzu luteribas gars esot sawadaks, nekà pee mums...

Kas no kulturas dots latweetim, to warot atrast tiklab pee wahzeem, kà angleem, kur semneeku kahrta stahwot lihdsigâ kahpeenâ ar latweescheem. Protestantu tizibas gan esot schi kultura, tapehz ka latweeschu leelakà daka peederot luterbasnizai. Bet mahzet lasit un rakstit esot wisu tautu kopmanta...

Gan domajams, ka 600 gadôs wahzu kulturas spehki buhtu warejuschi pawisam pahrnemt latweeschus. Bet muhsu wahzeescheem tad wairak japaleekot par wahzeescheem, un ne masak par luteraneem, kas neistruhkstas par ikkatru garigo kustefchanos pee latweescheem un tuhlin to nenoleek par bihstamu, sodamu „jaunlatweetibu", bet kas palihds, ka latweeschi atsihst sawu zilwezigo wehrtibu un dabu sawas dsihwes teesibas. Tad wahzeescheem nekad netruhks draugu. Paschi jaunlatweeschi jau atsauzàs us Wahzsemi, runadami no brihwibas un zitàm jaukàm mantàm. Bailes tad sudis par tehwsemes un tizibas aisleegschanu. Senak isprowetà peelabinaschana pee zitas tizibas naw sasneegusi sawu mehrki. Latweeschu tautiskà brihwiba un isglihtiba galu galâ sakriht kopâ ar scheje enes wahzeeschu labumu...

Schinî paschâ jautajumâ Kronwaldam wehl bij sadurschanàs ar „Rigasche Zeitung" redaktoru, Juliju Eckardtu. Eemeslu us to dewa Kursemes gubernas awises. Kahds „zilweku draugs" tur (1863. № 38.) usaizinaja zelt beedribu un palihdset tà sauzamajeem „mas- jeb puswahzeescheem", kas peerakstiti pilsehtâs un schur tur isklihduschi dsihwo, meesigi un garigi panihkuschi. Pa leelakai dakai tee esot zehluschees waj nu taisni no latweeschu lauzineekeem, waj palikuschi teem lihdsigi. Ne domat tee negribot buht peeskaitami latweeschu semneekeem, bet ari nespehjot kaut kà attihstitees, peenemt wahzu kahrtas isglihtibu un eeraschas.

To lasidams, Kronwalds bij preezigi aiskustinats no tahdàm laika sihmèm. Bet tas pretojàs isfazitajàm domàm, it kà „maswahzeeschi" un „puswahzeeschi" buhtu ta pate kahrta, kas zehlusees no latweeschu lauzineekeem. Maswahzeeschi wairak esot paschi wahzeeschi, kas panihkuschi, bet sawâ garâ tik leeli un lepni, ka tee nizinot latweeschus, semneekus. Kronwalds wehlas, ka tee buhtu pamahzami sewi neturet tik augstus un tà nenizinat latweeschu semneekus, bet tos wairak atsiht winu teesibâs un sapraſt, ka pilsehtneeku un lauzineeku labums

sakriht kopâ un ka wahzeeschu un latweeschu kopu intereses. Kad weens ar otru tà satikschees un istiksim, tad wiseem labi klahsees.

Lihds ar scho rakstu Kronwalds peesuhtija wahzu awisei wehl otru, sinas par jaunu grahmatinu: „Die Kommentare des Patrioten." Ta bij sarakstita ahrsemês par Kursemes semneeku buhschanàm no kahda schejeeneescha.*) Sinas peesuhtidams, tas pahrmeta „Rigas awisei," ka tà pahrak ihsi peeminejusi scho grahmatu un tikai nizinadama nizinajusi, bet sinas no Berlines ta sinot nest garu garàs. Waj tad muhsu semneeku buhschanas neesot wairak eewehrojamas, nekà daschi Berlines notikumi Wahzsemê? .

Redaktors J. Eckardts atbildeja 12./24. junijâ 1863., ka tas newarot usnemt neweenu no abeem raksteem. Maswahzeeschu leeta neesot pasihstama wina lasitajeem un „patriota komentari" tikschot wehl apspreesti wina awisê. Pret pahrmetumu, ka tas dodot mas sinu par Kursemes lauku buhschanàm tas attaisnojàs. Tas schad un tad sinojot. Bet pats sinotajs dsihwojot Jelgawâ. Waj Kronwalds negribot ari usnemtees par sinamu maksu sinot „wina tendenzê."?

1864. g., „Rigasche Zeitung" dewa eemeslu Kronwaldam skolas leetâ sastahdit grahmatinu, us ko tas atsauzàs, sarakstidamees ar Berkholzu.

Wahzsemes „protestantu basnizas awisê" bija lasams, ka buhtu labaki, kad Widsemê, Kursemê, Igaunijâ mihlestibas dahwanas lasitu preeksch tureenes skolàm, nekà tàs suhtitu projam us Ameriku un preeksch juhdu misiones. „Rigasche Zeitung" us to bij peesihmejusi, ka sche skolas pa wisu semi esot organisetas pehz plana. Kronwalds us to sastahdija rakstu: „Ein Wort über die Landschulen in Kurland, oder sind die Landschulen im ganzen Lande planmäßig organisirt?" Tanî tas peerahdija, ka Kursemê skolu buhschanas naw tahdas. Truhkstot skolas likuma, kas nosazitu skolotaju kahrtas isglihtibu un apdroschinatu winu stahwokli, kas noliktu pilnigu mahzibas planu un nokahrtotu skolas waldi. Apspreesdams schos gabalus Wahzsemes skolu reformu garâ, tas luhds un zere, ka ar teem drihsumâ tikschot aplaimota ari Kurseme. Tad buhschot mums skolas wisur kahrtigi eerihkotas.

Grahmatina palika neeespeesta. Truhka us to wajadsigo naudas lihdsekku. —

*) No A. Spahga.

Bet Kronwaldam prahts nerima, kustinot muhsu skolas leetu. Tas mudinaja islaist „skolas awises" latweeschu walodâ. Zeribas tam auga no Widsemes skolotaju konferenzes. Skolas buhschanas Widsemê bij wairak nokahrtotas. Tur bij pagaidu preekschraksti lauku skolàm un nolikta kahrtiba mahzibàm. Un par wisàm leetàm tur ikgadus skolotaju sapulzês pahrrunaja skolu wajadsibas. No tureenes Kronwalds gaidija pamudinajumu Kursemei. Tas stahjàs sakarâ ar Widsemneekeem un laida rakstu winu sapulzei, Walkâ, 15. junijâ 1864. g.

„Augsti zeenijamee Widsemes skolotaji! Schinîs deenâs Juhs nu atkal swineseet sawu preeka un goda deenu. Zik koti mums, Kursemneekeem, sirds aisgrahbta, no preeka un behdàm, to Juhs dsilaki sajutiseet, nekà es scheit spehtu isteikt. No preeka, ka latweeschu tautas skolotaji Widsemê jau kluwuschi tik tahlu; no behdàm, ka mehs Kursemneeki wehl twihkstam, galwâs un sirdîs wehl nihkstam. Gan sinu, zik daudf darba buhs Jums paschеem Walkà. Bet newaru zeest, eekam neesmu Jums lizis preekschà scho luhgschanu: Nospreeschat pehz Jahneem laist gaismâ „Skolotaju awises" latwiskà walodâ.

Daschi latweeschi, kas zaur skolàm westi pee gaismas, sirdigi puhlejàs par kauschu apgaismoschanu lihdf ar gaismas mihlotajeem wahzeescheem. Bet wiss tas daudf neko nelihdf, ja wairak negahdà par skolàm. Juhs Widsemes skolotaji eseet tikuschi tahlaki, nekà Kursemes skolotaji. Jums ari peeklahjas mums sneegt sawu brahlu roku. Paskubinadami, pamahzidami Juhs padariseet leelas leetas.

Kursemes skolotajeem wehl wisai truhkst beedribas gara, kas skolotajus ustur dsihwus, mundrus, darbigus garà un sirdî. Wineem ari truhkst peeklahjiga wadona. Jums jau abi pilnâ mehrâ. Dodeet mums baudit no saweem aissneegumeem. Tad skolotaju kahrta pee mums modisees un pee Jums wehl wairak eesels.

Tadehl wehl reis luhdsu, dibinajeet awises, kuràs sarunasimees par skolàm un skolotajeem, par skoloschanu, par skolotaju saeeschanàm, par sarakstitàm un wehl sarakstamàm skolas grahmatàm u. t. j. pr. Tagad ir isdewigs laiks. Muhsu schehligais Keisars ir skolu un apgaismoschanas zehlejs. Juhsu augsti zeenijamais skolu preekschneeks ir spehzigs skolu apgahdatajs un saprahtibas, mihlibas pilns skolotaju wadons*).

*) Widsemes pirmais skolu pahrluhks, mahzitajs v. Klots.

Starp Widsemes skolotajeem atronas gaiki*), kas jau dseedajuschi it skanu, swarigu meldinu. Tadehl wairs newar kaweteés ar skolas awisi, to gaismâ laischot. Schahdai awisei eesahkumâ warbuht gan buhs gruhti eesaknotees. Bet kam gan eesahkumâ weegli eet?

Skolotaju jeb skolas awisei peeklahtos puhletees tahdâ garâ, kà wahzu awises „Die allgemeine deutsche Lehrerzeitung", waj „Die evangelische Volksschule", waj „Die Reform".

Eesahkumâ ari newajadsès sarakstit 52 numurus gadà. Eesahkums buhs deesgan warens ar 26 numureem, waj ar 4 lihds 6 faschuwumeem.

Pirmajâ numurâ sinams lasisim par skolotaju sanahkschanu Walkâ, 16. junijâ 1864. g.

Ar neschaubigas zeribas pilnu sirdi Juhs sweizina

D. Kronwalds."

Latweeschu skolas awisi ar to gan wehl nepanahza. Bet skolas jautajums bij aiskustinats starp Widsemes un Kursemes skolotajeem, kas lihds tam bij sweschi weens otram. Kronwalds pirmo reis satikàs ar widsemneekeem winu sapulzê Turaidâ 1869. g. un wehlak palika teem darba beedris un wadons.

Durbê wehl buhdams Kronwalds islaida rakstôs sawu latweeschu-wahzu mahzibas grahmatu „Masais wahzeets". Otrreis ta isnahza 1865. g., I. daka ar pirmo un otro soli. Grahmatina bij tà sauzamà „mehles un galwas eelozischana" nodomatajai wahzu walodas mahzibai, kuru Kronwalds sastahdija jau 1862. g. tschetrâs dakâs ar wahzu nosaukumu: Theoretisch-praktischer Lehrgang für den Unterricht in der deutschen Sprache für Letten. II. dakâ tas dewa gramatikas likumus, III. — latweeschu-wahzu lasamus gabalus, IV. — dseju un prosu. — Bet schis dakas neisnahza rakstòs. „Masais wahzeets" bij nolemts latweescheem, kas ahtri un weegli grib eemahziteeś runat wahziski. Kronwalds to bij sastahdijis pehz pascha eewehrojumeem, mahzidams un mahzidamees sweschàs walodàs. Grahmatina sarakstita pehz sinamas metodes. Mahzibas gabaleem stahw preekschâ ihsi teikumi, kà sakamôs wahrdôs. Otrajâ solî atrodas pirmee wajadsigee jaunwahrdi, kà: preekschmets = Vorwurf, Gegenstand, objectum, предметъ; sajehga = Begriff, Vorstellung; teikums = Satz; jutekli = Sinnvermögen; lozit = dekliniren, konjugiren.

*) Sihmejàs us skolotaju Gaili, waj Gailiti.

Masajs wahzeets bij dahwinats „sirsnigâ godbijibâ un behrna pateizibâ Dr. H. E. Katterfeldtam, ihstàs isglihtibas weizinatajam". Preekschwahrdòs lasam, ka rakstneeks negribot wis „tautâ wairot puskoka lehzejus". Tahdu mums esot deesgan.

„... Saku tik skolotajeem, kà skoleneem, nenemt rokâ manu grahmatu, eekam m a h t e s waloda naw peeklahjigi apkopta. Kas naw mahzijees kopt sawu mahtes walodu un to turet zeenâ, godâ, tas tikai nekahrtigi walkàs swesch u walodu. Teiz, ka esot daudsj tahdu wihru pat starp latweescheem, kas latweeschu walodu neeeraugot par nekahdu ihstu walodu; ta esot tikai tahds samaisijums no zitàm walodàm."

Tahdeem pretim Kronwalds atsauzàs us J u r a A l l u n a n a grahmatinu „Muhsu tehwsemes aprakstischana" atgahdinadams wina wahrdus: „... Jo gruntigi walodu pahrmekletaji pehz pateesibas apleezina, ka latweeschu, leischu un wezo pruhschu walodas esot ihpascha walodas zilts, kas naw wis zehlusees no germanu un slahwu walodu sajaukschanàs pehz Kristus peedsimschanas, bet kas tàpat, kà schìs walodas, it wezòs laikòs isnahkusi no Indijas sanskrita walodas ...

Te nu it skaidri war redset, zik tee leeli mukki, kas neewà latweeschu walodu, waj kaunas buht latweeschi. Tee ir ihsti apsmejami, wiswairak ja tee ir mahziti wihri. Un ta ari ir ihsta un leela mukkiba, domajot, ka zilweks, g r i b e d a m s p a l i k t l a t w e e t i s, nedrihkst mahzitees zitas walodas, waj atkal tam n e e s o t b r i h w smalki gehrbtees un tà turetees, kà b r i h w franzuscheem, angleem, wahzeescheem un kreeweem.

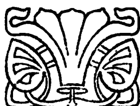
Ta ir loti slawejama leeta, mahzitees ari zitas walodas zik drihsj eespehjams, jo ar latweeschu walodu tahlu neaissneedsj pasauli, jo gabals ir masjs, kur to runà.

Tatschu ihsti gods tam, kas, palizis par augstu jo augstu kungu un runadams ari zitas walodas, nemaj neleedsjas skaidri teikt, k a t a s i r u n p a l e e k l a t w e e t i s, ka no wisas sirds mihlè latweeschu tautu un walodu un ruhpejas par winas labklahschanos, kur un kà eespehdams. Un kad tikai ihsti godajami wihri no latweeschu tautas pulka sahks turet tahdu prahtu, tad ari azis atwehrsees pusmukka puskoka lehzejeem, kas tautai par negodu tuhlin kaunas buht latweeschi, tiklihdsj tee eemahzas puslihdsj muldet wahzikki. Tas buhtu brihnums, kad wisi tee kreewi un wahzeeschi, kas eemahzas franzuschu walodu, gribetu buht franzuschi! Sinams, dsimtu buhschanâ bij zitadi. Bet tagad katris ir brihws un kungs,

kam naudas maks pilns, waj kam galwa gudra un rokas tiklas un mudigas uſ kreetneem darbeem. Latweeſchu tauta ihſti stahw godâ Eiropas tautâs. Winu waloda loti zeenijama un pa pilnam zeeniga, lai tanî ſarakſtitu brangas jo brangas grahmatas, kahdas lihdſ ſchim brihdim wehl reti atrodamas…"

Grahmatas gala wahrdôs Kronwalds wehl atſtahſta pehz „Peterburgas awiſêm" apzerejumu par tautas un tehwſemes mihleſtibu un par „kaunigajeem latweeſcheem" un beidſot wehlas, kaut grahmata deretu latweeſchu tautai par godu un palihdſetu tai dſemdet daudſ dſihwus, godatus un zeenijamus lozekkus.

Ar ſcheem wahrdeem Kronwalds ſchkihrâs no Durbes dſihwes weetas 1865. g. un augusta mehneſî aiſgahja uſ ta laika Tehrpatu, tagadejo Jurjewu. —

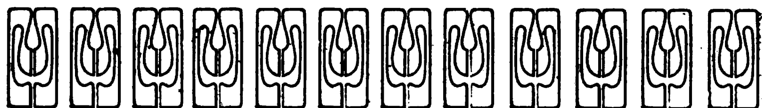

(Tehrpatâ) Jurjewâ

«««1865.–1873.»»»

4. Tehrpatas laika eesahkums. — Pedagogiskee kursi. — Skolotaju un profesoru wakari. — Heimathskunde. — Satikschanàs ar ziteem. — Pascha atsiniba. — Ruhpes par nahkamibu. — Mihlestibas behdas.

Negribedams wisu muhschu palikt mahjskolotaja apnihkstamajâ godà un nedroschajâ stahwoklî, Kronwalds mekleja tahlak tikt. Isdewiba atgadijàs ta laika Tehrpatas augstskolâ. Tur bij eezelti tà sauzamee „pedagogiskee kursi", kurôs eenehma audsekņus uj krona maksu. Pehz diwi gadeem tee wareja nolikt sinibu skolotaja eksameni un dabut weetu Baltijas guberņâs. Kronwalds peeteizàs schinîs kursôs un brauza uj Tehrpatu, sataisitees uj eksameni. Tam jau bij 28 gadi.

Par scho laika gabalu atrodam isdewigas siņas wehstulês, kuras tas laida bruhtei, ar kuru tas Durbê bij saderinajees klusumâ.

Ar pilnu zeļa somu, kur bij eekschâ 3 drehbju kahrtas un kahdi 15 krekli uj weselu gadu, un ar 120 rubļeem makâ Kronwalds schkihràs no saweem wezakeem Krotê, rihta agrumâ 28. julijâ 1865. g. un laida uj Aisputi, gribedams no tureenes braukt uj Jelgawu ar „trihsrubļu fuhrmani".

Zeļâ tam labs humors. Tas atrod, ka Aisputes „fuhrmaņa" slawa labaka, nekà pats „fuhrmanis". 3 rubļu weetâ tas lizees samaksatees 5 rubļus. Braukt tas naw isbrauzis pulksten 9 no rihta, bet 12 pusdeenâ.

Reisê ar to braukusi kahda atraitne, kas sinajusi isstahstit gandrihj wisas Aisputes familiju notikumus. Ta ari nehmusees to pamahzit, ka jaunam zilwekam jasargajotees no kahrdinaschanas. Tam neklahjotees wakarôs par wehlu eet uj mahjàm, nedj eeluhgt tikai tahdus zeemiņus, kas eetinuschees duhmôs spehlejot kahrtis.

Waltaikôs tas isbrihnas par 7 basnizas krogeem, itin „ka welns sche buhtu dabujis wirsroku".

Skrundâ tas apzeemo pasihstamus; nogurst lihdsenà zeļa weenmuļibâ lihdj Saldum. Saldus krogâ tas paleek par nakti, ar „wakara blahsmu" suhta labwakarus mihļajeem;

apehd ar ßaldu muti mahmuliņas lihdsdoto wistu; dsird at-bildes ßweizinajumu no peederigajeem wakara „weeglajâ wehß-miņâ".

Saulitei lezot, tee brauz tahļak rihta rasas ßposchumâ pa jaukeem wideem, pa kalneem un lejàm, pa lapu un ßkuju mescheem. Treßchà brauzeja eeradußees, kahda jaunkundse no Saldus braukdama us Jelgawu. Mahk pahrleek ehrmotees un stahstit par ßaweem brahļeem, kas „Kreewu deenastâ," un runa par ßeeweeßchu gruhto stahwokli, kuŗas mas dabujot pre-zetees, lihds beidsot ta ar kutßcheeri gandrihs ßaeet matôs brauk-ßchanas dehļ un noschehlo, ka neweens no brahļeem tai naw klaht palihdset.

Blihdenê Kronwalds eeßkreen us azumirkli leelajâ jaukajâ ßkolas namâ, zeļa malâ un dsird no ßkolotaja, kas dauds ßmal-kaks par ßkolotajeem Durbes apgabalâ, ka ir ßche wehl newa-rot buht meerâ ar ßkolas panahkumeem. Labaki tee gan eßot, nekà preekßch 5, 6 gadeem.

Zeļâ teem useet leetus negaißs ar krußu un gahschas eekßchâ pa ratu jumta zaurumeem. Brauzeji gan mehgina tos aisbahst kabatdrahnàm. Tee ismirkßt lihds ahdai un duß-mojas par fuhrmaņa nekaunibu, tos west wezôs, zaurôs ratôs. Kronwalds jau apņehmàs leetu aprakßtit guberņas awisês, bet leetum pahrejot ir brauzeju dußmas aprimst.

Zaur Dobeli brauzot un eeraugot wezàs pils muhru drupas un jaunà telegrafa drahtis, Kronwaldam eenahk prahtâ wezee un jaunee laiki un ka zilweze eet us preekßchu iskopdamàs.

Jelgawâ tas ßateekas ar draugu, ehd un dser ar to kopâ, brauz ar kugiti us Dubulteem apmeklet profeßorus (?) un zitus pasihstamos, eeteek pahrpilditâ weeßnizâ, ßaehdas wezas zepeßchu gaļas, ka newar gulet, bet gandrihs ßaßlimst. Otrâ rihtâ tas brauz us Rigu, no tureenes ar Widsemes dileschanßu zaur Zehßim, Walmeeru Walku lihds Tehrpatai. Zeļâ lihds Zehßim tas eedraudsejas ar kahdu Behrsaines (Birkenruhes) patihkamu ßkolotaju, kas ar ßawu ßeewu abi bij braukdami no ahrsemèm.—

Tehrpatâ Kronwaldam bij dsihwoklis pee igauņu basnizas ar „dahrsiņu" durwu preekßchâ, tàpat ka Durbê. Pedagogißko kurßu dehļ tas dsirdeja no ßkolotaja Blumberga un profeßora Strümpella, ka tanîs eßot 10 stipendiatu weetas, kas wißas pilnas. Bet filosofijas un pedagogijas labprahtigais profeßors Strümpells, kuŗa wadibâ kurßi stahweja, Kronwaldam dewa padomu eeßneegt luhgumu kuratoram, lai to peeņemtu kurßôs. Pehz pustreßchas nedeļas tam atnahza atļauja, ka tas warot

peedalitees, bet bes stipendijas, kamehr neesot nolizis nosazito eksameni. Ar to tam bij brihw eet klausitees preekschlasijumus augstskolâ, leetot grahmatas no bibliotekas un peedalitees pee tà sauzamajeem pedagogu wakareem.

Eksamens tam sazehla leelu leelàs raises. Tas rakstija bruhtei (5. IX. 1865): .... Us eksameni, us eksameni! Tà dsirdu sauzam sawu wezeniti skanâ balsî.... Teesa gan.. Strahdaju ar wiseem meesas spehkeem. Waru Tew sazit, ka nekad tik zeeschi neesmu sehdejis pee darba, kà tagad... Negehligi wahrgu ar eeksch̀àm. Un religijâ ir muhsch̀igi dauds ko mahzitees tik ihsâ laikâ, lihds seemas swehtkeem. Un man tàs leetas naw pasihstamas..."

Tad atkal pehz 2 mehneschеem: "... Strahdaju tà mehreni un preezajos, lai gan waretu wehl ahtraki weiktees. ... Eksameni nelikschu schinî pusgadâ... Mans kurss Tehrpatâ wehl willksees pusotra gada. Ahtraki weetu gan newareschu dabut...."

Draugam Blumam — Dunalkâ — tas schehlojàs, ka leelakàs puhles tam esot ar greeku walodu. "Wezo pagana Homeru nemas wehl newaru sawakat. Greeku wokabuli gruhti leen eekschâ wezajâ pakausî.."

Atlikdams eksameni us zitu gadu, Kronwalds eet klausitees preekschlasijumôs fisiku, kimiju, zoologiju, wehsturi, psichologiju un rakstа bruhtei: "... Tu preezatos, dsirdedama mani runajam par gaismu, siltumu, uhdeni, kustonu un stahdu dsihwi. Preekschlasijumôs man wajag buht ikdeenas 4 lihds 5 stundas. Tikai ne sestdeenâs un swehtdeenâs. Wisu zitu laiku sehschu mahjàs ais grahmatàm. Pastaigatees gandrihs nemas neiseju.... Ne reis man sche naw bijis alus swingulis. Dsihwoju tik godigi.... Kad Tu mani skubinasi neatlaisdamàs, tad zeret zeru, ka nahkoschôs 2½ mehneschôs buhschu norijis ari leelo tizibas mahzibu kumosu. Sagremot to gan nesagremoschu, kad ir man buhtu laika 1000 semestru...

... Nodarbojos ar wehsturi un latinu walodu; kà man leekas, ne bes sekmèm. Lai gan naw weegli, weenadi tikai taisni laist us eksameni, neskatotees apkahrt. Bet jau labaki wedas. Deen no deenas dabuju skaidraki pahrredset preekschmetus un duhscha aug eksamena sinâ...."

Skolotajeem un audsinatajeem sawâ starpâ tolaik Tehrpatâ bij daschadas beedribas un sapulzes, kur drihksteja noeet ari jaunee, nahkamee skolotaji. Sapulzes wisas sauza — weenkahrschibas dehl — par "pedagogiskeem wakareem". Bet tee

bij katris sawadâ sinâ. Kronwalds ari tur eetika un bij tur swabadaks un laimigaks sawà dabâ un spehjâ, nekà eksamena darba slogôs. —

Reis pa mehnesi, pirmàs sestdeenas wakarâ, sanahza skolotaji kopâ sawà starpâ ar kursu kandidateem. Kronwalds aprakstа tahdu sawu pirmo wakaru (IX. 1865.): „... Nogahju us scheieenes aprinka skolas sahli, kur sapulzejàs Tehrpatas skolotaji. Biju sinkahrigs, gaididams kas buhs, jo dsirdeju no kahda skolotaja, ka schinîs wakarôs kaujotees ar garlaiku. Tur neesot nekahdas kahrtibas runajot un spreeschot. Sahles durwis atwehràs. Eeraudsiju garu galdu, apkrautu ehdeeneem, desàm, seeru, sweestu, maisi u. t. j. pr. Ap galdu sehdeja pulka issalkuschu kungu pilnâ darbâ. Ihsts omulibas tehlojums!— Eepasinees ar dascheem kungeem, ari nehmos sirdi atspirdsinat ar tehju, sweestmaisi, desàm. Ehdeenus apgahdà par beedru naudu, ko katris maksà, rubli pusgadâ.

Pulksten 8=ôs Riemschneidera wirsskolotajs atklahja sapulzi. Runataja krehslâ stahjàs it jauns zilweks, Dihrikis wahrdâ. Tas stahstija par sawu zelojumu. Wakarâ winsch bij suhtits no waldibas peedalitees pee wahzu wispahrigàs skolotaju sapulzes Leipzigâ un eepasihtees ar tureenes taut=skolàm, seminareem, pilsehtu skolàm ..."

Tad Kronwalds tehlo, pehzlaikà sawa mihlà drauga, skolotaja J. Dihrika usstahschanos. Kreetnis gan sawâs sinâs un apsinigs darbâ, tas aif peeklahjibas un ustraukuma tanî wakarâ naw panahzis, ko bij wehlejees. Gribedams klau=sitajus eesildit preeksch ta laika slawenàs Steinerta audsina=tawas Berlinê, ar kahdeem 3000 audsekneem, winsch pa daudf kawejees pee sihkumeem un dascheem ehrmigeem preekschraksteem. Tad Dihrikis wehl stahstijis par jaunu metodi ortografijas mahzibâ. Par to iszehluschàs dsihwas sarunas, kurâs ari eejauzees Kronwalds. „... Kad warbuht nebiju wisu labakais runatajs, tad sliktakais gan ari ne... Sawâ nebehdibâ pree=zajos, ka wairums runaja tik neweikli. No garu garajàm wahrdu jukàm liku wehrâ triju wihru issazijumus. Kad tee bij galâ, es usstahjos teem pretim, lehni, meerigi runadams. Bahrda gan drebet drebeja. Runajot neweens mani netrauzeja. Pehz tam weens no trijwihreem gan gribeja apgahst manus teikumus. Bet tam neisdewàs. Sawas domas sanehmu kopâ schinîs teikumôs:

1. Mahzot ortografijâ metode nepeezeeschami wajadsiga, bet newis kaut kahdu preekschrakstu grabaschas.

2. Jo labaka metode, jo labaki panahkumi.

3. Redsamàs wahrdu sihmes tà nepaturam, kà dsirdamàs skanu sihmes.

Blumbergs man sazija, dașchi kungi esot apklauschinajuschees pehz mana wahrda. Teem patizees ihsòs wahrdòs sanemtais, atkahrtotais runas gahjums. Sapulzes preekschneeks mani usaizinaja, tam blakam atsehstees. Drihs mums peebeedrojàs skolas direktors Schroeders un eelaidàs walodà par matematiku. Man bij laime. Tas stahweja us manu pusi. Jauns matematikas skolotajs bij muhsu pretineeks. Pateesibâ starpiba bij masina. Bet weenoschanàs nenotika. Skolas direktors lihds schim it labi man patihk. Newaru atstaht nepeeminejis, ko winsch teiza pazeltâ balsî pret mineto matematiki: Mahzeet behrnam tikai katkismu, bibeles stahstus no masàm deenàm. Tàs ir gatawas formulas, kurâs behrnam nekas naw jagrosa domajot. Juhs redseseet, behrns paliks muļķis..."

Zitâ reisê Schroeders runajis par muhsu tagadejàm skolàm, kas esot pahrlabojamas. Skoleni esot pahrak apkrauti darbeem. Skolas stundas janoleekot tikai 4 preekschpusdeenâs. Skolotajs Blumbergs aisstahwejis schaursirdigas domas, isglihtiba esot lepnibas (Luxus) sihme, ko tikai bagatneeki spehjot pirkt un maksat. Skolas nauda tapehz esot paaugstinama.

Wirsskolotajs Riemschneiders atkal turejis preekschlasijumu muhsu klasiskàs gimnasijas leetâ. Ta newareschot muhschàm waldit ar sawu latinu walodu. Buhschot jazel realskola, waj realleetàm jadod wairak weetas gimnasijâ. To wehlotees publika, to prasot laika gars, kam ilgaki newarot turetees pretim.

Kronwaldam pehz prahta ari bij zits Riemschneidera preekschlasijums par „isglihtibu". Klausitajus tas gan nogurdinajis ar nedsihwo, sauso formu. Bet saturâ tas aisstahwejis domas, ka isglihtiba ir kopmanta wiseem zilwekeem un ka tà sauzamajam leelajam pulkam ari teesiba, peedalitees pee wispahrigajàm gara mantàm. —

Kursisteem tad wehl bij zitas sapulzes pee profesoreem; tà sauzamàs pedagogiskàs tehjas.

Kronwalds aprakstija tahdu wakaru (1865. IX): „... Pulksten 1/27-ôs sanahzàm pee profesora Paucera: 3 profesori, Schroedera direktors un 6 kandidati. Dsehràm tehju, wilkàm duhmu, tehrsejàm par daschadàm leetàm, kas daudsi maj stahw sakarâ ar skolu..." Un gadu wehlak: „... Bijàm pee profesora Paucera. Profesors Strümpells jautaja, waj muhsu laikôs

studenteem wehl wajadsigs eet klausitees preekschlasijumôs? Waj teem nebuhtu labaki palikt mahjâs un lasit grahmatâs, kuras tagad kaudsèm arodu arodòs? Profesors Pauckers sahkumà pawisam bij pretim tahdàm domàm. Bet galâ tee weenojàs. Wajadsigs eet tahdòs preekschlasijumòs, kur rahda ekfperimentus, kà medizinà, matematikà, dabas sinatnê. Bet jurists, filologs, teologs wairak waj masak warot istikt bes profesora preekschlasijuma. Schirrena profesors, koti mahzits wihrs, studentis buhdams neesot gahjis neweenà kolegijà. Kurtza profesors, mahzitais teologs, sarakstijis tik pilnigu mahzibas grahmatu basnizas wehsturê, ka naw sinajis, ko lasit preekschà studenteem.

Tad sahkàm runat par latweescheem. Augstee kungi domaja, ka wahzeetis Baltijas guberǹàs, gribedams buht tikai wahzeetis, lahgà wairs newarot atrast pahrtikas ne fantasijai, ne dsihwei. Ar wahzinaschanu nekur netikschot. Latweeschi Widsemê rahdijuschi, ka tee mahkot tikt us preekschu bes taisnas aisbildibas no zitu puses. Strümpells teiza, winsch preezatos, kad latweeschi usseltu patstahwigà dsihwê..." —

Tad wehl bij pedagogiski wakari atklahtibà, kur salasijàs profesori, skolotaji, behrnu wezaki un skolas draugi. Reis tur skolotaji un neskolotaji apspreeduschi tagadejo mahzibu „jaunajàs walodàs". Ta nepeeteekot un nederot dsihwei. Schàs domas ari aisstahwejis genialais kimijas profesors Schmidts. Bet gimnasijas skolotaji atbildejuschi, lai zitas skolas darot ko gribedamas. Gimnasija newarot skatitees us wajadsibàm dsihwê un nespehjot ruhpetees par to, kà buhtu jaunàs walodas mahzamas pehz dsihwes prasijumeem.

Schinî strihdù starp gimnasiju un realskolu, kas toreis jau degtin dedsa, Kronwalds stahweja realskolas pusê. „Muhsu laiku gimnasijai — winsch raksta: — wairs naw usdewums, usnemt sawà klehpî tikai nahkamus mahkslineekus un arodneekus, kà senakòs laikòs. Mehs esam tikuschi tahlak. Paschi un skolas. Kad tàs negrib eet lihds, tàm jaeet atpakal. Zitadi tàm blakam zels zitas skolas pehz laiku wajadsibàm. Anglijà, Franzijà, Wahzijà iszelas realskolas, realgimnasijas, politechnikas, wispahri nemot tautskolas.

Kad nu Tehrpatà naw politechnikas, tad saprotams, ka wezaki un skolotaji, kuri neturas pretim muhsu laikeem, prasa no gimnasijas: mahzeet jaunajàs walodàs, ka tàs atnes wairak labuma dsihwei, nekà lihds schim. Un kad skola ir nahkamàs paaudses dehl, tad skolotaji nemas nedrihkstetu leegtees

paklausit tahdam prasijumam. Tomehr tà notizis. Weenam no scheem kungeem es teizu: „Juhs eseet ihsts Syagrijs*)! Roma jau sen pagalam. Bet juhs wehl gribeet tai isglahbt weenu prowinzi!" —

Sawu stahwokli skolu jautajumòs Kronwalds dabuja nostiprinat tahdàs sapulzès. Sawus zitus robus tas mekleja pildit, nodarbodamees ar sinatnèm augstskolà. Par wisàm leetàm sahkumà to peewilka dabas sinibas. Tanìs tam likàs buht nospreesti zeki zilwezes nahkotnei un norahditi lihdsekki tautas attihstibai. Dabas sinibàs tas gribeja eenemtees, ka spehtu tàs mahzit. Atrasdamas zeku tautà, tàs buhschot to isglahbt no gara tumsibas un no laizigas apspeedibas. Jaunekka aisgrahbtibà tas apleezina Berlines profesora Spillera wahrdus: „Laiks nahktin nahks — lai gan lehnam — kur tikai karos ar gara eerotscheem un kur tikai paliks par uswaretaju, kam kà prahta radijumam buhs klaht pahrleezibas spehki. Bet rupjà warmahziba buhs sodama kà zilweka prahta apsmeeklis... To panahkt, tas ir dabas sinatnes usdewums zilwezes isglihtibas lihdsekkòs... Palihdset weizinat scho usdewumu, tas buhs manas dsihwes darbs..."

Leeta tam naw tikai ween aisgrahbtiba juhtàs, bet pateesiga pazelschanàs garà. „Jau reis Tew ispaudu" — winsch rakfta bruhtei — „ka man jaatklausa daschas it weenkahrschas leetas, kuras lihds schim nokaweju. Atklausot rodas leelas gruhtibas, kas kawe, trauze un pawisam apspeesch. Daschi gabali rahdas buht nepahrspehjami. Tà man likàs buht weens usdewums. Bet weenu deenu, pahrnahkot no kolegijàm, man isdewàs to isdabut, kur biju nodarbojees nedekàm... Par to man tagad leelu leelais preeks... Tahda pazelschanàs garà man palihds tikt us preekschu... Kopdams studijas, puhlos isstaigat jaukus laukus zilweku gara panahkumòs, nogremdetees dabas dsikajàs idejàs, pahrdomat Deewa domas. Un tad man paleek ap sirdi tik jauki un lihgsmi, eeraugot starpu starp eesahkumu, kur es stahwu un starp galu, kurp es eemu, un ka schis tumschais robs pamasam saraujas, deen no deenas no abeem galeem saaugdams un pildidamees. Tapehz esmu preezigs un laimigs, ne tikai ween atsihdams, ka gaismà, siltumà, magnetibà, elektribà parahdas tas pats spehks, tikai daschadàs formàs, bet ari nodarbodamees ar it weenkahrschàm leetàm, kad tàs isdodas ar sekmèm..."

*) Pehdejais romeeschu gubernators Galijà, 486. g. pehz Kr.

„... Tad man eenahk prahtâ, ka lasot Spillera zeribas"... pirmajâ azumirklî Tew tàs buhs islikuschàs pahrak augstas un droschas... Bet eewehrojot dabas sinibu panahkumus pehdejôs gadu simtenôs, Tew buhs jaatsihst, ka laikstaisitees taisas, — lehni nahkdams — kur tikai pahrleezibas spehks buhs uswaretajs... Balteeschu stahwoklî gan gruhti nahksees saprast scho leetu. Mehs wehl dsiki esam eegrimuschi dihwainajôs widus laikôs ar duhru teesibàm un krusta kareem. Mums wehl wajag aisnemtees schkihstitajas uguns no Kolumba useetàs Amerikas, no Lutera reformazijas. Zitadi palikksim sawâs wezajâs buhschanâs..."

Par Kronwalda nodarboschanos fisikâ un matematikâ dabujam sinat, ka tas kopâ ar diwi matematikas skolotajeem gahjis klausitees pee matematikas profesora Helmlinga scha kabinetâ 2 stundas nedelâ un radinatees mehginajumôs fisikâ.

Blakàm dabas sinàm tas klausijàs preekschlasijumôs wehsturi un pedagogiju. Sche bij Strümpella profesors, kas to guhstija ar sawu psichologiju. Ihpaschi diwi pamata teikumi tam eespeedàs prahtà, kurus tas nehmàs gari attihstit, rakstidams bruhtei.

1. Muhsu gara eekschdsihwes leelakà dala noteek mums nesinot. Tahdâ sinâ un mehrâ tikai ir eespehjams zilwekam tahlak iskoptees.

2. Muhsu dwehselei paschai no sewis naw pirmà dsihschanàs tahlak iskoptees. Ta tikai tai rodas sateekotees ar ahrpasauli. Jo dsihwaka satikschanàs un jo wairak ta tureta nomodâ, jo wairak pats zilweks dsihsees iskoptees.

Apkerdamees, ka tahdi gruhti peerahdijumi buhs neweetâ mihlestibas wehstulê, Kronwalds aisbildinas, ka tas, eerasdams atkahrtot sawus eksamena darbus, ir esot atkahrtojees psichologijas jautajumôs, kà jau ihsts „skolmeistars". Bet leeta esot swariga. Par to jau abi esot sarunajuschees sawâ laikâ, eepasihdamees ar Dittesa raksteem. Leeta krihtot swarà ne tikai mahj- un skolmahzibas laikâ un studijâs, bet ari politikas sinâ, sozialâ un familijas dsihwê, lai mums isaugtu jauns zilweku dsimums, kas „bagataks idejâs, spehzigaks domàs, stipraks darbôs". Pulka audsinataju par to jau ruhpejuschees, kà: Pestalozzis israhdes mahzibâ, Froebels ar saweem behrnu dahrsineem un jaunakôs laikôs Zillers, Herbarts, Beneke u. z. „Wehrâ leekot tahdus dwehseles likumus, mums paleek wairak saprotami jaunee pedagogi un psichologi ar saweem zenteeneem..."

No tahda stahwokla Kronwalds apspreesch sawa skolas laika kluhdas un daschadas parahdibas dsihwê. Palaudamees uf dabas sinatni un pilns filosofijas domu, jauneklа brihwprahtibâ tas raisas walâ no teologu skolas mahzibàm. Reisê ar schim samasgàm, tas neapdomibâ brihscham islej ir paschas religijas skaidro uhdeni. Behrns buhdams tas bij pahrspihlejees religijas juhtâs, lasidams schahdas tahdas traktatu grahmatinas, kà „azim redsetais zelsch uf debesim" un zitas. Leepajâ skolâ ejot tam radàs schaubas tizibas mahzibas gabalôs. Wehlak lasot Dittesa un zitu audsinataju rakstus tam suda behrna gadu tizibas weenteesiba. Kà jau daschkahrt jaunibas ruhguma laikâ. Un galâ eestahjàs preteſtiba pret eerasto basnizas mahzibu kà prahta, gaismas un brihwibas apspeedeju. Lihdſ ar to tam radàs aplams aisspreedums pret paschas kristigàs tizibas spehku un pateesibu. Pehzak tas pamasam atkal atkahpàs.

Lauku mahzitaja audseknis buhdams, tas ironijâ dsird pee Dobeles pils muhreem (1865.) tekoscho upiti schehlojotees par muhsu laikeem, ka tee wairs nesaprotot wezlaiku godibu, „kura tikai wehl stahwot zeenà pee kahdeem reteem ortodokseem lauku mahzitajeem un pakalpalikuscheem semes junkureem". — Strihdinà studentu tehjas wakarâ par „teologu bauslibàm" tas stahjàs pretineeku pusê. — Runadams par zilweka harmonisko isglihtibu pehz dabas doteem spehkeem un dahwanàm, tas atmet „eedsimtus grehkus", kà preesteru isperinajumu, bet atsihst Schillera wahrdus:

„Das ist der Fluch der bösen That, Daß sie fortzeugend Böses muß gebären."

Teologu mahzibas tam daudskahrt leekas buht fantasijas iswirums, atstahdamas semes dsihwi, nodarbodamàs ar debesim. Un tomehr pehz psichologijas likumeem tas atsinàs, ka fantasijai sawa weeta muhsu dwehseles dsihwê.

Kaitinat to kaitinaja garidsneeku partijas rihkoschanàs laizigàs buhschanâs un winu kahriba waldit. Ar preeku tas paklausijàs, kà kahds bijuschais Tehrpatas teologijas studenta atbildejis Kurtza profesoram uf jautajuma: „Waj gan gribeet teologiju wasat pee deguna?" — „Ne, profesora kungs, to nespehju. Jo teologija nehsà sawu degunu augsti gaisâ!"

Strümpella profesora wadibâ Kronwalds usnehmàs siniſko darbu „Die Heimathskunde" (Dſimtenes sinas), kas wehlak isnahza grahmatinâ. Bruhtei tas rakstija 1. nowembrî 1866: „... Profesors Strümpells man usdewa darbu „Die Heimathskunde". Rakstot man jaleek wehrâ wehsturigs eewedums,

mahzibas usdewums un leelums, metode, winas weeta audsinaschanâ un muhsu skolâs..." Tad 16. dezembrî: „... Schodeen nodewu sawu darbu. Gan juhtos noguris, bet ari esmu preezigs un meerigs. Kad darbam ari nebuhtu nekahdas zitas wehrtibas, man pascham buhs gaischa leeziba, ka esmu gahjis us preekschu darba spehkos. Senak nebuhtu spehjis tschetras nedełas no weetas nodarbotees ar tàm paschàm idejàm un nekautees trauzetees no apkahrtnes..." Un 1867. g. 5. aprilî lasam: „... Strümpella profesors man lika noeet pee sewim. Tas sazija, winsch esot lasijis ar leelu preeku manu interesanto darbu. Wajagot to eespeest rakstôs. Winsch preezajotees, ka kahds darbs teekot laists gaismà ari no pedagogiskajeem kurseem, dot leezibu tahlakâs aprindâs. Mans darbs esot us to derigs. Tas buhschot pirmais tanî sinà..."

Grahmatinu sarakstot pats Kronwalds mekleja tikt skaidribà par scho arodu. Tas toreis bij it jauns gabals muhsu skolàs, eesahkt mahzibu geografijâ ar behrna apkahrtni un dsimteni. Daschâs skolâs jau bij ihpaschas stundas tahdai dsimtenes mahzibai: Blumberga priwatskolà un Bauera elementarskolâ Tehrpatâ, Schaefera skolà Durbê. Kronwalds wehlejàs tai sataisit zełu wisâs elementarskolâs.

Swarigi brihschi Tehrpatas dsihwê Kronwaldam bij satikschanàs ar amata beedreem un winu familijàm. Pirmajâ weetâ stahweja Dihriku nams, kas no ta laika palika par patwehrumu dauds latweescheem Tehrpatà.

Skolotajs Jahnis Dihrikis, klusais selta zilweks, Kronwaldam bij pasihstams no skolotaju wakara, kur tas bes leekàm runas dahwanàm atstahstija sawu ahrsemes zełojumu. Tam bij pascham saws naminsch. Tur eekschâ waldija jauna jautra nama mahte laimigâ weesmihlibà. Schis zeems Kronwaldam palika weens no mihlakajeem wisâ Tehrpatas laikâ. Janwarî 1866. tas rakstija bruhtei: „... Swehtku deenas preezigi nodsihwoju Dihriku un Spalwinu familijâs. Ar Dihrikeem eepasihstotees tee man jo wairak patihk. Pats ir laipnis, zentigs, omuligs wihrs, kas nopurinajis dascha aisspreeduma putekłus un labpraht pahrleezinas, ka garigà dsihwe tahlak iskopjas. Winsch ari it prahtigs wihrs. Tikai schehl, ka tas pahrak mihlè *klausitees*. Man gan pa prahtam. Jo es jau labpraht runaju. Bet daschreis nedomajot tas pats tà nostahjas ehnâ... Mums gan peeklahjas zilwekus apspreest tikai pehz winu darbeem. Tomehr daschreis pahrak turamees pee winu wahrdeem... Dihrika kundse ir augsti zeenijama seeweete. Ta ir wisu

eewehrojamà persona, ar kuru man nahzees satiktees... Tai ir dsihws gars, weseliga atjauta, ta spehj atmest nedsihwas, sakaltuschas domas, to weetà peenemdama dsihwas, labakas... Gars pahrwalda to. Ta nenogrimst nerwosàs, sentimentalàs duhnâs...

Pee Dihrikeem biju seemas swehtku wakarà. Wakars bij jauks, omuligs. Ari man peeschkihra dahwanas... Pehz tam plahpajàm kahdu brihdi. Man wajadseja stahstit no sawas pagahtnes un dsimtenes..."

Otra weeta bij aprinka skolotaja Spalwina nams. Kad skolotajs Spalwinsch pehzak nomira, tad wina atraitne ar sawejeem tàpat draudsigi satikàs ar Kronwaldeem. Pee Spalwineem Kronwalds sagaida jaungadu (1866.), leedams laimes un laisdams kugischus. Kopà ar Dihrikeem un Spalwineem tas isbrauz laukà no pilsehtas, lihgsmojas, dej. Wisi ir aisgrahbti, domadami, nahkoscho gadu tik jauki wairs nebuhschot. Dihrika dsimumdeenà tas „it labi" spehlè teatri kahdà joku lugà par seeweeschu emanzipaziju. Par scho jautajumu tee daudskahrt bij runajuschi sawâ starpà.

Zitâ reisê tee sanahk runàs par dsihwi pilsehtà un us semèm. Wisi atrod dsihwi labaku esam us laukeem.

Tizibas leetas pahrrunajot, Kronwalds aisstahw domas, ka esot wajadsigs gahdat par labaku bibeles tulkojumu. Spalwinu damas bij pretim ar rokàm un kahjàm tahdeem „pahrjaunojumeem". Wisu gribot reformet, darit jaunu! Kapehz labaki neatstahjot leetu pa wezam, kas darijusi tik daudf laba? — Es luhkoju rahdit sawàm pretineezèm, kad jautajumi grosas ap zilwezes wispahrigo isglihtibu, wisu zilweku attihstibu, ka tad nedrihkstam schaursirdigi tureteesˇ pee sawàm mihlajàm domàm. Zilwezes wispahrigà isglihtiba attihstas, eedama sinamu zelu, kas daudsmas apsihmets pagahtnê un tagadnê. Sawàs domàs un zenteenòs zilweki zihnas weens pret otru labklahjibas dehl. Schee zihnitajees daschreis tahlu stahw weens no otra, zits zitu apkarodami, eenihdedami. Zessch, pa kuru zilwezei jaeet us preekschu, naw deesgan gaischi redsams wisu azu preekschâ. Bet schee zihnini, pastahwedami no laiku laikeem lihdf muhsu deenàm, tomehr galu galâ mums palihdsès tikt skaidribà. Tee mums jau rahdit rahdijuschi, ka it neko nelihdf dusmotees, pretotees pret gaismu, brihwibu, isglihtibu. Schis ar to tik jo wairak eet us preekschu...

Damas apklusa. Redsès, waj nahkoschajà reisê tàs wehl ko sazis..."

Nahkoschajâ reisê, pehz janwara 1867. g., Kronwaldam atkal teatri spehlejot — Dihrika dsimumdeenâ — tik lahgâ wairs neisdewàs. Domas tam bij zitur. Patlaban tas bij dabujis sinat, ka to suhtischot uſ ahrsemèm. Un preeksch tam drihsumâ bij janoleek eksamens. Dihrika kundsei tas isstahstija sawu usbudinajumu. —

Kad tas bij isredsets par skolotaju seminarà, tas dabuja dahwanas sawà dsimumdeenâ no Dihriku un Spalwinu damàm. Tàs atsuhtija tam leelu kafejas tasi, kà kafejas mihlotajam, lihdſ ar kuhku. Scho sagreeschot, tas atrada eekschâ sihmiti ar jozigu laimes wehlejumu:

„Du, dreißigjähriger Jubilar,
Gedenk der Zukunft im Seminar;
Da wird die Chokolade war!
Drum lern' am Kaffee Dich begnügen
Und laß dies Brot Dir heut genügen!"

Bruhtei Kronwalds peemineja, lai ta nepaleekot greissirdiga, kad winam schis damas patihkot un kad tas ar winàm sarunajotees par daschàm jaunàm idejàm, waj tàm lasot ko preekschà. Tàs ari interesejotees par wina nahkamibu un wehlotees eepasihtees ar wina bruhti.

Dihrika dehlens Arwids prasa mahtei, kad Kronwalda tante buhschot atnahkt uſ kafeju? Un ar amata beedreem swinot dsimumdeenu (3. aprilî) „satumòs", wisi sazijuschi weenâ balsî, tik jauku dsimumdeenu Kronwalds otrreiſ lehti wairs neredseschot. Uſ to winsch atbildejis, kad tam buhschot sawa seewina, tad buhschot wehl jaukaka. Bet apprezetee sazijuschi, kad Tew sawa seewa, tad preeki pagalam. Tikai Dihrikis nebij tahdâs domàs. Dihrikis kà schkelmis preezajàs. Tas buhschot eet uſ tehju pee Kronwaldeem, atreebtees un tukschus isehst jaunos eedsihwneekus. Bet tas ari meerà Kronwalda dehlam dot par seewu sawu meitinu Theklu, scho dsimuscho klaweeru spehletaju ar smalkajeem pirkstineem.

Dihrikis Kronwaldam aiſdod zeka naudu, apzeemot bruhti. Ar Dihriki tas eet kopà peldetees. Un deen no deenas tas juhtas zeeschak sakalts kopâ ar to kopigâ darbà. Schis darbs bij sarakstit „fisikas mahzibu latweeschu walodà". Tee eesahka pee tàs strahdat 1867. g. ap seemas swehtkeem. Bet newaļas dehļ darbs ļoti lehnam wilkàs uſ preekschu un netika galâ, lai gan rakstot Kronwaldam „ik mehnescha weeglaki gahja latweeschu walodà". Rokraksts tagad nowezojees. —

Ar Dihriki kopâ Kronwaldam isdewàs ari nodarbotees no Durbes eemihlotajâ botanikâ. Dihrikis dewa kreewu stun=

das botanikas profeſora Willkomma behrneem. Par tàm tas atkal dabuja par welti preekſchlaſijumus botanikâ, diwas ſtundas nedekâ.

Kronwaldam un Spalwinam bij brihw eet lihdſ klauſitees. Abi draugi ar leelu preeku peemineja ſchos intereſantos brihſchus.

Ir zitâs familijâs Kronwalds gahja. Tas eepaſinàs ar bijuſcho aprinka ſkolotaju Brümmeru un wiņa godajamo ſeewu, kas nebij iſlutinajuſees, lai gan ſenak redſejuſi labakas deenas, bagatu tauſchu behrns buhdama. Tas eezeenija augſtſkolas dozentu, magiſtru Bekmani, kas bij taiſns un kreetns ſawôs domu eeſkatôs un joku pilns ſawâ runà, mahzedams likt wehrâ tagadnes wajadſibas.

Pagaidu weetà pee ſeminara tam beeſchi atgadijàs ſatikſees ar kolegeem. Muſikas ſkolotajs Lange deenâ reiſes deſmit eeſkreen pee ta eekſchà uſkuhpinat zigaru, waj paſtahſtit kahdu joku, waj ko paklauſitees, waj palaſitees. Ar inſpektoru Maaſsu tee taiſas nodarbotees ar pſichologijas ſiſtemu un laſa kopà Goethi inſpektora familijà.

Paſcha korteli daſchreiſ bij dſihwa ſatikſchanàs ar draugeem wairak pehz ſtudentu kahrtas. Tas iſleeto bruhtes atkauju lihgſmotees pee glahſes alus. Leepajas ſkolas beedri to eeluhdſ zeemà un tas tos eeluhdſ pee ſewis uſ tehju. Lihdſ pulkſten peezeem no rihta tee ſehſch glahſes tukſchodami un apņemas zik ſpehdami turetees kopâ ar ſawàm familijàm, lihdſ beidſot turpat ſehſchot tee gandrihſ ſaeet matôs par teologijas leetàm. Bet Adolfs Feldts, teologs buhdams, palihdſejis atkal iſlihgt un apmeerinatees.

Mahrtiņu wakarâ, kopâ ar draugeem Grotu un Anderſu, tas apehd ſaldu muti zepto ſoſi, ko apkopeja eegahdajuſi, jo paſcheem naw ne kapeikas. Ehdot tas pahrak domà no Durbes, ka gandrihſ pahrehdas. —

Pahrņemts no ilgoſchanàs pehz dſimtenes, tas pahrlaiſch otros un treſchos ſeemſwehtkus (1865) pehz ſtudentu eeraduma lihdſ pagiràm, kopâ ar weenpadſmit leepajneekeem (to ſtarpâ ir Waebers, Kleinbergs, Dr. Szons un diwi radineeki Reinfeldi). Mihkais tehws eſot atſuhtijis 25 rubkus ſeemſwehtku dahwanai.

Bet tam jaatſihſt, ka tahda ſtudentu dſihwe praſa laiku, naudu, weſelibu. Un tam naw neweenas no ſchim mantàm. Tapehz otrajà gadà Kronwalds gahja dſihwot pee kreewu walodas ſkolotaja Matwejewa. Tas gribeja no ta mahzitees

ewiſki un tam mahzit wahziſki un pehz ar to ſaſtahdit ewu walodas grahmatu pehz ſawa „maſà wahzeeſcha„. deenas tas gahja paſtaigatees, „ſawas gudribas lupatus ſa= dams eksamena tſchupinà un atkahrtodams wokabulus".

Bez Kronwalda wehl peezi penſionari mitinajàs pee Mat= jewa. Tas bij neprezejees. Aprinka ſkolas ſulaina ſeewa ſija ehdeenus pehz „Jelgawas pawahru grahmatas".

Sawus ehdeena beedrus Kronwalds mahk it ſmalki tehlot.

Pats Matwejews, gruſeetis, trihdeſmit gadus wezs. Sems, zigs, tumſchu ſeju, dſitàm azim, ſemu peeri, nozirpteem teem, nodſihtu ſmakru. Dſihws, labſirdigs, neuſtizigs, kaiſ= ſs, bez augſtakàm intereſèm, ihſts weenas deenas zilweks, aru likdams uz praktiſkàm wajadſibàm, kur atlez petna ari hri peeklahjibas robeſchàm. Tas grib prezetees un mekle w ſeewu. Azîs tam krituſi ſmalka, izglihtota franzuſeete, wernante kuratora Keyſerlinga namà. Tas naw runajis ar ne wahrda. Bet kreewu preeſteris buhſchot kà prezineeks bildinat ſcha wahrdà.

Otris galda beedris pawiſam zitads. Tas ir garſch, ws anglis, Spillings wahrdà, ar weſeligu ſeju, ſilàm azim, ltaneem, ſchkidreem mateem, gaiſchdſeltanu bahrdu. Mee= s dabà, lehns runà, ſmalks formàs. Bijis Peterburgà, aſkawà, augſtakajàs aprindàs, intereſants walodàs, dſihda= ees pehz weeglas dſihwes baudijumeem. Godadams ſee= eſchu kahrtu, tas domà, tàm eſot dſihwe gruhta. Jaſane= ot no wihra, uz ko ſchim daba neſotees. Tas neſpehj ſapraſt, ſeewa waretu ari lozit wihra dabu un prahtu un tà weens ru kopt un weizinat. Seeweete eſot laika kaweklis wihra tumeem, dabas likta wairot tam dſihwes preeku.

Treſchais pulkà bij jaunneklis, kurſemneeks Walters, kas lizis eksameni. Ihſts ſeminara raſchojums. Pilns neſina= janas, nemahzeſchanas. Negatiws un neattihſtits, ſawôs reedumôs par paſauli un zilwekeem. Pawirſchigs dſihwes peetnôs jautajumôs un eedomigs.

Zeturtais ir ſtudents, ſpehka zilweks, ſtipreem kauleem, mſchu, labu ſeju, ſtipru, droſchu balſi, jaunekla pilnôs ſee= s, wehſturneeks. Kronwalds ar to bij kopà brauzis kahdu balu lihdz Tehrpatai. Tam tas leekas buht it godigs teh= nſch, bez leekas ſtudentu buhſchanas. Tikai tam tahds ne=)dſigs wahrds — Strunkis.

Agronomijas kandidats Raſewigs, ſweedris no dſimuma, klufs, mihlſch wihrinſch. Un beidſamais penſionars bij

skolneeks no deenwidus Kreewijas. Tas palihdseja issargat no sekklibas sarunas pee galda.

Nowembrî 1866. g. Kronwalds aisgahja dsihwot pee skolotaja Haaga, ahrsemneeka. Tas bij kurlmehmo skolotajs pee muischneeka von Brasche. Pehzak, apprezejees, tas palika par skolotaju gimnasijas preekschskolâ. Tas bij katolis, atjautigs, attapigs zilweks. Preeksch wina kahsàm Kronwalds spehleja teatri lihdsi ar ziteem pee Dihrikeem par godu bijuschajam istabas beedrim.

Sabuhdams trihs un pus gadus weens pats Tehrpatâ un wilzinadamees ar eksameni, Kronwalds ari mahzijàs eeskatitees pascha sirdî un dsihwê. Wehstulês reisu reisèm to lasam. Tas atrod, ka wina isglihtibas gahjeens bijis „robu robeem“. „Man bij laime, buht tik nelaimigam, bes behdàm un bes soda pahrsprukt pahri daschcem skolà nepeezeeschami wajadsigeem mahzibas gabaleem. Pehz tam, sinams, dabuju gan baudit scha grehka algu. Bet nekad neesmu puhlejees atstrahdat, ko biju nokawejis. Zitas interesantakas leetas stahjàs starpâ un es biju tik nespehzigs, ka tàs mani pahrspehja. Wajadsigajâ brihdî es sinaju islihdsetees schahdàm tahdàm isrunàm ... Senak tu daschreis man pahrmeti, es esot sawôs darbôs pedants, tihrs gara eesma drahsejs ... Bet naw teesa ... Bij zita waina ...

Kad senak atsehdos, gribedams mahzitees, ko biju nokawejis, tad notikàs, ka drihs atmetu sastahdito planu, kaudamees ar garu laiku sausajôs galwas gabalôs ... Es mekleju sew preeku, nogrimdams leetas sihkumôs. Ta nebij ne pamatiba, ne pedantiba, bet dsihschanàs manôs gadôs saldu darit darba ruhgtumu. Ar to gala mehrkis drihs issuda manàm azim un es atstahjos pawisam no darba ... Bes tam ar meesi' un dwehseli es gribeju, zereju, mehginaju eeskatitees eekschà sinibu arodôs, kuri wiswairak mani apmeerinaja ...

Tu atminees, ka Tew wajadseja mani atturet no tukschàm paschapsuhdsibàm un ka daschreis ar sawu leelo runu es nogrimu dsilâs, tumschàs domâs ... Tu sini, es nemas neesmu kuhtris domàs. Sewi paschu es allasch kritiseju zik spehdams pehz psichologijas atsinibas ... Tur tad man rahdijàs, ka zaur zaurim esmu it weeglprahtigs, nespehzigs tehwinsch, ar weetu weetàm tukschu nepeeteekoschu isglihtibu, kam naw spehka, masinat sawas wainas, waj pawisam atstahtees no tàm ...

Manâ dwehselê sahka issellees paschâ nizinajuma nahwigà, nelahgà smaka, kas nomaità wisu dsihwibu. Un kad schis domas mani buhtu pawisam pahrmahkuschas, tad es buhtu pagalam sudis bes schehlastibas...

Tagad leeta grosijusees us labo pusi... Schis spaidu laiks druſku apstahjees, lai gan wehl naw pawisam rimis..."

Kronwalds atsihstas, tas esot isglahbees no „m o r a l i s k à b e s d i b e n a" un pahrwehrtees par zitu zilweku, prahtâ turedams b r u h t i un domadams us karsti mihloto l a t w e e s c h u t a u t u.

„Es nehmos s t r a h d a t. Schinî darbâ es nekaujos trauzetees. Ideenas turu azu preekschâ, kà leeta stahw un kas wajadsigs darit. Nahkamiba pati atnahks un neisbehgs... Atpakal skatidamees un stingri sewi pahrmekledams gan atradu daschadas rupjas wainas. Tomehr pehdejâ laikâ daudsi tuwak esmu tizis sawam dsihwes mehrkim, nekà biju senak..."

Ar jaungadu 1866. Kronwaldam isdewàs dabut wahzu stundas aprinka skolâ ar 300 rubleem gadâ. Skolas inspektors Dettels pirmajâ konferenzê to apsweizinaja, atgahdinadams, ka Warschawas kurators Witte ari esot eesahzis sawu amatu Tehrpatâ, buhdams elementarskolotajs. Kronwalds sche peesihmè: „... Par to nerunaschu, waj ir man kahdreis isdosees tapt par kuratoru. Bet taisnibu sakot, man nebij nepatihkami, tà buht westam preekschâ saweem amata beedreem..."

Skolâ tas meklè panahkt autoritati pee skoleneem. Darbs tam labaki patihk apakschklasês. Tas pahrdomà, kà waretu nolikt eksameni par aprinka skolotaju, tad par gimnasijas skolotaju un tikt par wahzu walodas skolotaju Eekschkreewijâ. Us to tas mahzas kreewiski pee Matwejewa. Bet drihs atkal schehlums to pahrnem un nemeers ar dsihwi Tehrpatâ un weentuliba winas laudîs. Ar to stahweja sakarâ wina wahrigais weselibas stahwoklis. Allaschin tas suhdsejàs ar sabojatàm eekschàm, ar sarnu kataru.

Pusdeenàs tas streb auſu puhteli, wakarôs ehd smalki kapatu, jehli zeptu wehrscha galu. Ar newefelibu kaudamees, tas mozas par pagahtni, tagadni, nahkotni, lai gan bruhtei mahk sazit, ka ar tahdàm weltigàm domàm galâ neteekam, bet ka mums jakeras pee darba... Eedsimtiba un eeradums arween wehl paleek spehkâ. Gan tas tik daudsi nenoklihst no mehrka, kà senak; tomehr schad tad wehl laujas sewi aisraut us zitu pusi.

„Matematikâ strahdajot man eenahk prahtâ sarakstit labaku matematikas grahmatu. Wehsturê lasot man gribetos sastahdit jaunu planu wehstures mahzibai. Latinu walodas tulkojumôs eedomajos, ka buhdams pedagogiskajôs kursôs es waretu pa welti isklausitees lektorus anglu un franzuschu walodâs ..."

Ari naudas apstahkli to speeda. Bij jataisa jauni parahdi. Schaî sinà tas jutàs gan jau wairak „wihra spehkà", nekà senak. „Toreis krita nauda leelu leelajâ swarâ, kad man wajadseja aiseet no Leepajas un Berlines, kursu nepabeidsot. No Tehrpatas gan projam neeeschu, pirms nebuhschu panahzis sawu tuwako mehrki ..."

Bij wajadsigs, ka tam to speestin usspeeda. 1867. gada sahkumâ Helmlinga profesors satika Kronwaldu us eelas un nelaida to walâ. Tam tuhlin jaleekot eksamens, jo suhtischot to us ahrsemèm. Kronwalds bij preeka, bet ari baiku pahrnemts. Tas stomijàs, wairijàs, bet neko nelihdseja. Wajadseja paścham nosazit deenu, kurâ tas wehlejàs eet pee profesora Helmlinga un tad pee ziteem profesoreem. Lihds sawai dsimumdeenai, 3. aprilim, tas bij galâ ar bihstamo eksameni un reisê ari ar rakstôs eespeesto grahmatinu „Die Heimathskunde". Bet zeribas, tikt ahrsemês, isgaisa. Jo lihds ar eksamenu ari beidsàs pedagogiskee kursi un Kronwalda raksts palika pirmais un pehdejais tanî sinâ. Par paśchu eksamenu Kronwalds stahsta, ka tam wisur gahjis labi. Tikai geografijà tas dabujis „widum labi". Religijâ tam atlaidusçhi eksamenu.

Eksamena laikâ jau eesahkàs gahdas weetas dehl. Schroedera direktors tam peedahwaja kahdu Widsemes priwatskolâ „ar daudi darba, mas naudas"; otru Werawas aprinka skolâ. Profesori Pauckers un Strümpells ari neaismirsa sawu audsekni. Weens ruhpejàs tam wehl isgahdat palihdsibu us ahrsemèm; otris gribeja to paturet un eedabut par skolotaju Tehrpatas seminarâ. Pehz skaidras isrunaśchanàs ar direktoru Schroederu, Kronwalds peenehma pagaidu skolotaja weetu seminarâ ar 400 rubłu algas gadâ un brihwu dsihwokli. Bij jadod 16 lihds 18 stundas nedeļâ un jaeestahjàs weetâ augusta mehnesî 1867. Tàs paśchas deenas wakarâ seminara inspektors Maass apmekleja jauno kolegu.

Tad tikai Kronwalds laida pirmo sinu bruhtei telegrafedams. Eksamena usbudinajumâ trihs mehneśchus tas nebij tai nekà rakstijis. Sinams, ka ta pahrak istruhkàs, nesinot dabudama telegramu. —

Preekſch eeſtahſchanàs weetâ Kronwalds jau peedalijàs pee ſeminara ſkolotaju konferenzèm, palihdſeja ſaſtahdit jaunu mahzibas planu, gahja klauſitees mahzibu ſtundâs. Tas ſpreeda par ſewi, „tas nebuhſchot nederigs ſeminaram, lai gan tuhlin newareſchot padotees idejàm, kas tur waldot“. —

Darbu uſnemot tas Kronwaldam labi patika. Stundas wehſturê un botanikâ tas dod „ar pazeltu ſirdi“. Audſekni tam uſtizas un mekle tam buht par preeku. Pirmajâ prowes lekzijâ tam iſdodas maſajeem iſſkaidrot un iſrahdit zilweka auſi.

Tikai weeta wehl bij nedroſcha nahkamibâ. Tas gaida pahrbrauzot kuratoru, grib ſatiktees ar prof. Strümpellu, runà ar ſkolu direktoru. Newaredams panahkt ſkaidribu, tas dara ſinamu inſpektoram, ka ſchinî weetâ tas ilgaki newarot palikt, kà tikai gadu. Inſpektors to apmeerinaja un ſolijàs no ſawas puſes zik ſpehdams ruhpetees, ka tam tiktu droſcha nahkamiba. No waldibas gaidija naudas lihdſektus, ſeminarâ pawairot mahzibas ſpehkus. —

Schinî gaidu laikâ Kronwaldam ari ſirdi ehda mihleſtibas behdas, kad warès prezetees. Gada galâ, 1867, tas rakſta: „... Neſpehzigs ſtahwu liktena neſchehligâs rokàs, kuras zeeſchaki ſawelkas, tiklihdſ grafos tikt wakâ no tàm. Zits nekas neatleekas, kà gaidit un pazeeſtees, — galwu turet augſchâ un zeret, ka ir ſchis pahrbaudijums iſdoſees par labu...“

Tà atnahza un aiſgahja treſchais pawaſaris (1868), „nekahdas gaiſmas neatneſdams tumſchajâs buhſchanâs“. Tam netihk eet ahrâ, ſpirgtâ gaiſâ, tas labak ſehſch eekſchâ iſtabà. „Daba to iſſmeeſchot ſkumigo domu dehl“.

Nadi un peederigee tam pahrmet, ka nepalihdſot jaunakajam brahlim tahlak mahzitees. „To dſirdot ſirds nogurſt. Bet ſinot, ka paſcham wismaſakà waina, ſirds zik nezik apmeerinas... Paldees Deewam, manâ dwehſelê wehl naw apkluſuſchas i d e a l a ſ k a n a s, jo negehligaki man tuwojas kauſchu kaunàs eedomas un melu ſpehki...“

Skolotaja darbâ tam netruhka atſinibas. Bet truhktin truhka naudas lihdſektu. Waſaras ferijâs 1868. tas neſpehj tikt uſ Kurſemi, apmeklet bruhti, kas gaidit gaidija. „Tàs bij tumſchakàs deenas manâ muhſchâ... Weſela nelaimes kaudſe ſakrahjàs dſihwi ruhktinat... Strümpella profeſors teiza, man gan buhſchot jamekle zita weeta, jo paſcham kuratoram wairs neeſot zeribas naudu dabut ſeminaram... Ta bij ihſtà wehſts weentuka ferijâs, kas duhſchu man pawiſam ſadſina eekſchâ... Otra leeta bij manas nabaga aptekſnes gruhtà ſlimiba...

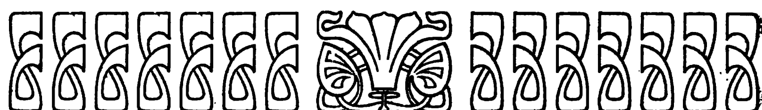
Un treschais gabals — paschạm galwas sahpes un wahrgschana ar eekschàm … Tà man jabrauz pa tukschàs dsihwes dub- keem … Manu apstahklu purws ir aisdedsees un sazek beesus duhmus, ka newar redset tahlumâ …"

Tas apklausinas pehz weetas Jelgawà. Bet welti … Tad gaisma ausa un gals bij behdàm … 18. septembrî 1868 tas rakstа bruhtei: „… Man d r o s ch a zeriba, drihsumà Tewi pahrwest … Mana alga paleelinata … No brahla un we- zakeem man labas sinas … Manas draudsenes leek Tew sazit, ka prahtigi dsihwojot gan waresim tikt zauri ar 600 rubleem …"

Ar to tad beidsàs pagaidu dsihwe Tehrpatà. Nowembra mehnesî 1868. g. Kronwalds tika eezelts par kahrtigu skolotaju seminarà. Apnihkstamà garà bruhtganiba ari nu bij pahr- spehta. Tuhlin tas sinoja bruhtei: „… Schodeen rakstischu Katterfeldta mahzitajam, lai tas eeswehtitu muhsu dsihwes de- ribu. Mani schejeenes draugi un draudsenes preezajas, ka man isdosees Tewi schurp atwest jau uſ seemas swehtkeem. Wehl tikai tschetras nedelas! …" —

Un 4. dezembrî tas laida pehdejo wehstuli lihgawinai. „… Kahda gara rinda gadu aisgahjusi weenam otru mih- lejotees … Kà mainitees mainijàs preeki un behdas … Ruhpes, kas daschkahrt speeda, truhkums, kas daudsreiſ beedeja, sahpes, kas sirdi krimta, — tee wisi man leekas nogrimuschi aismirstibas juhrâ, isklihduschi, kà migla pawasarî … Gadi naw spehjuschi atdsisinat, waj noslahpet muhsu mihlestibu … Raibàs mainas dsihwê, brihscham pazeldamas, brihscham no- speesdamas, stiprinaja un schkihstija muhsu mihlestibu. Kà preeksch astoneem gadeem, tà ir wehl schodeen Tu drihksti buht lainiga un meeriga, sinadama, ka Tu pahr pahrim pildi weena zilweka sirdi … Ar Deewa palihgu wihrs issargasees no mainàm, kas bruhtganam daschkahrt usnahza. Gan nedomaju, ka man preekschâ gaidama paradises sapnu dsihwe. Es skatos wakejàm azim uſ dsihwi, ko esmu mahzijees pasiht, pats dsih- wodams un eepasihdamees ar ziteem zilwekeem. Tikai to wehl Tew atgahdinatu, ka es Tewi pahrwedischu kà sawu seewu wahrda wisu pilnajâ sinâ. Tew buhs man japalihdſ un ja- stahw klaht meesas un dwehseles kopschanâ. Un Tu to labpraht darisi, jo Tu to spehji. Uſ to Tew spehks ir dots — tapehz ka Tu mani mihlo …"

10. dezembrî 1868. g. Kronwalds brauza uſ Kurſemi uſ sawàm kahsàm. —

5. Apprezeſchanàs. — Seminara ſkolotajs. — Laikrakſts „Draugs un beedris“. — Rakſti par dabu un dſeju. — Kawalla mahzitajs. — Tautas un tehwſemes mihleſtiba.

Ar ſawu dſihwes draudſeni Kronwalds eepaſinàs 1860. g. Durbê, Proktora mahzitaja namà. Ta bij tur ſkolotaja Karolina Roloff, Gramſdes daktera meita, ar Kronwaldu weenòs gadòs. Abi tur kluſumà ſaderinajàs 23 gadus wezi buhdami. Draugam Durbê tas rahdija ſawu dahrſinu, kuru palihdſot kopt „jaunas, mihlas rozinas“. To wehl tagad ſauzot par „Kronwalda dahrſinu“. Aiſejot uſ Tehrpatu, dahrſinſch palika mihlakàs ſinà un Tehrpatà, pirmà dſihwokla preekſchà tam bij tahds pat dahrſinſch, kas atgahdinaja Durbi un lika tureeni ſweizinat wakara wehſminà:

„Saki tur tai meitinai:
Labudeen, tu ſkaiſtà!“

Sawu ſaderibu tee glabaja zaurus aſtonus gadus. Garajà bruhtganibas laikâ mihleſtiba daſchkahrt tika pahrbaudita. Bet ta dabuja ari ſkaidrotees. Kronwalda kaiſlajai dabai bruhtes lehniba bij kà remdetajas ſahles un wina ſchaubibai un groſibai darbà ta gahja palihgâ, ſkubinadama uſ ſinamu gala mehrki. Tee iſrunajàs par wiſadeem jautajumeem un problemeem, kurôs paſchi atradàs attihſtidamees. Kronwalds ſinaja, ka wina iſredſetà neſpehja tikai ween to ſapraſt, bet tam ari palihdſet, to weizinat un apmeerinat.

Par to atrodam peeminamus gabalus wehſtulês.

Par n a h k a m i b u runadami, Kronwalds rakſta (25. IX. 65.): „Ko ſauzam par n a h k o t n i, pateeſibà tàs naw. Newaram to ne redſet, ne dſirdet, ne rahdit, ne ſatwert, kà leetas, kas mums apkahrt. Nahkotne naw ahrpus mums. Katris neſajam to dſiki eekſchâ ſawàs kruhtîs, zeredami un bihdamees, gaididami un ſchaubidamees. Schìs zeribas un ſchaubas nerodas weenâ azumirklî, bet ſakrahjas gadeem, attihſtotees muhſu domàm un juhtàm ... No pagahtnes un tagadnes, ſkatotees uſ preekſchu, tàs paleek par nahkotni. Atraſt zitur nekur tàs neatradiſim, kà ſawâ ſirdî ... Tu runa no dſimum=

deenas pehz diwpadsmit gadeem, it kà ta jau tagad buhtu. Ar to Tu atweri man sawu sirdi un es tur eeraugu mantas, ko Tu sakrahjusi..."

Zitâ reisê tas rakſta par bruhtes fotografiju. "... Tawas fotografijas paleek arween dabigakas... Par dabigu ißkatu nosauksim, ko ikdeenas redſedami wairak paturam prahtâ. Pateesibâ seja ikkatrâ ißkatâ sauzama par dabigu, kur bes muhsu ſinas, daſchreiſ pret muhsu gribu — ſinams dwehseles atgadijums atſpihd un redſams sejas waibſtôs, waj preeki waj behdas; waj kauns waj ſchehlums... Pee tàs reiſes Tew waru sazit, ko Tu sawâ „waldneezes kahribà" labpraht klausisees, ka Tawâ man atſuhtitajâ fotografijà es eeraugu to seju, kas man patihk un mani waldſinadama waldſina, ar to nebuhtin nesazidams, ka Tew buhtu ſkaiſtakais gihmis par wiſeem..."

Sawu Karolinu Kronwalds brihſcham nosauz par „omuligu wezeniti", brihſcham par „prahtigu domataju". Ar winu kopâ eedams, tas zere saneſt kahdus akmentinus „zilwezes iſglihtibas leelajam pamatam". Winai ir ſpehks to issargat no saſchkelſchanàs... Winas wahjibas un wainas nepahrſpehj winas tikumus... Ar sawu garigo saturu un karakteri ta daudſreiſ wadijuſi to uſ labu.

„... Tu esi dſimuſi un auguſi tahdôs apſtahklôs, kas jaunai meitenei parleeku neiſdewigi un tai uſleek leelus upurus. Bet Tewi nemaitaja nebuhſchanu ruhsa. Tu eeguwi sew ſtahwokli, kura dehl daſchi Tewi apſkaudis. Tu dſihwo tà sauzamajâ kurſemneeku sabeedribâ („Geſellſchaft"), kurai netruhkſt aplamibu un aiſſpreedumu. Kà ſirneklôs tee eetinuſchees sawâ patmihlibâ, mantkahribâ un warmahzibâ... Waj tew gan negadijàs buht aplaiſtai ar ſcho karſoni domâs, gribâ un zenteenôs?.. Tu saziſi, grahmatas zilweki Tewi weduſchi allaſchin uſ taisno zeku. Warbuht gan... Bet kodolam wajag jau buht tahlak attihſtotees. Un tas Tew dahwinats Tawâs kruhtîs. Ta ir Tawa patſtahwiba domâs par religiju un politiku, par zilwekeem un winu darba ihſto un aplamo wehrtibu. Ta ir Tawa neatkariba no nekahdeem neekeem, kas meitàm Tawôs gadôs apmahna azis, apſpreeſchot ahrigàs un eekſchkigàs mantas. Ta ir Tawa neſchaubigà dſihſchanàs pehz pateeſibas un tureſchanàs pee tàs..."

Peesuhtidams Berlines profeſora Virchowa preekſchlaſijumu: „Kà seeweete audſinama sawas dſihwes uſdewumam?" Kronwalds plaſchaki apzere ſcho jautajumu

bruhtes preekschâ. Tas pakawejas pee Virchowa teikuma: „Zilweka meera leelakais un skaidrakais awots naw wis baudijums, bet labprahtigà atsazischanàs tikuma labad.“ (Die größte und reinste Quelle menschlicher Zufriedenheit ist nicht der Genuß, sondern der freiwillige aus sittlichen Gründen geleistete Verzicht). — Zilweki uf to raditi harmoniski iskoptees meesas un dwehseles spehkòs un tà panahkt meeru. To meklejot tee nedrihkst atsazitees no darba un zihnina. Teem taisni ir dota dsihschanàs eet eekschâ dsihwes karâ, neaprimt, lihdf kamehr panahkta leelaka waj masaka saskana, apmeerinajums starp to, ko mekleja un starp to, ko atrada ... Sche atsazitees no baudijuma buhtu dabas ismeschgischanàs nedabà ... Bet kur leeli dsihwes peenahkumi saduras kopà ar muhsu masà prahta gribu, tur mums jaradinas atsazitees jau no jaunibas, lai nepasaudetu galwu nepeepildotees muhsu zeribàm. Radusch atsazitees weenà weetâ, atradisim darba lauku zitâ weetà. Kas naw radinajees atsazitees, tam drihf usees dsihwes ismisums ... Tapehz ari jaunawas no masàm deenàm jau radinamas uf daudf peenahkumeem, kuri pilda seeweetes dsihwes kahrtu, lai tàs paschas neeetu bojà, bojajotees daschàm zeribàm. Atsazidamàs no daschàm paschu dsihwes wajadsibàm, tàs atlizinàs sew spehku, ismanibu, isdewibu nodibinat un kopt labklahjibu ziteem par labu. Tà darot sawu peenahkumu sirds apmeerinasees un pats zilweks buhs kà atweeglinats ... „Tàs bij manas domas, lasot Tawu wehstuli, kur Tu suhdees un esi kà issamisusi, eedomajotees, Tew buhtu manis japasaude. Pahrbaudi un saki, waj tàs nebuhs ari Tawas domas? — Bet lai Deewinsch schehligi muhs pasarga, ka mums dsihwê tà nenotiktu ...“

Domas, ka weens otram waretu nomirt un pasust, jau daschdeen useet tahdeem, kas samihlejuschees. Kronwalda bruhtei tas ari bij eenahzis prahtà. Ta tam rakstija, wisu ko ta spehjot un darot, tas weenigi noteekot preeksch wina un zaur winu un ta newarot eedomatees, ka buhtu eespehjams „ar preeku atsazitees no ta, kas mums wismihlakais ...“

Uf to tas atbild, ka aplami esot domat, zilweks ar preeku warot atsazitees no ta un saudet to, kas tam wismihlakais. Pawirschibà gan daschreif tà domajam un runajam. Wahrdi atsazitees, saudet — apsihmè sahpes, behdas. Preeks nestahw saudejumà ... Bet ahrigi saudejot ko mihlu, eekschigi atrodam wehl ko mihlaku ... Tikai ta naw muhsu nedsihwà materija, zilweka isnihziba, dsihwes neeziba — bet

dsihwà muhschiba, deewiba, neisnihziba zilwezibâ, pateesiba, skaistiba, pati mihlestiba.... Wahzu dseesmineeks, jaunais Körners tà nodewa sawu, pascham un bruhtei dahrgo dsihwibu tehwijai par labu lihds ar dauds ziteem, sinadams, ka ta paliks dsihwa, ir kad pascheem buhtu jamirst....

Reisê ar tahdeem apzerejumeem Kronwalds neaismirsa bruhtei atgahdinat ir latweeschu dsihwes jautajumus. Tas nosuhta tai kahdu grahmatinu preeksch Durbes skolotaju bibliotekas, luhgdams to islasit bes aisspreedumeem. „Lai kamara eeplihstu, kas Tew daschkahrt wehl aissedſ azis, skatotees uſ latweescheem, jo pamasam Tew wajag atstahtees no aplamajàm domàm un negehligajeem aisspreedumeem, kurus Tu, tà sakot, eesihdusi lihds ar mahtes kruhti. Tas ir tahds mesglis, kas wehl jaraisa wakâ... Wehletees wehlos, ka jo drihs tas atraisitos. Tur ir weena no Tawàm wahjibàm — gan ne paschas waina. — Zeresim, ka pamasam ta pahrees..."

Wehlak redsesim, ka latweeschu wihra wehleschanàs peepildijàs wahzu seewas dehl. —

Par winu saderinaschanàs noslehpumu Katterfeldti pirmee sahka runat, tik ko Kronwalds aisgahja uſ Tehrpatu. Nebij wajadsiga nekahda saderibas karte. Tàs weetâ bij redsama zita karte — fotografijâ. Kronwalds kopà ar bruhti un schàs draudseni fotografedamees sakehris bruhtes roku paschâ fotografejamajâ brihdî, abàm damàm par leelu istruhkschanos, paschham par gahrdeem smeekleem. Tadehk ari pats bildê bij isdewees „tahds sirupains". —

No Tehrpatas sarakstidamees ar bruhti, tas daschkahrt ir pilns joku ais wisàm eksamena behdàm un sirsnigs un gahdigs par spihti nesinamajai nahkamibai. Prahtâ tas isdomà padomu padomus un isstaigà malu malas leelajâ kreewu walstibâ, nowesdams un daridams laimigu sawu „sirdspukiti". Tas preezajàs, rudeni ar to kopâ pa logu skatitees putnus aislaischamees un gaida pawasari atnahkam, lai waretu abi eet pukes lasit un kraht stahdinus.. Weens pats mahzidamees, waj staigadams un domadams par 30 gadu kareem, tas sewi noker domâs Durbê, waj Grausdê pee mihlakàs. Un kad schi schehlodamàs naw meerâ ar sewi un mozidamàs mekle sewi pasiht, bet to nepanahk: — tad winsch „pehz skolmeistera eeraduma" nemas tai peerahdit, ka par sewi domajot zilwekam naw eespehjams sewi pasiht. To tik spehjam panahkt darbu darot. „..Nemees tikai darit, kas Tew peenahkas, tuhlin sinasi, kahda Tu esi... Ir man bij breesmigs panah-

kums domajot par ſewi. Kad Schaefers reiſ draudſibâ man iſſtahſtija ſawus eemeſlus pret prezeſchanos, ſirds man gauſchi pukſteja. Gan mekleju tàm peerahdit, ka wiņa eemeſli neezigi. Gribeju to atgreeſt uſ labakàm domàm. Schi ſaruna man ſazehla galwas ſahpes... Bet *tagad* dſeeſma *zitadi* ſkan..."

Skana bij dſirdama tahdôs wahrdôs: „.. Wiſur eſam weenis prahtis, tikai ween iſſchķiramees — mihleſtibâ. Tu mihlè mani, es mihlu Tewi. Gauſchi, gauſchi! ... Kad Tu neeſi man tuwumâ, tad lahgâ nekur neteeku uſ preekſchu.... Tew naw eemeſla palikt greiſſirdigai... Bet es gan apſkauſchu draugu Schaeferu, kas wałas laikâ kopâ ar Tewi eet laſit ſtahdus un pukes.... Tu eſi manas ſirds waldineeze.... Tu buhſi *kronis* manam meſcham*).... Waj Tu eſi weſela?.. Waj Tawa ſirſniņa atpuhſchàs labi daudſ buhdama laukà? Waj pehz ſkolas ſtundàm ruhpejees mihſi kopdama pukites? Waj labi noſkreenees ſtaigadama ſiltâ lehnâ wakarà, tà ka gulet ejot tuhliņ eemeedſees un atpuhtees preekſch otràs deenas darbeem?...."

Runadams par *Fröbela behrnu dahrſeem*, tas godina mihlako. „... Sawus ſkolenus un ſkolneezes Tu jau ſen audſini pehz ſchìm (pſichologiſkàs pedagogijas) mahzibàm, lai gan Tew neſtahw prahtâ wiņu padomi, kuŗus ſche ſaliku wahrdôs. Tew, kà ſchis pedagogijas zeenitajai, es gribeju dot baudit preeku, kas mums teek, eeſkatotees eekſchâ behrnu dahrſimu brihniſchķigajâ kahrtibâ un ſpehkâ..."

Paſcham ſihmejotees *uſ ſewi*, tas rahda, kahdâ augſtà ſwarâ tam ſtahw bruhtes tehls. Ta to iſrahwuſi no dſiłumeem, weduſi uſ zeła, rahdijuſi tam gala mehrķi. Ta tam noahrdijuſi weſelu ſapņu paſauli, kas gadeem bij radijuſees pagahtni iſtukſchojot, tagadni nepaſihſtot, par nahkotni ſapņojot. Ta tam aiſdſinuſi ſlinkuma kahrtâ iſperinatàs domas un palihdſejuſi uſzelt „jaunu ehku", palikdama par darba waditaju, par „klaſiſko zentru" wiņa mahziſchanâ un audſinaſchanâ, par „wajadſigu rihkſti", tiklihdſ tas atkal grib nodarbotees „neekeem", lai tas paliktu par peenahzigu „normalzilweku". —

Tahdàs reiſês bruhte to noſauza par ſapņotaju. Bet tas nekaujas trauzetees. Tam ir pakauſchanàs uſ wiņas ſpehju...

*) Sihmejotees uſ „Kronwalda" wahrdu.

Ar tahdu dsihwes draudseni Kronwalds zereja panahkt sawu laimi. Nodibinot familijas dsihwi, Tehrpatas laiks tam palika par jaukako un darbâ spehzigako. —

Kad bij apprezejees, tas rakstija wezajam draugam Blumam Dunalkâ 5. martâ 1869: „... Juhs sinat, mihlo Pukit, ka ap seemassswehtkeem apprezeju sawu lihgawinu. Sen biju zerejis, ka tahda ihstena sirds draudsene mani skubinàs un spehzinàs uf ikkatru labu darbu, wiswairak tautai par labu. Un pateesi, neesmu wihlees. Mana seewina wairo manu zeribu, sasilda manu garu un eepreezina manu sirdi, kad kahds eesahkts darbs negribeja weiktees pirmajâ laikâ. Tà nu uf preekschdeenàm domaju strahdat jo schiglaki un dedsigaki..."

Pirmais darba lauks bij weeta seminarâ, kurâ tas bij eestahjees 9. nowembrî 1868. un apstiprinats 20. martâ 1869. par otru sinisko skolotaju. Tas tur sabija gandrihf 5 gadus, lihdf 1. julijam 1873.

Par Tehrpatas elementar=skolotaju seminaru isdota grahmatina 50=gadu swehtkôs. Tanî peemin Kronwaldu, ka tas pratis seminara audseknus mudinat uf jautru, dsiku (eindringend) zenschanos un satikdamees ar amata beedreem, tas sinajis tos weizinat uf daudf pusèm.

Tuhlin ari eewehrojam, ka Kronwalds, tik ko eetizis sawâ weetâ, ar to nemas kalpot sawai tautai. Tehrpatas elementar=skolotaju seminaru tas mekle eewest latweeschu tautâ un latweeschu tautas audseknus seminarâ. Tas islaida rakstu 1868. g. Braunschweiga mahzitaja „Draugâ un beedrî", 3. numurâ, pasinodams par „elementar=skalotaju seminariju Tehrpatâ" un paskubinadams, lai latweeschu audsekni tanî eestahtos. Reisê ar scho sinojumu tas usaizinaja skolotajus, ar domàm un padomeem tam eet palihgâ sastahdit fisikas grahmatu, kuru tas gribot sagahdat latweeschu walodâ kopâ ar darba beedri J. Dihriki.

Zità kahdâ numurâ tas atkal luhdsa kopâ ar seminara musikas skolotaju Lange wisus latweeschu draugus, sewischki Walkas un Irlawas audseknus, kà ir latweeschu dseedataju beedribas, teem peesuhtit jo skaistakàs no latweeschu tautas dseesmàm ar meldineem, isslikteem waj notîs, waj zifferôs; „jo Tehrpatas elementar=skolotaju seminarija, mahzidama daudf no latweeschu dehleem, puhlejas scheem jauneekleem eegahdat ir latweeschu tautas dseesmas." —

Ir ziti Kronwalda latweeschu raksti tolaik isnahza „Draugâ un beedrî". —

Mahzitajs mag. theol. H. Braunschweigs, neatkahpdamees sawâs domâs Widsemes sinodes un konsistorijas preekschâ, bij atstahjees no palihga amata Walmeerà, un Rigâ 1867. nodibinajis laikrakstu „Draugs un beedris" lihdſ ar peelikumu „Behrna pastineeks". Kronwalds tuhlin to usnehma ar preeku, jo „Peterburgas awisèm" beidsotees tas domaja „Draugà un beedrî" atrast weetu saweem zenteeneem, un laikraksta redaktors, zensonis buhdams sawâ sinâ, labpraht usnehma wina rakstus, pats ar teem pildinadamees latweeschu walodâ un mekledams usturet ar gruhtibàm usnemto darbu lasitaju preekschà. Braunschweigs laida sinu Kronwaldam 1868. № 4.: „Mans prahts ar Juhsu wisai saskan" un 1869. № 47. tas rakstа: ... Katru reis man leela preeka deena, kad dabuju no Jums kahdu rakstu, jo tad ko jaunu mahzos klaht latweeschu walodà, waj wismasak, tad teeku peewests un sasaka tihri peespeests pee jaunàm domàm..."

Kronwalda pirmee apzerejumi „Draugâ un beedrî" 1868. № 4 un 5 bij 3 dseesminas, parakstitas ar wahrdu „Kalna Zihrulis. O. K.," un weenâ no tàm atrodas jaunais wahrds „seedons" = seedu nesejs, pawasara.

Sweschneezibâ.

Gan zitreis loti pulgojos
Par mahtes mehli, tehwu tihrumeem
Un kahrigi ween ilgojos
Pehz sweschеem, tahlu tahleem gresnumeem.

Nu alojotees swеschumâ
Bes preeka jausmàm mani deldina
Un sehru gaudu pilnumâ
Man sirdi slahpè, mehrdè, galina.

Kaut wehl reis spehtu aissneegtees,
Kur mahtes daiłà walod' skaisti skan,
Pee sweiktàm kruhtim peeglaustees,
Kur mihlib's straume tek bes miteschan'.

Jau daschi zerib's seedini,
Kas jaunàs deenâs sirdî plaukuschi,
Asnihkst kà nokaltuschi sarini,
Ko nikni wehji aplaust steiguschi.

Gan weentulibâ sehrojot
Zaur meschеem klihstu ilgodamees ween;
Bet nekur dsirdams atskanot
Naw pasihstamais atbalss: „labu deen"

Ir beigts!

Wirs katra preeka ehrglis laischas,
To drihs apdraude gluhnedams.
Wiss issuhd, dsestrâs smiltîs gremdas,
Ko dsihwê meklejs mihłodams.

Man nahwe bahrdsibâ aisrahwa
Pat laimes pehdej' seedinu;
Jo Dehkla runat man nełahwa,
Kad isteesaja sirsninu.

Es negribu wairs ilgak guhstit
To raudas wiłnu baltumu.
Lihds sihwàm asaràm isslauzit
Tik steidsos — pehdej spulgumu.

Mihlestibas swehtki.

Jau sawas dseesmas rakstu dailib' treekdams,
Spirgts zihruls moschi augschup wełas,
Un preezas dseedataju koris kleegdams
Drihs seedu meschâ ar patweras.

Kur ween tik wisur sawas azis metam,
Redſ gresna altar' taisischanu,
Sirds katram ilgodamàs sajuht skanam
Mihlibas swehtku swanischanu.

Jau seedons ugunigas roses gahda
It sałôs lukturôs schim namam.
Te katra sirds nu breestin breest un strahdà
Sew' upuret tam mihlib's Deewam.

Pehzak Kronwalds wairs nenodarbojàs dseesmas sazeredams; winsch pats atsinàs, ka us to tam nebij isweizibas. Bet sawu dsejneeka dwehseli tas eelika dauds rakstôs, ko sastahdija prosâ. Kronwaldam bij zaur zaurim dsejneeka daba. Ta tuhlin parahdas wina rakstâ „Mesch s un koki", „Draugâ un beedrî" 1868. № 15. Gan tur atduramees us dascheem jauneem wahrdeem kà us leekeem sareem („dseedigs" swehtums, „meitejads" daitums u. z.); to teesu ziti jaundarinatee wahrdi atkal sawâ weetâ, kà dsejols, glesnot u. z. Bet pats raksts pilns mescha smarschas un noslehpumu un behrsu birse muhs eewed sawâ pakrehslî. Jo dsiłu walodu noklausamees no kokeem, tautas dseesmàs dsirdot tos lihdsinamus zilweku liktenam.

„... Ja tew, mihło lasitaj, kahdà pawałas brihdî, wakarà, saulei noreetot, atgadas pa meschu paklihst, tad skati, skati klausees, sirds durwtinas plaschi atwehris. Tizi, kas

nenizina meścha mahtes sapnaino pakrehśla klehpi, tas, kà muhsu tehwu tehwi, wehl schodeen winas slepenê bauda mihlestibas, remdinaschanas, eepreezinaschanas wahrdus, saldakus, nekà daudſ zilweku iſgudrojumus. Kad meśchâ esi iſklausijees un kad tew meścha mahte, waj Laumes jeb swehtàs meitas iſpaudušchas kahdu noslehpumu par muhsu tautas jaunibas deenàm, tad neapslehpi to noschnaugdams ar neewibas apsegu, bet pasneedſi to ari teem, kam ausis, ko klausitees, kam sirds, ko manit, kam prahts, ko apdomat…"

Schee beigu wahrdi rahda uſ luhgumu, ko Kronwalds iſlaida „Draugâ un beedrî" 1868. № 16, tam peepalihdſet iſdibinat „kà latweetis domajis un runajis par dabu un winas radijumeem un kà tas tagadin domà un runà…" Te wajag rakt lihdſ paścham pamatam, kas deemśchehl dſiku, jo dſiku apbehrts ar neewibas, mukkibas, aiſmirſtibas pihśchleem. Ta naw weegla zihnischanàs, jo tagadejee jaunlaudis, pat skoleni kà eetrazinati, uſmusinati par wezteh wu domàm un runàm, par winu tizibu un darbeem nebuht neprot zitadi runat, kà ween neewadami, kehsidami, apsmeedami. Tee nebuht nenojehdſ, ka ar to tee sew paścheem zeltin zek negodu. Schìs nepareiſigàs jaunlauśchu iſtureschanàs deht pehdigi iſſchuhſt, iſſihkſt awotini, no kureem lihdſ schim wehl tezeja kahdas ſtruhklites, par wezteh wu laikeem burbulischus meſdamas. Proti wezlaudis, wiſtim mihlàs mahtes, no laba prahta daudſ neko wairs neſtahſta par wezàm eeraschàm, wezteh wu tizibu. Bet ja tew, mihlo lasitaj, iſdodas peelabinat kahdas mahmulinas sirdi, tad uſmanigi iſklausees, ko ta ſtahſta un wisu leezi labâ sinâ…

„Sawu diwkahrtigo luhgumu wiswairak laiśchu skolotajeem, kas naw atklihdušchi no latweeschu tautas kopschanas un audſinaschanas: laipnigi man atsuhtit tautas dſeesmas, sakamus wahrdus, teikas, kas ſihmejas uſ radibu un radijumeem, augeem, dſihwneekeem. Un otrkahrt iſklauschinat, kà laudis nosauz augu dalas — saknes, widuklus, auglus… Zik leelu pateizibu iſpelnisitees, to redſeseet, ja Deews dos dſihwot — nahkoschà laikâ…"

Kronwaldam wajadſeja scho sinu preekſch nodomatàs latweeschu botanikas. Tas patlaban bij eesahzis eet pee Willkomma professora klausitees botanikas ſtundâs. Scho arodu tas jau agrak bij kopis un tanî krahjis sinas. Tagad tas nosspreeda par to sastahdit grahmatu ir latweescheem. Bet wina botanika tàpat palika nepabeigta, kà wehlak fisika

un wehsture, par leelu schehlumu wiseem tautas draugeem. Daschas nodaļas jau bij norakstitas no seminaristeem. Bilschu dehļ gribeja eet palihgâ Rigas latweeschu beedriba. Bet galu galâ darbi netika gatawi. Nebij apstahkļi, kas tos weizinatu.

Juhsmu zilweka muhschâ allaschin atradisees daudſ eesahktu, bet nepabeigtu darbu. Domas un noluhki tur aisteek tahļu preekschâ dſihwes ihstenibai, tà ka teescham neatleekas waļas wisus west galâ. Beſ tam nogurst energija, ruhpejotees par ahrigeem lihdſekļeem. Bet isleetotais spehks justin nesuhd. Tas ir aiskustinajis domu pasauli un nolizis turpinajumu nahkamibai.

Kronwaldam kustinot dabas apzerejumus preeksch latwee-scheem, atsauzàs firmais Puschu mahzitajs H. Kawalls, pasih-stamais dabas sinu kopejs, grahmatinas sarakstitajs „Deewa radijumi pasaulê". Tas laida wehstuli Kronwaldam, preeza-damees par wina raksteem. Kronwalds tam atbildeja 14. no-wembrî 1868. g.: „... Wispirms mihki luhgtu mani aisbil-dinat, ka tik ilgi esmu aiskawejees Jums neatbildedams un nepateikdamees par Juhsu tik brihnum laipno wehstuli, kura mani eedroschinaja un eepreezinaja. Pilnigi pahrleezinajees, ka latweeschu walodai wehl eekschâ pulka dſihwibas spehka, isgahjuschо wasar' Tehrpatâ es raudsiju latwiski sarakstit daschus raksteenus. To daridams nenehmu tik tahdus gabalus, kas wairak wajadſigi un patihkami lasitajeem, bet zik spehdams ari skatijos uſ skaidru latweeschu walodu. Waj tas man buhs isdewees tikpat labi, kà Juhs to esat atraduschi manâ rakstà „Mesch͡s un koki", pats nemahku teikt. Tikai wehletees gan wehletos, kaut mans raksts „Zilweka eekschigs un ahrigs weids", kam rakstòs eespeeschot palikuschas klaht daudſ kļuhdas — kaut tas man pahrak nepamasinatu Juhsu labàs domas par manu darboschanos. Man schkeet, wairak kas atleks no zita kahda raksta „Rudens naht, rudens naht", ko pa daļai gribu eelikt awisês un kuru sarakstot man bij leels preeks.

Juhs mani laipni usaizineet, ar Jums kopâ strahdat pee Juhsu dabas sinu krahjumeem. Ļoti schehl, ka to nespehju jo neesmu krahjis tahdas sinas, kas Jums wajadſigas; ari nedſihwoju tahdâ weetâ, kur man buhtu eespehjams taisni smelt no tautas mutes. Lai gan sawâ laikâ, buhdams medi-zinas students, labpraht lasiju Juhsu rakstus par dabas sinàm „Latweeschu awisês" un no tureenes sew usrakstiju daschus gabalus, tomehr kahrtigi nekad neesmu krahjis tahdus wahr-

dus un teikumus, kas wehl usglabajuschees tautas mutê. Loti to noschehloju. Tik retus sihkus gabalinus esmu peesihmejis Weidemana-Webera grahmatâ*).

Par dabu un winas likumeem zaur zaurim wehl loti maf sinu. Pamudinat uf dabas leetàm mani pamudinaja jau labi sen daschas grahmatas un raksti, pee kureem peeskaitamas ir Juhsu sinas „Latweeschu awises". Sawôs studenta gadôs, buhdams Berlinê, es gahju klausitees fisiku . . . un medizinas zoologiju (dsihwneeku mahzibu) . . . Bet nejauschi usnemdams zitu dsihwes zelu un pahrak par tschetri gadeem buhdams mahjskolotajs Kursemê . . . deemschehl arweenu wairak atswe-schinajos no dabas sinàm. Durbes Katterfeldta mahzitaja tu-wumâ dsihwojot, man gadijàs — ja ne wairak — kopt bota-niku, tà ka pamudinats tur es mahzijos pasiht daschus muhsu dsimtenes stahdus. Pehz tam no Kursemes aisejot dsihwot uf Tehrpatu, prahts man wairak nesàs uf psichologiju un peda-gogiju un wehsturi. Gan wehl klausijos fisiku pee weza Kämtza, kas warbuht jau Juhsu laikâ te mahzija, kimiju pee kreetnà Schmidta, zoologiju pee pasaukà Flora; — bet neatlikàs tik daudf wakas, kreetni jo kreetni eestrahdatees wisôs schinîs di-schajôs gabalôs. Tà satikdamees ar dabas mahzibàmgan kaut nezik ko esmu eemantojis, bet pilnigas, dsilas dabas ispraścha-schanas man wehl truhkst. Tad wehl buhtu japeemin, ka bo-tanikas sinâ es esmu apskauschams. Weens no maneem amata beedreem, Dihrikis, kas pasihstams ar pagahjuschajâ pawa-sarî schurp atnahkuscho botanikas profesoru Dr. Willkommu –, kura wahrds ir Jums buhs pasihstams no wina teizameem daschadeem raksteem – tas ir isgahdajis mahzibas stundas pee ta mahjàs, kur esam trihs klausitajees: Dihrikis, Spalwinsch un es. Willkomma profesors ir wihrs paschôs labajôs gadôs, brihnuma strahdatajs, gan nekahds leelais runatajs — kas sawâ sinà tam der par labu — bet to teesu jo ismanigs sih-metajs un rahditajs (preparants). Stahwedams sawas sinat-nes jaukakajà stahwoklî, pasihdams winas rakstneezibu, winsch mums trijàs stundàs smalki un gaischi wed preekschâ stahdu dsihwi, gan rahdidams zaur mikroskopu, gan isskaidrodams tei-zamus nobildejumus, kas pa dakai wina pascha ussihmeti . . .

Beigàs Jums wehl ko pastahstischu, kas man gadijàs un kas warbuht ari Jums tiksees dsirdet. Schinî wasarâ, kahdu wakaru sikspahrnis (plecotus auritus) eelaidàs manà istabà

*) Botanikas mahziba par muhsu dsimteni.

pa wakejo logu. Kahdas reises man jau bij isdewees ar pelèm eestahtees tahdâ draudsibâ, ka tàs kahwàs aistiktees ar roku, nebehgdamas un nebaidijàs apkahrt lehkat uf mana rakstamà galda lampai degot. Tadehl apnehmos tàpat islaimet ar scho sikspahrni. Un ko nebiju ne zerejis, tas notikàs. Pahri deenàs putninsch bij tik droschs un lehns, ka deenà un naktî nahza nemt ehdeenu no manas rokas, klausijàs, kad to sauzu un kad man nebij neka, ko tam dot, tad tas nolaidàs pee manas mutes, nemas nesakerdamees bahrdâ un kahwàs kertees rokà. Wairak nekà weenreis wareju pahrleezinatees, ka winsch sinaja isschkirt mani un manu balsi no ziteem sauzejeem; turedams to uf rokas wareju eet ari zitâ istabà. Weenu wakaru ar sawu sikspahrni nogahju pee amata beedra Dihrika, kam labi paaugstas istabas. Tur patlaban bij sanahkuschas daschas damas; tàs newareja apmeerinatees, ka tahds nakts putnis tuwumâ, lai gan raudsiju tàm eerunat. Un schis ari palika tik bailigs, ka newareju to wairs sawaldit. Bet drihf tas man aisgahja postâ. Weenu nakti tas bij eekritis masgajamajâ blodà un noslihzis. Naktîs tas kahpakaja apkahrt, daschreif nolaidàs uf mana apsega, rahpàs uf augschu lihdf manam gihmim; no ta aiskustinats daschreif zehlos augschâ un dewu tam ehst. —

Te nu buhseet nomanijuschi, zik prahts man nesas uf dabas leetàm un zik ar tàm es esmu nodarbojees. Wareseet eedomatees, kahds man leels preeks, ka Juhs eseet apnehmuschees isstrahdat dabas sinu nodaku nahkamam latweeschu leksikonam, tikai koti schehl, ka newaru Jums tur palihdset.

Labi pagari esmu Jums atrakstijis, lai Juhs redsetu, zik man bijis patihkams Juhsu raksts, tà ka usdroschinos Juhs mihki luhgt, kad Jums atliktos laika — isskatitees zauri grahmatinu, ko es ar Dihriki kopâ rakstu fisikas mahzibai un kuru gribam likt eespeest rakstôs.

Tad wehl luhdsu padoma no Jums, kà latweeschu walodâ wislabaki waretu sarakstit „wadoni pa stahdu walsti“. — Bet nu buhs gan. Bail, ka schodeen neesmu Juhs padaudf jau nokawejis.“ —

Kronwalda otris raksts „Draugâ un beedrî“ 1868. № 24 „Zilweka eekschigs un ahrigs weids“, ir apzerejums, pilns jaunu un wezu wahrdu un drukas kluhdu. Kad tagad gribetu to likt leetâ, tad mums wajadsetu kà dahrsneekam ar nasi rokâ isgreest daudf leeko saru pahrak kuplajam kokam. Ar laiku gan nederigee wahrdi paschi no sewis nokri-

tuschi, kà: „samahdat, beedreemis, daileklis, dailonis, dseede u. z.; bet derigee, pa dałai wezu wezee wahrdi, atkal atdsihwinajuschees un palikuschi walodas krahjumâ, kà: jauda, noluhks, glaima, balwa, daile, weela u. z. Tad wehl peeminams, ka schinî rakstâ Kronwalds mekle eeweetot wahrdu „daile" muhsu walodâ kà Kunst, asprahtigi to lihdsinadams ar kreewu „дѣло", greeku „daidalon", leischu „dailumnas" = daiłums, daiłojums. Bet pehzlaikâ redsam, ka zits Kronwalda wahrds, „mahksla", taî sinâ dabu un patur wirsroku un „daile" wairak paleek lihdsiga „daiłumam, daiłojumam" un daudsskaitlî „dailes" apsihme latinu walodas „bonae artes", wahziski „die schönen Künste". —

Scho neaprasto wahrdu dehł Kronwalds luhds lasitajus, ar teem eeradinatees. „Kursch nesin, ka katram amatam sawi eerotschi, rihki, ka katrai skolai, tà sakot, sawa waloda.... Tàpat sinams buhs ar dailoneem (mahkslneekeem), teem ari sawada waloda pee sawejadàs darboschanàs. Schi waloda katram jaeewehro, jaeemahzas, kas grib kahrtigi saprast issstahstijumu par dailibas (mahkslas) leetàm un tad pats par tàm runat. Mehgeena dehł sche salikschu kahdu saujinu no tahdeem eewehrojameem wahrdeem, kas pa dałai jau latweescheem deesgan pasihstami. Gaischakas sapratibas labad peelikschu klaht zitu walodu wahrdus, no kam rasi daschs labs nomanìs, zik dsiłas un spehzigas saknes muhsu tehwu walodai. Daschi latweeschi muhsu deenàs deemschehl zik nezik grahbstidami kahdâ sweschâ walodâ un nespehdami peeklahjigi, weizigi runat sawâ tehwu walodâ, tahdus rakstus nebuht netur par pilnigeem, kurôs neatrodas wahrdi, kà: riktigi, maktigi, bruhket, reisot, amiseeret, schihberis, zuka, manget, nokrahmet u. t. j. pr. Tadehł ari noteekas, ka pat wezi łaudis, Deews peedod grehkus, musina jauneklus, lai atstahjot tehwu walodu. Tahdi nihkona wahrgulischi lai luhdsami nelasa scho rakstu. Tee te neatradìs eekahrotus gahrdumus, kas sasirguschajeem sweschuma guhstibâ atweldsinatu notwihkuscho dwehseli, jo schis raksts laists gaismâ tikai preeksch weseleem garâ un sirdî spirgteem saloksch̄na lasitajeem" ..

Tikai tahdeem ari der Kronwalda raksts „D s e j a j e b p o e s i j a" „Drauga un beedra" 37. un 47. numurôs 1869. g., kur tas apzerè „juhtibu dsejołus" (Kr. raksta „dsehjołus") jeb liriku un „stahstu dsejołus" jeb epiku. Daschi jaundarinatee wahrdi ari sche tikai reis parahdijuschees un pehzak wairs naw atkahrtojuschees, kà „wehstigs" dsejols = epos „jaunule" = nowele.

Bet ziti atkal gan eeguwuschi sew teesibu, kà „raksturs" = karakters; dsenulis = Triebfeder. Un galâ parahdas raksta noluhks, latweeschu tautâ modinat, audsinat dsejneekus: „... Pagahjuscho laiku notikumi, tàpat kà lihgawinas, snausch kauschu prastajôs stahstôs, kas pastahstiti no weenas audses otrai, waj weenteesigi usfihmeti grahmatâs un snausch un gaida, lihds dseedonis isluhkojees tos isgresno glihtàm jaukàm drehbèm.

Latweeti, waj tawas tautas klehpî kahds eewehrojams notikums ari gaida uf lihgawinas skaisto apgehrbu? Latweeti, waj tew ari kahds dseedonis, kas wairak eespehj, nekà saskandinat sawas nojautas un juhtibas un brihscheem deemschehl tà, ka tikai tschaumalas ween grabet grab, proti „sarihmet"? Latweeti, kad isplauks, seedès tawi stahstu dsejoki?

Beidsot luhdsu, kam dsejas kopschana neleekas buht neezigs darbs, lai tee jel nepeekuhst lasit un kraht katru jo neezigu teiku un pasaku, kas ihstens latweeschu tautas ihpaschums, jo tahdi stahstini, sanemti kopâ, mums daudf ko palihdsès muhsu wezos laikus sasihmet jo gaischâs krahsàs, nekà ween smelams no wehsturigeem raksteem. Wisus wezlaiku stahstinus krahdami, eespehsim jo plaschi atsiht, kà muhsu tehwu tehwi ihsti dsihwojuschi, ko tee tizejuschi un zerejuschi un mihlejuschi un pehz ka tee zihnijuschees. Tad rasi (warbuht) kahdà deenâ ari latweeschu tautas dehli swinès sawu kreetno weztehwu dsejisko augschamzelschanos skaistôs stahstu dsejokôs..."

Taî paschajâ „Drauga un beedra" numurà Kronwalds sarakstijàs ar redaktoru wahzu wahrda „Treue" dehl, kà to waretu tulkot latwiski. Braunschweigs to bij apsihmejis ar „pastahwiga padewiba"; Kronwalds gribeja tur likt jaunwahrdu „wehrniba", no „wehrot", „wehrigs". Mums tagad peeteek wezais wahrds „ustiziba", „pastahwiba".

Eewehrojamu rakstu Kronwalds laida amata beedrim Taurinam „Drauga un beedra" 36. un 37. numuròs, zeldams augschâ skolotaja kahrtu un to saukdams uf tautas un tehwsemes mihlestibu. Sche pirmo reis sastopam jaunwahrdu „wehsturi", kas tagad pawisam eesaknojees. Bet gan ari walodas weendeenas behrni atrodami, kà nausma = Vortheil, tahrpiba = wehrtiba, lahgadiba = Rechenschaft, kosma = Ordnung, kas tagad aismirsti. —

Skolotajs G. Taurinsch Durbê ar rakstu „Skolotajs" bij apsweizinajis Kronwaldu Tehrpatà un usaizinajis wisus amata beedrus, nenogurt, bet dsihtees uf preekschu pehz pilnibas sawâ dsihwê un darbâ.

Kronwalds par to pateikdamees Jura Allunana garâ atbild rakstidams: „... Juhsu padomi ... neween man, bet daschâm labam buhs sasildijuschi sirdi; kautschu starp muhsu amata beedreem wehl esot loti daudf tahdu, kas azim skatotees neredf, ausim klausotees nedsird un uf kureem sihmejàs tautas dseesma:

Grib kakite siwis ehst,
Netihk kahjas slapinat.

Bet katrà dsihwes kahrtâ jau deesgan kurlo snaudulu un wahjo un kuhtro ... Turklaht jaatgahdinajas, ka schee wihreki, kuri azis mirkschkinadami slaistas no rihta lihdf wakaram, waj schahkstas pa kakteem blaustidamees, waj gluhnedami uf debesim — ka schee naw tik launi, kà tee, kuri nomodâ buhdami tihschà prahtà ... pahrdod sawus brahlus Egiptes prezineekeem ... Schee ir nikni plehsoni un puweschi muhsu tautas kaulòs ... Bet scho darbs gan isputès, kà sehnalas wehjà ... Uf otru pusi raugotees neaifmirsisim, ka muhsu tautà netruhkst ir tahdu wihru, kas uf Deewu palaifdamees dedsigi mihlè sawu tautu ... un klusâ weentulibà tai par labu seedo sawus meesigos un garigos spehkus ...

Bet lai nu buhtu kà buhdams, tiklab wahjo, kà stipro labad — tahda modinaschana loti deriga ... Zik waren leeli esam neaissalst! Zik masa muhsu sirsnina, schis muhsu kahribu, zensibu un darba awotinsch. Zik drihf tas neaissalst, kad mastizibas miglas muhs apmahz, kad patmihlibas twaiks muhs nogihbina ... Tadehl loti derès, kad brahligâ mihlestibâ deenu no deenas jo skaļaki uſkleedſam weens otram: m o d e e s, z e l e e s, s t r a h d a! Tahdi kleedseeni atweeglinàs kuhtros, spirdsinàs wahjos, droschinàs stipros ...

Kas muhsu deenâs wairs apturès tautas atschketinaschanàs skreemeli? ...

Sinams, rokas klehpî turedama neweena tauta naw panahkusi neko laba. Tadehl dsihsimees, zihnisimees, lihdf isſarosim un eeguhsim tàs rotas, kuras mums nespehj dahwinat neweena zilweziga wara, proti eekschkigu spodribu, dsihwu gaismu, ihstenu swabadibu ...

M e h s j a u w a i r a k n e e s a m, k à t i k a i s k o l o t a j i; skolotajam loti strupas, masspehzigas rokas. Winu puhleschanàs spehj isweizinat sekmes tikai kopâ ar daudf ziteem darboneem ... Sehkla, ko sehjam, tikai dihgst pehz ilgeem gadeem ...

S k o l o t a j a d a r b s s t r a h d a t a j a m m a h z a p a s e m i b u u n p a z e e t i b u. Bet raudsidamees uf pasaules

stahsteem jeb wehsturi smekamees pazeetibu sawâ zihninâ, pastahwibu sawâ pahrleezibâ, spehku, preeku sawôs gahdekkôs (=Pflichten)...

Latweeschu skolotajam tagad pirmais gahdeklis: dsiki jo dsiki eepasihtees ar sawas tautas walodu... Es zeru, ka saule diwdesmit reises wairs nebalinàs muhsu meeschu laukus, eekam latweeschu skolâs peeklahjigi, ruhpigi sahks kopt latweeschu walodu,... kà lihds schim jau daschi mahzitaji to peekopuschi rakstôs... Tad muhsu waloda ari schkihstisees no dascheem leekeem sahrneem, breedis... un isplauks... tiklihds ka skolotaji jo dsilaki eepasihsees ar winas likumeem... tiklihds ka raksti skolàm un laudim aissneegs dselmigaku wehrtibu; tiklihds ka dseedoni sahks atmest neezigàs, tschaganàs „rihmes" un winu weetâ sazerès dsejas zeenigus dsejolus, wistim dramatigâ dsejâ, us ko aizinàs un skubinàs latweeschu teaters Rigâ... Tad pehz gadeem, ja ne wairak, tatschu pee skolotajeem, wairs neatradisi tagadejo sagahnito mistrus walodu... Diwu nepeezeeschamu rakstu truhkums tautas mihlotajam sahpina sirdi, proti latwiskas walodas lekfikona un tahdas mahzibas grahmatas, kas gaischi rahda, kà skolâs jastrahda ar lasamo grahmatu. Kaut abas drihs isnahktu klajâ! —

Otrkahrt nekad neaismirsisim, ka esam leelum leelàs walsts lozekli. Atsihdami un peekopdami sawu ihpaschibu tautas garâ un walodà, tikai tad kluhsim us preekschu kad nekur kaitigi nestrahdasim pretim schàs leelàs slawenàs tehwsemes zensibàm. Kad ruhpigi puhlesimees par iskuhnoschanos, omà nemdami weselàs tehwsemes labumu, tad saweem darbeem peedsihwosim saldus auglus, breedigas sekmes, kuplu rasnu. Bet zitadi saudesim sawu ihpaschibu, kà redsam noteekot teem pawalstneekeem, kuri negrib waj newihscho kopâ darbotees ar muhsu leelo tehwsemi, bet usdrihkstas pret to zihnitees.

Tàpat mums jaeegaume, kopà ar wahzeescheem, kas miht muhsu starpâ tuhkstoscheem, puhletees par sawas tautas ahrigo un eekschigo isglihtoschanu, ka dauds wahzeeschu nahkuschi palihgâ pee tautas apgaismoschanas darba un wehl nahk. Nekad neaismirsisim, ka wahzeeschi mums atnesuschi kristigo tizibu. Un kad par scho dahwanu deesgan bijam kalpojuschi, tad zaur Keisara schehlastibu tikàm atraisiti no wehrgu saitèm. Wehrgu laikôs un wistim tahdôs garôs, sinams, noteek daschadas nepareisibas un pahrestibas. Kurâ semê gan wehrgu turetaji

naw strahdajuschi bendes darbus, wehrgeem pahri daridami? Un waj mums walâ kluwuscheem, swabadibu aissneeguscheem, tadehl muhschu muhschôs klahsees tihkot, gluhnet us atreebschanos? Nebuht ne, wistim apdomajot, zik daudsi wahzu wihru, ehsdami latweeschu maisi, aridsan puhlejuschees un wehl puhlas par winu labklahjibu.. Es pats pasihstu wahzeeschus, kas pat peemirsdami sawejos ruhpejas un zihnas par latweescheem. Bet ari pasihstu latweeschus un proti mahzitus kungus, kas ne pirksta galu nepakustinatu latweeschu tautas isplaukschanas labad. Kur nu wehl dunduretaju pukkoka lehzeju speets ar sawàm klejnàm (lihkàm, grosigàm) kahjàm, ar sawu besdeewigo schauslibu un wahzinataju smurgulibu!?

Teeschàm tizu: nekahrtigais niknums, neschkihstais ruhktums bijuschàs wehrdsibas dehl sudis, kad klausisimees, ko wehsture stahsta, kura bes schehluma pareisi apspreesch wisu zilweku darbus. Wehsture mahza, bes kaislibas isschkirt launus zilwekus no labeem; jo ar swehtàm dusmàm ta nosoda wisas nekahrtibas un wisus taundaritajus, tos peekaldama pee muhschigà kauna staba. Ar neisdsehschanu spodribu ta apklahj wisus strahdneekus, kas Deewam par godu, tehwsemei par labu seedojuschi sawus meesas un gara spehkus, neluhkodami us laizigu labumu... Wina mahza atsiht, kahdus zelus lihds schim zilweki staigajuschi daschadi un daudskahrt maldidamees; ka aismiguschee dsimumi daudsi zeetuschi un iskarojuschi mums par labu; ka Deews, kaut pamasam, tatschu wisu zilwezibu peewed pee gaismas, pateesibas un augstakas pilnibas. Wehsture joprojam mahza, ka tagadeenê saprotamas un noswerams daschadas eepretigàs zihnischanàs; ta paskludina, kahdi laiki gaidami pehz zilweku apkehribas; kas zerams, no ka jabihstas.— Tadehl katram isglihtotam zilwekam nepeezeeschami wajadsigas wehstures mahzibas.

Resinu, zik no latweeschu tautas skolotajeem tiktahl eekuhluschees sinatnês, ka rasi tagad jau deretu preeksch teem sagahdat pasaules wehsturi latweeschu walodâ. Tas nudeen wehl nepasihst wehsturi, kas winâ zitu neko naw atradis, kà daschu walstibu un kehninu wahrdus, breesmigus karus un asinainas kahwas. Kas jo dsiki grib eepasihtees ar wehstures ihstenajàm mahzibàm, tam zik nezik wajag buht sinatnigi isglihtotam ...."

Tad Kronwalds noschehlo, ka Kursemê wehl neesot skolas likumu, kas nokahrtotu skolas buhschanas un skolotaju stahwokli un darbu. „Bet neweiklajeem un teem, kas tikai sa-

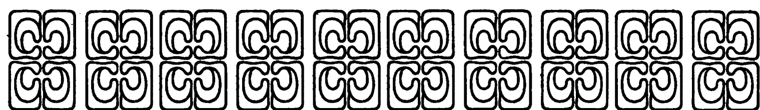
juht isſalkumu, kurſch zelas is wehdera — tahdeem, ſinams, wislabakee likumi neko nelihdſès; jo likumi neko neeeſpehj kur naw likumu isdaritaji ... Kreetnajeem un tſchaklajeem pa tàm ſtarpàm janemas par likumu ſkaidra galwa un deewbijiga ſirds, zeeſchot ari daſchadas leekas ruhpes un ſihwu truhkumu...

Sawà muhſchâ gan jau eſmu peedſihwojis, zik ſihwi ſahp meeſigais isſalkums un ka tas beidſot jaremdina ar meeſigu baribu, ja negribi mirt badâ. Bet pee ſewis ari eſmu eewehrojis, ka gariga bariba, ja ne pawiſam, tad tatſchu uſ kahdu laizinu ſpehj isklihdinat paſchu ruhkto meeſas isſalkumu..."

Tahdeem isſalkuſcheem Kronwalds beidſot paſneedſ „kahdus gahrdus kumoſus" no wahzu tautas wihra E. M. Arndta „maiſes", dedſigus wahrdus, ko tas ſazijis par tehwſemi un ſwabadibu un kurus Kronwalds atkahrtodams noleek ari par ſawu apleezibu, tà palikdams daudſkahrtigi lihdſigs ſchim wahzu tautas un brihwibas karotajam. „... Tad nu zelees jele, kreetno latweeti! Luhdſ Deewu ikdeenas, lai winſch pilda tawu ſirdi ar ſpehku, lai winſch eededſina tawâ ſirdî uſtizibas un duhſchibas leeſmas. Nekahdu mihleſtibu tew nebuhs turet par ſwehtaku, nekà tehwſemes mihleſtibu.

Jo wehrgs ir lihdſigs wiltigam un ſihkſtam ſwehram un zilweks beſ tehwſemes ir neſwehtigakais par wiſeem..."

Ar to beidſàs Kronwalda rakſti „Draugâ un beedrî" un drihſ apſtahjàs ari pats laikrakſts, lihdſeklu truhkuma dehl.

6. Skolas awiſe. — Latweeſchu literariſkà (draugu) beedriba. — „Latweeſchu awiſchu" redaktors Vierhuffa mahzitajs.

Taurinſch, rakſtidams par „ſkolotaju", „Draugâ un beedrî" bij ſchehlojees, ka latweeſcheem wehl truhkſtot ſawas „ſkolas awiſes". Ta bij ta pati leeta, ko Kronwalds Durbê buhdams ſajuta kà leelu truhkumu latweeſchu ſkolas leetai un tadehl bij laidis wehſtuli 1864. g. Widſemes ſkolotajeem. Un 1866. g. ſwehtijot Kurſemes ſeminara 25-gadu ſwehtkus Irlawâ, tahds pat luhgums bij isſazits no ziteem ſkolotajeem. Ar to leeta bij deeſgan eekuſtinata. Un kad Kronwaldam ne-

isdewàs to panahkt, un kad neweens zits neatradàs, kas usnemtos tahdu darbu, tad Latweeschu literariskà jeb draugu beedriba gribeja pee ta kertees. Winas beedròs jau wisuwairak bij us to wajadsigee spehki un ta laika skolu preekschneeziba, mahzitaji. Un beedribas jaunais preekschneeks Bielensteina mahzitajs schaî leetâ ari bij wisuderigais gan sawàm gara dahwanàm, gan ar sawu dsihwo interesi preeksch latweeschu tautas un walodas.

Bielensteina mahsas wihrs bij profesors Strümpells Tehrpatâ. Tas swainim dajchkahrt stahstija no Kronwalda un pats Bielensteins ari bij lasijis wina rakstus. Un kad Latweeschu literariskà beedriba sawâ gada sapulzê 1867. g. bij nolehmusi isdot latweeschu skolas awisi, tad ta usaizinaja Kronwaldu par redaktoru pee tàs. Par to lasam wehstulê (29.VI.68.), ko tas laidis bruhtei:

„... Pehz daschadu eksamenu beigàm ... wisuwairak nodarbojos ar latweeschu walodas leetàm. Par sihmi, ka manu darboschanos ari atsihst ahrpus mana schaurà darba lauka, Tew derès schi sina. Latweeschu literariskà beedriba sawâ pehdejâ gada sapulzê nolehmusi isdot pedagogisku laikrakstu latweeschu walodâ un no Bielensteina mahzitaja man atnahza usaizinajums, waj es neusnemtos buht redaktors schai lapai. Es jau atbildeju, ka esmu ar to meerâ, kad laikraksta programa un noluhks (tendenze) man nesazeltu nepahrwahramus kawekļus. Kad nu man tiktu schi redakzija, tad ne tik ween islabotos mans stahwoklis naudas sinà, bet ari peepilditos manas jaunibas jaukakais sapnis. — Kad Schoenbergs (Gramsdê) no ta wehl nesinatu neka, tad eepreezini to ar scho wehsti, peeminedama, lai tas jau sataisa gatawus labi daudf rakstus jaunajam latweeschu laikrakstam ...“ —

Taî paschajâ leetâ Kronwalds rakstija B. Dihrikim — Rigà: „... Ar manu noluhku, latwiskâ walodâ sagahdat skolas awisi, deesgan ehrmigi weizas. Pirms scheitan man nebij eeguhta pastahwiga weeta, newareju isluhgtees atwehleschanas; bet ko domajat, nesen atnahza protokols par Latweeschu draugu beedribas pehdejo sapulzi, kur nospreedusch, latwiskâ walodâ sagahdat skolas awisi. Profesors Strümpells isgahjisch' nedek' mani atsauza pee sewim, islasija preekschâ wehstuli no Bielensteina, kà Latweeschu draugu beedribas presidenta, kas isklauschina, waj ar Strümpella peepalihdsibu es neusnemtos buht par redaktoru jaunajai awisei. Runajàm, spreedàm, nolehmàm, ka buhs jaranga, jamehgina; rasi ees. Bielensteinam esmu

jau ari aisſuhtijis ſawus atgahdeenus, ſawas peepildes un ſawu programu. Redſeſim, kas kļuhs tahlaki. Bet ja man isdotos eewirsitees par redaktoru jaunajai awiſei, tad, ſinams, ir Juhs atwehrſit ſawu weikligo ſpalwinu, nahkdami palihgâ..."

Bet ſkolas awiſe neiſnahza un Kronwalds netika pee ſawas ſirds wehleſchanàs, buht tai par redaktoru.

Kà tas nahzàs? Neſinam, waj Latweeſchu literariſkà beedriba jau bij eeſneeguſi waldibai luhgumu, atļaut mineto laikrakſtu, bet nedabuja atļaujas, waj leeta nobeidsàs tikai ar ſarunàm paſchu ſtarpâ, tà ka eemeſlis buhtu bijis, ka jaunais latweeſchu wihns negribeja ſaeet wezajôs wahzu traukôs.

No Kronwalda atſtahtajeem papireem redſam, ka beedribai tas pateizees par uſaizinajumu un bijis meerâ uſnemtees redaktora darbu, kad tam ſinami laikrakſta programa un tendenze un droſchi apſolijumi algas un lihdſſtrahdneeku ſinâ. No ſawas puſes tas wehlejàs, ka to eeſpeeſtu Tehrpatâ ar latiniſkeem burteem uu ka tur buhtu uſnemami t i k a i rakſti l a t w e e ſ ch u walodâ. — Literariſkà beedriba likàs buht nodomajuſi tur uſnemt ari w a h z u rakſtus. Tahdam nodomam Kronwalds ſtrauji bij pretim. Tad beedriba pahrejot pawiſam uſ zitu tai nepeederigu lauku, neruhpedamàs preekſch lauku ſkolàm un ſkolotajeem, bet preekſch pilſehtàm. Pehz tahda wahzu laikrakſta mums neeſot ne wajadſibas, nedſ iſnahkot kahds lehtums ar to. Preekſch tam eſot deeſgan laikrakſtu ahrſemês, no kureem warot iſredſetees, kahdu gribot. Tahdâ nodomâ lehti warot eeraudſit ſpekulaziju, apſpeeſt latweeſchu tautas dihgļus, kas nupat tik ko eeſekot, un wahzinat tautu pehz daſchu prahta un latweeſchu walodu iſſtumt no latweeſchu ſkolàm... Latweeſchu literariſkà beedriba ar to ſtahtos pretim ſawam wahrdam un uſdewumam...

Bet wairak gan domajams, ka waldiba neatļahwa iſdot ſewiſchku „ſkolas awiſi". —

Latweeſchu literariſkà beedriba toreiſ Kronwaldam atkal likàs eeſtahjotees tanî weetâ, kurâ tai peenahzàs buht. Winas preekſchneeks Schulza mahzitajs bij miris un Bielenſteins eewehlets ta weetâ. Ar to eeſahkàs jauns laikmets beedribâ. Nebij wairs ſchauree, bailigee uſſkati par latweeſchu iſſargaſchanu no jaunlaiku brihwibas idejàm, bet pirmajâ weetâ ſtahweja latweeſchu tautas un walodas ſinatniga iſpehtiſchana un rakſtneezibas kopſchana. Bielenſteins, pats buhdams ſinatnes wihrs un latweeſchu pirmais walodneeks, uſ to dewa ſtiprako droſchibu. Jaunà preekſchneeziba bij iſſuhtijuſi uſaizinajumu,

peedalitees pee tahdeem beedribas darbeem. Kronwalds weens no pirmajeem steidsàs peesuhtit lapinu ar atbildèm beedribas direktoram Kursemê, Rutkowska mahzitajam. Trijâs schkiràs tas apnehmàs peedalitees. It ihpaschi skolas grahmatu nodalâ tas apsolijàs apgahdat rakstu krahjumu tautas skolàm, maso rehkinataju, maso semes aprakstitaju un maso dabas eewehrotaju. Grahmatas nebuhschot tulkojumi, bet pascha un zitu darbi, pehz jaunlaiku pedagogijas likumeem.

Tad tas preezajàs par preekschneezibas rakstu, kas usaizinaja un skubinaja „isglihtotos" latweeschus, jo dsihwi nemt dalibu pee beedribas un sinatnes darbeem rakstu krahjumâ. Ar to ta rahdot pawisam zitadu stahwokli, nekà Rigas wahzu awise, kurà bijis lasams: „Das merkwürdige Phänomen eines gebildeten Letten." Par tahdàm aplamàm domàm duſmu pilns Kronwalds peemin: „... Dakters Bocks Leipzigâ saka, ka dewinas desmitdalas no wiseem zilwekeem esot prahtà wahji, kaut gan kà weseli skraidot apkahrt, waj rakstot awisês. Man rahdas, ka buhs japaraksta sahles preeksch Rigas awischu apgahdatajeem. No sahlèm latweeschi sakot: jo ruhktakas — jo weseligakas."

Apsweizinadams beedribas jauno preekschneezibu Kronwalds atkal zerè, ka Latweeschu literariskà beedriba stahwedams us tahda pamata palikschot par weetu, kur wareschot isrunatea un weenotees swarigajòs jautajumòs starp schejeenes latweescheem un wahzeescheem un neslihdeschot wairs atpakal taîelaikòs, kur ta eelaidàs partiju kildàs ar „Peterburgas awisèm" un latweeschus musinaja, atrautees no saweem tautas laikrasteem. Us to, sinams, gan wajadsigs, ka beedriba neturas kopâ ar „Latweeschu awisèm", kà partijas laikrakstu, bet pehz saweem statuteem tikai usluhko par sawu „organu" rakstu krahjumu jeb magasinu un to sagahdà ari latweeschu walodâ.

Kad beedriba, turedamàs pee sawu likumu 2. §, tà dsihsees sasneegt sawu gala mehrki, tad netruhks tai beedru, latweeschu, wahzeeschu un neustiziba sudìs, itin kà ta kalpotu sew paschai un newis latweeschu tautas labumam.

Un Kronwalds no sawas puses ari skubinaja zitus, eestahtees beedribâ. Tas rakstija (1869. VI.) B. Dihrikim Rigâ: „... Kà tad Jums isdewees ar Latw. draugu beedribu? Waj jau esat schàs beedribas lozeklis? — Deenu no deenas jo stipraki es pahrleezinajos, ka w i s e e m mahziteem latweescheem bes kaweschanàs buhtu japeemetas schinî beedribâ, wisu=

wairak teem, kas naw mahzitaji. Tad pahrgrosisees mahkuku laiki . . ."

Bet ari sche tà nenotika, kà Kronwalds domaja un wehlejàs. Nolikdams Latweeschu draugu beedribu par to weetu, kur wislabaki ari waretu isschkirt satikſmes jautajumu starp latweeschеem un schejeenes wahzeescheem, apspreeschot muhsu dsihwes parahdibas ne tikai ween pehz latwiskeem laikraksteem un grahmatàm, bet ari pehz schejeenes wahzu awisèm, tà ka isglihtotee latweeschi kopâ ar isglihtoteem wahzeescheem un ne tikai ween ar mahzitajeem tur strahdatu weenprahtibâ: Kronwalds sawâ idealismà bij aismirsis, ka domas galwâ gan it weegli saeetas, bet notikumi dsihwê stipri saduras. Tà ari sche bij. — Labako latweeschu un wahzu wihru apnemschanàs, sakausetees sinatnê un darbâ preeksch latweeschu tautas labuma, nespehja issargat, ka nesadurtos wahzu un latweeschu dsihwes intereses. Un tam atgadotees is reises katris newilot stahweja sawas partijas pusê. Kad nu wahzu pusê arweenu palika pahrswars — jo beedriba jau bij zelta no wahzu mahzitajeem un wairak preeksch teem — tad latweeschi waj nu klusi padewàs, waj strauji atrahwàs un mekleja sew zitu weetu. Un tà nahzàs, ka Kronwalds ar saweem patstahwigajeem tautas zenteeneem pehzlaikà daudskahrt usbruka Latweeschu literariskai beedribai, un tai dewa eemeslu, to apkarot, lihds kamehr wiņa idejas nodibinajàs paschu Rigas Latweeschu beedribâ un wiņas sinibu komisijâ. —

Un bes zihnischanàs kritikâ un polemikâ jaunàs domas jau newareja eenahktees. Pirmà tahda sadurschanàs Kronwaldam notikàs ar ta laika „Latweeschu awischu" redaktoru, Bierhuffa mahzitaju — Slokâ. Tas bij rakstijis „Latweeschu awisês" par skolu un wiņas eedsihwotaju, atmesdams jehlo pahrsmalko puswahzeeti, wahrdu „lehrers" un likdams ta weetà „skolmeisters" un ari eewehrodams Kronwalda jauno wahrdu „skolotajs". Bet Kronwalda wahrdam „skolens" = skolas behrns, tas turejàs pretim, domadams, ka pehz lihdsibas: pihle, pihlens — latweeschi ar scho wahrdu neapsihmejot wis „skolas behrnu", bet „masu skolu".

Kronwalds Bierhuffam peesuhtija garaku rakstu, peerahdidams, ka galotne „ens" leetojama dafchadâ sinâ, ne tikai kà pihle — pihlens, (masa pihle), bet ari kà brahlens = brahla dehls, snotens, swainens = snota, swaiņa dehls un tàpat ari esot skolens = skolas behrns.

Bierhuffs usnehma awisês Kronwalda rakstu, kurâ bij fazits, ka tas, buhdams dsimts wahzeetis, nespehjot lahgâ isschkirt galotnes „ens" daschadu nosihmi. Tad tam patihkot wahrds „skolmeisters" laikam tapehz, ka tas zehlees wezôs laikôs, kà polizejas meisters, kurpneeka meisters u. z. Bet wehstulê tas rakstija Kronwaldam, ka nepareisi domat, itin kà dsimtam wahzeetim nebuhtu eespehjams sinat latweeschu wahrdu galotnes. Winsch esot mahzijees 7 walodas, waj wina wahzu asinis tam nekauschot spreest tàpat, kà dsimteem latweescheem. Pehz l o g i k a s „skolens, skolene" nosihmejot m a s u skolu, tàpat kà „semene" — poetiskâ sinâ nemama kà „masa seme".(?) „Skolmeisteru" winsch wairak mihlejot nekà „skolotaju", kas zehlees no „jaunmodes sehrgas".

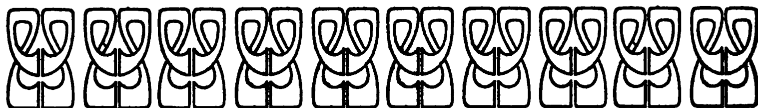
Aiskahrts no pahrmetuma „grehks pret logiku", Kronwalds asi atbildeja „propria laus sardet" — paschа slawa esot kurla. Un wahzu asinis gan spehschot spreest par latweeschu walodu, rakstidamas „Latweeschu awisês" skaidru walodu. Bet „skolmeisters" tàpat isklausotees, itin kà kad fazitu „rihmes meisters" = dseesmineeks.

Bierhuffs jutàs aiskerts personâ, bet palika domâs, ka tas sawâ stahwoklî ari spehschot weizinat latweeschu walodu un usaizinaja Kronwaldu tam sneegt roku us kopdarbu par labu tautai un walodai un wehlas ar to satiktees Latweeschu draugu beedribâ. —

Us Kronwalda behrèm Wez-Peebalgâ, 1875., Bierhuffa mahzitajs ari bij atbrauzis no Raunas un runaja pee wina kapa sihmigus wahrdus, kuru kodols bij: „Sirds — Kursemneeka gods." —

Un Kronwalds wehlak atsinàs B. Dihrikim, rakstidams: „ . . . Mans raksts pret „Latweeschu awisèm" manai seewinai nebuhtin nepatika. Tagad esmu pahrleezinajees, ka man buhtu bijis jaraksta druſku lehnaki . . ."

Schinî strihdus leetâ waretu peeminet, ka Kronwalda „skolens" gan palizis daschôs apgabalôs, bet ne tahdâ wispahribâ, kà wina zeltais „skolotajs". To teesu tagad atkal wairak eewеesees „skolneeks, skolneeze" — kurus wahrdus Kronwalds istulkoja ar skolas „dalibneeku, darbineeku" (Schulmann), tàpat kà „kahsneeks" no „kahsàm". Bierhuffs ar „skolneeku" apsihmeja to, kas skolu t a i s a, tàpat kà dahrsneeks = kas kopj dahrsu. — Saws liktens tà ir zilwekeem un winu darinateem wahrdeem. —

7. Baltijas wehstnesis. — Bernhards Dihrikis. — Rigas Latweeschu beedriba. — Augstaka skola latweescheem. — Tehwu waloda. — Skolotaju sapulze Turaidâ. — Treulands — Brihwsemneeks. — Rudens nahk. — Widsemes skolotaji. — Winu seminars Walkâ.

Leels spehks un palihgs radàs Kronwaldam, kad Rigâ, latweeschu dsihwes un darba galwas pilsehtâ, ari eetaisijàs serde tautas jaunajeem zenteeneem. Kronwalds te bij gan dewejs, gan nehmejs un redseja pee sewis peepildamees wahrdu: dots dewejam atdodas.

Diwi notikumi sche bij eewehrojami, kas abi satikàs weenâ galâ. Rigas Latweeschu beedribas zelschanàs 1868. un laikrakſta „Baltijas wehstnescha" isdoschana 1869. Abejôs gadijumôs weens wihrs bij galwenais waditajs, hofrahts Bernhards Dihrikis, wehlak Kronwalda draugs un aisstahwetajs.

B. Dihrikis bij Peterburgas pedagogijas instituta audsekniſ. Tad skolotajs Arensburgâ. 1858. tas atnahza uſ Rigu un eestahjàs par eerehdni kameralteesâ. 1860. tas sarakstija grahmatinu „Latweeschu rakstneeziba" un kopâ ar Beesbardi un Mahrtina basnizas ehrgelneeku Zauniti puhlejàs pulzinat Rigas latweeschus. Tee toreis bijuschi jamekle kà ar uguni deenas laikâ. Dihrika noluhks bij, dibinat latweescheem lihdsigu literarisku beedribu, kahda bij wahzeescheem draugu beedriba. Bet nedabuja atlauju. — Eepasihdamees ar Waldemaru, Dihrikis peedalijàs nodibinat „Peterburgas awises". Bet scho wajas laikâ Beesbardi aisdsenot no Rigas ir Dihrikim zehlàs nepatihkumi. Tas aisgahja 1864. uſ Peterburgu un pehz eestahjàs akzises waldê, Pleskawâ. Pehz diwi gadeem tas atkal pahrnahza atpakal Rigâ un bij rihkotajs un dwehsele latweeschu dsihwes kustibai ar sawu apdomibu un isturibu.

Dihrikis bij seschus gadus wezaks par Kronwaldu. Tuwinaschanàs abu starpâ eesahkàs ar Tehrpatas J. Dihrika palihdsibu, kas bij brahlens Rigas hofrahtam. —

Kad „latwiskà palihdsibas beedriba" preeksch igaunu bada zeetejeem 1868. Rigâ isrihkoja latweeschu p i r m o teatra israhdi, tad Kronwalds preeka pilns (junijâ) rakstija Dihrikim:

„... Kà awises daudsina, tad jau latweeschi pa Rigu deesgan iswizinas. Waj laukas sper, waj zirischus met, waj sprikstis laisch dsirksteles!?

Kas trimdà*) te dsihwodams lai to ihsti sin? — Bet brahst jau brahsch, ka wisa juhrmale norihb ween.

Mums — man ar Dihriki — sirds gan palehza sprihdi augstumà, isdsirdot, ka latweeschi Rigâ sahkot kopt **d a i l e s** darbus. Dailei, sinams, naw tik ween spehka greznot, dailinat muhsu dsihwi. Tai ari netruhkst jaudas atspirdsinat noguruschos kaulus. —

Bet pee dailes ihstenàs zeenischanas un peekopschanas ir wajadsigas beedribas, swarigas beedribas. Waj ridseneeki neeedehstis, ja ne wairak, kahdu lasamo beedribu?" —

Beedribas dehstischana ridseneekeem pascheem jau ruhpet ruhpeja. Pasneegdami gubernatoram salasitàs dahwanas, 1300 rubkus preeksch bada zeetejeem, „latwiskàs palihdsibas beedribas" lozekki tam luhdsa, isgahdat latweescheem patstahwigu beedribu Rigâ. Un kad tee waldibai bij eesneeguschi statutus, tad drihs ween teem atnahza preeka sina, ka „Rigas Latweeschu beedriba" apstiprinata 12. oktobrî 1868. Tai bij usdewums, „starp latweescheem isplatit derigas sinaschanas, godigu kahrtibu un wisadu gara apgaismoschanu un palihdset truhkuma zeetejeem".

Pagaidu preekschneeks B. Dihrikis, daridams to sinamu beedribas 21 zehlejeem un issaukdams pateizibu semes-tehwam Aleksandram II., nolasija pirmo telegramu: „Lai rascheni seed un kuplo jaunà latweeschu beedriba!" Ta bij atsuhtita no Tehrpatas un parakstita no Dihrika, Spalwina un Kronwalda.

Beedribas pirmais preekschneeks bij B. Dihrikis. Pirmajà gadà tai sanahza 1000 beedru. Dibinatajeem spreeschot, ka beedribai wajadsetu sawà laikrakstâ aisstahwet jaunàs beedribas intreses, Dihrikis pasinoja, ka tas dabujis atkauju no 1869. gada sahkot diwreis nedekâ isdot awisi „Baltijas wehstnesis".

Rigas Latweeschu beedriba, „Balt. wehstnesis" un B. Dihrikis bij neschkirami gabali Kronwalda dsihwê lihds kapa malai.

B. Dihrikis sihmè sawu draudsibu ar Kronwaldu, rakstidams M. Aronam 1887. g.: „... Kronwaldam un man bija weens, kopigs, stingri nospraustś zelsch, pa kuru eet bij muhsu dsihwes usdewums: ta bij tautas labklahjiba un attihstiba. Schaî sinâ bijam weena, nedalama dwehsele. Bet zitâ sinâ

*) No tremt = dsiht.

atkal gandrihs pawisam antipodi*). Un schi pehdejà ihpaschiba muhs sawilka kopâ warbuht ne masakâ mehrâ, nekà pirmejà — weenprahtiba. Kronwalds bij pilnigs idealists, kam nebija pasihstama praktiskà dsihwe ar saweem gruhtumeem un wilteem. Es esmu tihri praktisks wihrs, kuram Kronwalda pamudinajumi daschreis nahza par labu. Tàpat ari Kronwalds daschkahrt sirsnigi man pateizàs, kad biju to atturejis no daschas pahrsteigschanàs, waj tam apturejis daschu neapdomigu rakstu. Tà tad saprotams, katru leetu mehs warejam it nopeetni apskatitees no wisàm pusèm un noswehrt un tad darbotees preeksch tàs katris sawâ kahrtâ. Un waram gan teikt, ka gluschi ne bes sekmèm..."

„Baltijas wehstnescha" 25 gadu peeminà 1893. g. Purinu Klahws raksta par Dihriki un Kronwaldu: „... Wairak nekà 20 gadus atpakal pirmo reisi redseju abus wihrus. Tee staigaja seedoschâ dahrsâ, jaukà Widsemes apgabalâ un runaja par tautu un draudsibu ... Weens strupi, meerigi, apdomigi. Otrs juhsmigi, strauji, swehroschàm azim ... Likàs, ka teem isjzehluſees domu starpiba ... Bet beigàs weens otram roku speesdami sazija: Tatschu neschkirsimees! Jo leeta, kas muhs weeno, ir augsta un swehta ..."

Rigas latweeschu jaunà beedriba tik ko bij apstiprinata, kad ta jau nolehma kopt tautas leetu. Swinedama sawu pirmo dibinaschanas deenu 19. februarî 1869. g., ta nospreeda, peeminet widsemneeku 50 gadu brihwibas swehtkus, 26. martu 1869., un zelt latweescheem augstaku skolu par godu atswabinataja keisaram Aleksandram II. — Schinî leetâ Kronwalds bij usaizinats dot ari sawu padomu. Tas rakstija Dihrikim: „... Ar loti leelu preeku islasijos Juhsu rakstu, kas sino, ka Latweeschu beedriba noluhkojusi zelt kahdu augstaku skolu brihwestibas eeguhschanas gadam par peeminu un tagadejai audsei par labu. Man loti schehl, ka schinî leetâ Jums nespehju preekschâ zelt nekahdu swarigu padomu. Esmu domajis gan schà, gan tà, bet arweenu man nahzis prahtâ, ka beedribas eezeltà komisija wajadsigàs skolas apspreeschanai wisu labi un smalki sina, ko es sche spehtu sazit...

Muhsu deenàs jo ahtraki buhs eespehjama 3-klasigas realskolas zelschana, nekà pilniga gimnasija. Bes tam es spreeschu, ka skrihweri, mehrneeki un amatneeki, wistim pilsehtàs, kaut gan zehluscheeѕ no latweescheem, lihdſ ſchim

---

*) Tahdi, kam kahjas weenam pret otru.

naw peeaugufchi muhfu tautai par derigeem lozekleem, bet leelakà dala atfchkihrufchees no tàs. Kad fchee buhtu isglihtoti latwifkâs fkolâs, tad, finams, tee jo wairak turetos pee tautas un lihdsetu wairot winas isplaukfchanu, nemekledami zeenu un godu wahzifkotâ fmurgulibâ...

... Wisjaukakais darbs gan buhtu zelt latwifku f e m i n a r i j u ... bet tàs eegruntefchana gan wehl nebuhs eefpehjama... No fawas pufes tikai luhdsu, jaunàs fkolas programu tà eerahdit, ka winas fkoleni waretu fekmigi ismahzitees p a f a u l e s w e h f t u r i; jo teefcham tizu, ka muhfu tauta pilnigi fwinès fawas atdsimfchanas fwehtkus, tiklihds ko winas kreetnakee lozekli jo dsilaki jaudàs nofwehrt tautas wehfturigo famanu..."

Tad bij faaizinata latweefchu fapulze Walmeerâ, kas peenehma Rigas Latw. beedribas padomu. „Mahjas weefi" tam kahds bij pretojees; Kronwalds nehmàs to apfaukt. Un kad „Baltijas wehftnefis" eefahka lafit dahwanas par labu augftakajai fkolai, tad Kronwalds ar tehrpatneekeem ari peefuhtija fawu „mafo ahrtawinu" 12 rublus. —

Pehz Rigas Latweefchu beedribas 25=gadu pahrfkata beedriba bij nofpreedufi, kapitalu kraht lihdf 100,000 rubleem un tad dibinat l a u k f a i m n e e z i b a s un a m a t n e e z i b a s fkolu. 1880. gadà naudas bij fanahzis 4309 rubli. Bet tad radàs nepahrwarami fchkehrfchli — waldibas neapftiprinafchana.

Jahnu deenâ 1869. gadâ lika pamata akmini Rigas Latweefchu beedribas namam un pehz tam bij Turaidâ Widfemes fkolotaju fapulze. Par fcheem notikumeem Kronwalds rakftija Dihrikim: „... Kà behrns tehwam es Jums labpraht fazitu paldees par preekeem, kurus laujat man peedsihwot... Pateefi, ja muhfu tautai wehl naw isfuhkta beidfamà afins pilite, ja tai wehl fpehks atlizees, pazeltees pafchas kahjâs: tad teefcham Jums nopelns, ka efat atdsihwinajufchi wezà latweefchu ofola ferdi... Gan biju zerejis fchowafar notapt lihdf Rigai uf lihgo fwehtkeem; bet neisdewàs naudas truhkuma dehl. Bet ta deena nepalika pee mums nefwineta firdîs; to darijam „Baltijas wehftnefî" lafot par beedribas nama dibinafchanu. Ap Jums ridfeneekeem pateefi lidinajas wezais latweefchu tautas gars; jo tee jau tihri brihnumi, ko weenâ gadâ isdareet: awife, beedriba, teaters un nu jau drihf gataws beedribas nams, par 40,000 rubleem. Pee tam netruhkft feewu, tautas dehlu audfinataju, netruhkft karoga, ihftenà zela eerah=

ditaja un — kauli apaug — apaugs ar meesu, to jau nomana pat muhsu nizinataji… Juhs sinat, kahdu t i z i b u un z e r i b u es turu u s s a w u t a u t u. Schinî tizibâ un zeribâ Juhs mani loti apstiprinajuschi. No muhsu t a u t a s lab-klahschanàs es newaru atschkirt winas w a l o d a s isplaukschanu. Esmu pahrleezinajees, ka tee, kuri brehz, ka ar wahzu walodu w e e n eespehjama apgaismoschana, — ka tee blaustas waj nu behrnu prahtâ, waj ar lapsas gudribu latweeschus gribedami pawest us isnihkschanas zelu… Tadehl — kautschu wehl pilnigi neesmu ismahzijees sawu tehwu walodu, — kà ween sinadams ruhpejos un puhlos, lai muhsu waloda neissustu pee teem, kam ta pateesi apkopjama. Tadehl ari schogad nobrauzu us Turaidu, tur kahdu wahrdinu pastahstit par muhsu walodas wajadsibu, par winas spehku, brangumu, swehtumu. Zik no-pratu ihsâ laikâ, tad jau daschu klausitaju buhschu dabujis us sawu pusi un zitu buhschu eeradinajis, atkal latwiski runat, kursch jau bij eesahzis wisur wahziski penteret, kautschu „mir“ un „mich“ nespehj skaki isschkirt. —

Tad atkal eemu pee Jums ar rakstеenu par muhsu wa-lodu, luhgdams, to usnemt sawâ lapâ, bet schoreis laikam bes skutuwja (greeschamà). Jaunos wahrdus raksta galâ es tadehl tik gari isskaidrojis, ka manim teikuschi daudsi skolotaji: mehs gan peenemtu ari tahdus auglus, ja juhs wihschotu druska jo wairak isskaidrot, kà tee isauguschi un kahdâ sinâ tos likt leetâ…

Par Juhsu „Baltijas wehstnesi“ pa Widsemi isbrauka-damees dabuju dsirdet it sawadas sinas. Ziti, kas pilnigi pretim latweeschu usselschanai, pamanidami schàs lapas spehku, ispauduschi tahdu baumu, ka „Baltijas wehstnescha“ lasitajeem b u h s c h o t j a s a u d è s a w a t i z i b a. Un ko domajeet, peeauguschi zilweki, pat skolmeistari, tizejuschi tahdeem meleem. Weens skolotajs man pats to pastahstija, bet ari pateiza, ka winsch jau atsinis melkuka blehnas, jo pats neturedams „Balt. wehstnesi“, tatschu dabujis to lasit pee sawa kaimina un nu paschâ laikrakstâ atradis pawisam ko zitu. —

Ka „Zeitung für Stadt und Land“ Jums mahzas wirsû, to jau ari scheitan dabujàm islasitees. Juhsu istureschanàs godu ispelnas no drauga un eenaidneeka. Islasijis sawai seewinai tos „Schwindler—us“*) es issauzos: Saki, waj jau-

*) Wahzu „Zeitung für Stadt und Land“ bij teikusi, ka latweeschi un igauni no saweem jaunajeem wadoneem teekot westi us „schwindela“ zeleem. (Sk. „B. w.“ 1869. № 54).

kaki war pahrrunat par ſcho leetu! Wiņa man atteiza: Ja ari jaukaki waretu, bet riktigaki laikam newarès wis! —

Ka ſchinî leetà es ari ſazijis wahrdiņu eekſch „Neue Dörptſche Zeitung", Juhs gan ſinaſeet. Man ſchkeet, nu buhtu laiks atgahdinat wisgudrajeem praweeſcheem, ka teem nebuht nekriht, wiſur lihdſ runat un lihdſ ſpreeſt. Kad ſchis wahrds weenreiſ buhs ſazits, tad warès tahlaki ſpreeſt. — Nahkoſch' nedeļ' Jums gan noſuhtiſchu „diwi ſwehtku deenas Turaidà".

Pirms ſchis rakſts iſnahza „Baltijas wehſtneſî", Kronwalds jau bij noſyhtijis 4 numureem garaku apzerejumu par „tehwu walodu". Atgahdinadams „Pet. awiſes" (1862. № 21.) un Bielenſteina mahzitaja rakſtu Latweeſchu draugu beedribas magaſinê (1863. XIII.) par latweeſchu walodas atdſimſchanas ſpehku, wiņſch uſaizina mahzitos un apgaiſmotos tautas lozekļus wiſôs apgabalôs runat un rakſtit weenadâ ſkaidrâ rakſtu walodà, „tà kà notizis pee zitàm tautàm, kas bij nodomajuſchas, atſwabinatees no meega twaikeem". Pehz ta dſenotees ir wajadſigee lihdſekli:

1) latweeſchu walodas gramatika un lekſikons;

2) ſemakas un augſtakas latweeſchu ſkolas;

3) ſkaidras walodas weikla runaſchana wiſadâs dſihwes wajadſibàs;

4) derigu rakſtu ſagahdaſchana ſkaidrâ rakſtu walodâ.

Tad wehl jaweenojas padomôs, ka daſchus wezwahrdus daudſinam jaunâ ſinà, kà: ſkola un atkal, ka peeņemam ſweſchwahrdus, kas jau eeņemti zitâs walodâs, kà: ſeminarija, uniwerſitate. Tik ween jaſargas, ka nekrihtam apſamibâ, kà zitur notizis, ſweſchneekus wairak zeenijot, nekà paſchu behrnus. Un treſchkahrt walodai jakuplinas jaunwahrdeem, kas peeklahjigi iſaudſinati pehz muhſu walodas likumeem un pahrbauditi apſpreedumôs. Tahdà noluhkâ Kronwalds leek apſpreeſt jaundarinatos wahrdus:

1) wehſture, greek. historija, wahz. Geſchichte — wehſtiſchanas ſekme no wehſtit, kà ſchuburs no ſchubit;

2) kaiſliba, wahz. Leidenſchaft = karſtums, kahrums pehz kaut ka, no kaiſt;

3) pilſonis, wahz. Bürger = zilweks, kam ſawa pils, teeſa, no pilſt, pilns tapt, tàpat kà kuſtonis no kuſtet, mironis no mirt;

4) suhtnis, wahz. Gesandter, no suhtit, kà wilnis no welt, leetnis no leet;

5) laistuwe, wahz. Gießkanne, no laistit;

6) splaustuwe, wahz. Speibecken, no splaustit, kà flauktuwe no flaukt;

7) loma, wahz. Rolle, no lemt;

8) satwersme, wahz. Verfassung, no twert, twertees, twersme;

9) burtnize (burtne), wahz. Heft, Kladde, no burts = tahda leeta, kurâ eeleekam, uszihmejam sawus burtus, rakstus, un

10) wehstule, greek. epistole, wahz. Brief = wehsts, sinas atnesejs, no wehstit, kà kratulis no kratit, urbulis no urbt; wehstuletees = sinas dotees; wehstuliba = korrespondenze.

Schee Kronwalda jaunwahrdi tagad peenemti un pasihstami muhsu rakstneezibâ. Wineem zelotees redsam, ka wahzu waloda daudskahrt teem stahweja kuhmàs; pehz kreewu walodas turotees, sinams, daschi no teem buhtu zitadi isdewuschees. Tad wehl waretu par to spreest, waj katris pareisi nolikts sawà weetâ. Nemsim: wehsture un wehstule. Zik daudz tos nepahrmaina leetodami. Un teeschàm, walodas sinà nekas naw pretim, ka weens stahwetu otra weetâ. Leeta tikai, ka scho abu wahrdu wajadset wajadseja. Schahdi, tahdi welti puhlejàs mums tos dodami. Te Kronwalds pazehlàs. Ar sawa gara spehku tas radija schos truhkstoschos wahrdus un rakstneeki, lasitaji — tam padewàs, tos peenemdami un wahrdi palika par muhsu walodas ihpaschumu. — Bet naw jadomà, ka wisur tam tà laimejàs. Schinî paschajâ rakstâ atrodam wina mihluliti „diwatroni“ = teatris, kuru tas puhlas eewest latweeschôs gan ar wehstures un walodneezibas peerahdijumeem, gan ar dsejas un mitologijas glaimojumeem; bet kà neisdewàs tà neisdewàs. Tauta to nepeenehma. Tàpat tam klahjàs ar daudz ziteem jaundarinateem wahrdeem. Tee palika wina pascha wahrdu krahtuwê kà mihlas, bet nederigas mantinas.

Kad Kronwalds usfahka ruhpetees par jauneem wajadsigeem wahrdeem muhsu walodâ, tad jaunà audse tam gan usgawileja; bet wezaki laudis un daschi ziti lasitaji kurnet kurneja, ka sabojajot walodu. Us to tas nehmàs peerahdit rakstâ „Wezàs walodas jauni wahrdi“ (Balt. wehstn. 1869. № 94 un 95), ka wezàs wahzu un kreewu walodas peenehmuschas daudz jaunu wahrdu no romeescheem un greekeem, lai spehtu tautai peenest pilnigu kulturu. „Muhsu waloda aridsan ir sirma waloda, bet apgaismoschanas dehl mums ari japeenem

jauni wahrdi ... Tik ween strahdasim pee tam prahtigi un ar gudru sinu, kà K. Beesbardis mahza, labu preekschsihmi dodams ... Gudrineeki, kuri pretim tautas apgaismoschanai, kureem naw ne sinas par walodas istehloschanu, kuri sawu nesapraschanu labpraht israhda besprahtigôs spreedumôs — teem muhsu walodas iskopschana un pawairoschana buhs loti reebiga leeta. Bet schee ari naw nebuht tee, preeksch kureem strahdajam." —

Lai dabutu palihgus sawâ walodas darbâ, Kronwalds gribeja satiktees ar Widsemes skolotajeem un brauza us winu sapulzi Turaidâ, 2. julijâ 1869., zeredams, „ka tee, kuri nekahwàs eekustinatees no rakstitas luhgschanas, laikam sirdis neaisleegs mutes wahrdeem".

Kronwalds wahrda pehz nebij sweschineeks Widsemes amata beedreem. Daschi to apsweizinaja par jauna gara neseju un modinataju wisai latweeschu skolotaju kahrtai; ziti wairak no ta sargajàs un bijàs, kà no musinataja un meera trauzetaja. Tapehz bij sarunas, waj to mas laist eekschâ sapulzê. Bet nebij prahtiga eemesla tam nelaut.

Konferenzi wadija skolu pahrluhks, Mahlpils mahzitajs R. von Klots. Pirmais runatajs bij Rujenes draudses skolotajs Schwechs, par metodi, mahzit wahzu walodu tahdàs skolâs, kur latweeschu un wahzu behrni, un kà tas to mahzot sawâ skolâ. Leetu apspreeschot, isizehlàs jautajums, waj latweeschu skolàm jau eespehjams un derigs daudst ko puhletees ar sweschàm walodàm un waj us semèm mas esot daudst tahdu skolu, kur kopâ mahzami wahzu un latweeschu behrni. Galâ weenojàs, ka sweschas walodas mahzamas, lai muhsu behrni waretu tikt augstakàs skolâs, bet mahziba naw usspeeschama ar waru un masàs dalas dehl, kura aiseet us augstakàm skolàm, nedrihkst grosit tautas skolu ihsteno noluhku, tehwu walodâ kopt wisas wajadsigàs mahzibas.

Pehz pusdeenas, kad Bankins bij zehlis preekschâ, kraht latweeschu dseesmas, kuras pehzlaikâ isnahza seminara direktora Zimses „Dseesmu rotâ", Kronwalds usstahjàs un attihstija sawu programu, runadams par „muhsu walodu".

Papreekschu winsch atgahdinaja, ka waloda esot laipa, pa kuru sateekotees gars ar garu, sirds ar sirdi. Tadehl ta kopjama kà swehta Deewa dahwana. Kur tautas atsinuschas sawu walodu par ihsteno eerozi prahta apgaismoschanai, tur eesek gariga un laiziga labklahjiba. Luters sawas mahzibas

un rakstus pasneegdams tautas walodâ sazehlis tahdu gaisnu, kas kà jauna rihta blahsma atspihdejusi pa wisu Eiropu, lihdsi pat muhsu Baltijas krasteem.

Bet neween swesch as tautas, ari latweescheem jau peerahdits, ko eespehj tehwu walodas zeenischana. To redsam starpibâ starp katoļu un Lutera draudses latweescheem. Wahzu wihri to sajutuschi muhsu rakstneezibà. Füreckers sazeredams garigas dseesmas, Glücks tulkodams bibeli, wezais Stenders apgahdadams gramatiku un leksikonu. — Sirdi pahrņem drebuļi, eedomajotees, ka kaut kahda wara mums atkal waretu atņemt sw. bibeli muhsu walodâ. Japreezajas, ka Bielensteina mahzitajs dabujis atļauju, pahrlabot bibèles walodu taîs weetâs, kuŗas naw pehz muhsu walodas likumeem. —

„Latweeschu draugu beedriba" Widsemê un Kursemê puhlas iskopt tautas walodu, to zelt leelakâ godâ un darit par ihsteni derigu tautas apgaismoschanai. —

Runatajs nolasija Stendera leksikona preekschwahrdus un gabaliņus no latwiskàs runas, ar kuŗu pirmais Widsemes preekschneeks, Brockhusena mahzitajs, apsweizinaja Rigâ sanahkuschos draugu beedribas lozekļus. Tad tas atstahstija preekschwahrdus no pirmà „Rakstu krahjuma" un Hugenbergera dseesmiņu „Latweeschu beedreem" un issauza godu un slawu wiseem scheem kreetnajeem wahzu wihreem. — Jebschu daudsi jau strahdats, tomehr mums pascheem wehl atleek daudsi darba. Un to spehsim darit tikai pilnigi sapraschdami tautas walodu. Tadehļ mahzisimees, mahzisimees sawu swehto tehwu walodu!...

Runatajs zehla preekschâ neezigos, neprahtigos eemeslus, aisi kuŗeem daschi newihschojot usṅahkt scho darbu. Weeni sakot, tee jau deesgan protot sawu walodu. Behrni buhdami tee esot to runajuschi. Ziti atbildot, muhsu waloda esot „rupja", „sekla". Wehl ziti spreeschot, tanî newarot runat par augstàm gudribas leetàm.

Kronwalds atbild tahdeem, ka behrna mahziba nepeeteek wihra gadeem. Un muhsu laiku walodneeziba aisņem ir latweeschu walodu, tà ka walodneeki eeksch- un ahrsemês to apleezina esam smalku un dsiļu. — Runatajs nolasija gabalu no Bielensteina runas, kuŗu tas runajis Kursemes sinodê par latweeschu walodu un kristigajeem nojehgumeem*). Tad tas atgahdinaja, ka walodâ tulkotas sw. rakstu dsiļàs domas, un

*) Rakstu krahjumâ XIII. 3.

ka Stenders, Ulmanis, Kawalls un daudſ ziti tanî ſarakſtijuſchi augſtas gudribas un mahzibas. Un daſchi ļaudis jau ſakot, muhſu laikôs latwiſki runajot un rakſtot tik augſti, ka neſaprotot. —

Ziti atkal teizot, muhſu tauta ar ſawu walodu neſpehjot tikt pee pilnigas iſglihtibas. Tadehļ tai wajagot peeņemt ſweſchu walodu un nederot ruhpetees par tehwu walodu.

Te runatajs iſſkaidroja, ka wispirms, kà pee zitàm tautàm, tàpat ari pee latweeſcheem jaiſſchķirot diwi ſchķiras. Weena, proti, leelakà daļa, tà ſauzamee „maiſes deweji", peeteekot ar ſemakàm mahzibàm. Teem newajagot zitas ſweſchas walodas prahtu apgaiſmot, kà redſam Wahzſemê, Franzijâ un zitur.

Bet tautas maſakajai daļai, kas ilgu laiku mahzas pa augſtakàm ſkolàm un tà ſakot wiſu muhſchu nodarbojas ar mahzibas leetàm, tai ari wajagot un eſot eeſpehjams mahzitees daſchadas ſweſchas walodas. Bet ſchi maſakà daļa tikai audſinama un uſturama leelakàs daļas labad. Tadehļ tai aridſan pilnigi jaſaprotot tautas waloda, kà to ari redſot pee mahzitajeem, daktereem, teeſneſcheem, ſkolotajeem un daudſ ziteem.

Tee, kuŗi ſakot, latweeſcheem iſglihtibas dehļ eſot jaatſtahj ſawa waloda un japeeņemot zita, tàpat alojotees un grehkojot, kà tee, kuŗi ſenak bij nodomajuſchi latweeſchus pawiſam iſſargat no ſweſchu walodu eemahziſchanàs.

Sweſchas walodas mahzitees it ihpaſchi krihtot tahdeem, kas aiſejot dſihwot ſweſchumâ, waj paleekot par miſionareem, waj tehwſemê gribot apmeklet augſtakas ſkolas, waj eeſtahtees kahdâ amatâ, kur newarot iſtikt ween ar paſcha walodu.

Tautas ſkolas zeltas preekſch tautas leelakàs daļas ar gala mehrķi, t a u t u i ſ g l i h t o t t a u t a s w a l o d â. Un muhſu laikôs, kur pagaſteem eerahditas teeſibas paſchu waldibâ un draudſes kopſchanâ, tur no wiņas wihreem praſot dſiļu mahzibu tautas walodâ, lai tee ſpehtu atſiht draudſes garigàs buhſchanas un ſaprotamâ walodâ ſkaidri iſteikt ſawas prahtigàs domas, ka nezeltos leekas jukſchanas.

Ar to tad eſot darba deeſgan tagadejàm ſkolàm un ſkolotaji luhgtin luhdſami, ſargatees no darba jaukſchanas un no ſaweem audſekņeem neiſtaiſit tahdus nelaimigus zilwekus, kas ſweſchu walodu ķoti maſ praſdami kaunas runat tehwu walodu un newihſcho tanî peeekopt ſirdi un garu, ſazidams: „laß man geht, wie man geht, wenn man geht par teutſch."

To nesen wehl redsejuschi Wahzsemê, kur eesahkuschi pahrleeku mahzitees franziski un isturetees kâ franzuschi, domadami, ka swescha waloda un ahriga istureschanàs atlihdsinot gara un sirds apkopschanu tehwu walodâ. Bet wahzsemneeki pehz atsinuschi, ka tahdas domas neezigas un ruhpejuschees par sawu apsmahdeto tautas walodu, isaudsinadami kuplus augkus tautas isglihtibâ. Pee mums tagad ari esot tahdi jukschanas laiki. Tee, kuŗeem prahts wehl neesot iskopts un kam nebuht neruhpot tautas pateesigà isglihtiba, tee sazekot aplamas prasibas ir walodas leetàs. To nedarot tikween nemahziti deenastļaudis, bet deewinschehl paschi skolu un skolotaju apgahdneeki.

Tadehļ wajagot wiseem kopâ zihnitees skolâs un rakstôs, lai drihs pahreetu tahdi jukschanas laiki un lai tauta atsihtu paschu walodas spehku un wajadsibu tautas isglihtibas darbâ.

Tad runatajs peemineja, ka jau kahdu laiziņu tas puhlejotees mahzidamees muhsu walodà un ka tas usņehmees isskaidrot lihdsigos wahrdus, tà sauzamos sinonimus, kà kails, pliks, bass. Amata beedrus tas luhdsot palihgâ pee scha darba.

Beidsot tas aisrahdija, ka katras tautas pirmtehwu garigais stiprums waj wahjums, dwehseles dsiļums waj sekļums jau nomanams wahrdòs, ar kuŗeem paschâ senatnê tee apsihmejuschi redsamas waj neredsamas leetas. Walodas psichologijas siņâ tas isskaidroja daschus latweeschu wahrdus, kà birt, behrss, birse, ola, ahbols, kamols, kodols, osols, peerahdidams, ka mums d a u d s jamahzotees, lai pilnigi eemanitos sawas tehwu walodas dsiļumâ un swehtumâ. —

Sajuhsminatà runataja eespaids palika ari pee tahdeem, kas zitadi nebij weenis prahtis ar Kronwaldu. Kahds klausitajees stahsta, dsihwajà tehlojumâ par daschu wahrdu zelschanos un nosihmi, tee kà tihri redsami, taustami stahjuschees gara preekschâ.

Pati konferenze palika weens no swarigakajeem brihscheem Kronwalda muhschâ. Pirmo reisi tas tur satikàs ar Widsemes skolotajeem un eepasinàs ar wiņu darboschanos un mahzijàs to noswehrt, salihdsinot ar Kursemi. Pee draugeem, kahdi bij Peebalgas Pilsatneeks, Dsehrbenes Gailits, Lugaschu Uhdris u. z., wehl jauni peeradàs klaht. Dascheem pretineekeem aisspreedumi suda. Un daudseem wehsajeem, bailigajeem, kaunigajeem Kronwalds palika par modinataju tautibas leetâ un reisê ar to par mudinataju tautas gara un dsihwes kopschanâ. —

Brihwsemneekam Maskawâ Kronwalds par to rakstija: „Sawas puhleschanàs labad ar muhsu walodu biju nobrauzis uf Turaidu; jo gribeju ar mutes wahrdeem usaizinat Widsemes skolotajus, nahkt man palihgâ. Bet ko domajeet, atradu sche wihrus, kas pateesi zik spehdami zihnas par muhsu godu un labklahjibu. Scheem naw wairs weenalga, waj sawâs skolâs tee mahza swescha walodas, waj derigàs mahzibas dod paschu tehwu walodâ. Manu sirdi aisgrahba swehts preeks, redsot tahdas leetas ..." Un Turaidas konferenzes protokola wedejam, Smiltenes draudses skolotajam Dammbergim, nosuhtidams sawu ihsumà sanemtu runu, tas saka: „... Kaut manas domas spehtu tos pahrleezinat, kuri besprahtigi grahbstas un ilgojas pehz nepanahkamàm mantàm: zik wajadsiga un deriga muhsu waloda pee tautas pateesigàs apgaismoschanas ... Bet man leels preeks, ka pascha azim esmu redsejis weenu daļu no Widsemes skolotajeem un pee wiņeem atradis tahdu garu, kam ruhp tautas pateesà labklahschanàs ...

Zeru nahkoschajâ gadâ atkal Juhs apmeklet un sawas domas klaji isteikt par weenu mahzibas preekschmetu, kas ļoti wajadsigs preeksch tautas skolàm. Bet ja ari wairs neweenreis nespehtu buht Juhsu widû, tad schìs diwas deenas weenmehr man paliks saldâ atmiņâ un Turaidas konferenzes deenu jau weenmehr swineschu kà swehtku deenu.

Us preekschdeenàm, sinams, laiki grosisees. Tad ari latwiskà walodâ lasisim skolas awisi un sanahksim konferenzês, pee kuràm nems daļu gan widsemneeki, gan kursemneeki zaur zaurim. Tad jo jauki un brangi isplauks un ussels muhsu tautas skolas ..."

Widsemes skolotaju konferenzi Kronwalds plaschi aprakstija „Baltijas wehstnesî" 1869. № 61, 62, 63—„Diwas swehtku deenas Turaidà".

Eepasinees ar Tehraudu, Walkas otrà seminara direktoru, tas raksta: „... Skaidri pahrleezinajos, ka muhsu laikôs „tehrauds" parahda sawu darbibu neween karâ pret eenaidneekeem, bet ari tautas apgaismoschanas darbâ ..." Dsirdedams, ka weetàm pagasts skolotajam nedodot wairak algas, ne kà 25 rubl. un ka zitur skolotajs peemaksajot klaht, lai pagasts to peeņemtu, Kronwalds issauzàs: „... Ja nebuhtu pateesibas mihlotajs, tad teescham wehletos, ka labaki nebuhtu ne dsirdejis scho leetu ... To dsirdot tautas draugam sirds gan saraujas, bet klehpî neiskriht ... Ta ir ļoti leela kaite, bet

atkal nepeemirsisim, ka no zitàm pusèm jau spehjam sneegt palihdsigu roku ..."

Konferenzes deenas Turaidà Kronwalds nosauz par „swehtku deenàm" aif schahdeem eemesleem:

„... Pirmkahrt tà mihkoju dabu, ka tee brihtini man it swehti, kurôs apluhkoju winas jaukumus." Un tee tam atwehràs jo leelâ spehkâ, kad rihta agrumâ Gaujas krastu beesumòs un grawu dsikumòs skolotaji nehmàs dseedat daschus kwartetus. Kronwalds, to dsirdedams, issauzàs: „... Kur zitreis kala wehrgu kehdes, tagad no swabadàm kruhtim atskan lihgsmas dseesmas. Ak gaismas Deews, zik spehziga tawa wara, zik jauka tawa atreebschanàs! Man prahtâ schahwàs, ka Jaunpils teika no wezàs latweeschu pils naw teika ween, jo katris skolotajs ir pilskungs gaismas walstî, katra skola ir gaismas pils, un katris apgaismots latweetis ir droschs, stiprs karotajs gaismas zihninâ..."

„... Otrkahrt abâs deenàs es redseju latweeschu dehlus tà isturamees, kà jaisturas apgaismotu tautu behrneem. Redseju un dsirdeju, ka tee zihnas par sawas tautas labklahjibu un winas godu.

Treschkahrt pats esmu skolotajs un tadehl deesgan sinu, zik ilgi japuhlas, lihds skolu ihstais noluhks mums tà atspihdès skaidrâ gaismâ, ka atsihstam, kas peenemams, kas atmetams; kas tihri neezigs, kautschu ahrigi spiguko, un kas loti derigs, kautschu no ahreenes leekas buht rupjsch un nesmuks..."

„Bet lai mihlee kursemneeki greisi nesaprastu, tad wehl peeminu, ka Widsemê neesmu wis atradis pilnigàs paradises palejas. To gan ne. Bet sche weetàm jau usfahkts pamats, us kura latweeschu tautas spehks un gods war eesaknotees un kupli augt. Sinams, pee tahdas ehkas drusku gruhtaki strahdat, nekà paksehus leekot awju kuhtim. Kawekli kawès, bet neaisturès; jo uswara peenahkas gaismai..."

„Un kreetnee skolas wihri ari naw wis usauguschi kà sehnes weenâ naktî. Sirmà tehwa galwa, Walkas seminarijas direktora kungs, Zimse — kautschu tam daudskahrt jabreen pa dubleem, kà saulei — te uszehlis gaismu par skolas karogu ar apgaismotu garu zihnidamees skolâ un darbodamees prahtâ. Jaunekli tad isauguschi par wihreem, waditi ar weiklu roku un tehwa prahtu pirmajòs konferenzes gadòs no zeenigà bihskaptehwa Ulmana. Nu wihreem wihra spehks

un wihra prahts un wihra sirds un tee peeaug spehkâ un atsihschanâ, kamehr tagadejais skolu preekschneeks R. v. Klota kungs ik gadus tos sapulzina, skubinadams uf labeem darbeem.

Schkihros no Turaidas, pahrleezinajees, ka deena jau aust, kurâ Widsemes un Kursemes tautskolotaji sanahks kopâ apspreest, kà skolas darbs wisderigaki isweizinams preeksch muhsu tautas apgaismoschanas.

Kaut widsemneekeem tad nebuhtu ko sazit uf mums, kursemneekeem: Brahl! —

„Leez ween roku sew uf kruhti,
Saki: sirds bij kuhtra gan!
Brahleem kalpot man bij gruhti,
Tapehz mas ir preeka man . . . .“

Abas latweeschu wispahrigàs skolotaju konferenzes Rigà 1873. un 1874. g. bij ihsa, bet jauka peepildischanàs schim zeribàm. —

Tanî laikâ Kronwalds eesahka sarakstitees ar jaunu domu beedri Fr. Treulandu-Brihwsemneeku. Tas bij pabeidsis mehrneezibas skolu Gorkôs, aisgahjis uf Maskawu, peenehmis mahjskolotaja weetu un sagatawojàs uf gimnasijas skolotaju. Satikdamees ar Waldemaru, tas palika scha wihra gara behrns un Kronwalda zeenitajs.

1868. g. tas sinoja Kronwaldam, ka ministerijas isdotais, Waldemara apgahdatais lekšikons kreewu-latweeschu-wahzu walodâ drihs buhschot gataws. Schi grahmata bij nodomata juhras brauzeju praktiskàm wajadsibàm un tadehl ahtri un weegli sastahdita pehz kahdas kreewu-wahzu wahrdnizas parauga. Kronwalds nebij meerâ, ka tahds swarigs darbs tik drihs pasteigts.

Winsch rakstija B. Dihrikim (1868. 20. VI.): „ . . . Is Maskawas dabuju grahmatu no kahdas man nepasihstamas sejas, wahrdâ Treulands. Mani apsino, ka Waldemarim no ministerijas usdotà lekšikona apgahdaschana drihs buhschot galâ. Par scho sinu buhtu loti preezajees, ja spehtu nogist, kà gada laikâ war sagahdat lekšikonu. Buhs gan jau seschas reisas ahbeles plaukuschas, kamehr es bradaju pa apsuhnojuschos latwiskas walodas silu. Zik te ko art, ezet . . . zik te ko rawet, potet, dehstit . . ., lihds desmit gadôs weiklas, wingras spalwas spehs sarakstit latwisku walodas lekšikonu. Man schehl, ka schis darbs noswehrts par weeglu, jo man bail, ka tee jau senak pelneem un pihschleem apbehrtee saknu dihgli, kas kà pamiruschi un aismirsti slahpst pehz saules staru spehka, neteek wisai apruschinati ari kreewu tautas preekschâ. Bet tiklihds ka

kreeweem netiks atklahta latw. walodas dihgliba, loziba, rofiba, winas fekmiba, fpehks un jaukums, tee nenems pateefigu dalu pee latweefchu dsihfchanàs, iskopt fawu walodu. Neba wahzeefcheem un latweefcheem muhfu waloda buhtu tik reebiga, ja ta nerahditos tahdâ nofmakufchâ nihkona weidâ . . ."

Bet tam Treulands wehl bij apklaufchinajees pehz latweefchu studenteem Tehrpatâ, kureem ruhpot fawa tauta. Kronwalds atbildeja, ka toreif, 1868. g., taî finâ tam neefot nekahda preeka. Studenti par daudf eewehrojot neezigas, ahrigas buhfchanas; firds paleekot aukfta un tukfcha labakeem, zeenigakeem zenteeneem*).

Pehz gada laika Kronwalds laida Treulandam garaku wehstuli 6. augustà 1869. g.: „ . . . Sen jau buhtu atbildejis uf Juhfu wehstuli no 8. augusta 1868. g., ja man tik buhtu bijufi kahda fwariga fina, ko Jums pafneegt. Schodeen wairs nefpehju zeest klufu befgaligi ilgà laika dehl, kamehr Jums wehstuli parahdâ. — Wispirms faku Jums daudf, daudf paldees par dafchadeem fuhtijumeem if Mafkawas, par kreewu awifchu numureem, par Waldemara kunga grahmatinu, par etnografijas Nodalas ufaizinajumu**). Man fchehl, ka nefpehju pafneegt Jums neka no tahdeem gahrdeem kumofeem, jo kas tagad notizis Latwijà zik ko eewehrojams, to Juhs laikam finafeet pilnigaki, nekà es tuwumâ dfihwodams. — Mana zeriba uf jaunu latwifku awifi peepildijufees un turklaht Rigas Latw. beedriba radufees, kura pirmajà gadâ fpehrufi pateefigus milfu fokus . . . Kaut winai tik isdotos ufzelt fawu Alekfandera fkolu! Bet ja neweens nezeretu uf fcha nodoma weikfmi, tad jau es gan zeru. Jo man tahda tiziba, ka latweefchi atfpirgs, uffels, ufplauks Kreewijas patwehrumâ. Un deenu no deenas jo stipraki pahrleezinajos, ka fchahdâ tizibâ aifbraukfchu fawà laikà uf fmilfchu kalninu kaulus balinat . . .

Gan tautas eenaidneekeem leela wara. Mahzitajs Otto Walkà gribot pataifit par wahzeeti fawu fkolotaju . . . Tà puhlejas Baltijas purwa drehgnums . . . Bet buhs welti. Balts fihda karogs***) jau ufzehlees; dihwatrons jau kahjâs, un

*) Skatees „Austrumâ" 1887. V. Brihwfemneeka „Kronwalda Atta peeminai".

**) Mafkawas etnografijas Nodalas ufdewumâ Treulands krahja finas par latweefchu tautu un isfuhtija ufaizinajumus. Pehzak fchis tautas gara mantas isnahza diwâs eewehrojamâs grahmatâs kreewu walodâ.

***) Rigas Latweefchu beedribas dahmu dahwatais jaunais karogs.

9 juhras skolas steidsinatas no pascha generalgubernatora un „Walmeeras sapulze" peekriht Rigas Latweeschu beedribai. Pateesi: Kauli apaug ar meesu, ar dsihwu meesu. —

No Tehrpatas waru stahstit, ka igaunu lihgsmibas swehtki isdewàs loti labi, tà kà ar scho notikumu gan draugs, gan skaugis pahrleezinasees, ka igauneem wehl smadseni kaulôs, ka teem wehl jaudas pastrahdat kreetnus darbus. Muhsu seminarijâ mahzekku skaitlis gadu no gada eet wairumâ. Schogad jau skaitam 31 galwu. To starpâ ir dascha latweeschu behrna galwina — un zita pateesi mums darìs preeku. Jo tautas usmoschanàs gars atwehsina (sirdis) lihdsi pat muhsu skeegschneem . . .

Par muhsu filologeem — luhdsami peedodat man — schoreis nespehju Jums laist it nekahdu sinu. Bet turpmak spehschu gan; jo nupat eepasihstos ar kahdeem latweeschu dehleem, kuri mahzas sche augstskolâ. Tadehl nahkoschu reisi gan nomakfaschu parahdus. —

Etnografijas Nodalas usaizinajums mani loti eepreezinaja, wiswairak tadehl, ka bij latwiski rakstits. Bet palihdsigu roku daudsi sneegt jau newareschu; jo muhsu tagadejàs skolas mums gan eemahza, zik peetekas Reinupei, zik aprinku Pruhsijâ, kur Klaudijs dsimis, skolâ gahjis; bet no latweescheem, no sawas meesas un saweem paschu kauleem, tà sakot, jau nedabujam ne paost. Tadehl ari man ko puhletees, zik nezik eepasihstotees ar Daugawu, ar Gauju, ar Pehrkonu un Laumàm. Un tà kà man, tà eet ari daudsi ziteem. — Sinams, par welti nebuhs Juhsu usaizinaschana . . . No sawas puses gan druszin krahju, bet wiswairak tahdus preekschmetus, kas sihmejas us muhsu walodu. Tagad it ihpaschi puhlejos par muhsu sinonimu sawahkschanu un istulkoschanu . . . Beidsot luhdsu laist sinu, waj sem Juhsu adreses waru rakstit keisara nama hofmeisteram W. A. Daschkowam, ka gribu eet palihgâ etnografijas nodalai, kautschu deemschehl mas spehju. —

Labus wakarus suhtidams Jums un zeenigeem lihdsstrahdneekeem, zeru, ka aisbildinaseet manu kuhtribu wehstuleschanâ un par leezibu, ka Juhs peedewuschi manus grehkus, man buhs Juhsu nahkoschà wehstule, kurâ laipnigi luhdsu peespraust ari drusku par Maskawas latweescheem . . ."

No maskawneekeem eekustinats Kronwalds nehmàs taî paschâ deenâ sirdi isskratit Dihrikim Rigâ par l a t w e e s c h u t a u t a s n a h k a m i b u un daschadeem preekschlikumeem:

„ . . . Schoreiſ gribu Jums druſku iſkratit ſawu ſirdi, lai ari wairak neſpehtu panahkt, kà winas atweeglinaſchanu. Wiſu-pirms ſaku, mana pahrleezinaſchanàs ir, ka Kreewijas pa-ſpahrnôs nekas muhs neiſnihzinàs, ja mums paſcheem tikai netruhkſt ſpehka, jo deenas ſtiprinat ſcho pahrleezinaſchanos . . . Sinu, ka Juhſu beedribas zihniſchanàs — kas daudſeem ne-patihk un reebtin reebjas — tatſchu tihri ſkaidra leeta un ka no winas tik labums ween war zeltees wiſai Kreewijai . . . Kreewijas keiſari — kà ſinam — par mums kreetni gahdajuſchi: Aleksanders I. dewis ſwabadibu, Nikolajs atlahwis zelt Lat-weeſchu draugu beedribu, kurai bij noluhks, tà iſkopt latweeſchu walodu un literaturu, ka ta „wiswiſur“ deretu, un ſem Ale-kſandra II. waldibas latweeſchi atkal ſpehruſchi uſ preekſchu warenu ſoli . . . Tikai domaju, ka muhſu nahkamai audſei buhs jauſnem jo duhſchiga zihniſchanàs, nekà lihdſ ſchim. Bet lai nu buhtu kà buhdams: zihniſchanàs pehz gaiſmas, pateeſibas un zilwezibas teeſas nekur naw palikuſi kaunâ, kautſchu tai wiſur ſazehluſchees ſihwi neganti pretineeki. Pee mums jau newar buht zitadi . . .“

Tad tas pahreet uſ „Baltijas wehſtneſi“ un Latweeſchu beedribu, ſihmedams winu uſdewumus. „ . . . Naudas truhkuma dehl lihdſ ſchim pats netureju „Baltijas wehſtneſi“. Juhſu brahlens man dewa to laſit. Bet nu man katru nedelu atnahk wiſi numuri pehz rindas...“ Dihrikis tam atſuhtija brihweks-ſemplaru. Kronwalds atrod, ka laikrakſta waloda deen no deenas paleekot ſkaidraka un bagataka un rakſti pazelot tautu uſ aug-ſtaku ſtahwokli un iſdewejs mahkot atgainat ſawus eenaidnee-kus gan pa labo, gan pa kreiſo, rahdidams meerigu prahtu, neſchaubigu tizibu, nenogurſtoſchu ſpehku. Tad winſch luhdſ it ſawadu luhgumu no Rigas Latweeſchu beedribas, naudas algas weetâ par ſkatu ſpehlèm noſpreeſt oſola ſaru kroni weiklakajam dſeedonim un Jahnu deenu padarit par tautas ſwehtkeem ar dſeedatajeem, wingrotajeem, teatra iſrahdèm, runàm un grahmatàm, kahdi wezajâ Greekijâ bij olimpa ſwehtki. Un goda algas ſche lai ari nebuhtu naudà, bet deri-gôs burtôs (ſihmês, dahwanâs).

Wispahrigee dſeeſmu ſwehtki wehlak daſchâ ſinâ peepil-dija Kronwalda ſapni. Tàpat pehzak parahdijàs, ko Kronwalds wehlejàs no „ſinatnibas nodalas“ (ſinibu komiſijas), lai ta gahdatu par latweeſchu „wehſtulnizi“, „gada grahmatu (alma-nachu)“, un par „paſaules lekſikonu“, konwerſazijas wahrdnizu ar bildèm, un par kreetneem tulkojumeem. — Pee tàs reiſes

Kronwalds stahsta, ka kahdus gadus atpakal Kursemê, Trekmu barons Korffs esot apsolijees dot 900 rublu preeksch latweeschu konwersazijas leksikona. Leeta pehz tam apklususi. Beidsot Kronwalds peemin stud. Tresu, ka tas tam labi patihkot un preezajas, ka Tehrpatâ latweeschi wairak salasotees. Walodneeks Tress pehz dabuja profesora (dozenta) weetu Warschawâ, bet deemschehl drihs nomira. —

Par leezibu, ka muhsu walodas dsejas spehks naw mahzi, Kronwalds sastahdija sihmigu dabas apzerejumu: „Rudens nahk", kuru nodrukaja „Baltijas wehstnesî" 1869. Pats rakstа Dihrikim schinî leetâ:

„... Zeru, ka daschs lasitajs atradìs, ka ari par prastàm leetàm loti jauki war latwiski runat un ziti pahrlabodami manas wainas schinî leetâ us preekschu rakstìs un runàs wehl jo labaki. Esmu atradis, ka muhsu weztehwi paganu laikôs bij sazerejuschi tahdu tizibu, ka schinìs deenàs (rudenî) saules meitas aisejot pee Deewa dehleem. Par schim debesu kahsàm esmu usgahjis atminu tikai wezàs tautas dseesmâs ...

Pee „Baltijas wehstnescha" lasitajeem eeschu ar luhgumu, lai wini man palihds salasit tahdas dseesmas, kuras skaidri rahda, kahdu tizibu turejuschi muhsu weztehwi schinî leetâ. Bet lai lasitaji atgahdinatos, zik loti dsilas muhsu tautas dseesmas un ka winàs dauds kas atronas par muhsu tehwu tizibu: tadehl sagahdaju scho rakstu, kursch pa dalai tulkots is „Masius". —

Schinî apzerejumâ ir wahrdu suitums. Daschi wezwahrdi te sakrauti tschupàm. Jaunâ sinà sche ir leetoti wezee wahrdi: oma (умъ) = Gemüth; omuligs = gemüthlich; debess sprauslis = Himmelsgewölbe; apwahrksnis = horizonts; josla = Zone. Burtlizejam aplam isdewees leekot wahrdu sprangu = pakala, kur wajadseja likt spraugu = starpa.

Scha raksta dehl „Mahjas weesis" usbruka Kronwaldam, nosaukdams to par walodas samaitataju. —

Turaidas skolotaju sapulzê sazeltee wilni wehl lihgojàs Kronwalda dwehselê. Tas gribeja jo tuwaki tikt klaht saweem amata beedreem. Tas wehlejàs tos tà pahrleezinat un eesildit us darbu preeksch latweeschu tautas, walodas un skolas, ka schis jautajums paschu pildija augstàm domàm un skubinaja us zehleem darbeem. Bet Widsemes skolotaji bij usauguschi zitadôs apstahklôs un eenehmuschees zitadàs domâs. Tee bij saistiti ar tautskolu laika gahjeenu un stahweja atkarâ

no winu eestahdèm un waditaju personàm. Tadehl Kronwalds gribeja ar teem isrunatees un saprastees scho leetu dehl, gan prinzipâ, gan praktikâ. Tas taisijàs islaist daschadus rakstus un usaizinaja palihgâ zitus skolotajus. Usaizinajumus dabuja ari Pilsatneeks — Wez-Peebalgà un Dammbergs — Smiltenê.

Dammbergim tas rakstija 22. augustâ 1869., atklahdams sawu karsto tautas dwehseli: „... Wispirms man jasaka, ka loti preezajos, ka esam weenis prahtis swarigajâ leetâ, muhsu walodas kopschanas dehl. Juhs runajeet tihru pateesibu, rakstidami, ka tihri grehks sawu tautu pamest tumsibâ un nesinaschanâ. Un tas noteekot, kad nekopjam latweeschu walodu. Ar scheem wahrdeem Juhs norahdeet us diwi neiskustinajameem pamateem:

1) par muhsu tautas apgaismoschanu wehl daudj ko gahdat;

2) muhsu tauta wehl runà sawu tehwu walodu, ar kuras palihdsibu pateesi spehsim zilinat un apgaismot tautas garu un sirdi.

Tadehl strahdasim, — strahdasim l a t w i s k i! Strahdasim, kamehr dsihwojam. Jo kad buhsim smilschu kalninâ, tad jau nezihnisimees par tautu. Gahdasim tschakli un uszihtigi par to, kas t a g a d wajadsigs, jo pehz mums atkal ziti nahks, kam buhs jagahdà par to, kas pehz mums buhs gahdajams nahkoschòs laikôs.

Tikai tahdâ kahrtà pasaule kluwusi us preekschu. Tikai tee ir peeskaitami pee strahdneekeem, kuri tà domà un d a r a; tee ziti ir blehdigi sapnotaji, lai tee runatu un ispaustu jo gudras mahzibas. Mums tikai peeder t a g a d e e n e, un ne wis nahkamiba.

Bet waj wisi skaidri saprot scho leetu, kuri strahdà pee tautas apgaismoschanas darba? Nebuht nè. Daudj grehkots un wehl schodeen grehko, tadehl ka ispausta nepateesigà mahziba (sinams, laipnigà mihligà weidâ), k a m u m s n e e s o t w e h r t s, gahdat un strahdat par tagadeeni.

Un schì mahziba — kadehl ta atradusi tik daudj elku kalpu? Tik tadehl ween, ka no muhsu preekschgahjejeem naw darits tas darbs, kas teem bij jadara. Te nu grehkam grehka alga. — Man sirds pahrpluhst ruhktàm sahpèm atgahdinajotees, zik daudj no muhsu tautas dehleem wehl blandas tumsibâ, kureem jau wajadseja sehdet saules gaismâ. Un kadehl tee gan tik tahlu noklihduschi no ihstà zela? Tadehl ween, ka pee teem netika isdarits darbs, kas bij isdarams.

Bielensteins naw ne latweetis no dsimuma, nedsi „jaunais latweetis" pehz sawàm zeribàm. Bet winsch tatschu saka, ka sawas spehzigàs, skaistàs walodas dehl latweeschi ispelnotees godu un zeenischanu; winsch raksta, ka latweeschu rakstu waloda swineschot sawu atdsimschanu jau pat nahkoschòs gadu desmitòs.

Bet dsimis latweetis, kaut ari skolots daudsi gadus, ko tas domà un runà? Winam schkeet muhsu waloda loti rupja un nespehziga; winsch kaunas latwiski runat ar seewu un behrneem, pat ar draugeem, kuri no weenas meesas, no weeneem kauleem un asinim. Kadehl? Nu — kadehl?

Wezais Harders*) saka, kad latweescheem buhschot sawas uniwersitates, tad tee eeguhschot derigus wahrdus preeksch wisàm sinatnibàm. Kas tagadejos (wahrdus) turot jau par pilnigeem, tas loti alojotees.

Bet latweeschi — ja ne wisi, tomehr daudsi — ko tee domà? Teem jau isleekas it newajadsiga Rigas Latweeschu beedribas skola. Kadehl? —

Wahzeeschi, kas zik nezik noprot no leetàm, kas eespehjamas un isdaramas, saka, „ar w a h z i n a s c h a n u nu ir par wehlu, jo waldiba tagad to nebuht newar un nedrihkst uskaut, nedsi ari uskaus!"

Bet latweeschi, un proti studeereti wihri — zitur nesin patwehrumu, kà wahzu paspahrnòs. Kadehl?

Kreewu keisari wisadi aisstahwejuschi latweeschus un wehl aisstahw scho baltu deen. Keisars Nikolajs, kursch aisleedsa wahzeem lasit wisadas grahmatas un nekahwa zelt nekahdas beedribas — keisars Nikolajs atwehleja zelt „Latweeschu draugu beedribu", kuru nebuht zitadi nedomaja, kà kad latweeschi preeksch wehrdsibas bijusi „tauta", un pehzlaikà atkal istaisisees par tautu. To apleezina beedribas raksti.

Bet latweetis, tas snausch un sapno no laikeem, kuròs wairs nebuhschot latweeschu tautas, nedsi winas walodas, warbuht gan dsirdedams, ka jaunas beedribas zelas, ka slaweni darbi top pastrahdati „tautai" par labu, warbuht gan dabudams lasit jaunas awises un jaunas grahmatas deen no deenas jo pilnigas, ari gan sinadams, ka nu jau pat augsti mahziti wihri sawàs familijàs runa sawu swehto tehwu walodu.

---

*) Mahzitajs Rubenes draudsê, miris 1818. g. Sawâ laikâ pirmais latweeschu walodas kopejs un pasinejs. Pats sawâ rokas drukatawâ, Rubenê, eespeedis sawus latwiskos rakstus.

Bet kadehl mums tik daudſ aplamo ſapnotaju, tik daudſ maſtizigo ſnauduku, tik daudſ ſchaubigo ſweedru pilinataju? Tadehl ka ſcheem uſaugot tas naw iſdarits, kas bij pateeſi darams. Tee ir kà putni mahkonôs, kam naw eeſpehjams tikt debeſîs, bet kam ari ſeme wairs naw par paſtahwigu pabalſtu. Tee lidinajas pa miglaino gaiſu, peemirſdami arſchanu, ſehſchanu un pļauſchanu.

Bet waj muhſcham tà ees ari ar muhſu pehznahkameem? — It nebuht ne! Jo blehnu miglas iſnihzinat ar deenas gaiſmu, ta ir jauno latweeſchu puhleſchanàs un zihniſchanàs.

Tàpat kà Glücks, Stenders, Pantenius un daudſ ziti jau gahdajuſchi par gaiſmu kreetni ſtrahdadami ſawâ laikâ, paldees Deewam daſchs labs wihrs tà wehl ſchodeen ſtrahdà. Tà tee ſtrahdàs wehl uſ preekſchdeenàm, kuri buhs derigi ſataiſiti ſawà laikâ, kreetni uſzihtigi ſtrahdat. Tad, ſinams, iſplauks muhſu tauta deenu no deenas jo wairak, ta tauta, kura naw iſnihzinata tik ilgôs gadu ſimtenôs, kura ſchodeen ſawà leelajâ neſpehzibâ duhſchigi turas pretim daudſ ſpehzigakeem eenaidneekeem un ſkaugeem, deenu no deenas eeguhdama wairak pamata, un kurai nu tik naw wis japeebeedrojas kahdai leelakai tautai, bet kura jau tagad top ſpehzinata no diwàm leelàm tautàm: mums par pamatu jau augſtakas ſkolas, kas eezeltas no wahzeem, lihdſ tahdas paſchi eeguhſim; ſtiprakis ſargs mums newaretu buht, kà Kreewijas ſpehziga roka, no kuras daudſeem jabihſtas, bet ne wis latweeſcheem; jo ta muhs ſarga. —

Tà nu redſam, tas tik ir gara laika darbs, jautat, waj muhſu tauta un waloda ari wehl paſtahweſchot pehz gadu tuhkſtoſcheem, kamehr eſam pahrleezinati, ka abas wehl ſchodeen paſtahw. Kas war galwot, zik no wisbrangakajàm tautàm ſemes wirſû wehl maldiſees pehz gadu tuhkſtoſcheem? Un waj daneem, portugaleeſcheem, ſineem u. t. pr. jau ſen deenàm nebuhtu bijis jaapſtahjas gahdat par ſewi, tadehl ka ſchis tautinas ſawa maſuma dehl kahdreiſ waretu iſnihkt? Jeb waj behmeeſchi, ſerbi u. t. pr. mums neko nemahza par to, kahda ſtarpiba ir: paſcham par ſewi gahdat un ļaut zitam par ſewi gahdat? Un waj paſchi latweeſchi naw rahdijuſchi pehdejôs deſmit gadôs, kas iſzeļas no tahda darba, kas uſſahkts tautai par labu?

Lai nu domajam kà domadami, wiſur redſam, kas ihſti derigs. Un tadehl man leels preeks, ka jo deenas jo wairak wairojas to wihru ſkaitlis, kuri, atmeſdami neeku ſapnus, zihnas —

kreetni, tschakli —, kamehr wehl dsihwi lihdſ nahwei. Un tizat teeſcham, kamehr tik latweeſchu tauta wehl dſemdès un iſaudſès weenu kreetnu, raſchenu tautas dehlu, tamehr ſchis weens zihnisees, ſtrahdàs un gahdàs lihdſ nahwei par ſawas tautas godu un labklahjibu. Tikai kad pehdejais tautas dehls nogrims wehſà kapà, tad wairs nebuhs zihnitaja. Bet ſchodeen muhſu tauta wehl dſemdina un audſina behrnus pa ſimteem tuhkſtoſcheem! —

Sche nu Jums eſmu atklahjis ſawu ſirds prahtu, tadehl ka Juhs ſkaidròs wahrdòs man iſteikuſchi ſawas domas.— Nu klauſaitees luhdſami wehl wahrdinu par manu nodomu.

Preekſch muhſu tautas wehl daudſ, daudſ kas ſtrahdajams... Weens neſpehj ne domat uſ wiſàm ſchim wajadſibàm, nele par tàm ruhpetees un ſtrahdat. Katris lai tik gahda par to, uſ ko ſirds tam ihpaſchi neſas, uſ ko tas labaki ſataiſijees, kas tam, tà ſakot, wairak pa rokai. Tadehl es runaju tik par tàm leetàm, kuru truhkums ihpaſchi ſkumdina manu ſirdi; lai ziti ſtrahdà zitu ko.

Eſmu pahrleezinajees, ka muhſu tautai wehl daudſkahrt truhkſt:

1) neſchaubigas tizibas;
2) dedſigas mihleſtibas un
3) prahtigas zeribas.

Schis debeſu rotas jo deenas jo wairak iſpauſt ſtarp muhſejeem, uſ to mans prahts neſas. Bet luhdſami eewehrojeet, ka ſche es nedomaju uſ tàm leetàm, par kuràm ihpaſchi jagahdà baſnizkungeem un ſkolmeiſtereem mahzottizibu. Ari nerunaju tik ween par arajeem, bet par wiſeem latweeſcheem. Tadehl ſaziſchu ſkaidri tà. Muhſejee wehl daudſkahrt netiz, ka taiſniba paſaulê ari pateeſi kaut kur atronama, jo zaur wehrdſibas pahtagu wiſeem ſirdî dſiɀi eeſpeeſts tas bauſlis, pehz kura teeſneſis un blehdis weens un tas pats zilweks. Tadehl latweeſchi, mahziti un nemahziti, deemſchehl wehl ſchodeen nemeklè wis taiſnibu un pateeſibu pee augſtakàm un ſemakàm teeſàm, bet daudſ zitu ko. Un kad paſchi teeſneſcha godâ, tad ...

Daudſ no muhſu tautas dehleem netiz, ka tas ir negods un grehks, puſchkotees ar zita putna ſpalwàm, jo wiɀi eeradinati zaur wehrdſibas ſlodſèm, wiſus brangumus un greſnumus, kreetnibu, deribu, godu un zeenibu atraſt tikai pee ſweſchineekeem. Tadehl daudſ no muhſejeem ahkſtas un trakojas par kaunu ſew un ſawejeem. Tee runà ſweſchu walodu,

kur teem jarunà saweja, tee isleekas par „leelkungeem", kur teem jaisturas kà weenteesigeem w i h r e e m, lischkedami tee stahjas' eenaidneeku rindâ, kad teem jaturas kà d r a u g e e m, sawejos aisstahwot.

Daudj no tagadejeem latweescheem n e t i z, ka muhsu weztehwi preeksch wehrdsibas laikeem bijuschi kreetni goda wihri; jo wehrdsibas kehdês mehs esam eemahzijuschees daudj netikumus, daudj grehka darbus, kurus muhsu eenaidneeki un skaugi labpraht ispausch par „eedsimteem". Tadehk muhsu tautas dehli nezihnas buht lihdsigi pirmtehweem tikumòs. Tee apsmej sawu tautu, sehdedami kopà ar blehdigeem tautas nizinatajeem, it kà muhsu tauta pate buhtu wainiga pee saweem tagadejeem netikumeem un nedarbeem, itin kà schodeen wehl buhtu spehks, atjaunot atzelto wehrdsibu.

Teescham mehs n e t i z a m, muhsu tautu wehl dsihwu esoschu, netizam, ka deenu no deenas ta kluhst uj preekschu; jo eemahzijuschees runat sweschu walodu, mehs domajam, ka latweeschi nebuhtin wairs nebuhtu. Muhsu tauta mums leekas kà bijusi, tadehk neruhpejamees par to, negahdajam par winas raksteem, kautschu zik nezik gan spehtu jau tagad par to gahdat un strahdat.

Te nu wehl waretu saskaitit daudj leetas, kurâs redsams, zik maj wehl esam tizigi un ka mums daudjeem, koti daudjeem pateesi wehl truhkst tizibas, nemaj wehl nerunajot no n e s ch a u b i g a s tizibas. —

Bet ari m i h l e s t i b a s spehks deemschehl pee mums k o t i noguris. Mehs nemihlejam ne wisu swehtakàs rotas. Lai ziti apbrihno muhsu walodas dsikumus un swehtumu, lai sweschineeki preezajas par muhsu jaukajàm tautas dseesmàm; paschi tàs n e m i h l a m, jo mums naw pasihstamas nedj waloda, nedj dseesmas. Tadehk mums tik patihk laisitees gar sweschineeku traukeem, kaut ari nebaudam ihstu gahrdumu. „Bet tatschu ta w a h z u waloda" — kahda deenestmeita sazija. Un tahda gudriba naw ween atrodama pee deenestmeitàm.

Mehs n e m i h l a m sawu tautu, jo no winas nesinam zitu neko, kà: „ta bijuse wehrgu tauta un wehrgu tauta palikschot". Bej nosarkschanas mehs stahjamees to rindâ, kuri ar noseedsneeka prahtu pahrdod sawu tautu un tautibu, kautschu wehsture schahdus bejkaunus bej schehlastibas peekal pee kauna staba. Mehs wehl nesajuhtam nekahdu saiti, kas muhs wisus, mahzitos un nemahzitos, saseen kopâ weenâ kuhlî, kà w e e n a s

gan gruhti kritis swara kaujós ... Tahdeem wihreem, kas negrib pahrdot sawejos, deesgan gruhts darbs, ja teem naw atbalsa nedf lihdsstrahdataju starp skolotajeem. Gan ari kreetnajós wahzeeschós daschi, kas muhsu zihnischanos atsihst labu. Tas stiprina muhsu sirdis ... Bet deesin zik no latweeschu tautas skolotajeem buhs sapratuschi, ko A. Bielensteins sazijis scha gada „Latweeschu awisês" 10. numurâ? Un ja buhtu to sapratuschi, zik mahzès un spehs wihrischki strahdat un zihnitees pehz ta tur peeminetà noluhka?

Ihsi sakot — tagad es puhlejos zik nezik eegahdatees sinas par sawu amata beedru garigo stahwokli. Tadehk ari schogad gribu notapt uf Turaidu ..."

Domu draugam Pilsatneekam Kronwalds wehl wairak isfratija sawu sirdi par tautibas stahwokli muhsu tautskolotajós, rakstidams 8. junijâ 1870.: „... Sawu nodomato burtnizu newaru un nedrihkstu agraki laist klajâ, eekam nebuhschu jo tuwak eepasinees ar sawu amatbeedru tagadejo stahwokli. Jo zitadi es panahktu daudf ko zitu, nekà to, ko pateesi gribu, proti: beedroschanos uf wihrischkigu zihnischanos pehz gaismas wairoschanas un muhsu sentehwu tikumu atselschanas ... Ja Tew buhtu isdewees pabeigt sawu rakstu, waj sarehdit speeschanai kahdu no Tawàm turetàm runàm, tad luhdsams peesuhti man to ... Tullijs gan nebuhs dabujis walas pahrstrahdat sawu rakstinu ...

No daschàm pusèm nahk preezigas sinas par muhsu tautas atspirgschanos ... Bet ari netruhkst behdigu sinu ... Ruhkts schehlums aisgrahbj sirdi, dsirdot, ka daschâ gabalâ pahreeschanas laiki wehl it jaki seed, zeku puschkodami besprahtibai un aplamibai ... Jauzeju, musinataju, apmahnitaju netruhkst kà netruhkst ... Un deemschehl no paschu behrneem daschi stahjas tahdu bandineeku rindâs, kas negrib zitu neko, kà pahrdot muhsu tautu. Daschi gan tikai apmahniti peeglauschas untumigajeem trakuleem, bet ziti staigajot scho grehka zeku tihschi prahtis. Lai Deews lihdf. Tehwu semei loti gruhti laiki! —

Ko Tu sazisi par tahdu wehsti, ka pat skolotaji kalpo tahdai aplamibai! Ja mums tikai buhtu zitas walodas, zitas tizibas un — zitas biksas, — tad buhtum wihri, tad buhtum laimigi, bagati un apgaismoti! — Redsi, zik tahlu tahds pahreeschanas laiks war nowest no ihstenà zeka uf slidenu pawasara ledu! ...

Daschi tautas brahli sawâ atsihschanâ tik tahl nomehrdeleti, ka tee wairs nespehj atsiht, ka muhsu tautas apgaismoschanai muhsu waloda ir ihstais Deewa dotais pamats. Tee nespehj isprast, kadehl ari mums wajag augstakas skolas, ja gribam ispaust augstakas mahzibas muhsu tautai par labu. Tee saka: „Jo swesschaks — jo labaks!" Tahda ahrprahtiba, deemschehl rahdas, ir eeslehgusi daudſ, daudſ tauteeschus kà tumsibas kehdês. To spreeschu, ka nauda loti kuhtri lasas preeksch jaunzelamàs latweeschu realskolas, Rigâ. Kadehl? Naudas turetaji doma, kad tikai swescheem skolas; kam tad mums tàs wajag! Wehrgi bijuschi, wehrgi palikſim. Waj tad sawus dehlus eesim ismahzit preeksch sawas tautas? „Kungeem wajag kauschu!" Tikai gahdasim, ka muhsu behrni lai eet swescheeku skolàs. Tad tee neko wairs nebehdàs par saweeem, drihsumà tos aiſmirſdami. Un ja pehzlaikà teem ari eegribetos gahdat par sawu tautu; tee wairs nespehs. Tee buhs aiſmirsuschi sawu walodu. Un beſ tautas walodas neweens nespehj gahdat par tautas gaismu.— Tà doma un spreesch daschi trakuki starp muhseeem. Ziti tikai apmulsinati, bet ziti deemschehl ari tihschâ prahtâ. Un swescheeki preezajas plaukstas sisdami — — par latweeschu gudribu!— Tehwu ſemei wehl loti gruhti laiki! —

Isgahjuscho gadu biju luhdſis skolotajus palihgâ, iſdibinat muhsu walodu. Ziti gan apsolijàs roku sneegdami; bet lihdſ schai baltai deenai welti esmu gaidijis. Muhsu tautas skolotaji daudſ ko prot un pasihst, bet tautas walodu tee laikam wairs nepasihst. Un kur gan tee buhtu warejuschi mahziteeѕ pasiht winas swehto dſilumu un deewigo spehku? Seminarôs tikai gahda, lai tik ispaustos swescheeku waloda. Jo tad teem buhs wairak warmahzibas par mums.

Ak, tehwu ſemei gruhti laiki!

700 gadus labi sahliti, tagad iſzepti aplamibas leesmàs!—

Bet, kà sakot, zitur jau ari labaki eet. Tu pats esi redſejis, kahds wehjsch spirdſina Rigas latweeschus. Un Tu man raksti, ka wezais Rathminders*) no sawas firmàs galwas ko doschot sinonimisko wahrdu istulkojumeem. Zeru ari schogad notapt uſ Turaidu, paklausiteeѕ un papreezateeѕ, ka daschi no muhsu brahleem jau tik atspirdſinati, ka wairs negrib un newar weenu zeku eet ar teem „schwindlereem". — Beidſot ari sinu, ka Tew skaidris prahts un dedſiga sirds...."

---

*) Wez-Peebalgas „skolas tehws".

Krahdams ſinas par ſaweem amata beedreem, Kronwalds apklauſinajàs, zik un kuràs puſês tee laſa jauno tautas laikrakſtu „Baltijas wehſtneſi“. Ta bij tad tam ſihme, ka ſkolotaji tur moſtas tautas garâ. Bet mehrojot ar tahdu ſtingru tautibas mehru, kas wina dwehſelê bij nodibinajees, tas ſaduhràs ar muhſu paſtahwoſchajàm lauk ſkolu buhſchanàm un winu repreſentanteem.

Weens no Widſemes wezakajeem ſkolotajeem, Schwechs Rujenê, aiſkehra Kronwalda konferenzes aprakſtu „Baltijas wehſtneſî“, nebuhdams meerâ ar wina latweetibas garu un ſazidams, ka tikai protokola wedejeem atlauts ſinot laikrakſtôs par konferenzes notikumeem.

Skolotajs Liberts atbildeja, aiſſtahwedams Kronwaldu.

Turaidas konferenzê 1870. g. Kronwalds ar Schwechu ſanahza debatês: Schwechs aiſſtahwedams latweeſchu audſinaſchanu wahzu garâ kà tautas iſkopſchanu; Kronwalds tahdu wahzinaſchanu nolikdams par latweeſchu tautas un walodas pahrdoſchanu. Skolotaju leelakà daļa domâs bij Kronwalda puſê. Bet leeta ar to nebeidſàs. Ta wehl wairak ſareſchgijàs un wilkàs eekſchâ Kronwalda dſihwê, lihdſi nemdama wehl zitas perſonas un eeſtahdes.

Tas bij ſtrihdus Walkas ſeminara dehl.

Nelaika adwokats Klawinſch — toreiz buhdams ſtudents Peterburgâ, ſawâ laikâ Walkas ſeminara audſeknis — iſlaida rakſtu par ſkolàm „Baltijas wehſtneſî“ 1871. ar peenemto wahrdu „Gedauts“. Rakſtâ tas nehmàs peerahdit, ka Wahzijâ ſkolu buhſchanas kopj uſ tautas dſihwes un walodas pamata, bet ka Widſemê, latweeſchu ſkolotaju un audſinataju ſeminarâ, Walkà, latweeſchu waloda pawiſam iſmeſta. Tai tikai eerahdita weena mahzibas ſtunda nedeļâ, ta pati wahzu walodâ. Tizibas mahziba ari noteekot wahziſki.

Schis rakſts bij kà atbalſs Kronwalda domàm un zenteeneem. Tas ſazehla leelu trokſni.

Skolotajs Erdmanis — Rubenê un Turaidas konferenzes uſdewumâ Dammbergs — Smiltenê gribeja to nolikt par tukſchu apſuhdſibu un „noſchehlojamu“ nezinajumu. Bet Waraidoſchu Sanders (Webers) peerahdija, ka rakſts, neaiſtikdams neweena godu, nehmees ſtingri apſpreeſt Walkas ſeminara aplamos prinzipus, kas nepanahkot muhſu laiku wajadſibas.

Kronwalds atklahti nemaiſijàs eekſchâ ſchinî ſtrihdû. Bet wina papirôs atrodam ſaſtahditu wehſtuli latweeſchu tautſkolotajeem un audſinatajeem pret Turaidas konferenzes „no-

ſchehloꞩchanu". Tur wiꞥꞩch rahda, ka muhꞩu ꞩkolu eeſtahdijumi pahrtaiꞩami pehz tagadejo laiku wajadſibàm. „... L a t w e e ꞩ ch u ꞩ k o l à m buhs a p g a i ꞩ m o t latweeꞩchu t a u t u. Tàs nedrihkſt un neꞩpehj pahrwehrſt tautas lozekļus nedſ par tꞩchiganeem, nedſ igauꞥeem, nedſ wahzeeꞩcheem. Tàs naw kumediꞥu rahditajas, kur weenâ galâ eebahſch baloſchu olas, otrâ redſ iſleenam wahrnenus.... Tàs ir dahrſu weetas, kur tauta eedehſta ꞩawus wisdahrgakos ſtahdiꞥus, ꞩawus behrnus, lai tee tur iſaugtu gaiꞩchi prahtâ, kreetni ꞩirdî, derigi dſihwê, t a u t a i par godu....

Skolotaji ir lihdſigi dahrſneekeem. Schahdâ amatâ newar eezelt kaut kahdu klibſaki, waj nemahki.

Tur wajadſigi dſiki un peeklahjigi iſmahziti ꞩpehki... Tos tikai ꞩpehj iſkopt ꞩewiꞩchkâ ꞩkolotaju ſeminarâ... Seminara darbs ir gruhts... jo gruhtaks l a t w e e ꞩ ch u ſeminarôs. Latweeꞩchu jaunekleem tur naw tikai jaeemanas w i s p a h r i g a j â s mahzibâs, bet ꞩewiꞩchki wehl ꞩawas t a u t a s un w a l o d a s wajadſibâs, lai tee paturetu mihleſtibu uſ ꞩawu amatu un uſ ꞩawu tautu un mahzetu noꞩwehrt tautas teeꞩibas un peenahkumus, un neeeradinatos aplami domat un ꞩpreeſt par ꞩawu tautu, eeraugot pee tàs daſchus wehrdſibas augkus un atlikumus. Galâ ꞩkolotajeem wajag buht ꞩagatawoteem, tautas audſekꞥu dehł zihnitees, zeeſt, karot un — uſwaret..."

„Tahdâ prahtâ jau labi ꞩen ꞩkatijos uſ latweeꞩchu ꞩkolàm, gan preezadamees, gan noꞩkumdams un palihdſeju eezelt ꞩkolotaju konferenzi kahdâ Kurſemes apgabalâ. Ar tahdu apſiꞥu apmekleju Turaidas konferenzes un laꞩiju Gedauta rakſtu „par ꞩkolàm".

Ko eꞩmu dſirdejis par Walkas ſeminaru no paꞩcha direktora un daſcheem bijuꞩcheem mahzekleem, man jateiz, ka Gedauta kungs wehl nemaſ naw minejis wiꞩas nepilnibas un truhkumus, bet tikai ꞩwarigakos. Un pats buhdams ſeminara ꞩkolotajs un eepaſinees ar muhꞩu laiku ſeminareem un noꞩwehrdams ꞩawas tautas wajadſibas, eꞩmu pahrleezinajees, ka Walkas ſeminars nepanahk tagadejo ꞩkolotaju audſinatawas uſdewumus.

Walkas ſeminaram truhkſt daudſ mahzibâs wajadſigo aparatu. Tam wehl naw derigas mehginajuma ꞩkolas. Wiꞥa audſekꞥi nedabu deeſgan dſiki eepaſihtees ar ꞩawas tautas wehſturi un walodu... Tagadejôs laikôs to pagehr no jebkuꞧa ꞩkolotaja... Un latweeꞩchu ꞩkolotajam it ꞩewiꞩchki peenahkas atdſihwinat pihꞩchłôs grimuꞩchu tehwu walodu...

Dsirdeju no kahda Widsemes skolotaja: „Ach, die abscheuliche lettische Sprache!" Ziti Widsemes skolotaji man teikuschi, teem esot weenalga, runat waj latwiski, waj wahziski. Un Erdmana kungs stahsta, kadehl winsch neprasot Deewu luhgt tehwu walodâ. Deews saprotot luhgschanas wisâs walodâs, ir bes walodas; ja tikai tàs nahkot no sirds. — Tad buhtu ari jasaka, Deews saprot muhsu luhgschanas, waj tàs nemam no luteranu, katolu, kreewu tizibas grahmatàm. Bet waj tadehl zilwekam weenalga, it ihpaschi seminaristeem, pee kuras tizibas tee turas? Un waj Walkas seminaristi, nodarbodamees ar wahzu walodu, nedabu dsirdet, ko paschi wahzeeschi saka par peeklahjibu, Deewu luhgt sawâ walodâ?... Wahzu rakstneekam Hippelam kahds wahzeetis sazija: „Kadehl lai es ne luhdsu Deewu pa franziski?" Hippels atbildeja: „Wahzeets, Deewu luhgdams pa franziski, leekas no Deewina sew atprasit franzuschu wokabulus ..."

... Kam ihstà waina pee scheem truhkumeem, to pamasam issinasim. Nebuhtin nesaku, ka seminara direktors waj seminaristi buhtu weenigee wainigee. Pats Zimses kungs wislabaki spehs leezinat, kadehl tam jabreen tahdôs dublôs. Winsch ir wihrs, kas daschadi rahdijis, zik mihla tam gaisma un pateesiba. Winsch pats zeetis ruhktakàs sahpes, newaredams darit kà gribedams. Tikai jawehlas, ka tam nebuhtu pretim nekahdi schkehrschli, sawai tautai sakot pilnu pateesibu par sawu darboschanos ...

Skatotees us Walkas seminaru kà us skolu, tas buhs daschadi usteizams, ka tur mahza latweeschu jaunekleem labas un wajadsigas mahzibas wahzu walodâ. Bet nemot to wehrâ kà latweeschu skolotaju skolu, mums jajautà, kahdi augli tur war zeltees muhsu tautas garigajai atselschanai?... Dsihwe mums dod atbildi ..."

Atbilde nebij tik launa, kà Kronwalds domaja. Winsch pats jau bij senak atsinis, Widsemes skolotajus daschâ sinâ esam preekschâ kursemneekeem. Un wehlak peerahdijàs, ka gan Zimse, gan dauds no wina audsekneem palika sirsnigaki latweeschi, nekà bij domajams. Sinams, tas gan nezehlàs no Walkas seminara programas, bet no jaunà tautas un laika gara, kas pahrleezinaja prahtus un sirdis par spihti wisàm programàm un latweeschu leetai nostiprinaja sehdekli Latweeschu beedribâ, Rigâ. —

Tur bij leela swehtku un goda deena. Latweeschu beedriba eeswehtija sawu jauno beedribas namu 19. oktobrî 1869.

reisê ar to zeldama kapa peeminekli Katlakalnâ brihwibas iskarotajam Garliebam Merkelim. No tuweenes un tahleenes latweeschi pluhda kopâ pirmo reis us tahdeem t a u t a s swehtkeem. Tos zildinaja rakstôs, runâs un dseesmâs. Kronwalds nespehja tur buht, neds turp ko suhtit. Bet domat tas gan domaja us scho deenu. Dihrikim tas rakstija: „Mums loti schehl, ka us Merkela deenu neko nenosuhtijàm us Rigu. Man tikko bij atnahzis jaunais pilsonis (dehls). Newareju tikt ahrà ne pàr sleekschni . . .

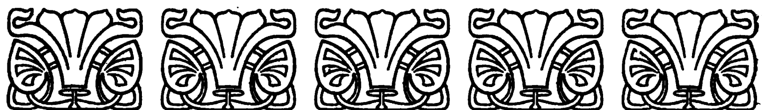
Tà tad nu ari mums ausa preeka deena, kurâ bij eeswehtijams Rigas l a t w e e s c h u n a m s, s c h i s k a i s t à u n s t i p r à p i l s p r e e k s c h t u h k s t o s c h e e m. Ka schi deena tautas dehleem naw bijusi neeka deena, to israhdis nahkoschee laiki un dsimumi . . .

Zik leels preeks man bij par schis deenas auschanu, to lehti nopratiseet, eewehrodami, ka es peederu pee teem, kuri no sawas mahtes smehluschi tahdu mahzibu un zeribu, ka latweeschu apburtàs pilis atkal sazelsees gaismas deenâ . . . Mans preeks bij jo pilnigs, wehl ziteem tautas dehleem sche kopâ salasotees, aissuhtit laimes nama zehlejeem . . .

Lai tad nu stahw neaiskahrts schis us klints pamata uszeltais nams, daudseem par droschu patwehrumu un wiseem par apleezibu, ka muhsu tautas ihstenais kodols, pate serde naw nei sapelejusi, nei satrunejusi! . . ."

Schinî „tautas kodolâ" Dihrikis tam stahw pirmâ weetà. Tadehl gada beigâs, 29. dezembrî 1869., Kronwalds wehlè labas laimes us jauno gadu Dihrikim un wina „Baltijas wehstnesim". „ . . . Zik gruhtu usdewumu Juhs usnehmuschees, paschi labaki sinaseet. Bet mehs redsam un saprotam, ka pa ussahkto zelu Juhs nepeekususchi steidsatees us preekschu droscheem soleem . . . Schis wihra spehks, schi pateesibas mihlotaja darbiba, schahda kreetna strahdneeka weikliba — lai diwkahrtigi Jums peemiht nahkoschajâ gadâ . . . Wehsture mums mahza, psichologija apleezina, ka muhsu deenâs zilweki wiswairak kluhst modinati un waditi us nolemto pusi — no laikraksteem. Un tahdas sekmes esmu eewehrojis pee „Baltijas wehstnescha" . . ."

Schis sekmes rakstneezibas laukâ parahdijàs wehl leelakas, isnahkot jaunajai latweeschu wahrdnizai un noteekot leelai pahrgrosibai muhsu ortografijâ. —

8. Ulmana wahrdniza. — Dubultneeku atmeschana ortografijâ. — Schķelschanâs Rigas Latweeschu beedribâ. — Latweeschu teaters. — Marijas Pehkschen luga „Gertrude". — Karolinas K. atbilde „Garam" latweeschu seeweeschu jautajumâ.

Bihskaps Kahrlis Kristjahns Ulmanis bij pahrnahzis no Peterburgas dsihwot Walkâ. Tas jau bij wezs wihrs, bet ne bes spehka. Un tas negribeja buht bes darba. Tadehl tas usnehmàs rudenî 1868., west galâ mirušchà Neikena mahzitaja uſſahkto latweeschu leksikona darbu, ta eenahkumu atstahdams par labu Neikena familijai. Tas usaizinaja sew palihgâ ir Kronwaldu. Lai tas ihpaschi pats nemtos isskaidrot nepasihstamus nosaukumus un zitus atkal isklausinat no seminaristeem.

Braukdams uf Turaidas konferenzi 1869., Kronwalds apmekleja Ulmani. Par to tas rakstija Katterfeldtam: „... Reisê ar Widsemes skolotaju konferenzi man gadijàs apzeemot biskapu Ulmani. Tihri preeks, redsot, zik apdomigi un duhschigi schis sirmgalwis atsleħds, pahrbauda un nokahrto wiswisadus latweeschu wahrdus un wahrdinus." Tàpat tas sinoja Brihwsemneekam: „... Peeminu, ka zeenigais biskaps Ulmanis kreetni puhlejas ar latwiska leksikona sagahdaschanu. Ja Jums buhtu laika pakaweteeS, tad jau gan atrastu daschu labu graudinu preeksch sawa leksikona ..."*)

Kronwalds apsolijàs Ulmanim palihdsjet. Tapehz schis rakstija winam 1870. 20. III., peesuhtidams daschus nepasihstamus wahrdus un luhgdams teem isskaidrojumus: „... Pagahjuschajâ wasarâ Juhs bijat tik laipni un apsolijatees man palihdsjet pee leksikona ... Uf to pakaudamees, mekleju palihgu pee Jums. Latweeschu-wahzu daka jau tik gatawa, ka domajam dot to drukâ. Bet weenadi wehl es nodarbojos peelikdams un labodams un tapehz tagad ari Juhs sauzu leksikonam palihgâ. Jo schis darbs jau usluhkojams kà wispahriga t e h w s e m e s l e e t a ..."

Kronwalds Ulmanim atsuhtija atpakal wahrdus ar peesihmèm: „Juhsu eminenze man pahrmet, ka wehl neesmu neko

*) Waldemara isdotà kreewu-latweeschu-wahzu wahrdniza.

palihdsejis lekfikona darbâ, lai gan biju folijees. Jau pehrnwakar bihdamees bijos, ka daudſ neko nespehſchu. Jo man bij tik peeejami lekſikona rakſti Latweeſchu draugu beedribas magaſinâ, kas wiſi Jums jau paſihſtami. Un otrkahrt mana paſcha wahrdu un teikumu peeſihmes pa dalai jau atrodas tanîs krahjumòs, pa dalai tàs tàpat uſrakſtitas, beſ kritikas, beſ weetas, kur un kà wahrdi zehluſchees. Mans attahlums no Latwijas un ziti darbi man naw kahwuſchi wairak nodarbotees ſchinî ſinà.

Peeſuhtitàs lapinas eſmu ſpehjis pildit tikai weetàm. Man palihdſeja jauni latweeſchi, pa dalai ſeminariſti, kas dſihwo ſche Tehrpatâ. Ja Jums der tahdi peeſihmejumi, atraſt noſihmi ziteem wahrdeem, tad labpraht pehz eeſpehjas palihdſeſchu. Beidſot wehl eedroſchinos Juhs luhgt man paſinot, waj lekſikonà uſnemſeet ari kahdus jaunus wahrdus, tad Jums noſuhtitu kahdus pahrbaudit . . ."

Ulmanis pateizàs Kronwaldam (26. V. 70.): „. . . Jau ſen Jums buhtu peeſuhtijis jaunus jautajumus, no ſirds pateikdamees par Juhſu tik derigàm atbildèm, ja nebuhtu gribejis wiſu paſteigt weenâ reiſê. Gaidiju jautajumeem atbildi no Irlawas, ſinadams, ka tur daudſ kas nebuhs atbildets. Bet ta wehl naw atnahkuſi un ilgaki gaidit newaru. Tapehz luhdſos, waj wehl reiſ es drihkſtetu pee Jums klaudſinat ar daſcheem peelikumeem.

Pateiktees Jums pateiktos, kad Juhs man peeſuhtitu lihdſ ſchim iſnahkuſchos, rakſtôs uſnemtos jaunos wahrdus, no kureem nebuhtin neeſmu wiſus peeſihmejis. Tee man buhs jo wajadſigi darba II. dalâ, wahzu-latweeſchu lekſikonâ. Tur eſmu tizis lihdſ E burtam. Pee tàs newaru tik zihtigi noſehdet, kà pee I. dalas, tapehz ka tur weenadi no jauna jalabo un japeeleek. Zeru, ka mehneſcha laikâ warès ſahkt drukat I. dalu. Neikena familijai neko neatraujot, buhs eeſpehjams grahmatu pahrdot par 1 rubli 50 kap., lekſikona formatà un drukâ 35 loknu beeſu. Buhs jau gan tikai eeſahkuma darbs preekſch nahkama, pilnigaka, bet zereſim, ka nebuhs weltigs darbs. (Es wird immer nur eine Vorarbeit für künftiges Genügenderes bleiben; aber hoffentlich keine unnütze) . . ."

Aiſ ekſameneem ſeminarâ Kronwaldam nebij walas tuhlin atbildet. Bet tas peeſuhtija daſchus wahrdus no Witebſkas apgabala, pahrtaiſitus rakſtu walodà, kurus bij dabujis no ſtud. Aiſſilneeka, un lihdſ ar teem Kurſchata leiſchu-wahzu wahrdnizu, apſkatitees. — Ulmanis atſuhtija atpakal Kurſchatu,

kas tam pascham esot, un noschehloja, ka Witebskas wahrdi nebij usrakstiti, kà runati. Tad tas rakstija (1870. VIII.) Kronwaldam: „... Juhs laipni solijatees mani apmeklet, braukdami atpakal no Kursemes. Welti Juhs gaidiju. Tagad gan jau atkal buhseet Tehrpatâ. Bet Juhsu sinas un dahwanas (Auskünfte und Beiträge) man jo dahrgas, tà ka newaru aprimt Juhs neluhdsis... Neleezeet man welti gaidit us jauneem wahrdeem, ko Juhs sastahdijuschi ..." 30. septembrî Ulmanis raksta: „Luhdsami, atsuhteet jautajumus. Drukas darbs jau eesahzees latweeschu-wahzu dalai. Negribetu neka palaist garam, kas deretu leksikona darba pilnibai. Nepilnibas un truhkumi tàpat jau wehl atliksees... Leipzigâ eespeesch rakstòs gauschi labi un pareisaki, nekà biju domajis. — Lai Deews palihds pabeigt!"

Kronwalds, atsuhtidams jautajumu pirmo loksni, peelika klaht wehl zitus nosaukumus no Witebskas apgabala un daschus stahdu wahrdus no Rujenes puses un preezajàs, ka leksikonu jau eespeeschot rakstòs. „It ihpaschi tagad labi derès praktiska latweeschu walodas wahrdniza, atdsihwinat muhsu tautas rakstneezibu, to paplaschinat un dsilinat."

Ulmanis atbildeja Kronwaldam (1871. 17. I.): „...Paldees par pehdejeem suhtijumeem, kas man bij leelà wehrtibâ. Juhs man apsolijatees peesuhtit latweeschu jaunwahrdu krahjumu. Pehdejà laikà gan usmanigi peesihmeju, ko atradu „Baltijas wehstnesî". Bet tur jau naw wiss kopà. Un senak neesmu peesihmejis tos wahrdus, kas labi bij isdewuschees un us weetas likàs buht saprotami. Un galwâ ari neesmu tos paturejis. — Tee man nebij tik wajadsigi pee I. dalas, kur man nahzàs wairak apdomigi kraht wisus wahrdus, kas atrodas tautâ, nekà dot jaunwahrdus. Zita leeta buhs pee II. dalas, kur sahpigi sajuhtu, ka man truhktin truhkst isnahkuschee jaunwahrdi.

„Baltijas wehstnesî" reis atradu redaktora atbildi, kurâ tas teizàs, ka newarot usnemt peesuhtitos jaunos wahrdus. Tuhlin rakstiju hofrahtam Dihrikim, bet nedabuju atbildes, lai gan eesuhtitajs bij minejis manu wahrdu. — Te man eekriht prahtâ, ko kahds skolotajs esot atteizis, no kura biju dabujis daschus wahrdus zaur Bielensteinu, kad tam liku luhgt zaur wina senako mahzitaju suhtit wehl zitus wahrdus: Tam nenahkot ne prahtâ (er sähe sich nicht genüßigt) wahzeetim palihdset pee tahda darba.

Kad nu Jums gan nebuhs tahdas domas (wenn Sie nun solche Bedenken offenbar nicht haben) un Juhs nebihsatees, ka es, usnemdams Juhsu jauntaisitos wahrdus, pehzak — nebuhdams weenis prahtis — par teem spreedischu launà prahtà (tadelnde Bemerkungen machen), tad wehl reis Juhs luhdsu, kad Jums atleek walas, man peesuhtit Juhsu krahjumu …

Kad Deews man usturès weselibu un spehku, tad domaju gada laikà tikt galà ar wahzu-latweeschu dalu. Tad skaidri buhs redsams, ka es buhschu strahdajis ari preeksch latweescheem. (Aus dem wird es klar genug erhellen, daß ich eben für Letten auch gearbeitet habe)."

Us scho wehstuli Kronwalds nehmàs atbildet Ulmanim garakà rakstà, klaht peelikdams diwi lapinas ar wezeem un jauneem wahrdeem. „.. Nepasihdams wisu latw. wahrdu krahjumu, kas atradisees jaunajà leksikonà, newaru sinat, kahdi wahrdi wehl buhtu no jauna darinami wahzu-latweeschu dalà (welche Wörter noch auf eine etwaige Neubildung resp. Nachbildung harren). Eedroschinos sche isteizit sawas domas. Man gan leelu leelais preeks, ka wahrdnizas I. dala jo drihs isnahks gaismà. Bet wehletees wehletos, ka ar II. dalas isdoschanu Juhs nogaiditu diwi, trihs gadus pehz pirmàs. Daudsreis pats esmu meklejis jaunus nosaukumus wahrdeem, ko wehl nepasinu, bet kas bij usglabajuschees tautà wezà skaidrà walodà un nebij usnemti Stenderì. Ziteem tàpat klahjees. — Zitàm reisèm atkal welti esmu nopuhlejees isdabut jaunu wahrdu, nepasihdams wahrda ihsto sakni un zelmu. Daschu it wajadsigu jaunwahrdu zelschana nemas nebij eesahkama, tadehl ka pehz Stendera wahrdnizas newareja teem atrast un paredset nekahda gala (Ausgang).

Bet kad nu Juhsu wahrdnizas I. dalà latweeschu walodas manta pilnigaki buhs sakrahta un smalkaki isschkirta, tad tee, kam kriht gahdat par jauneem wahrdeem, daudsmasak maldisees un spehs tos sadabut un wairak panahkt. Tad ari droschaki, nekà lihdsschim, buhs eespehjams norahdit, waj schim un tam latweeschu wahrdam, kas buhs pareisi tulkots muhsu preekschà, newaretu reisè eedot wehl zitu kahdu nosihmi nekà to, kurà tas jau stahw, tà kà notizis zitàs iskoptàs walodàs. (Daß man dem Worte zu der bereits vorhandenen Bedeutung noch irgend welche naheliegende Bedeutung coordinirt oder subordinirt.) Sche man stahw prahtà it ihpaschi tahdi wahrdi, kas sihmejas us dwehseles notikumeem. Schai sinà latweeschu

waloda tihri bagata. Bet kad nahkas tulkot wahzu wahrdus latwiski, tà kà tee buhtu kaut nezik lihdsigi, tad muhsu waloda mums leekas breesmigi nabadsiga. Kas naw nodarbojees ar latweeschu tautas dwehseles dsihwi, nemaf netizès, ka wahzu wahrds „Einsicht“ latweescheem ir = atjauta. Jo newilschus gaidam ko no „sehen“ = redset, skatitees ari pee latweeschu wahrda. Ka latweeschu wahrds „prahts“ dsiki jo dsiki mums atstahsta, ko wahzisski apsihmejam ar „die herrschenden Vorstellungen“, to newaram eedomatees, kad muhsu preekschâ nestahw tahds darbs, kas usluhkojams par pamatu (autoritati) schinîs laikôs. Man schkeet, ka diwi, trihs gadòs wahrdu materials buhs brangi peeaudsis un palizis pilnigaks wahzu-latweeschu dalai, kura nedrihkst buht masaka par Kurschata leischu wahrdnizu. Tapehz mana wehleschanàs, lai II. dala neisnahktu reisê ar I. Pehz tagadejàm buhschanàm spreeschot, zerams, ka diwi, trihs gadu laikâ I. dala buhs ispirkta un tad warès otrreis to isdot pilnigaki.

Tad wehl luhdsu atlaujeet man isstahstit, kahds man stahwoklis jaunwahrdu sinâ. Manas domas ir, ka jauni wahrdi wajadsigi un eespehjami latweeschu walodâ. Tapehz ari no sawas puses pehz teem dsenos. Man, kà latweetim, ir peenahkums un teesiba tahlak iskopt sawu tehwu walodu. Rakstôs un runâ esmu luhkojis eewest un isplahtit tahdus jaunus wahrdus, skaidri sinadams, ka latweeschu rakstu waloda un ta waloda, ko isglihtotee runà sawà starpà, newar palikt stahwot tanî stahwoklî, ko runà behrnu aukles un ganu meitas, lai gan „Mahjas weesa“ beswahrdim tahdas domas. Esmu pahrleezinajees, ka ari pee mums rakstu waloda peepeschi, bet ne wis negaidot, pazelsees pahri tauschu walodai, tapehz ka latweeschu isglihtotà dala, turedamàs pee sawu tehwu walodas, ar sawu isglihtibu puslihdf aisgahjuschi preekschâ walodas iskopschanai.

Tapehz man newar pahrmest, es gribot radit isglihtibu, taisidams jaunus wahrdus. Mans zelsch pawisam otrads. Es puhlejos atrast peemehrigus nosaukumus tehwu walodâ isglihtibai, kas jau pastahw un panahkta no manis un no ziteem ... Sinams, tikai pehz sawa spehka mehra spehju lihdsstrahdat schinî darbâ. Tapehz nemaf nesuhdos, kad weens waj otris jaunais wahrds nepatihk un kad ta weetâ zits eenahk. Mani spehki sche nebuhtin nesakriht kopâ ar to, zik schaî leetâ wehl buhtu eespehjams darit. Kad Jums buhtu jaatmet daschi no maneem jaunajeem wahrdeem, tad man buhtu schehl tikai

tanî sinâ, kad ta weetà tuhlin nebuhtu atrodams zits labaks nosaukums.

Galâ wehl peeminedams sawu stahwokli Juhsu isdotà lekfikona leetâ waru sazit, ka preezatees preezajos, ka latweeschi un wahzeeschi tur strahda kopâ. Zik labpraht es wehl wairak strahdatu pee I. dalas, to tee warès apleezinat, kurus esmu luhdsis palihgâ atbildet us Juhsu peesuhtiteem wahrdu rahditajeem. Tapehz brihnitees brihnijos, dsirdedams no sewis sche tahdas paschas walodas, kahdas Juhs man rakstijat par kahdu Kursemes skolotaju lekfikona leetâ. Lai gan naw pirmà reise, kur man jadsird tahdi melu pahrmetumi par to, ka es turos pee sawas tautas; jo dascheem laudim patihk rakstot un runajot manam wahrdam peelikt klaht daschadus kaunumus un melus. Tomehr schoreis man sirds gan loti sahpeja, dsirdot, es neesot zeenigs, ka wahzeets man dodot labdeenu un mans wahrds jau esot usdots III. nodalâ*) ..."

Reisê ar to Kronwalds Ulmana leetà rakstija B. Dihrikim us Rigu (1871. 3. II.): „Biskaps Ulmanis man rakstija schehlodamees, ka no Tewim winsch neesot dabujis atbildi us luhgumu, tam peesuhtit tos jaunos wahrdus, kuri nesen bij mineti „Baltijas wehstnescha" pasta taschâ. Ja schee wahrdi ko wehrti, tad luhdsams raksti kahdas sinas winu dehl. Mums wiseem jagahdà, zik ween spehjams, ka jaunàs wahrdnizas II. dala neisdodas pahrak nabadsiga. Un ja teesa, ka dascha no muhsu istaisiteem wahrdeem buhs atmetams, tad jaruhpejas, ka wahrdnizas sarakstitajam jauni wahrdi salasas no daudi pusèm; tad tam jo weegli nahksees atschkirt derigos un labakos no nederigajeem. Bes jauneem wahrdeem biskaps Ulmanis nedf spehj, nedf grib laist laudîs sawas wahrdnizas otro dalu. Schehl, loti schehl, ka Allunans naw strahdajis lihdf schai deenai. Ar daudf, daudf jaunwahrdeem mehs buhtum tàpat aprabuschi, kà ar Franziju, Spaniju u. t. j. pr. Sinu, ka daschi no maneem jaunajeem wahrdeem neklkuhs peenemti, kautschu tee nebuht naw weegli istaisiti. Un ja ari weens, otris tos peenehmis, tomehr tee kluhs atmesti, tiklihdf ka isjelsees labaki. Bet es ari nekur neesmu sazijis, ka manam istaisijumam wajag palikt. Esmu mehginajis un mehginaschu wehl. Jo sawâ familijâ un apeijâ latwiski runadams un rakstus sagahdadams nespehju istikt bes jauneem wahrdeem. Bet sinu, ka ziteem tàpat eet, kà man; un ja zitam kam isdodas atrast la-

*) Slepenpolizejas nodala keisara kanzlejâ.

baku wahrdu, neka man, tad to peenemu tikko dabudams to finat, lasot waj dsirdot. Tagad man ir darbâ jo wajadsigs jaunwahrdu krahjuminsch. Dosch to pahrbaudit „Baltijas wehstnesim", zeredams, ka daschi wahrdi buhs peenemami, kà „wehsture", „kaisliba" u. z." —

Schis wehstules kriht swarâ Ulmana lekfikona darba sinà un latweeschu jaunwahrdu dehl, kà Kronwalds ar teem rihkojees. Mums leekas, ka domas ir nedibinatas, ko mahzitajs Ulmanis, biskapa dehls, preeksch gadeem issazija mums rakstidams (1888. 20. VII.): „Man schkeet, ka Kronwalds neturceja labu prahtu uf mana tehwa darbu, laikam eeksch wina neatrasdams ihsto wihru schim darbam; ko waru saprast pehz wina stahwokla tanî laikà." Augschâ redsejàm un mums pascheem ari sinams, ka Kronwalds preezigi un atsinigi runaja par biskapa Ulmana darbu pee latweeschu wahrdnizas. Tikai kritikas sinà tas atrada, ka darbs nebuhs pilnigs, bet tikai zela sataisischana nahkameem walodas kopejeem. Pats Ulmanis jau ari tà spreeda. —

Wahrdnizas apspreedumu Kronwalds islaida „Balt. wehst." 1872. № 45.: „Biskapam Ulmanim gods peenahkas, ka winsch wezà Stendera preeksch simts gadeem sarakstito wahrdnizu islaidis laudîs jaunà seijà, pahrlabotu un pawairotu ... Ko ziti nespehja galet pa ilgeem gadeem, to wina weiklà roka pahrwareja diwu gadu laikà. Un kà winsch schkirdamees no Peterburgas klajà laidis sawu latweeschu dseesmu krahjumu mums par goda dahwanu un sawas mihlestibas apleezinataju, tà scho sauli atstahdams winsch isaudsinajis mums par labu sawa jautrà un spehzigà gara pehdejo audseknî ... Winsch sasmehlis un sarehdijis weenà laidà wisadus wahrdu krahjumus, kas sen laikeem sawruhp bij sakrahti no muhsu walodas pratejeem ... Tautu dseesmu kamolus ziladams winsch uffihmejis daschus tur ween atrodamus wahrdinus; sarakstidamees ar latweeschu mahzitajeem un skolotajeem winsch sakrahjis wisadas sinas un leezibas par daschadeem wahrdeem ... Ulmana tehws bij pahrleezinajees, ka tautai kluhstot pee gaismas winas waloda pawairojas un usplaukst. Tadehl sawâ wahrdnizâ winsch eesihmejis labu teesu ari no teem wahrdeem, kuri tautai atskaidrojotees eeradusches muhsu deenâs ...

Dr. Ulmanis nehmees pahrlabot muhsu ortografiju, par kuras nepilnibu jau daudf runats un spreests. Jaunajâ wahrdnizâ atronam latinu burtus ... dubultneeki ir atmesti ... Lai

gan ar scho wahrdnizu muhsu ortografijas darbs wehl nawa pawisam wests galà, tomehr ta peepalihdsès aisgainat muhsu kuhtribu ortografijas leetâ. Jo ja sirmais Ulmana tehws, labi pasihdams muhsu walodas likumus un tikumus, neschkitàs par wezu, to peenemt, kas labs, lai gan jauns, tad, sinams, daudseem buhs judis aisbildinaschanàs pamats, kuri mehdsi aisbildinatees ar eeradumu un wezumu ...

Ka jaunà wahrdniza naw pawisam pilniga, gluschi lehti saprotams... Wahrdnizas nepilnibai daschadi zehloni...

Ziti wahrdi ar apsinu atstahti pee malas; tahdi, kam galotnê silbes „schana, schanàs, ums, eens, ejs, neeks“, un ussahkumà „ap, at, bes, ee, is, no, pa, pee, sa“. —

Ziti wahrdini isslehpuschees salasitaju rokàm; no daschàm wahrdu familijàm usnemts tik kahds rets lozeklis.

Japreezajas, ka weetu atraduschi tà sauzamee sweschwahrdi; bet janoschehlo, ka loti dauds no teem truhkst. Druszin ehrmoti isklausas wahrds „antwohrte“, kam gan peelikts klaht, tas nemas neesot wajadsigs ...

Daschi wahrdi naw pareisi istulkoti ...

Redsam, ka wehl dauds rokàm buhs ko rositees, eekam kluhs sagatawota pilnigà wahrdniza muhsu walodai. Ulmana tehwam pateikdamees, neaismirsisim sawu peenahkumu. Ikkatram, kam tik prahts nesas, pateesi japeepalihds, lai drihsumâ waretu isnahkt klajâ jo pilnigaka wahrdniza. Mums jalihds salasit wahrdinus un teizeenus, kuru wehl truhkst schaî grahmatâ. Wisweeglaki isdarisim tahdu peepalihdsibu, eegahdajotees tahdu wahrdnizas eksemplaru, kam lapu pastarpâs eeschuhts balts papirs peesihmejumeem. Sawus peesihmejumus waresim tam usstizet, kas nemsees apgahdat wahrdnizas otro isdewumu. Tà gahdadami par sawu walodu peepildisim nelaika Ulmana tehwa prahtu un padomu ...“ —

Kronwalds pats pirmais tà ruhpejàs. Wina Stendera wahrdniza jau bij pilna baltàm lapàm un peesihmèm. Preeksch nahkoschàs wahrdnizas tas issludinaja „Baltijas wehstnesî“ 1873. № 20. eewehrotus wahrdus. No teem mums tagad palizis nepeezeeschams wahrds „weikals“, „weikalneeks“ no weikt, darinats pehz leischu walodas. Tàpat ir leetojams „spaidonis“ = Noth, Klemme. Bet „eestingums“ = Spannung, „eestindsigs“ = spannend, „redsokle“ = azu sihlite = Pupille palikuschi masak eewehroti. —

1871. g. 7. oktobrî biskaps Ulmanis nomira, nobeidsis leksikona I. dalu, II. tikko eesahzis. Wina gars ir mirschanâ

kawejàs pee scha darba. Nespehdams wairs runat, tas rokàm rahdijis, lai gahdajot par aissuhtamàm korrekturas lapàm. Ulmana mirschanu Kronwalds pirmais noschehloja eeksch wahzu „Neue Dörptsche Ztg." un rakstija B. Dihrikim (1871. 20. X.): „Ulmana nahwe man usbrukusi tik negaidot, ka sirds sadruhminaschana wehl naw norimusi. Winsch pats bij pahrleezinajees, ka ahtraki nemirschot, eekam nebuhschot pabeidsis sawu wahrdnizu. Kahdàs rokàs nu kluhs nepabeigtais darbs?*)"

Un Ulmana dsihwes aprakstu „Baltijas wehstnesi" 1871. № 44. Andrejs Dihrikis beids schahdeem Kronwalda wahrdeem: „Ar biskapa Kahrla Kristjahna Ulmana schkirschanos no schàs pasaules preeksch mums latweescheem wehl par ahtru beigusi ruhpetees ustiziga tehwa roka, lai gan winsch jau bij loti wezs. Ar sawàm zenschanàm un puhlineem tas atstahjis dauds swehtigu augku . . ."

Ulmana wahrdniza paschkihra zeku latweeschu ortografijas leetà. „Baltijas wehstnesis" 1872. g. tuhlin atmeta dubultneekus. Kronwalds gribeja panahkt ir latinu burtus. Tas rakstija Dihrikim (1872. 22. IX.): „Ulmana wahrdniza derès par brangu atbalstu pee muhsu ortografijas pahrlaboschanas; weenkahrschee konsonanti, latinu burti — reds, kur solis us preekschu! Nu tik jagahdà, ka ari zitas leetas tiktu gaismâ ar tahdu rakstibu. Tadehl ari Tewi luhdsu pasinot, waj Tu nedomà „Baltijas wehstnesi" likt eespeest ar latinu burteem, ja ne wairak, tak kahdu daku. Ar dubultneeku atmeschanu Tew isdewees loti labi. Bes nekahda trokschna darbs isdarits. Zerams, ka Tew tàpat isdosees ar latinu burtu eeweschanu. Un ja Tu nemtos spert scho soli, tad luhdsams turees diwu burtu dehl pee Maskawas wahrdnizas, proti „ſ" un „s" dehl = „s" „ś". Schis diwi sihmites eenemdami senako sihmju weetà panahktum wisus labumus, kurus Waldemars jau ussihmejis sawà preekschwahrdâ, un wehl weenu labumu, kas tur naw peeminets, proti inflanteescheem un leischeem tad muhsu raksti kluhtu peewesti dauds tuwaki un wairak saprotami . . . Par garinaschanas sihmi tagad gan wehl buhs paturams wezais „h", bet pee latweeschu „o" winsch wisur buhtu atmetams, kà jau G. Brasche to darijis sawôs rakstôs . . ."

Pa to starpu Rigas Latweeschu beedribas dsihwê pirmà sajuhsminaschanàs sahka atdsist. Wehsee ikdeenas dsihwes jau-

---

*) Ulmana wahrdnizas II. daku apgahdaja G. Brasches mahzitajs — Kursenê.

tajumi eestahjàs weetà un neezigàs, kahrigàs personu leetas jauzàs starpâ. Beedribas nams bij uszelts ar sweschu naudu. Naudas aisdeweji taisijàs to atprasit. Beedru skaitlis saschkuka. Runas wihrôs nehmàs ehstees partiju gars un dabut wirsroku. Ari no ahreenes mekleja beedribu apmelot. B. Dihrikis 1870. g. augusta mehnesî atkahpàs no preekschneeka amata.

Kronwalds newareja eedomatees, ka schis wehtras waretu sagahst zehlo tautas ehku. Tàs tik bij gaisa tihritajas, sawâ sinâ wajadsigas un derigas ispuhst wehrdsibas atlikas, kurâs pehz Kronwalda domàm bij sakne wiseem latweeschu netikumeem. Turedamees pee leetas augstuma un pateesibas, kas peedereja wisai tautai, winsch rakstija B. Dihrikim (1870. 24. VII.): „... Katru deenu wehlos buht Rigâ; jo nemas newaru sagaidit sinas par to, kà tur tagad eet... Atgahdinotees, ka Rigà 40,000 latweeschu, ka pee muhsu beedribas wehl naw pilni 2000 un ka scho starpâ daudsi ahrridsneeku; apdomajot, ka nupat daschàm atwehrsees azis un sirds skubinàs peebeedrotees mums latweescheem: tad drusku apmeerinos, zeredams, ka muhsu staltais karogs brangi iszelsees pahri pa wisàm aloschanàm un pa wiseem jukumeem. Deen no deenas jo wairak atsihstu, ka Rigas Latweeschu beedribas preekschneekam naw ween uszizeta weenas beedribas wadischana un rihkoschana, bet ka tam kriht zelu eerahdit un paschkirt us wisas tautas atmoschanos un atdsihwinaschanos. Gruhts, dischens, swehts darbs Jums peeschkirts no laimes mahtes. Lai tad netruhkst nekad un nekur Juhsu rokai droscha, stipra spehka; Juhsu galwai skaidra, gaischa padoma; Juhsu sirdij dedsigas mihlestibas, prahtigas zeribas un latwiskas tizibas, nesajauktas latwiskas tizibas!" —

Tad Kronwalds gribeja dsilaki aprunatees par skolàm Widsemê un Kursemê, ka lai tàs sahktu pateesi strahdat tautibai par labu; ka buhtu zekamas realskolas un skolas labdaribas beedribas wajadsibàm; skolas tahlakmahzibai preeksch Rigas jaunekleem un jauneklèm; ka beedribas namâ buhtu turami preekschlasijumi par wehsturi, fisiku, psichologiju. „Kad nu Juhs weenreis mani esat eenehmuschi sawâ pulkâ, tad esat pazeetigi, ja kahdâ weetâ es stipri pakluhpu."

Otra wehstule, pehz Dihrika atkahpschanàs no preekschneezibas, (1870. 13. VIII.), eesahkàs ar wahrdeem: „Tehwu semei gruhti laiki! — Tahdu behdu sinu dsirdu jo deenas schehli atskanam. Man stahstija, kà Tew un ziteem tagad klahjotees. Besdeewiba un negantiba sadewuschees kopâ, sazelt nahwigus

twaikus. Bet lai nu auka fazeltos kahda fazeldamàs, ta newar fajaukt muhfu prahtus. Turefimees nefchaubigi pee zilwezibas likumeem par gaifmu un pateefibu. Tahdà karà kahwufchees wiskreetnakee zilweki, kas dsihwojufchi fchaî faulê. Daudsi kritufchi fchaî karà. Kritis ir dafchi no latweefcheem ... Un teefcham ahtraki ir mehs neeeguhfim it neka, eekam nebuhs peepildits u p u r u fkaits ...

Ja Tu to jau nesinatu, tad buhfi gan pahrleezinajees fchinîs deenàs, ka Rigas Latweefchu beedribas preekfchneeziba naw tikai preekfchneeziba kahdai fawruhpigai beedribai. Jums jaeet ugunî par mums wifeem. — Wainas un nelaimes mums dafchdafchadas, bet ta ta wisleelakà, ka lihdf fchim mums truhka jebkahda zentruma un pamata, wirs kura stahwedami waretum fahkt pazeltees uf pafchu kahjàm ... Rigà tagad zelts stiprs un fkaidrs pamats ... Scho pamatu neisnihzinàs neweena noseedsiga roka ... Turatees tikai Juhs, preekfchneeki, pee ta Jums peefchkirtà gruhtà, bet fwehtà nolikuma. Nenogurstat!

Muhfu leeta ir fkaidra leeta. Mehs nenodarbojamees pafauli pahrgrosit, gribedami fagahst pastahwofchas walstis un jaunas zelt to weetà. Muhfu darbs un puhlinfch tikai sihmejas uf to, ka lai starp latweefcheem a t k a l isplauktu goda prahts, wihra firds un zilwezibas likumu zeenifchana; jo tad fels augtus nefdama w i s p a h r i g a laiziga un gariga labklahjiba muhfu tehwijà. Schis zetfch jau iskarots dafchà Eiropas malà un atkauts dafchà Kreewijas dalà. Mums nolemts pafcheem iskarotees fcho dahrgo rotu.

Esmu preezigs par to; jo lai ari kristum fchinî karâ, tomehr pate leeta nekritis. Un mums, tagadajeem krihtot, isaugs jo fpehzigi karotaji, kas latweefchu wahrdam a t d o s peederofcho godu un flawu. To, sinams, newaram zeret, ka fchis karfch isbeigfees drihsumà.

Slawenakas, fpehzigakas tautas, nekà mehs, wedufchas tahdu karu zaureem gadu fimteneem. Kur nu mehs, nelaimigee w e h r d s i b a s a u d f e k n i, lai isbeidsjam fcho darbu ahtrumà. Wehl dafcha paaudse ismirs, eekam tikai wehrdsibas gars pateefi fahks wispahrim issust, eekam latweefchi atgidis, ka winu zilts ir weena no wezakajàm Eiropas ziltim un ka uf pafchu kahjàm stahwot mums wajag parahdit, zik leelu besdeewibu un negantibu tee pastrahdajufchi, kas mums uskrahwufchi wehrdsibu ...

Un ja tikai zik nezik mehs pamasinafim wehrdsibas fekmes, tad atsihs draugs un naidneeks, ka mehs bijufchi fkaidri

un godajami un palikſim ꞩkaidri un godajami. Bet lai nu gan ꞩchodeen gaiꞩmas darbi jo ahtri iſplehꞩchas, nekà ꞩenakôs laikôs, tomehr newar drihſumâ panahkt wiſpahrim tahdu atꞩihꞩchanu un pahrleezibu. Sinams, jo ſchigli un ꞩkaidri ſtrahdaꞩim, jo ahtraki iſklihdinaꞩim niknàs miglas, kas koſch azîs ꞩaulei lezot...

Mehs gaidam, ka „Baltijas wehſtneꞩis" ꞩahks iſnahkt trihs reiſes nedelâ..."

Latweeꞩchu augſtakàs ꞩkolas dehl Rigas Latw. beedriba bij nolehmuꞩi waldibai eeꞩneegt luhgumu preekꞩch realꞩkolas un Kronwaldu aizinat par tàs preekꞩchneeku. Uſ to ſihmejas ꞩchee wahrdi wehſtulê: „Es ilgojos pehz tàs deenas, kur Rigâ wareꞩchu ſtrahdat. Tagad wiꞩu eꞩmu labi apdomajis un noꞩwehris realꞩkolas dehl. Es eeꞩchu, ja Juhs mani ꞩaukſeet par ꞩchàs ꞩkolas wadoni."

Kà ſinams, atlauju ꞩkolai nedabuja. — Tàpat Dihrikim neatlahwa iſdot „Baltijas wehſtneꞩi" wairak reiſes nedelà. Latweeꞩchu beedriba un B. Dihrikis ar ꞩawu laikrakſtu bij apꞩuhdſeti pee ta laika Widſemes gubernatora Lyſandera, adreꞩes dehl, kurai laꞩija parakſtus Widſemê preekꞩch eewedamàm teeꞩu reformàm un ſemſtibas. Kaugareeꞩchu pagaſta wezakais Wihtols ꞩchàs leetas dehl wehl dabuja ſtahwet teeꞩas preekꞩchâ Peterburgâ. —

Uſ wiꞩas ꞩchkelꞩchanàs Rigas Latweeꞩchu beedribas dſihwe tomehr neſtahweja uſ weetas. Ta eerihkoja ꞩwehtdeenas ꞩkolu, peenehma Adolfu Allunanu par latweeꞩchu teatra paſtahwigo wadoni un iſꞩolija godalgu latwiꞩki ꞩarakſtamàm teatra lugàm. Godalgu dabuja Marija Pehkꞩchen par lugu „Gertrudi". Eepreekꞩch ta bij luhguꞩi Kronwaldu to iſꞩkatitees zauri.

Kronwalds rakſtija B. Dihrikim (1870. 21. IX.): „... Sina muhs atꞩpirdſinaja, ka Allunans nu ir pilnigi Juhſejs, muhſejs. Nu jau preekꞩch muhꞩu teatra zelꞩees pateeꞩi jo ꞩekmigi laiki. To ari wehl zitadi dabuju peeredſet. Preekꞩch kahdàm nedelàm man atnahza wehſtule, peepraꞩidama, waj es uſnemtos pahrluhkot kahdu preekꞩch 1. oktobra ꞩarakſtitu lugu, eekam ta aiſeet uſ Rigu. Parakſts bij „M. P." — Quellenſtein, poste restante. Peenehmu darbu, ſinadams, ka ꞩkahdet neka neꞩkahdeꞩchu, ja ari teeꞩcham lihdſet neka nelihdſeꞩchu. 12. ſeptembrî man atneꞩa lugu... Pahrleezinajos, ka pats ꞩarakſtitajs waj nu tehrpatneeks, waj atnahzis uſ Tehrpatu. Lugu iſlaꞩijis atradu, ka rakſtitajam labi dſiſi paſihſtama muhſu

besdsejigà dsihwe Baltijâ un ka tam manams dramatiskas dsejas spehks. Atrasdams daudſ leetas, par kuràm gribeju jo dsiłaki isrunatees ar paschu sarakstitaju, es usstahju tai kundsei, kas atnahza man atprasit to lugu, lai ta teiz, waj sarakstitajs neesot Tehrpatà. Un luhk, ta man atbild: Ja! — Bet tas naw nekahds kungs, bet ta ir jaunkundse! Un peedsihwoju preeku, satiktees ar scho latweeschu meitu. No wisa, ko wareju eewehrot, man rahdas, ka schi M. (arija) P. (ehkschen) jaunkundse mums isaugs par gresnu rotu, lai ari winas pirmajai lugai usrahdamas daudſ un daschadas wainas.

No wisas sirds Tewi luhdsu, ihpaschi jo smalki eewehrot scho lugu „Gertruda, jeb weens buhs, kas atreebs". Un ja ta ari neispelnitos peesazito goda maksu, tad tomehr sarakstitaja kaut kà usskubinajama un stiprinajama tahlaki staigat scho usfahkto zeļu. Lugas rakstiba (ortografija) weetàm greisi isdewusès; bet ta jau wismasakà waina, kas wislehtaki pahrlabojama. Ļoti preezatos, ja Allunans scho lugu waretu peeklahjigi isleetat preeksch muhsu skatuwes . . ."

Tad Kronwalds atgahdina daschas „patumschas puses", notikuschas nekahrtibas Latweeschu beedribas namâ, kuras duhruschàs azîs apmekletajeem, „dedsigeem tautas dehleem". „. . . Ja nu tas wiss teesa, tad man ļoti scheхl. Bet manu tizibu tas neeeekustina it nebuhtin. Sinu, ka esam wehrdsibas audsekni un ka no dascheem dubkeem un netikumeem mehs nebuhsim atswabinajuschees wehl pehz ilgeem gadeem... Bet tagad zitadi newaram atspirgtees, atschkihstitees . . . kà tik ween paschi gahdadami par sewi, ruhpedamees un zihnidamees. Us to wislabaki palihdſ sabeedroschanàs... Lai tad nu ari daschi usrahda nenoleedsamus melnumus pee muhsu beedribas, es tomehr issauzu skaidrà sinà un stiprâ pahrleezibâ: Lai dsihwo Rigas Latweeschu beedriba! Augsta laime tai! —"

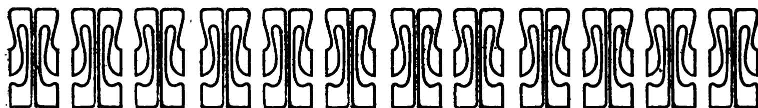
Schinî laikà atgadijàs, ka Kronwalda „wahzu seewina" ari stahjàs lasitaju preekschà, aisstahwedama „latweeschu seewas". Tas buhs warbuht pirmais atgadijums tà sauzamajâ latweeschu seeweeschu jautajumâ. „Baltijas wehstnesî" 1870. g. kahds, rakstidams ar peenemto wahrdu „Gars", bij pahrmetis latweeschu seewàm un meitàm, ka tàs newihschojot lihdsi eet laikam un usnemt un saprast jaunlaiku buhschanas un peenahkumus. Us to Kronwalda kundse sastahdija asprahtigu rakstu, kuru wihrs warbuht palihdseja salikt latwiski un eesuhtija to ar parakstu Karolina K. kà atbildi „Garam", rahdidama, ka naw

pareisi, tik daudi wainu uskraut latweeschu seewàm, bet ka ja-atsihst un jamekle, kas darams schai leetà, lai wainu nowehrstu.

Seewas rakstu nosuhtidams „Baltijas wehstnescha" redaktorim, Kronwalds tam rakstija (1870. 7. XI.): „... Mana seewina saka, raksts esot isdewees par garu us to skatotees kà atbildejumu. Bet tas tomehr deesgan ihss, kad pee wihreeschеem ar to gribam pawairot peeklahjigu istureschanos pret seeweeschеem. Un zik latweetis maf mahk ihsti zeenit, kas tam zeenijams!... Waram zeret, ka „Gars" manas seewinas rakstà neatradis nekahdu usskubinaschanu us neezigu kildoschanos... Mana seewina loti preezatos, ja kahds lasitajs kluhtu usmudinats us tahdàm domàm, kà latweeschеem tàpat peeklahjas zeenit sentehwus (mahtes), ka zitas tautas dara pehz tagadejo laiku skaidras atsihschanas..."

Kubeles Ernests (E. Dünsbergis) tuhlin atsauzàs, rakstidams par seeweeschu skoloschanu „Baltijas wehstnesî" 1871. g.

Kronwalda tauteescha sirdi pahrleeku eepreezinaja, kad Dihrika jauno namu Tehrpatà eeswehtijot latweeschu studenti seemas swehtkòs 1870. nehmàs israhdit kahdu joku ludsinu latweeschu walodà. Schis masais notikums bij jo swarigs wina azîs. Tas tam apgalwoja, ka tautas leeta nepalika tik ween rakstòs un wahrdòs, bet rahdijàs ir sirdî un darbôs pee tautas augstskolas jaunekleem, us kureem tas lika tautas zeribu nahkamibà. — Bet leetai wehl daudi bij jaschkihstas paschu partiju ugunî un ilgi jastahw swesch̄u kauschu duhmôs.

9. Strihdus ar «Mahjas weesi». — Juris Allunans. — Augstakas latweeschu skolas un grahmatas. — Jaunwahrdi latweeschu walodà. — Latweeschu ortografijas leeta. — Leischu «Keleiwis». — «Karsch meera laikôs». —

Kronwalda droschàs domas un mahzibas par latweeschu tautu un walodu stahjàs atklahtibà un saz ehla spreedumus un pretrunas. Tam nahzàs atbildet, isskaidrot pahrpratumus, atraidit usbrukumus un paschu leetu dsilaki nodibinat.

Pirmà leelakà sadurschanàs notikàs ar nedelas laikrakstu „Mahjas weesi". Schis bij aiskehris Jura Allunana peeminu, pretojees augstakàm latweeschu skolàm un usbruzis Kronwaldam latweeschu walodas kuplinaschanas dehl.

Kronwalds peesuhtija atbildi „Baltijas wehstnesim" pehz jaungada 1871., rakstidams wehstulê: „.. Neezigas kildas gan neklahjas pahri nest pàr gada robeschàm. Bet „Mahjas weesa" pretoschanàs pret tagadejo tautas zelschanos ir tik loti nepeeklahjiga un nepareisiga, ka — ja ari buhtu zeetis klusu sewis dehl — lasitaju dehl to newaru wis darit.. Tadehl peesuhtu Tew schodeen datu no sawas atbildes, wehledamees, ka Tu usskatitu to par peenemamu.....

Lai Tu nedomatu, ka „Baltijas wehstnesis" man israhdas neapwainojams, tad jasaka, ka tee „smeekļu stahstini" un „jobgali" israhdas par daudsi semeem paschas lapas stahwoklî. No sirds wehletos, ka Tew laimetos ari scho nodaļu pazelt us augstaku pakahpeni..."

Sadurschanàs starp j a u n o „Baltijas wehstnesi" un w e z o „Mahjas weesi" eesahkumà bij saprotama leeta. „Mahjas weesis" gribeja buht prahtigs, apdomigs wihrs, „kauschu lapa", par kuru tas bij tizis Ansa Leitana wadibà. Wina ihpasch=neekam, weikalneekam Ernstam Platesam, wiswairak ruhpeja leelais lasitaju skaitlis, ka tas neeetu masumà.

„Baltijas wehstnesis" bij straujsch, dedsigs jaunekllis, libe=rals tautas padomneeks un wadons. Sadurotees ar lehno „Mahjas weesi" tas bij atsauzees us Juri Allunanu un at=gahdinajis, ka ta laikà „Mahjas weesis" ari bijis dedsigs tautas leetâ. Bet pehzak tam usgahsuschees wirsû „klutschi", ka ne=spehjis wairs strahdat brihwâ garà. Tapehz Allunans nehmees dseedat:

„Tschutschi, „Mahjas weesi", tschutschi
Ihsu suhru muhschinu.
Usguluschees leeli klutschi
Speesch tew ahrâ dsihwibu.."

Schahdas apspeeschanas dehl, no kuras naw sazits, waj ta notikusi no zensures, waj bijusi isdeweja warâ — daschi lihdsstrahdneeki atkahpuschees un Allunans ari atrahwees no „Mahjas weesa". Tikai redaktors, labais, bet nepatstahwigais Leitans palizis isdeweja atkaribâ un maisê.

Atgainadamees no „Baltijas wehstnescha", „Mahjas weesis" aplamâ neapdomibâ islaida schahdu rupju nesmuku dseesminu par Juri Allunanu 1870. g. № 42:

„Tschutschi, Georg Allunan, tschutschi,
Beidsis suhru muhschinu.
Usgulàs Tew leeli klutschi,
Speeda ahrâ dsihwibu.
Un schee klutschi, ko Tu wehle
Newainigam Mahjweesim,
Tee, tee Tawu swezi dsehle
Uskritujchi pakausim.
Zaur to ween, ka nenotika
Mehdidams ko wehleji,
Duhscha schwaka Tew palika,
Aisdseedaj' Tew zirzeni."

Gan pehz tam „Mahjas weesis" it kà aisbildinadamees raudsija isskaidrot, schinî dseesminà tas esot gribejis aisstahwet sawu godu. Tas neesot gribejis aiskahrt miruschus, bet tikai atgahdinajis dsihweem, nezelt gaismà miruscho slepenàs domas, kas waretu kaitet winu peeminai.

Bet netihrs uhdens reis bij isleets. Sasmelt to wairs newareja.

Us to Kronwalds lehnà garà nehmàs isskaidrot leetas stahwokli. Allunans sawà dseesminâ neaisteekot „Mahjas weesi", bet klutschus, kas to speeduschi un apspeeduschi. 1856. gadà zeldamees schis laikraksts pulzinajis ap sewi tautas jaunos spehkus. Allunans ari peederejis pee teem. Bet kad wehtra usnahkusi un apstahkli to pahrspehjuschi, tad tas kritis gar semi. Allunans par to schehlojàs, paredsedams, ka tam gruhti nahkschotees atspirgtees pirmajà spehkà un garà.

Tad Kronwalds noschehlo, ka „Mahjas weesis" aiskehris godu tautas dehlam, kas wisu muhschu nodewees tautai par labu un tai mahzijis paschai sewi godat. Miruschu aiskahrdams tas israhdot sawu kaunumu un pretibu tagadejo dsihwo latweeschu darbam, tautas kopeju zenteeneem augstakas skolas leetà un walodas attihstibâ.

Us to kahds rakstneeks *** isskaidroja „Mahjas weesî", esot scha laikraksta nopelns, ka „Latweeschu awises" labojuschàs, „Peterburgas awises" zehluschàs, Latweeschu beedriba nodibinajusees. Reisê ar to tas nekaunigi usbruka „Baltijas wehstnesim" un wina lihdsstrahdneekeem, it ihpaschi kahdam Kronwalda Attim, kà meera jauzejeem, augstaku skolu wehja grahbekleem, jaunas walodas dibinatajeem, wahrdu dsemdinatajeem.

Tur nu jutàs peespeesti atbildet Jura Allunana darba beedri un „Peterburgas awischu" dibinataji, Waldemars un Beesbardis. Un pehzak Kronwalds.

Beesbardis turas pee leetas. Tas atsihst „Mahjas weesa“ nopelnus, bet usrahda tam leetas n e s a p r a s ch a n u schinî weetâ atraididams negodigo kengaschanos un prasto leelibu un pascha, slawu, galâ pamahzidams, spalwas karu west kur wajadsigs us labu, ne wis ais skaudibas.

Waldemars tàpat stahjàs pretim „Mahjas weesim“, likdams pee sirds, ka neklahjas pascham leeliteês un nolamat tautas jaunos strahdneekus, bet wajadsigs preezatees, ka tee puhlas sagahdat derigus wahrdus. Sinams, ar apdomu, ka waloda nepaleek nesaprotama. Jaunais zelsch eesahkumà gruhts. Bet kad tas eebraukts, tad pamasam wisi atstahjas no wezà, lihkà. Tàpat kà „Mahjas weesis“ atmetis „Englenderus, Italijenerus“ un zitus tahdus wezus „nerus“ un tagad tik ween runajot par Turziju, Franziju u. t. pr.

Tad Waldemars beids ar scheem jaukajeem wahrdeem: „Allunanu, kas nomiris, slawejam kà peenahkas. Dsihwus slawet naw wajadsibas... Katram tautas behrnam buhs strahdat pilnâ spehkâ tanî weetà, kurà liktens to nolizis, bes nekahdas atmaksas un goda meklešchanas. Zitadi latweeschu tauta netiks us preekschu... Jo tai naw gandrihs nekas no dischenajàm dahwanàm, ar ko leelas un bagatas tautas war atmaksat teem, kas puhlejas tàm par labu. Bet w e e n a manta tai tikpat krahschna, kà zitàm, ta ir t a u t e e s ch a k a r s t à m i h l e s t i b a.“ —

Kopâ ar tahdeem domu beedreem, kà Beesbardis un Waldemars Kronwaldam weeglaki nahzàs aisstahwet sewi un sawu leetu. Bet leeta tam bij tik nopeetna un swariga, ka atbilde „Mahjas weesim“ gahja zaur sescheem „Baltijas wehstnescha“ numureem. Atspehkodams rupjos personigos pahrmetumus, winsch atklahj pretineeka kaunprahtibu un neprahtibu leetas sinà un isskaidro „beswahrda“ kgam sawas domas par J u r i A l l u n a n u, par a u g s t a k à m l a t w. s k o l à m un grahmatàm un par w a l o d a s k u p l i n a s ch a n u un jauneem wahrdeem.

No A l l u n a n a dsihwes un darbeem redsam, ka tas naw turejis nekahdas slepenas domas, kas waretu kaitet wina peeminai. Allunans strahdajis tahdus darbus, kas ari mums peeklahjas. Tadehl „Mahjas weesî“ islaistà dseesmina us Allunanu ir wina goda aiskerschana un nizinaschanas parahdischana tagadejeem latweeschu zihnineem. „Mahjas weesis“ it labi war palikt „tautas lapa“ s e m a k mahzìteem lasitajeem. Bet ja tas eedomajas buht weenigais mehrs tagadejam tautas apgaismoscha-

nas darbam, rahdidams tiklibas semumu pret tautas dar=bineekeem, tad katris zelsees pret to, pahrleezinajees, ka wehr=dsinaschanas augli naw wis jawairo, bet jaisdelde.—

Par augstaku skolu ar realskolas programu Rigas Latweeschu beedriba patlaban bij eesahkusi ruhpetees un lasija tai dahwanas un Kronwalds, kà dsirdejam bij isredsets tai buht par preekschneeku. Ehsdamees ar „Baltijas wehstnesi" „Mahjas weesis" nosauza scha darba kopejus par „wehjagrahbekleem". Pa=preekschu wajagot gahdat par semakàm un widejàm skolàm, tad tikai drihkstot zelt augstakas.

Kronwalds rahda, ka tas gars, kas skubina wairak mah=zitos latweeschus dsihtees pehz augstakàm mahzibàm, naw ne=kahds „untuma weesulis", bet „spehzigs auglis", kas isaudsis gadu tuhkstoschòs zilweku behrneem zihnotees pehz pateesibas, taisnibas un gaismas. Skolas wehsture mahza, ka augsta=kàm skolàm zeļotees semàs un widejàs palikuschas pil=nigakas un grahmatas un mahzibas lihdsekli radusches. Lat=weescheem pagastu un draudses skolas jau dauds maf eesehlu=schas. Wajadsiba un dsihschanàs pehz augstakàm skolàm wisur redsama. Tautas draugeem peenahkas pabalstit un wei=zinat tahdu darbu.

Schim brihscham tikai jagahda, ka mums teek sawa Aleksandra skola ar realskolas kursu. Ar to paliks stip=rakas ari muhsu tagadejàs tautskolas. Weena no kawetaju indewèm ees masumà, wahzu walodas mahziba. Skolotaji un skoleni ar to daudskahrt nopuijà sawus spehkus, netikdami pee tautskolas nosazità gala mehrka. Kad latweeschi warès eekkuht augstakàs skolàs paschu walodà, bes swescha walodu pilni=gas mahzeschanas, tad tautskolàm buhs jo swabadas rokas kopjot sawu ihsteno darbu.

Bet kamehr latweescheem wehl nebuhs sawas augstakàs skolas, tikmehr teem newarès leegt eet zitu tautu skolàs, kkuht pee gaismas, sajust sawas teesibas un nojehgt sawus peenah=kumus.

Walodas leetà „Mahjas weesa" rakstitajs israhdijàs pawisam nesinatneeks. Kronwaldam tur jo lehti nahzàs atbildet.

Us „Mahjas weesa" jautajumu: „Loti kahrotum isskai=droschanu no „jaunàs walodas" dibinatajeem un „wahrdu dsemdetajeem", kadehl tee tikuschi naidà ar „wezàs walodas" wahrdeem un kadehl tee rauga tautai laupit winas swehtako ihpaschumu, walodu schà tà grosidami un pahrtaisidami un

puhledamees eewest jaunu ortografiju un zitadu salikschanu teizeeneem" — Kronwalds isskaidroja:

Latweeschu walodas ortografija zehlusees ar zitas tautas dehlu palihdsibu. Muhsu walodas gars un likumi teem toreis tik pilnigi nebij pasihstami, kà walodas pratejeem muhsu laikòs.

Latweeschu ortografija jau daschadi pahrgrosijusees 300 gadòs lihds schai deenai un lihds ar to waloda isskopusees wahrdu bagatibâ.

Pahrmetejam „wahrdus taisit neesot nepawisam leela skunste" — Kronwalds ruhkti pasmeedamees lauj waku „weegli taisit sawu preileni, skunsti un stikstoffu, bet prasa preeksch sewis leetpratibu un nopeetnibu. Tahdi wahrdi, kà kaisliba, wehsture, dseja, zehlons u. z. naw azumirkla behrni, nedf gaisâ grahbstiti. Nedelas, mehneschi, daschreis gadi aiseet meklejot, domajot, lihdsinot. Tahds zihninsch muhsu walodas leetà ir eeskatams par paschas tautas darbu. Tas ir zehlees no wajadsibas, rakstus sagahdat par augstakàm leetàm preeksch wairak isglihtoteem lasitajeem. Tas dibinas us muhsu walodas gara un likumeem un us to wihru puhlèm, kas to kopuschi no Stendera sahkot lihds Bielensteinam un Beesbardim.

Tautai „usspeest" jaunos wahrdus newar. Neweens ari negribès. Wahrdeem paschem saws liktens. Ja weens waj otris no teem drihsumà neatradis labaku weetneeku, tad tauta ar teem eedraudsesees tàpat, kà ar daudf ziteem.

Tad Kronwalds atgahdina „Mahjas weesa" rakstitajam apdomat, kà zehluschees wina dehwetee „nelaikà" dsimuschee jaunwahrdi: kautinsch, kauja, reetrums, kundse, tehwija, suhtnis. Latweeschu walodas radneeziba ar kreewu un wahzu walodàm naw wis usluhkojama kà „jauno wahrdu maina". Wisàs tautàs jasin isschkirt „rakstu waloda no tauschu walodas".

Galà tas leek tam pascham atskahrst, ka wina nesinaschanas mehrs tikai ir salihdsinams ar wina beskaunibas leelumu, usdrihkstotees runat pilnâ mutê: „Nu zelas wehja grahbekki, wihri, kas nezik nezeeni tautas mantu u. t. j. pr."

Sawu strihdu Kronwalds beidf rakstidams: „Bet eekam mans zeenigais pretineeks atkal saker sawu spalwu, gribedams wehl kahdreis mest dublus us mums, tad sawam rakstam par wirsrakstu lai tas usleek schos Allunana wahrdus:

Ko rakſti, dſeedataj? — Es leeſmâs dihdu,
Spalwu, uſ ſew' un ſawas tautas kaunu,
Kas ſawu brihwibu ſew neiſkaro." —

„Mahjas weeſa" dehl Kronwaldam nahzàs ſarakſtitees gadu wehlak, 1872., ar Brihwſemneeku Maſkawà. Schis bij tur eeſuhtijis ſinojumu par Kronwalda grahmatinu „Nationale Beſtrebungen" un rakſtija Kronwaldam 1. julijà 1872.: „... Uſ „Mahjas weeſi" arween es ſkatijos zitadàm azim, nekà daſchi no muhſu jaunakajeem tauteeſcheem, kas neſchaubas tuhlin iſſazit ſawu nahwes ſpreedumu par ſcho, laudîs jo iſplatito lapu. Man likàs buht derigi ar Leitana kungu eepaſihtees, eedraudſetees. Tagad mehs daſchbrihd ſarakſtamees. Zik no-protu, kamehr Leitans par redaktoru, — „Mahjas weeſi" wehl waretu turet par tautiſku lapu, ja tik daſchi no jaunakajeem tauteeſcheem tam peeſuhtitu ſawus ſazerejumus, to ſtumdami un wilkdami, t. i. gandrihſ tàpat, kà lihdſ ſchim „Baltijas wehſtneſi". — Tam teeſcham truhkſt labaku lihdſſtrahdneeku ..."

Kronwalds atbildeja no ahrſemèm. „Wilbadê, 16/28. julijà 1872. ... Par „Mahjas weeſi" ihſi ſahkot manim ſchah-das domas. Nedſ Plates kgs, nedſ Leitana kgs neſpehj laik-rakſtu b e ſ b a i l i g i ſagahdat tautas garà un to laiſt gaiſmà. Man ſchehl, ka Leitans naw jo zeeſchi palizis pee ſtahſtu ſarakſti-ſchanas waj tulkoſchanas. Ar tahdu darbu tas buhtu ſew iſpel-nijees godu un tautai ſlawu. Apluhkodami un noſwehrdami „Mahjas weeſi" no pirmà numura ſahkot lihdſ muhſu deenàm Juhs nepretoſatees manam ſpreedumam. Tizu gan, ka Lei-tans labs zilweks un ka tas naw ſawas tautas eenaidneeks, bet ſchis ihpaſchibas weenas wehl newar pataiſit „tautas la-pas" redaktoru, ſewiſchki tagadejôs laikôs, kur no redaktora pa-gehr w i h r e ſt i b a s tikumu.

Eſmu ar Jums weenis prahtis, ka „Mahjas weeſim" truhkſt labaku lihdſſtrahdneeku. Bet kadehl to winam truhkſt? Tak ne tadehl, ka wina lapas gandrihſ wiſur laſa latwee-ſchu ſtarpâ!

Pats daudſreiſ eſmu ſkubinajis ari „Baltijas wehſtneſi", ai labakee rakſtneeki peepalihdſ „Mahjas weeſim". Bet wehl neeſmu peedſihwojis nekahdas ſekmes. Un it neweenam newaram to nemt par launu, ka tas labpraht neeelaiſchas ar tahda wihra ſaimotajeem, kahds mums bij Juris Allunans. Gan gruhti nahkas beſ ſchehlaſtibas iſſazit taiſnibu ſpreeſchot par paſchu brahleem. Tomehr nedrihkſtam paſchi ſewi ap-

mahnit. Tadehļ newaru wis weenà rindà statit „Mahjas weesi“ un „Baltijas wehstnesi“ . . .“—

Strihdû ar „Mahjas weesi“ bij aiskustinatas leetas, no kuràm ortografijas jautajums un jaunwahrdi tagad wehl naw rimuschi. Tikai ta laika s k o l a s z e r i b a s t a g a d mums isklausas kà ihss jauks sapnis. Bet s a w à l a i k à tee nebij wis tukschi mahni.

W a h z u skolu buhschanàm waldot muhsu dsimtenê, Kronwalds lihdsi ar ziteem tautas wihreem zihnijàs panahkt l i h d s i g a s teesibas latweeschu walodai skolâ, kahdas bij dotas schejeenes wahzu eemihtneekeem. Igauneem isdewàs to panahkt sawà Aleksandera skolà. Latweescheem nodomatà augstakà skola wairs netika apstiprinata. Droschibu saweem zenteeneem schee wihri smehla no sawas tautas eekschigà un ahrigà spehka un no pahrleezibas, ka waldiba neleegsees atļaut tàs paschas teesibas scho semju igaunu un latweeschu t a u t à m, ko sen laikeem ta bij atwehlejusi wahzu k a h r t à m. Somijas tautas panahkumi pret sweedru partijas pahrswaru tos stiprinat stiprinaja tahdu zenteenu pareisibà un sekmibâ ir Baltijas dsihwê.

Ar waldibas pahrgrosijumeem muhsu skolas buhschanâs leeta palika pawisam zitada gan preeksch latweescheem, igauneem, gan schejeenes wahzeescheem. Latweeschu walodu gan stipri aprobeschoja semajàs skolàs. Bet gimnasijàs un realskolâs tai eerahdija weetu tizibas mahzibàs, lihdsigà kahrtà ar wahzu walodu. Un priwatstundàs tur to war dabut mahzitees, kam wehleschanàs. Latweeschu zeltajâs priwatskolàs tai sawa weeta mahzibu preekschmetôs wisàs klasês. Wahzu skolwadibas laikà newareja buht ne runas no tahdeem gabaleem.—

Muhsu w a l o d a s l e e t â Kronwaldam wehl nahzàs atbildet kahdam nepasihstamam draugam, P. Baumanosky kungam, 28. martâ 1871, kas tam bij laidis mihku wehstuli. „ . . . Paldees par labprahtibu, kurâ skatatees us maneem rakstеem. Kà sinaseet, tad deemschehl loti bahrgi pretineeki naidigi usmahzàs maneem zenteeneem „Mahjas weesî“, walodàm waj stahwu behrdami.

Es strahdaju un zihnos pehz sawas atsihschanas, pehz sawa spehka mehra, sinadams, ka neweens nespehj wiseem isdabat pa prahtam . . . Man preeks, ka daudsеem mani puhlini daudsi masi pa prahtam. Bet man schehl, ka mani pretineeki schos manus puhlinus pawisam nepareisi istulkodami, nodarbojas man zelt tahdu slawu, kahdu nebuht neesmu pelnijis.

„Man naw swehtakas walodas par latweeschu walodu; man naw mihlakas tautas par latweeschu tautu; nekas man tik dsiki neruhp, kà winas atselschana un isplaukschana. Tee azumirkki manim ir tee laimigakee, kurôs es spehju spert kaut kahdu soli sawas tautas labad. Un no scha stahwokla nekahpschu semê, kamehr ween buhschu pee pilnas atsihschanas spehka.

Tà tad ar sawàm ruhpèm neesmu meeru metis wajadsigo skolas grahmatu dehl, lai gan lihdsi schim wehl tahlu nekluwis daschadu schkehrschlu un kaweklu labad. Leelums leelais schkehrklis ir walodas nepilniba tagadejàm wajadsibàm. Turklaht wehl nelaime, ka augstakàs skolâs un pilnigakâs sinatnibu grahmatâs neatronam wajadsiga atbalsta preeksch sawas walodas dsilakas un pilnigakas ismahzischanàs, kà zitas tautas to eespehj. —

Pee „fisikas“ mehs weenmehr, bet pamasam strahdajuschi. Luhkoschu pa preekschu laist gaismà masu, masu grahmatinu tauschu skolàm. Nemschu wisu wajadsigakàs mahzibas un sinas is fisikas. Pilnigaku grahmatu apgahdàs waj nu mans darba beedris us sawu roku ween, waj kopà ar manim. Bet waj nahkoscho seemu mana masà grahmatina, kura pehz rokas rakstа pa leelakai dalai jau gatawa, jau spehs apmeklet muhsu skolas, newaru tagad nosazit. Tagad wehl bilschu apgahdaschana tas leelakais darbs. Un gluschi bes bildèm negribu un newaru laudîs laist sawu grahmatinu.“

„... Par Juhsu padomeem ortografijas labad mums daudsi buhtu ko spreest. Taî spreedumà esam weenis prahtis, ka mums wajadsetu mehginat kahdas grahmatas nodrukat ar latinu burteem. Preeksch masmahziteem gan tagadejà parastà ortografija buhs wehl japatur kahdu laiku, bet augstaki mahziteem it nebuht nepeeteek tagadejà ortografija. Tadehl puhlinus preeksch ortografijas pahrlaboschanas neturu wis par weltigeem, waj tukscheem.

Zik loti wajadsiga muhsu ortografijas pahrlaboschana, drihsi wareet pahrleezinatees, smalkaki apluhkodami, kà muhsu tagadejà ortografija jau daschadi pahrwehrtusees 300 gadòs. Wina wehl naw aissneegusi sawu eespehjamo pilnibas pakahpeeni. Tadehl tai wehl reis japahrgrosas.

Lasot grahmatas tikai ar muhsu ortografiju un tahdas, kas rakstitas Witebskas un Kownas latweescheem; tad salihdsinajot ari leischu grahmatas, kurâs kreewu leischeem pawisam zitada ortografija, nekà Pruhsijas leischeem; Juhs paschi

sazisit, ka muhsu ortografija wehl gut neschehligâ nowahrtâ; jo Juhs tak neleegsit, ka wiseem latweescheem un winu tautas brahleem pateesibâ wajadsetu turetes pee **weenas** ortografijas.

Tagadejàs ortografijas sajaukschana un nepilniba, sinams, tadehl zehlusees, ka pirmee grahmatu apgahdataji mums bijuschi waj wahzi, waj poli. Tadehl latweeschu-leischu rakstôs pa dalai atrodam wahzu ortografiju, pa dalai polu rakstibu, kuras weetàm nesaskan kopà ar muhsu walodas likumeem. Un ja schodeen nemtu isleetat jebkuras **zitas walodas** ortografiju preeksch muhsejàs, kà deemschehl ziti rakstitaji mehginajuschi, tad muhsu ortografijas buhschana nekluhs wis labaka, bet wehl jo raibaka un nederigaka.

Pehz manas sapraschanas sche peenahkas pascheem latweescheem — kuri dsiki ismeklejuschi un noswehruschi sawas walodas likumus un winas tikumu — weiklu roku peelikt pee ortografijas pahrlaboschanas, waj tahdeem wihreem, kà Bielensteinam un Schleicheram. Tahdâ eeskatâ weenmehr preezajos, redsedams, kà ziti puhlejas un ruhpejas par scho leetu. Jo pats sche wehl neko nespehju lihds strahdat . . ."

Baumanowskis, leekas, bijis latweeschu amatneeks un Kronwalda zeenitajs un dsihwojis Osolmuischâ pee Jelgawas. Pehz diwi gadeem tee wehl reis sarakstijàs.

Walodas un ortografijas sinà Kronwaldam radàs jauns pamudinajums isnahkot jaunam leischu laikrakstam, „Keleiwis" — Pruhschòs.

Par to tas sinoja B. Dihrikim (1871.): „ . . . Nopuhledamees ar tehwu walodas ismahzischanos esmu atsinis par wajadsigu, daudf maf eeguht ir leischu walodas sapraschanu. Tadehl . . . ari gribu lasit kahdu leischu awisi. Profesors Kurschats man rakstija, ka winsch isdoschot leischu awisi „Keleiwis"*), Karalautschòs (Königsbergà). „Keleiwis" isnahkot reis pa nedelu, bet tagad — kara laikà — diwreis. No Tehrpatas es waretu pee wina kluht pa diweem zeleem. Bet deemschehl — rahdas — ka neees. Pasts nepeenem abonentus us „Keleiwis"; jo schi awise neesot ussihmeta wina awischu rahditajà. Grahmatu pahrdewejs saka, ka wina israkstischana buhschot weltiga. Tehrpatâ neesot leischu zensora . . .

Tadehl luhdsu Tewi, pawaizatees, waj zaur Rigu es newaretu rokâ dabut scho awisi. Sinams, loti preezatos, ja

*) Zelineeks.

„Balt. wehstnesi" Tu sahktu ismitot pret „Ķeleiwis". Jo Tew kà redaktoram ari daschà sinà deretu eepasihtees ar leischu awisi..."

Dihrikis tam to isgahdaja un ari peesuhtija Kurschata Leischu wahrdnizas I. daļu. „Ķeleiwi" lasidams Kronwalds preezajàs, ka mehs pa daļai esot pahrspehjuschi Pruhsijas latweeschus. Kurschata wahrdnizu apspreesdams „Balt. wehstn.", tas rahdija, ka tahdai wajadsès buht ir latweeschu leksikona II. daļai, lai deretu dsihwei un sinatnei.

Garigàs saites seedams starp latweescheem un leischeem, Kronwalds, praktiski dauds neko neeemanijàs leischu walodà. Tas to wairak isleetaja walodas salihdsinadams un wahrdus atdsihwinadams.

Ortografijas leetà domas tam stahweja us to pusi, kurà ta tagad nokahrtojusees Latweeschu beedribas sinibu komisijà. Islaisdams 1873. g. „Sehtas, dabas, pasaules" IV. grahmatu, tas leetoja latinu burtus, ismeta „h" sihmi pee „o", lika sà „s" weetà „s" un mihkstinatà „s" weetà „ś", pehz lihdsibas „k" — „ķ"; „l" — „ļ" un turedamees pee Waldemara kreewu-latweeschu-wahzu wahrdnizas. Ar to tas negribeja dot gala spreedumu muhsu rakstibà, bet to darit weeglaku un peenemigaku un leetpratejeem likt wisu pahrbaudit un kas labs, to paturet. Tas luhdsa Latweeschu literariskai beedribai, ruhpetees par pilnigaku ortografiju. Tam prahtà stahweja, panahkt latweeschu zilschu weenoschanos tanî sinà. Tas rakstija 1873. g. Zeswaines mahzitajam R. Auninam, kas toreis bij Widsemes direktors draugu beedribà: „... Latweeschu ziltis pamasam sahk zita us zitu luhkotees. Pehz wehstures lehmuma schìm daschadàm ziltim pamasam jazihnas wispahrigi saweenotees. Paredsams, ka Widsemes un Kursemes latweescheem nolemta preekschroka literaturas laukà. Tadehļ mums peenahkàs gadat par tahdu pahrlabotu ortografiju, ka atpakaļ palikuschàs ziltis weegli waretu eedraudsetees ar muhsu raksteem skolâ un dsihwê. Wajag salihdsinat wezpruhschu-kreewu-leischu ortografiju ar inflanteeschu un muhsu paschu rakstibu...."

Tahdu ortografiju Kronwalds negribeja tik ween isleetot sinatnê, bet ari tautas rakstôs, basnizas un skolas grahmatâs. Bielensteins bij isteizees, tas peenemtu pahrlaboto ortografiju jaunajâ bibeles isdewumà, pee tam domadams dubultneekus atmest, ja kahds galwotu, ka ir wezee laudis tikpat weegli sapraštu sw. rakstus. Kronwalds, uskerdams schos wahrdus, luhds Aunina mahzitajam, isstahstit Bielensteinam, ka tahds apgalwojums nedś eespehjams, nedś wajadsigs. Wezajeem

łaudim wezàs bibeles buhs labakas un mihłakas ar wezo walodu un ortografiju. Sawas muhſchu deenas tee nobeigs, turedamees pee ẜchim grahmatàm. Winu dehł neteek pahrſtrahdata bibeles waloda. Sche mums jaluhko uſ ẜkolàm un j a u n o audſi, uſ latwju daſchadàm ziltim, kam nolemts atkal ẜaweenotees par weenu tautu pehz ilgeem, gruhteem ẜaẜkaldiẜchanas laikeem. Tadehł jaunà ortografija iſgahdajama it ẜewiẜchki ẜwehtajeem rakſteem . . . . ."

Bet muhẜu rakſtiba naw tikuẜi tik tahlu. Mums tagad diwas ortografijas. Pahrlabotà wezà ar gotu burteem — ikdeenas laẜitajeem; un pawiẜam jaunà ar latinu ſihmèm — wairak ſinatnei. Kronwaldam un daſcheem ziteem bij prahtà, ẜche panahkt pilnigu weenibu. Bet eewehrojot apſtahkłus, waj darba puhles — ẜagahſchot wezo rakſtibas ehku un uſzełot tàs weetà jauno — waj puhles atlihdſinatos panahkuma augłòs: leeta tà palikuẜi. Un ẜchim brihſcham ar to jaapmeerinas, eewehrojot, ka daſchàm leelàm tautàm tàpat klahjas ortografijas leetâ, pee tam nemaſ nepaleekot atpakał wiſpahrigajà iſglihtibà. —

„Mahjas weeẜa" ſtrihdus laikà Kronwalds nekahwàs ẜewi trauzet meera apzerejumòs un preeka baudijumòs tautas dſihwes leetàs: Rigas latweeẜchu beedriba bij noẜpreeduẜi godalgu Marijas Pehkẜchen lugai „Gertrude", kuru ir Kronwalds bij eeteizis. Lugu taiẜijàs iſrahdit 19. februarî 1871., beedribas dibinaẜchanas ẜwehtkòs. Kronwalds rakſtija Dihrikim: „. . . Ja ẜateezees ar Mariju Pehkẜchen, tad pawaizajees, waj ta dabujuẜi manu wehſtuli. Dſirdu, ka wina tagad eẜot Rigâ un tur palikẜchot. „Gertrude" laikam kłuhs iſrahdita 19. februarî. Man ẜazija, ka rakſtitaja pati gribot lihdſ ẜpehlet, par ko japreezajas. Preeks buhtu leels, ja taî deenâ „Gertrudi" pazeltu uſ ẜkatuwi . . ."

Rigâ ẜwinot beedribas gada ẜwehtkus, 19. februarî 1871., Tehrpatâ pirmo reiſ tos ẜwineja lihdſ. Tee bij ap Kronwaldu ẜapulzejuẜchees ſtudenti. Tee noẜuhtija laimes telegramu Latweeẜchu beedribai. Par to iſzehlàs daſchadas walodas. — Daſchas wahzu awiſes, newaredamas, waj newihſchdamas leetu iſpraſt, prahtoja: latweeẜchi Rigâ ẜwinedami dſimtsbuhẜchanas atzełẜchanu Kreewijâ taiẜotees pahreet kreewòs un daſchi Tehrpatas latweeẜchi teem lihdſ.

Kronwalds nekahwàs ar to ẜewi maldinatees. Winẜch rakſtija Dihrikim: „. . . Tehrpatneeku telegramas dehł ẜche braſtin brahſa gan mutèm, gan awiſês. No wiẜa bij redſamas nelabas ẜirds apſinas bailes un ẜlapſtiẜchanàs un ſtał-

gais kahrums, sazelt nepareisigas netaisnas walodas, swejoja sawu lomu..." Pehzak lasot „Baltijas wehstnesî" aprakstu Latweeschu beedribas swehtkeem, tas sinoja, ka ar leetas skaidrumu duhmi un migla isklihdischot.

Latweeschu Aleksandera skolai „Baltijas wehstnesis" bij salasijis wairak nekà 1000 rubļu. Bet apstiprinaschana kà netika tà netika. Prasidams Dihrikim, kà stahwot ar skolas leetu, Kronwalds noschehlo, ka aij pascha neweselibas un behdu dehļ familijà (jaunakà dehliņa Olgerda nahwe) tas neesot spehjis sastahdit programu. Tas doma to panahkt wasaras ferijâs.

Wasarâ krita III. wispahrigà lauksaimneezibas isstahde Rigâ. To isleetodams Kronwalds gribeja isrihkot latweeschu grahmatu israhdischanu. Tas luhdsa Dihrikim, waj Latweeschu beedribas sinibu komisija newaretu ko darit tanî leetà. „... Man schkeet, ka uj Rigu nobrauks ari daudj skolotaju. Tur weegli waretu dabut pahrskatu par muhsu literaturu. Skolas grahmatas un skolàm derigi aparati, semes kahrtes, globi u. z. ahtraki kļuhtu pasihstami, nekà zitur eespehjams... Pats ari gribu braukt uj Rigu, ja tik ween spehschu... Rigà zeru satiktees ar peterburdsneekeem un daudj ziteem tauteescheem. Ja tik ween spehschu, doschos ari uj Turaidu (skolotaju sapulzi) un uj Kursemi, pahrwestees sawejeem..."

Bet schoreij tam neisdewàs, ko wehlejàs. Savwâ weetà tas suhtija seewiņu zaur Rigu uj Kursemi atpuhstees. No israhdamàm skolas grahmatàm aridsan nekas nenotika. Bet to weetâ pa isstahdes laiku, 19. junijâ, sapulzejàs wairak nekà 500 latweeschu semkopji Latweeschu beedribà uj pirmo semkopibas sapulzi. Par schis sapulzes protokolu Kronwalds spreeda: „... Redsu, ka weenas deenas darbs deesgan leezina par latweeschu uszihtibu un spehku. Kà stahw ar nospreeduma pildischanu, Rigâ zelt pastahwigu semkopju beedribu? Waj schinî leetà kahdu soli esat kļuwuschi uj preekschu?"

Pee tàs reises dsirdam wehstulê, ka ridseneeki, newaredami sagaidit atļauju augstakai skolai, sahkuschi ruhpetees par latweeschu elementarskolu. Tahda teem ari tika, bet daudj wehlak, 1884. gadà, tà sauzamà Reiņa meiteņu skola. —

Nobeigtais pruhschu-franzuschu karsch un sazeltà pahwesta nemaldiba ar katoļu baznizas kildàm Wahzijà, Kronwaldam dewa eemeslu sastahdit apzerejumu „Karsch meera laikòs". Tas to nolasija studentu wakaròs 30. augustà 1871., Kursemes brihwlaischanas swehtku deenà. Gadu wehlak raksts isnahza

„Baltijas wehstnesi". Schinî rakstà Kronwalds isleek sawas domas par wehstures notikumeem un pasaules gahjeenu partiju zihninôs no wiswezakajeem laikeem lihdf muhsu deenàm, rahdidams sawu uskatu stahwokli, ka tahdà „karà meerà laikôs" wirsroka alasch paleek taisnibai, pateesibai. Un taisniba, pateesiba stahw us to pusi, kur labums atlez wispahribai, un newis kahdai sinamai tauschu schkirai. —

Karsch meera laikôs daudsreif wisnahwigaki eesahkas, kad kara pulki pahrgahjuschi mahjàs atpuhstees meera klehpî. Gandrihf ikkatris ir lihdfkarotajs schinî karà.

Wisà wehstures gahjeenà galu galà diwejadas partijas redsam zihnotees pehz wirsrozibas. Weena meklè peeschkirt walsts waru un zilweku beedroschanàs labumus weenai dsimtei, waj isredsetai tauschu kahrtai. Ta ir tà sauzamà kalpinataju partija. Dabudama wirsroku, ta kopj warmahzibu, dsemdina wehrdsibu, gruhsch mahnu tizibà un nabadsibà, rada sunisku bailibu, leekulibu un galà modina atreebschanos. Pret spaiditajeem sazelas apspeestee un sagahsch winu waru ar otràs partijas palihdsibu.

Schij otrai partijai ruhp, ka zilweku sabeedribas augli buhtu par labu wiseem pawalstneekeem. Tadehl ta sauzama par walibas jeb brihwibas partiju. Tai eeteekot waldibà mostas zilweku brihwiba, taisnas teesas, gara gaisma, usselt tauschu bagatiba, isplaukst sinatnes, rodas wihra prahts, tautas tikumi, tehwsemes mihlestiba. Un labklahjibas gahdneekeem, kas zihnijuschees pret kalpinatajeem un gul wehsà kapà — teem tauta zel peeminekļus un daudsina winu wahrdus un darbus us behrnu behrneem.

Ka abas partijas aisguhtnèm zihnijuschàs, to jo gaischi redsam romeeschu un greeku wehsturê. Schò tautu slawenakee dehli brihscham turejuschees pee weenas, brihscham pee otras partijas.

Tapat notika un noteek zitu Eiropeeschu dsihwê. Tahdas tautas naw, ne wezòs ne jaunòs laikôs, kura wisu muhschu buhtu nodarbojusees tikai ween ar walibas partiju, waj ari stahwejusi tikai ween kalpinataju pusê. Ir kristitee zilweki peedalas gan pee walibas, gan pee kalpibas karoga. To rahda wehrdsibas karsch Amerikà. —

Tàpat ari latweeschu tautas dehli isschkihràs, ziti turedamees pee kalpinataju, ziti pee walibas partijas . . .

Prasot, kapehz tautàm un laudim brihscham prahts wairak nesas us kalpinaschanu, brihscham atkal us swabadibu, un kas

ſkubina tos un pahrleezina, tureetees pee ſchis un ne pee otras partijas, — wehſture mums atbild: To paſchkir tehwa, mahtes mahziba un preekſchſihme wahrdôs, darbôs, tikumôs; ſkolu un baſnizu garigee apkopeji; maiſes un darba deweju prahts; waldibas eeſtahdijumi; literatura un tauſchu dſihwes apſtahkli. —

Gribot ſinat, kura katra partija ta labakà un peeklahjigakà zilwekam, kas radits „pehz Deewa gihmja“: par to zilweki daſchadi ſpreeſch. Katris uſſlawè ſawas partijas zenteenus. Partiju duhmôs newar ſagaidit taiſnu ſpreedumu. Japazelas pahri par partijàm. Janoſwer winu ſekmes pehz ta ſpreeduma, ko ikkatris zilwezigi uſaudſinats un iſkopts zilweks ſpreeſch par zilweku darbeem gan wezòs, gan jaunôs laikòs, gan kriſtigôs, gan paganu tautîs.

Tahds ſpreedums mehro zilwekus un winu darbus un nedarbus ar tiklibas mehru, ſajuſdams ſirds preeku un rahdidams labpatikſchanu par zilweku godigo prahtu, kreetneem darbeem, pateeſigo zihniſchanos, bet noſkumdams un ſaihgdams nepatikſchanâ par ſirds neleetibu, pahreſtibu, netaiſnibu. Wehſtures leezibas rahda, ka tiklibas mehru un ſwaru zilweki no laiku laikeem jau paſinuſchi un pratuſchi iſſchkirt taunus zilwekus no labeem, nemaſ wehl nenoſaukdami katru tikumu ſawâ wahrdâ. „Nekur un nekad naw pilna prahta zilweks leezinajis ar taiſneem pabalſtijumeem, ka tautu apgaiſmotaji un labdari eſot jatur weenadâ zeenâ, godâ ar tautu wajatajeem un kalpinatajeem: ... ka Romas keiſars Nerons un Spanijas kehninſch Filips II. pehz tiklibas mehra ſtahwot weenadâ augſtumâ ar Romas keiſaru Trajanu ... Neweena neapmulſinata tauta droſchu zihniſchanos preekſch tehwu ſemes naw turejuſi tahdâ paſchâ nezeenâ, kà glehwu pahrdeweja prahtu, Judaſu Iſchariotu tikpat augſti zeenidama, kà greeku Leonidu ...“

Ir wiſu netaiſnakais teeſneſis ne muhſcham neſazis ſkaidreem wahrdeem, ka netaiſniba pelna tahdu paſchu godu, kà taiſniba ... Wiſu bahrgakee tauſchu wehrdſinataji ſinaja, ka waldibas tautàm daudſ ſtiprakâ tiklibas ſpehks, nekà jebkurai wehrdſinatai tautai ... Swabadas tautas tee luhkoja ſaſkaldit jo ſmalkôs gabalôs, bihdamees no tiklibas ſpehka ...

Tà tad wehſture jau iſſpreeduſi, kura no partijàm laba daritaja, kura taunuma iſaudſinataja. Wiskreetnakee wihri gan no paganu tautàm, gan kriſtigajòs laikòs neſchaubigi apleezinajuſchi, ka ſwabadibas partija turas pee Deewa lehnuma un

zihnas pehz zilwezibas likumeem, bet kalpinataji turas pretim Deewa lehmumam un tihschi grehko pret zilwezibas likumeem.

Tautàm no laiku gala isschkirot „taunu no laba", taunums dsihwê tomehr naw isnihzis. Kalpibas gars naw isdeldets, bet arweenu wehl spehkojas ar swabadibu. No wehstures gahjeena mahzamees, ka zaur zaurim nemot „wakibas partija" pamasam dabujusi wirsrozibu zilweku walstîs. To ari redsam Eiropas tautu trejadajôs laikmetôs, pirmatnes jeb behrnibas gadòs, tà sauzamajôs widus laikôs un jaunako laiku notikumôs, kur brihwiba un turiba, gaisma un taisniba aplaimo daudsi wairak pawalstneekus, nekà senôs pirmatnes un widus laikôs .....

„Jaunakee laiki manami ari pee latweeschu tautas. Schòs laikòs tai wajag isprast sawas teesibas un jaleek wehrâ sawi peenahkumi....

Weens no muhsu pirmajeem peenahkumeem ir—parahdus atlihdsinat. Mehs esam parahdâ pateizibu kreetnajeem wihreem, daschadu tautu dehleem, kuri mums nahkuschi palihgâ, nezeredami nekahdas atmaksas, un preeksch mums zihnijuschees, kas muhs mihlejuschi un muhs turejuschi zilweku godâ, ka esam kluwuschi ahrâ no wezlaiku „spruhdàm" un „slodsèm". ...Katlukalnâ Merkelam zeltais peeminas akmins leezina, ka latweeschi sahk atlihdsinat sawus parahdus. Bet ir gan wehl ko nosarkt, eewehrojot, zik daudsi pat no „skoloteem" latweescheem nesin ne wahrdâ saukt tos wihrus, kuri preeksch mums iskarojuschi swabadibas ehkas pamatus... Te daudsi wehl ko strahdat un gahdat muhsu skolàm un beedribàm, muhsu jemakajai un augstakajai literaturai.... Schodeen gan wehl newar sazit: Tad tà wihri pee gatawa darba. Wehl naw nekur gataws. Mehs tik pirmee sehjeji „meera laiku kara darbôs". —

„Usnemdami wakibas un tautibas gaismas un pateesibas zihnischanos, mehs leekam rokas pee nopeetnaka un gruhtaka darba, nekà dsimtsbuhschanas laikâ kaut kad to mums wareja uslikt. Kà sahzejeem mums buhs buht modreem un tschakleem, lai pareisi nosswehrtu laika labàs un taunàs sihmes un spehtu isschkirt seeda krahsas laistischanos no wesela augla kodola... Mums jaeewehro tagadejo tautu un zilweku domas un darbi, bes tam ari paschu sirds un apsina. Tikai tad isaudsinasim un sakrahsim wakibas laiku brangos auglus... Schahda lai ir muhsu tiziba un zeriba...."

„Gan wehl redsejàm schinis deenàs, ka kalpinataju partija Eiropâ dauds weetâs neschehligi zihnas pehz fenakàs wirsrozibas. Bet tahdi nedarbi nespehj muhs maldinat un nemasinàs muhsu tizibu, ka pateesibas wiswarenibai pehdigi peenahkfees wirsroka. Tee neatzels wehstures taisnos spree-dumus par zilweku lihdsschinigajeem darbeem ...

Muhsu laiku behdigee notikumi labpraht eezeltu zilweka nedabu — wina ihstàs dabas weetà. Tee peedsimst zilweku paschmihlibai pahrbreestot. Un apmulsinatee laudis schigli peepalihds tos pastrahdat ... Bet tadehl nenogursim, stahwedami pee walibas un pateesibas karoga! .. Lai pahr-galwibai us kahdu laiku ari buhtu rokàs wisleelakà pasaules wara, ta nekad nespehs isnihzinat zilweka dsimuma muhschigàs deewigàs ihpaschibas. Mehginat jau gan mehgina peeturet zilwezes attihstibas skrituli, waj to ritinat atschgarniski. Bet tahdi nedarbi nekad naw atnesuschi zeretàs sekmes ...

Wehsture skaidri leezina, ka zilweku ihstais, deewigais tikums spehjis pahrzeest wissihwakos pahrbaudijumus. Tad tas jo spehzigi iszehlàs no pihschleem, kurôs negantiba to bij eegruhdusi ...

Ari 30. augusts mums to atgahdina.

Kreewija swin sawa Kunga un Keisara Aleksandra II. wahrda deenu. Ar stipru roku schis waldneeks eerahdijis ro-beschas kalpinaschanas partijai un zeku satais ijis brihwibas zentibai par labu dauds miljoneem pawalstneeku. Ir scha tautu atswabinataja darbs dod leezibu, ka walibas iskarotaji augtin aug un ka turiba, gaisma, pateesiba, taisniba zilweku walstîs wairojas „karu wedot meera laikôs"."

10. Grahmatina «Nationale Bestrebungen». — Bielensteins un Pantenius sawôs spreedumôs schinî leetâ. — Wahrds «ker-mens» un ziti wahrdi. — Jaunas kildas un jukas Latweeschu beedribâ. —

Kronwaldam ari nahzàs iskarot karu meera laikôs. Tas notika wahzu grahmatinâ „Nationale Bestrebungen" — tautiskee zenteeni, kuri turejàs pretim latweeschu kalpi-naschanai — wahzeetibâ.

Ta laikâ „Zeitung für Stadt und Land" — islaida 23. oktobrî 1871. garaku rakstu „Nationale Bestrebungen". Tas sihmejàs us „Baltijas wehstnesi" un wina tautiskajeem zenteeneem. Kronwaldam schis raksts nahza rokâs studentu lasamajôs wakarôs. Islasijis tas sasçhuta un to usnehma par i s a i z i n a j u m u (p r o w o k a z i j u) no wahzu puses wiseem latweeschu tautibas kopejeem. Tahdâ sinâ tas taisijàs atbildet.

Dezembrî tas rakstija Dihrikim: „ . . . Schinîs nedelâs esmu nehmees w a h z i s k i rakstit w a h z i n a t a j e e m. Bet raksts wehl pee zensora. Redsès, waj spehschu to islaist laudîs . ." Un 12. janwarî 1872. tas behdajàs: „ . . . Par sawu wahzu rakstu pret „Zeitung für Stadt und Land" no zensures neesmu dabujis nekahdu atbildi. Deesin, waj kaut ko jel sagaidischu . ." Un 4. februarî: „Mans manuskripts otrreis ir Rigâ pee zensora; jo bij jaislahpa tàs weetas, kuras nelaisch zauri . . ."

28. aprilî tas sinoja: „Mana grahmatina gatawa; tikai sina wehl gaidama no Rigas, ka war to laist klajâ. Man loti schehl, ka daschi jau sahkuschi gaidit. Ar ilgu nokaweschanos winas swars pawisam masinajees. Ja tuhlin — nowembrî waj dezembrî — buhtu spehjis to laist klajâ, tad neweens nebuhtu gaidijis neka dischena, pilniga. Tagad bihstos, ka pawisam mas ta spehs atlihdsinat gaidischanu . . ."

Grahmatina tika dahwinata „zeenitajam draugam B. Dihrikim, „Baltijas wehstnescha" redaktorim". Preekschâ tai stahw wahrdi is Homera Iliadas:

„Pret deewu lehmumu neweens mani neeetreeks peklê.
„Bet sawam liktenim nekad naw isbehdsis mirstamais zilweks,
„Ne augstais, ne semais, kas reis sche dsimis."

Kà preeksch 10 gadeem Kronwaldam nahzàs isrunatees par latweeschu wahzu satiksmi ar Schulza mahzitaju Jelgawâ un ar G. Berkholzu Rigâ, tàpat tas tagad nehmàs nopeetni pahrluhkot (rewidet) daschdaschadàs domas par scho leetu, kas bij palikuschi par swarigako gabalu muhsu dsimtenes dsihwê.

Ar paschwaldibas eesahkumu latweeschôs keisara Aleksandra II. laikâ schis latweeschu jautajums allaschin saduhràs ar wahzu kahrtas interesèm. Tas bij kà jauns meschs, kas steidsàs panahkt wezos kokus. Gan schee teizàs lihds tam aissargajuschi jauno zirtumu; bet to teesu tee ari bij to apehnojuschi. Bet paschwaldibas saulitê seemzeescha atwasite, p a s c h a p s i n a atsehla un latweeschu semneeku l a u d i s atmodàs paschi sawas t a u t a s gribâ un spehkâ. Eesahkot zenschanàs wairak parah-

dijàs teoretiskôs gabalôs, tautas walodas un isglihtibas sinâ. Bet pehzak latweeschu saimneezibas un mantas spehkam wairojotees, ta pahrgahja ir dsihwes teesibu un wadibas leetâs.

Wahzeem, kas lihds schim bij wadoni, ta bij jauna parahdiba. Nejehgas kleedsa, ka wezee jaukee laiki beidsotees. Prahtigee tuhlin nehmàs sapraſt un eedsihwotees jaunajâs buhschanâs. Tee pahrleezinajàs, ka tas bij dabigs attihstibas gahjeens. Bet nemeers tomehr teem radàs. Latweeschu jaunee straujee zenteeni gahsàs wirsû wahzeeschu wezajam stahwoklim un taisijàs to isskalot. Winu awots bij gan masas, tomehr dsihwas tautas spehks; scho pamats stahweja uf eeguhtàm kahrtas teesibàm (priwilegijàm). Wezôs laikôs tàs eeweesàs ar eenahzeju wahzeescheem un pehzlaikà stiprinajàs ar pahrwahzoteem latweescheem un igauneem. Bet kad tautiskee zenteeni stahjàs pretim pahrwahzinaschanai, tad schàs krahjums drihſ wareja isſihkt kà esars, kam truhkst peetekas.

To sajuſdama, wahzu puse nehmàs apslahpet un sijat latweeschu zenteenus. Gruhti tai nenahzàs apsaukt wahjos un eebaidit bailigos un uſrahdit kkuhdas jaunajeem eesahzejeem. Bet leetas pateesibu ta nespehja grosit ir runadama eerastâ pahrmahzitaja un pamahzitaja balsî. Ar to tik wingrinajàs atjehdsiba un iſmaniba latweeschu pusê.

Prahtigee abejàs pusês galu galâ gan gribeja dsimtenes un winas eedsihwneeku labklahjibu. Bet usſkati wehl bij tik daschadi un dsihwes apstahkki tik neweenadi, ka teem wajadseja sadurtees un isspehkotees. Uf reisu atraisit scho meſglu nebij eespehjams nekahdam spehka wahrdam. Tuhlin isdſeedet wezu wezo wainu—uf to nebij ne sahles, ne plahksteris. Wajadseja paeet laikam, skaidrotees gaisam, notikt darbeem, kas lihdsina zekus un sawed kopâ weenas ſemes kaudis.

Pee schi darba ir Kronwalds peedalijàs ar sawu grahmatinu „Nationale Bestrebungen". Ta bij wina temperamenta auglis. Daschâ sinâ pretineekeem nebij tik wisai kauns prahts. Bet leetas kodolâ, latweeschu tautibas jautajumâ tee usdroschinajàs buht par liktena lehmejeem it kà dsimts-laikôs. Tapehz winsch sazehlàs pret teem sirdibas pilns.

„Zeitung für Stadt und Land" bij pahrmetusi „Balt. wehstnesim", ka tas, ruhpedamees par latweeschu tautu un walodu, noklihstot uf weenu pusi. Kur kas neisdodotees latweeschu dsihwê, tur tas usſkraujot wisu wainu wahzeescheem; it kà latweeschi weeni paschi bes wahzeeschu wadibas waretu iſtikt un tikt pee augstakas kulturas.

To rakstidama ta ari usstahdija schos teikumus: „Wehl neesot neweena weeniga latweescha, kas stahwot isglihtibas augstumâ (auf der Höhe der Bildung). Jo reisê buht latweetim un isglihtotam — esot nejehdsiba, nebuhschana (daß sie Letten und zugleich gebildet sein können, ist ein Unding). Latweeschu tautina nespehjot patstahwigi iskoptees, samaksat ziwilisaziju, skolas un wajadsigàs grahmatas. Kas to domajot, tee sapnojot tukschus sapnus u. t. j. pr.

Kronwalds tuhlin nostahda pretim teikumu: „Ir gan isglihtoti latweeschi."

Mahziba, ka latweetis nespehjot isglihtotees, palikdams par latweeti, peeder pee sinamas skolas gudribàm. Sawâ dialektikâ ta ari mahzija wezôs laikôs, latweetis newarot palikt swehts, newarot buht swabads. Un par schihdu ta sazija, to wajagot sadedsinat. — Scho mahzibu atskaitot weena daka no muhsu wahzeescheem, turedamees pretim latweeschu zenteeneem un it kà noschehlodami, ka winu weztehwi toreis naw isnihzinajaschi latweeschus pahrwahzodami.

Bet naw wis teesa, ka ikkatris, kas isglihtojees un eepasinees ar leelakas tautas kulturu, tuhlin atstahjas no sawas tautibas. Wezwahzu wadons Hermans tad nebuhtu wis gahjis no smalkàs Romas atpakal sawôs meschôs. Daschi latweeschi gan atkahpjas no sawas tautas. Bet tee naw isglihtibas augli, bet ta ir prahta un sirds sabojaschana skolâ un dsihwê, kur gadeem daudsinaja dsimts-laiku buhschanas: latweetis esot semneeks, prasts un nemahzits. Wahzeetis esot kungs un smalks un mahzits. Kas toreis gribeja buht latweetis un isglihtots, to tureja apsehstu no augstprahtibas welna.

Bet laiki pahrwehrtuschees. Brihwiba un isglihtiba ir latweeschu jauneklim eerahdija weetu tehwsemê un darija to tam mihlu un dahrgu. Isglihtoto latweeschu skalilis augtin aug. Pretineeki tos gan sauka par „musinatajeem", „bandu dsinejeem", ‚jaunlatweescheem' un galâ par „nebuhschanàm, neleescheem, nejehgàm = „Udinnge", tapehz ka neesot „latweeschu isglihtibas" un „ar latweeschu walodu ween newarot tikt pee pilnas isglihtibas"!

Itin kà kahds to sazitu! Neweenai tautai sahkumâ naw paschai sawas isglihtibas. Neweena tauta neiskopjas tikai ween sawas walodas robeschâs, tà sakot, stahwedama staba galâ. Wahzeeschi sawâ laikâ dabuja isglihtibu no romneekeem un greekeem, angleem un franzuscheem. Tàpat wehl tagad

zits no zita aisnemamees un pahrteekam isglihtibas sinâ. Latweeschеem paschеem naw sawas augstskolas. Teem wehl naw wajadsigo widejo-skolu. Bet tee laustin lauschas us isglihtibas awoteem. Kahdâ walodâ waredami, kur peetikdami tee smelas spehku prahtam, sirdij un padomam, lai tee buhtu spehzigi kalpot sawai tautai. Tee atraida saldos peedahwajumus, palikt par wahzu kulturas tautas lozekleem. Ar to tee nepadodas wezeem aisspreedumeem, nedf tukschеem nahkamibas sapneem, bet taisni eewehro muhsu laiku prasibas. Palikdami sawâ tautibâ tee spehj kopt un sargat tautas gara mantas un leeti deret leelàs walsts wispahrigajam labumam. —

Grahmatinas otrajà nodalà Kronwalds runà par latweeschu walodu augstakajâs un semakajâs skolâs. Tur atkahrtojas domas, kuras atradàm strihdû ar „Mahjas weesi“. — Atraididams wahzu awises aplamàs eedomas, itin kà latweeschi gribetu tikt pee augstakas isglihtibas tikai ween ar sawu walodu, bes zitu walodu palihdsibas, tas aisstahw pamata mahzibu audsinatajeem, tautskolâs newahrdsinat behrna dwehseli ar sweschàm walodàm . . .

Sweschàs kulturwalodas gan muhs eewed sinatnê un pilnâ isglihtibâ, bet tàs nespehj stahwet eedsimtàs walodas weetâ, kas zilweku sawed kopâ ar Deewu un pasauli, ar dabu un ziteem zilwekeem. Muhsu tautskolâs latweeschu behrneem tikai ar sawas tautas walodu eespehjams turetees isglihtibas kahpeenâ un darba gahjeenâ . . . Ar wahzu wokabuleem tur tos tikai padara par tahdeem paschеem „besdsimtenes“ kroplischеem, kahdi ir muhsu noschehlojamee „maswahzeeschi“.

Isglihtotee latweeschi, palikdami kopâ ar sawas tautas un semes attihstibu, spehs to usnemt un weizinat. Wini satikstees ar tautas dwehseles dsihwi, kas nolikta winas walodâ un rakstneezibâ. Tadehl ta kopjama ari augstakâs skolâs.

„Latweeschu waloda ir wajadsiga augstakâs un semakâs skolàs, newis it kà mums newajadsetu mahziteеs wahziski, kreewiski — bet taisni, lai latweeschu tautas kulturai mehs waretu kalpot ar ihstàs isglihtibas augleem . . .“

Wahzu awise atgahdina, ka latweeschu tautas buhschanas pa leelai dalai esot nokazitas un waditas no wahzeeschеem. Tee eesuhzot, isdsehschot (absorbiren) latweeschu ziwilisaziju un wahzu buhschana skolà un dsihwê nogreeschot us zitu pusi tàs gahjeenu. Us teem gabaleem Kronwalds atbild treschajâ nodalâ.

Wahzeeschi wadija latweeschu dsihwes buhschanas newis paschi no sewis, bet stahwedami waldibas kahrtâ, sinamôs amatôs, buhdami mahzitaji, ahrsti, teesneschi waj ziti kahdi. Kopdami sawu amatu ar apsinu, ne tikai ween turedamees sawâs teesibâs, bet likdami wehrâ sawus peenahkumus — tee ir atnesuschi leelu swehtibu. Ar pateizibu tà peeminam Stenderu, Watsonu, Hugenbergeru, Treiju, Panteniju, Ulmani un zitus. Bet scho darbi neattureja latweeschu ziwilisazijas gahjeenu, bet to weizinat weizinaja. — Bes tam wehl muhsu attihstibas wirseens stahw augstàs waldibas sinâ un no tàs tagad ir ustizets paschai tautai. Tadehl tà sauzamà wahzu buhschana skolâ un dsihwê nenowed wis us zitu pusi—wahzinaschanâ—latweeschu tautisko ziwilisaziju, bet modina latweeschus, pilsehtàs un us semèm, zeltees un koptees sawòs spehkòs. Attihstiba latweescheem tà nepaleek wis par wahzeetibu — kà daschi trakuli wehlejas — bet par zilwezibu. Un tas ir meera darbs. Taisnigi un prahtigi buhdami to war strahdat satizibâ latweeschi un wahzeeschi, weenas semes behrni, katris sawâ tautâ un kahrtâ, welti nesuhdidamees nahkamibas dehl.

Nahkamibas jautajumus Kronwalds apzerè pehdejà nodalà. Pretim wahzu awises netizibai tas tura stipru tizibu latweeschu tautas un walodas labad nahkamibà. Tas nepadodas tukscheem sapneem. Tagadni apzeredams pagahtnes gahjumà tas turas pee leetàm, pee panahkumeem un no teem smel droschibu, nebihtees no nahkotnes. Latweeschu tauta, dsihwodama un strahdadama widû starp diwi leelàm kulturas tautàm, ir kà koks dehstits lejas weetà, kuram lapas nesawihst. Latweeschu ziwilisazija augtin augdama pahrspehj breesmas, kas waretu zeltees no weenas waj otras puses. Protams, kad pati tauta ar sird' un roku zenschas sanemt un likt leetâ winai peecjamo isglihtibu un kad winas isglihtotee lozekli, kà sehjeji sehjas laikâ, issehj labibas sehklu, nebihdamees no seemas aukstuma, bet palaudamees us augschanas spehku.— Kahds buhs latweeschu tautas liktenis pehz peezeem, sescheem dsimumeem — tas ir weltigs jautajums... Mums tikai peenahkas strahdat un nenogurt.... It sewischki ir usdewums ikkatram isglihtotam latweetim tahdâ sinâ kopt tautiskos zenteenus, lai tauta pazelas ziwilisazijâ un kulturâ, lai tautas waloda attihstas un paleek par widotaju isglihtibà pasneedsamajàm mantàm un dsihwes peenahkumeem...

Kronwalda grahmatiņa „Nationale Bestrebungen" bij sarakstita no sirds pahrleezibas. Ta sazehla dsihwu interesi pee latweescheem un wahzeem.

Kronwalds rakstija B. Dihrikim 12. aprilî 1872: „...Redsedams, ka kreetnu strahdataju pulziņsch mostas, ņehmos laist klajâ sawu grahmatiņu. Ka wiņai gadisees draugi un pretineeki, gan sinaju. Bet to gan nesinaju, ka ta tik loti patiks un buhs deriga un wajadsiga schinî laikâ, kà Tu man apleezini.... Tad nu waru jo wairak preezatees, ka bes Tawas atlaujas to esmu Tewim dahwinajis. Tu pats noswehrsi, kadehl mums ari wajadseja klajas, ahrigas sihmes, kuŗa manas domas tà sakot saweenotu ar Tawu wahrdu, ar „Baltijas wehstnesi". — Panahkdams, ko gribeju, es buhtu daudsi eespehjis. Bet ko es gribu, tas nemas nesakriht kopâ ar wahzinataju sapņeem. Tadehl man saprotams „Ztg. f. St. u. L". neschehligais piktums... Ta grib, lai manu grahmatiņu neweens nelasitu un lai ar manu wahrdu saweenotos launa slawa... Bet mums wajag dabut wirsroku bes schehlastibas, prahtigi un meerigi turotees...."

Jaunee tauteeschi, latweeschu studenti uſņehma Kronwalda grahmatiņu kà preezas mahzibu. Ta bij kà tulks paschu domàm un juhtàm. Kalniņsch, Brihwsemneeks — Maskawâ, Webers, Grosswalds — Peterburgâ, kuŗeem Kronwalds bij nosuhtijis grahmatiņas pascheem un pahrdoschanai, — bij preeka un pateizibas pilni par „pamatigajeem un jaukajeem puhliņeem" un sinoja lihdsi ar Rigas draugeem, ka it labi weizotees ar pahrdoschanu. Kronwalds, to dsirdedams, peesihmeja: „..Kaut tikai to pirktu daudsi no teem wihreem, preeksch kuŗeem sewischki to sarakstiju — muhsu skolotaji..."

No wahzu puses, sinams, netruhka pretineeku.

Grahmatu tirgotajs Schmitzdorffs — Peterburgâ atdewa atpakal 28 eksemplarus no 30 pahrdodameem. Awise „Ztg. für Stadt und Land" Kronwaldam atbildedama teiza, tas neturotees pee leetas, tam truhkstot lehna saprahtiga gara, tas tai pahrmetot, ko ta neesot sazijusi un wedot kaŗu pret „wehja dsirnawàm"...

Kronwalds uſ to ņehmàs sarakstit II. dalu sawai grahmatiņai, kuŗâ wehl pamatigaki pahrrunaja wahzu kulturas panahkumus, bet ari jo zeeschaki pastahweja uſ latweeschu walodas teesibàm un galâ norahdija uſ muhsu laika sihmèm, zihnitees tautas pastahwibas dehl un nekautees sew nemt sawas swehtakàs mantas.

Bet II. daļa palika nedrukata. Leetas labad ta ari ne- buhtu neko weizinajuſi. —

Eewehrojamus wahrdus rakſtija Kronwaldam mahzitajs A. Bielenſteins un rakſtneeks Th. H. Pantenius.

Bielenſteins wehſtija 2. aprilî 1872: „... Rakſtu Jums pateikdamees par Juhſu broſchiru, kuru laſiju ar leelu inte- reſi. Preezajos tur atraſdams tik daudſ meera un beſpartejibas. Zitàm reiſèm tikai reti to atrodam latweeſchu rakſtôs par tau- tibas leetu. Neņemeet ļaunâ ſchos maņus wahrdus! Leeta, par kuru rakſtat, ir tik leela, raiba, gruhta, ka wehl waretu daudſ ko ſazit par to, un ſcho un to ari pretim Juhſu domàm. Bet ſchim brihſcham man naw waļas uſ to. Warbuht zitâ kahdâ reiſê man atgadiſees wairak runat par Juhſu grahmatiņu. Tikai newaru atſtaht nepeeminejis weenu leetu.

Par leetàm ſtrihdetees, kas waretu notikt nahkamibâ, gluſchi aplams un weltigs darbs. Prahtigam zilwekam buhs ſaws gala mehrkis. Bet „Probieren geht über Studieren". Kad raudſîs — tad redſès. Ar wahrdeem neweens nenopel- niſimees godu, bet ar darbeem. Ar pahra wahzu wahrdu druſkàm neweens latweetis wehl nepahrwahzoſees.

Bet ziti gabali un weſela wirkne, kurôs latweetis jau pahrwahzojees ir ne wahrda nepraſdams pa wahziſki. Daudſ leetas Juhs noleekat, it kà wahzeeſchi tihſchi tàs buhtu dari- juſchi, kuras zehluſchàs no paſchu latweeſchu gribas. —

Sihmejotees uſ „iſglihtotajeem" latweeſcheem, Juhs pee teem peeſkaitiſchu, kad Juhs latwiſki mihlinatees ar ſeew' un behrneem, kad latwiſki domajeet un prahtojeet par pedagogiju, kad latwiſki luhdſeet Deewu. Kamehr to nedariſeet ween- teeſigi, dabigi beſ rahdiſchanàs, — bet wahziſki runaſeet familijâ, wahziſki domaſeet ſinatnê un eeſeet wahzu Deewa wahrdôs,— tikmehr — luhdſu atkauſeet man Juhs turet par d ſi m u ſ ch u latweeti, bet i ſ g l i h t o t u wahzeeti, kas nekaunas ſawas tautas dehļ (tas buhtu breeſmigi), bet mihledams to mihlè un warbuht gribetu to pazelt lihdſ tam pakahpeenam, ka r e i ſ buhtu i ſ g l i h t o t i latweeſchi, kuri latwiſki domà un lat- weeſchu walodu leeto ſarunadamees familijàs un Deewu luhdſot....."

Pantenius laida Kronwaldam wehſtuli 20. aprilî 1872. g. no Bunkas muiſchas pee Grobiņas. Tanî laikâ tas jau bij rakſtijis ſawu Baltijas romanu „Wilhelm Wolfſchild".

„.. Peesuhtidami sawu grahmatinu „Nationale Bestrebungen“ Juhs man darijat diwkahrtigu preeku. Pirmkahrt Juhs esat manis laipni atminejuschees un otrâm kahrtâm grahmatina mani pamudinaja, tuwaki pahrdomat scho leetu..

Pehz manas saprafchanas un maneem eewehrojumeem dsihwê — daschadôs laikôs usnahk daschadas domas, — kâ sehrgas garigâ un laizigâ sinâ. Brihscham dsirdam wisur runajot par religiju, tad atkal par politiku, tad par industriju. Pehdejâ laikâ bij leelâ swarâ tautiski zenteeni. Panslawismu neskaitot, tos atrodam Italijas un Wahzijas weenkahrschotajâs semes kartês. Masâ mehrâ tos ari redsam pee muhsu isglihtotajeem latweescheem. Senakajôs laikôs bij leels brihnums, t. i. loti gruhti nahzâs latweetim tikt pee isglihtibas. Tur katris puskoka lehzejs, t. i. puswahzeetis sargajâs latwiski runat ar sawas kahrtas laudim, lai gan latweeschu walodâ tam daudf labaki schkihrâs, nekâ wahziski. Bet tagad pats isglihtotais latweetis latwiski runâ sawâ familijâ, d o m a d a m s gan wahziski... A i s m i r s t tehwu walodu tagad rahdas buht leelakais grehks. Un tomehr zik beeschi tas nenoteek!

Nemsim muhsu Kursemes saldatus, kas daudf gadus dsihwojuschi Eekschkreewijâ. Latwiski pa dalai tee aismirsuschi, kreewiski tee wehl naw eemahzijuschees. — Sihmejotees us isglihtibu Peterburgâ tâ sauzamâ demi monde runâ wiswisadas walodas, jauku jukâm kreewiski, franziski, wahziski, tâpat kâ tagad e s!...*)

Waj nekriht azîs, ka ruhpejotees par tautu un tautibu komunisms sahk isplestees, ne tikai ween darba strahdneekôs, bet ari strahdneekôs ta Kunga wihna kalnâ, kâ paschi sauzas schee stingree ortodoksee luteraneeschi, kas tagad mihlinas ar katolu ultramontaneem**). Kahdi podini — tahdi wahzini! (Gleiche Narren — gleiche Kappen!). Tiklihdf spaidu laiks abeem beigsees, tee atkal labpraht weens otru ehdisees. —

Bet kurp esmu noklihdis? Nepasihstu awisi „Ztg. für Stadt und Land“, nedf Juhsu aisskertâ raksta sazeretaju. Rakstu islasot man eenahza prahtâ schahdas domas:

Latweeschu tautiba pehz gadeem pahrees kreewôs waj wahzeeschôs. Kuri no abeem wairak jawehlas pascheem latweescheem? Weenâ pusê radu walodas — otrâ ta pati tiziba

---

*) Buhdams mahjskolotaja weetâ.
**) Sihmejâs us basnizas politiku Wahzijâ.

un lihdsiga wehsturiga attihstischanàs. Weenâ pusê walstiba, kas mehginat mehginàs attihstitees dsihwê un likumôs, no kureem warbuht wiss neisdosees; otrâ pusê walstiba, kas tagad stahw isglihtibai paschâ galâ. Turp teekot tautskolas teeschàm wisuwajadsigakee lihdsekli. Kahdâ stahwoklî tàs stahw Kreewijâ, salihdsinot ar Pruhsiju? Pehz pruhschu skolàm ari ir eekahrtotas muhsu skolas Kursemê; waj ari Kreewijâ? Kad muischneeki un basnizkungi muhsu tautskolàm zeltotees nebuhtu bijuschi pretim wahzu walodas mahzibai, tad rets kahds latweetis buhtu Kursemê, kas nemahzetu sarunatees wahziski ... Lai gan jaunakajôs laikôs kreewu buhschana gahjusi wairumâ Baltijas gubernâs, tomehr man schkeet, ka daudf wairak latweeschu mahk un grib runat pa wahziski, nekà pa kreewiski...

Kad isglihtotee latweeschi sajuhsminas preeksch latweeschu gimnasijas, tad pateizu Deewam, ka neesmu latweetis, lai gan zitadâ sinà man nebuhtu tur ko pretotees. Bet man ir dehli, kas eet gimnasijâ un pasaudê jauko dahrgo laiku, kà man leekas, aplamâ kahrtâ mahzidamees kreewiski. Man sirds sahpetu redsot, ka sehnus ari mozitu ar latweeschu gramatiku. Man nekad prahts naw nesees us to un tomehr man schkeet, ka ir Juhs, buhdami walodas pratejs, mani turetu par latweeti, dsirdedami mani runajot pa latwiski; sinams, gan ne par augsti mahzitu latweeti, bet par semneeka tehwinu. Tikai sateekotees ar semneekeem lihdf schim esmu leetojis scho walodu ... Sinams, gan preeksch ta laika, kur isfehlàs tautisko zenteenu sehrga.

Zik man pasihstama jaunlaiku wehsture, Napoleons III. sazehlis scho sehrgu un celutinajis to ar saweem tauschu nobalsojumeem (plebiskiteem) ... No teem isfehlàs tauschu kahwumi (plebizidi) ...

Latweeschu tautiskee zenteeni sazels kreeweem isfalkumu... Zik meerigi waretu dsihwot muhsu semneeki Aleksandra II. swehtibas pilnajâ waldibâ, kas weizina un skubina progresu, baudidami tos labumus, kurus tee panahkuschi semneeki buhdami. Kad tee wairs negrib buht semneeki, lai tad paschi nospreesch, waj palikt par kreeweem, waj wahzeescheem? Semneekam peeteek latweeschu waloda un tam par labu ta ir kopjama, tàpat kà lejas wahzu isloksne Reutera rakstôs. Kam prahts augstaki nesas, lai kahpj zitâ sirgâ. —

Kad Juhs, mihlais Kronwalda Atti, domajeet, ka latweeschu semneekeem klahjees par wiseem gruhtaki, tad esseet tik

labi un palasatees eewehrojamajâ wahzu grahmatâ: „Klausibas un dsimtsbuhschanas atzelschana wisâs Eiropas walstîs“ no Sugenheima. Peterburgas sinibu akademija tai peespreedusi goda algu...

Patureet labâ peeminâ Juhsu Jums loti padewigo

Dr. Panteniu.“

Ar taisnu sirdi Kronwalds wareja atbildet Bielensteinam, ka tas latwiski mihlinas ar seew' un behrneem un latwiski runà par pedagogiju un meklè nokahrtot latweeschu basnizas buhschanas Tehrpatâ. Un ka schejeenes wahzu kahrtai ari wesela wirkne dsihwes gabalu, kurus ta nesinot peenehmusi no latweescheem.

Pantenijam tas buhtu atteizis, ka tautiskee zenteeni nawwis lihdsinami kahdai sehrgai, bet taisni nosihmè tautas spehku un weselibu un ka latweeschu waloda naw wis noleekama tikai par Kursemes un Widsemes semneeku islokšni, bet eewehrojama kà gan masas, bet dsihwas weselas tautas manta -- un winas garigàs ihpatnibas leezineeze.. —

Walodas spehku un dsihwibu rahdidams, Kronwalds tanî laikâ atkal pasneedsa walodas kopejeem daschus jaunwahrdus. „Baltijas wehstnescha“ redaktorim tas rakstija (1871. 20. X.): „... Nesu Tew schoreis masu rakstinu par walodu. To tà esmu sarakstijis, ka katris lasitajs, kam prahtu zilat naw swescha leeta, usmanigi lasidams pilnigi sapratis ... Rakstinu islasijis Tu gan nomanisi, zik labpraht to laistu laudîs. Winsch ir audsinats 4 gadus. Jo lai gan labi sen jau meklejis pehz „Körper'a“ atlihdsinataja, tikai atradu preeksch 4 gadeem, ka „kermens“ pateesi tas pats, kas latinu „creamen“ (radijums) un no „körpera“ jeb „korpusa“ tik isschkirams pehz galotnes skanàm. Pehz sawa dsimuma un tikuma winsch pilnigi sakriht kopâ ar latinu „corpus“. Zik saprotu no indogermanu walodàm, man jasaka, labaka wahrda mums newajaga, kà schis sentehwu jaunibas gadu leezineeks jau pateesi ir ... Droschi tizedams, ka nahkoscho gadu schahdu laiku itin pilnigi buhsim apradusch ar „kermeni“, Tewi sweizinu ...“

Pehz wahrda, ko wahzeets apsihmè ar „Körper“ (no latinu „corpus“) — latweeschu walodâ sen bij ilgoschanàs un wajadsiba. Mahzitajs G. Brasche, sarakstidams latweeschu pirmo geometriju („mehrischanas mahzibu“), bij peenehmis „kerperu“ no wahzu walodas. Ziti pehz tam rakstidami zehla wahrdus kà „meeseklis“ no meesas, un „leeteklis“ no leetas. — Weterinars, nel. Kristaps Hellmanis, ari nodarbodamees ar

tahdàm leetàm, bij rakstijis Kronwaldam schinî sinâ un tam luhdsis sazit, kà pehz wina domàm latweeschu walodâ wislabaki buhtu atlihdsinams wahrds „Körper". —

Kronwalds uj to atbildeja „Baltijas wehstnesî". Schinî reisê mums newajagot ne jauna, ne swescha wahrda; esot paschеem saws wezu wezais. Wezpruhschu katkisma grahmatâ*), kas sarakstita preeksch wairak nekà 300 gadeem, lasam: „Wihreem buhs mihlet savas seewas" — „kaigi swaian kermenen", t. i. latwiski „kà sawu meesu". Un peektajâ galwas gabalâ par sw. wakarehdeenu, kà ari zitàs weetàs, stahw „kermena" wahrds, kur tagad daudsinam „meesu". — Uj to atspeesdamees Kronwalds noleek „kermenu" latinu „corpusa" un wahzu „Körpera" weetà kà pilnigu atlihdsinataju muhsu walodâ. Tad tas rahda, ka schis wahrds gan pehz sawas s a k n e s, kà ir pehz g a l o t n e s taisni krihtot latweeschu walodâ. Kermens zehlees no tàs paschas saknes, no kuras isaudsis latinu „corpus". Wahrdu sakne esot „ker" jeb „kri". No schis saknes isauguschi daschadi wahrdi indogermanu walodàs. Latinu walodâ „creare" = radit, darit, „creator" = raditajs, „creatura, creamen" = radijums; leitiski „kurti" = taisit, darit; latwiski „uguni kurt"; „zirst" (senak kirsti), „zirwis" (senak kirwis); greeku walodâ „karpos" = auglis, radijums. — Pee scheem wahrdeem ari peederot „corpus" un „kermens", wispahrigi nosihmedami kahdu radijumu, waj isstrahdajumu, sewischki tahdu sajehgumu, kas kaut kà sakerams, swerams, mehrojams un ko mahzamees noschkirt dabas mahzibàs un geometrijâ.

Ir pehz sawas galotnes „kermena" wahrds weegli eeweetojams latweeschu walodâ. Wahrdu galotne „mens" atrodama wezòs, ihsti latwiskòs nosaukumòs, kà tesmens, asmens, selmens u. z.

Waj Kronwalda peerahdijumi wisâs weetâs buhs peenemami walodneezibai, to nesinam. Bet interesanti tos lasot un klausotees. Un schinî weetâ tam atkal isdewees muhsu walodai eedot wajadsigo sihmigo wahrdu kermeni, kas tagad der leetâ. Sinams „kermens" naw leetojams wahrda „meesas" weetâ, kà to daudsi tagad aplam leeto. Uj to ari Kronwalds taisni aisrahdija.

Pee tàs reises winsch wehl atgahdina latweeschu lasitajeem un rakstitajeem smalki isschkirt lihdsigus wahrdus (sinonimus) pehz winu sewischkàm nosihmèm un peemehram noleek schos nojehgumus:

*) Pehz V a t e r a, die Sprache der alten Preußen.

leeta	=	wahzifki	Sache,
daikts	=	"	Ding,
kermens	=	"	Körper,
weela	=	"	Stoff,
buhte	=	"	Wesen,
buhtiba	=	"	Wesenheit,
preekschmets	=	"	Gegenstand.

Zitâ reisê tas laida wehstuli krustdehlam, isskaidrodams, kâ latwiski sakot wahzu wahrdu „Ursache" un kadehl weenas tautas waloda wahrdu pa wahrdam nesaeetotees kopâ ar otru. Katrai walodai esot sawi ihpaschi likumi, pehz kureem wahrdi zelotees. Tapehz ari wahzu „Ursache, Grund" — latwiski brihscham tulkojami ar „wainu", „eemeslis" un „zehlonis". „Waina" wairak nosihmejot kaunuma sakni; „eemeslu" leekot, kad kahds grib aisbildinatees, neisteikdams ihsteno pamatu; jaunwahrds „zehlonis" — derot isskazit redsamâs sekmes. Peem.: Slinkums ir nelaimes waina. Spanijas trona jautajums bij eemeslis pruhschu frantschu karam. Pahrsaldeschanâs ir zehlonis daschadâm slimibâm.

Zitâ rakstâ Kronwalds usrahda kluhdas walodas kopejeem, ka tee weenada zelma wahrdus neschkirot pehz daschadâm galotnêm, nelikdami kahrtigi wehrâ, kur wahrdi apsihmê paschu darbu, waj darba daritaju, waj padarito darbu jeb darba sekmi, un darba rihku jeb eerozi.

Peemehram no zelma „rakst":
rakstit, rakstischana;
rakstitajs, raksneeks;
rakstijums, raksteens, raksts;
rakstiklis.

Schim atgahdinajumam bij leels praktisks panahkums. Ihsâ laikâ wisôs latweeschu laikrakstôs „sludinaschanas" pahrwehrtâs „sludinajumôs". Un wehl daudś zitôs tahdôs wahrdôs atmodâs walodas apsina. —

Par wahrdeem „egleens", „preedeens" u. z. Kronwaldam iszehlâs domu starpiba ar widsemneeku K. Kalninu. Schis aisstahweja wahrdu galotni „ajs", kâ „preedajs, alksnajs, zelmajs" u. t. j. pr., atsaukdamees us Walmeeras apgabalu, kur tâ runajot. Kronwalds nolika abas galotnes kâ pareisas, katru sawâ weetâ un kâ kurâ pusê pasihstamas, Widsemê waj Kursemê, rahdidams, ka to saprotot mums wajag usmeklet walodas likumus, tos lihdś dibenu dibeneem istirsajot pa wezo laiku atmi-

nàm tautas dseesmâs un noklausotees, kà laudis tagad runà. Tad panahksim kahrtibu un weenprahtibu walodu apspreeschot.—

Apspreedumi par walodu un laikraksteem bij jo wajadsigi. Tapehz Kronwalds ar preeku apsweizinaja Laubes Indrika islaisto grahmatinu „Muhsu laika raksti", kas isnahza Rigâ, zentigà Stahlberga apgahdibâ. Grahmatinâ gan tà paweegli bij saliktas domas par „wezo gudribas mahminu … „Latweeschu awisèm", par „runigo draugu un wezo eeradumu aisstahwetaju … „Mahjas weesi" un par dedsigo jaunekli … „Baltijas wehstnesi", kas ar Leonida duhschu karojot par tautibu, taisnibu un swabadibu…" Kronwalds, atsihdams grahmatinas teizamo noluhku, bet ari norahdidams us winas kluhdàm, wehlejàs, kaut drihsumâ ta isnahktu otrajâ isdewumâ, pamatigi un taisni pahrspreesdama muhsu laikrakstus no pascha sahkuma lihds muhsu deenàm. — Grahmatina wehlak bij lihdseemeslis Kronwalda polemikai ar Bielensteinu. —

Schee raksti un apspreedumi zits pehz zita bij lasami „Baltijas wehstnesî" 1872. gadâ. Nosuhtit Kronwalds tos nosuhtija jau 1871. g. Katru reis teem gahja lihds drauga wahrdi redaktorim B. Dihrikim, kas bij newalâ un apkrauts darbeem. (XII. 71.): „…Mehs tehrpatneeki buhtum gatawi, pastarpam Tew wehlet slimibu, jo tad dabutu beeschaki ar Tewim sewischki sarunatees. Bet sawaldidami paschmihlibas kahrumus, no sirds wehlam Tewim weselibu, spehku un jautrumu, nekad nepeekust un neapnikt, ik nedelas sarunatees ar tuhkstoscheem par swarigàm leetàm…." Dihrikis bij luhdsis, tam nesuhtit ween pamahzibas rakstus, bet wairak tahdus, kas der dsihwê. „… Loti skaidri saprotu, ka no mums tehrpatneekeem Tu jo wairak gaidi tahdus rakstus, kas jo taisni sihmejas us dsihwes tagadejeem atgadijumeem. Bet schahdam darbam teescham mehs tee leelakee nespehjneeki. Kas no mums strahda, tee deesgan kreetni strahda, bet wispirms sawas isglihtibas dehl. Dsihwes atgadijumi eepreezina muhsu sirdis waj noskumdina. Bet klajâ zelt droschus spreedumus par teem, tee mums naw pee rokas. Nosuhtam Tew tahdus rakstus, kurus isaudsinajusi muhsu schejeenes sadsihwe… Esmu darbeem apkrauts, dsirkstes sahpèm nomozits. Sawus abus filosofiskos rakstus tadehl wehlejos laist laudîs, lai filosofiskà sajehgschana tos modinatu, kas snausch, un tos stiprinatu, kas eebailigi laujas satreektees no katra ikdeenischka notikuma. Par „kermeni" luhdsu gahdat, kà Tew walas un

eespehjas. Ja Tu wari dot tahdu iswilkumu, ka s e w i s ch k i mahzits lasitajs atsihs manu spreedumu par logisku, tad luhdsu to isdarit...

Ko lihds schim esmu eewehrojis, wiss mani pahrleezina arweenu jo skaidraki, ka mums drihs, drihs jagahdà par kaut-kahdu augstaku skolu tautibas garâ, lai waretum skolâ to eemahziteeś, kas jamahzas par paschu tautu. Gruhti nahkas dsihwê to wisu isdarit, us ko skola lehnam un kahrtigi naw sagatawojusi..."

Dihrikim schehlojotees, ka wina puhlini buhschot weltigi, Kronwalds stiprina drauga noguruscho sirdi: „... Ka Tawi puhlini bijuschi weltigi, ne muhscham Tu newari to sazit. Wehletos, ka nahkoschôs gadôs Tew buhtu eespehjams tikpat dauds modinat un skubinat, zik Tu pateesi darijis pirmajôs 3 gadôs. Man schehl, ka Tew dauds nepatihkumi no nihzeem lihdsstrahdneekeem un ka Tewim ruhpejotees par tautas labumu gadijuschees dauds naudas isdewumi. Buhs isſehti graudi, kas atnesis bagatus augkus..."

Un sahkotees jaungadam, 1872. Kronwalds apsweizina Dihriki (12. I. 72): „... No sirds dibena wehlu isweizibu un kuplas sekmes Tew un Taweem puhlineem! Sewischki muhsu skolas leetâ lai „Baltijas wehstnesim" drihsumâ lai-metos isklihdinat daschadus mahkonus, kas to apehno. Lai dsihwo tehwseme, lai dsihwo latwju tauta spehkâ, gaismâ un labôs darbôs!.."

Schis wehlejums bij ihstâ weetâ un wisai wajadsigs; jo Rigas Latweeschu beedribâ atkal isʒehlàs kildas un jukas. Bij ta pati wezà gruhstischanàs starp literateem wadoneem un tirgoneem, amatneekeem naudas dewejeem. Eemeslu dewa ne-kahrtiba beedribas rehkinumôs un runas wihru rihkojumôs. Pehz Dihrika R. Thomsons bij preekschneeks, pusgadu 1870. Tad eezehla Fr. Weinbergi, tas ari sabija tikai gadu, 1871. Ar 1872. gadu J. Baumanis stahweja beedribas preekschgalâ, tur palikdams lihds 1875. g. B. Dihrikis isstahjàs no runas wihreem un sahka rihkotees pret beedribu.

Kronwalds, to dsirdejis, tam rakstija (II. 72.): „... No Rigas mums sche nahk it aplamas un trakas sinas. Es nebuht es tàm netizeju; bet redsedams, ka „Baltijas wehstnesî" Tu runà par Latweeschu beedribas gada swehtkeem tikai gara laika dehl un spreed par latweeschu mahkslas darbeem tikai pildi-dams sawu lapu: — wisas tàs sinas wairs newaru turet par aplamàm. Jo Tu skaidri peerahdijis, ka latweeschu tautas

darbi Tew rahdas nofwerami pehz azumirkla juhtàm. Newajaga Tew jau peerahdit, zik kahrigi „Baltijas wehstnescha" lasitaji gaida plaschas sinas par „Latweeschunamu" Rigâ, lai tàs buhtu preezigas, waj behdigas. To Tu pats sini. Bet to gan laikam nesinasi, zik daudf „Baltijas wehstnesis" zaudè no sawa swara, atraujotees no tautas tagadejà zentra. Ir tee, kas Tewi zeenì, satruhkuschees jautà: kadehl beedriba un „Baltijas wehstnesis" atschkiras? Tee tak naw kà kahdas personas? Waj „Baltijas wehstnesis" peekusis buhdams sawas tautas zentram par pabalstu, redaktoram wairs neesot runas wihru beedribâ? Ir es nebuhtin nesaprotu, ka Tu skaidris latweetis buhdams wareji 8. numurâ tà isturetees! Tadehl luhdfu, dod jel kaut kahdu sinu. Jo tik daudf gan esmu isspelnijees no Tewis, ka sawu stahwokli mainidams, Tu laidisi man sinu. Waj atkal, ja Tew tas pats stahwoklis, tad dosi isskaidrojumu, kadehl ar tahdu rakstu Tu nehmees noskumdinat sawus lasitajus . . ."

Dihrikis atbildeja Kronwaldam garâ wehstulê. Par to Kronwalds tà kà apmeerinajàs (IV. 72.): „. . . Paldees par Tawu bagato wehstuli. Par beedribas leetàm gaidit gaidijàm sinas. Ari mums schehl, ka beedriba nestrahdà kreetnaki. Bet nu sinam, kahdi ihsti tee nelabumi. Tahdi lai buhtu ruhkti zik buhdami, wisur gaidami, kur latweeschi kerfees pee kaut kahda dischena, bet wehl neeerasta darba. Wehrdsinaschanas sekmèm pamasam isnihkstot un skaidram brangam tautibas garam ussekot literaturâ, dsihwê un skolâs — redsesim masinajotees schahdus nelabumus. Tahds paschu kauns japanes pazeetibâ . . . sobus sakoschot . . .

Tadehl tad gan buhs wehl sarakstama dascha broschira gan wahzu, gan latwju walodâ, eekam nosudìs schis gars un prahts, kas tagad walda muhsu tehwu semê. Wahzeem un latweescheem jaatskurbinajas. Weeni eegrimuschi sapnôs sneedsas pehz widus laikeem; otri atlaisti walâ no kehdèm, kersta jau pehz debessfilumeem ar wehl nenotihritàm rokàm. Weeni rok sew pascheem kapu snausdami saldâ meegâ un mahnidami sewi paschus. Otri kluhp aif milsuma schkehrschlu, sajuhk aif pretineeku beskaunibas un wiltibas, nokuhst buhdami bef droscha pamata un skaidra dsihwes noluhka . . ."

Dihrikis wehstija, ka tas esot isslehgts no beedribas un Baumanis tur wainigs, ar kuru tam personiga sadurschanàs nu kursch atkal stahwejis atkarâ no ziteem Dihrika pretineekeem.

Gribedams par wiſàm leetàm meeru Rigas beedribas wadonôs un darit galu apſmeeklam pretineekôs, Kronwalds rakſtija Dihrikim 24. maijâ 1872. g.: „... Baumanis bij pee manim. Winſch ſaka, ka eſot gataws meeru deret. Winſch ari atſihſtas wainigs, ka ſenak notikuſchas nekahrtibas. Jo tas ari bijis runas wihrôs. Bet tagad winſch zihnotees wiſeem ſpehkeem, lai neſuſtu kahrtiba un lai beedriba neeetu nihkâ.

Tew nu ir iſdewigs brihdis pateeſi parahdit, waj Tawi zenteeni uſſahkti un waditi lihdſ ſchim tautai par godu, waj tik Tew paſcham par ſlawu. To labpraht gribetu eeſtahſtit Tawi pretineeki.

No ſirds wehlos, ka Juhſu ſildas nobeigtos, ka peedauſibas akmeni nezeltos ne muhſejeem, ne ſweſchineekeem. Tizu, ka Tu, buhdams goda wihrs, taiſni domà par ſcho leetu, lai Tu ari buhtu deeſgan wainigs pee tahdas ſildoſchanàs, kahda zehluſès Juhſu ſtarpâ. Tadehl meerigi gaidiſchu, kas turpmak notiks. Jo lai gan Tu eſi iſſlehgtais, tomehr Tawâ rokâ wiſs wehl ſtahw: ſcho leetu iſſchkirt par labu tautai un beedribai..."

Gribedams leetai tikt lihdſ dibenam, Kronwalds wehl apklauſchinajàs pee ta laika beedribas rakſtwedeja, Spundes ſkolotaja pehz ihſtà eemeſla negehligajàm ſchkelſchanàm. Spunde tuhlin neatbildeja. Ir pehz gada laika tas teizàs, gruhti eſot leetu taiſni iſſchkirt, kamehr wehl ta neeſot beiguſees. To gan peemineja, ka literatu puſe eſot ſaſtahdijuſi ſtatutus, zelt jaunu latweeſchu rakſtneezibas beedribu. Tee tikai wehl neeſot pahrtulkoti kreewu walodâ.

Reiſê ar ſchim jukàm beedribâ Dihrikim bij ſaduſchanàs ar Waraidoſchu Sanderi (Weberi), kas iſſtahjàs no „Baltijas wehſtneſcha" redakzijas. Jau ſahka runat, Dihrikis pahrdoſchot laikrakſtu Stahlbergim un pats aiſeeſchot uſ Peterburgu. Tà gan nenotika.

Jukas Rigas latweeſchu ſtarpâ wilkàs gandrihſ zauru gadu. No Wildbades awoteem pahrbrauzis, Kronwalds wehl rakſtija Dihrikim 29. ſeptembrî 1872. g.: „... Kur nejaukumi eekſchâ, lai tee nahk ahrâ. Zitadi newar iſdſeedet ſlimibu un labakee elementi neteek pee ſawa peenahkuma. Mums par kaunu katra tahda jukſchana... Jagahdà, ka iſaudſinatu zitadu prahtu ſkolâ un dſihwê... Tautibas pamatu nezeenidami netikſim pee kreetneem tikumeem... Labpraht dſirdetum plaſchakas ſinas... Bet jo wairak wehlam labajeem elementeem aiſgainat ſakrahjuſchos mahkonus..."

Un 25. nowembrî: „ . . . J. Baumana kungs schе buhdams mani apmekleja. Runajàm, ka „Mahjas weesim" jaušnem zitads zetsch. Baumanis jau ruhpejas, ka schi lapa ar Laubes palihdsibu kluhtu tautibas zetâ. Muhsu runas galâ greesàs uf Latweeschu beedribu, ka par to išpaudušchàs daschadas walodas. Es luhdsu, lai B. kungs išskludina awisês, ka tahdas walodas aplamas. Winsch atbildeja, ihsôs wahrdôs newarot to išskaidrot. Un tad esot jazek gaismâ daudf nepatihkamas leetas un jasahkot no galu galeem. Tapehz labaki esot leetu paturet preeksch sewis, nekà sawu „kaunu" zelt zitu preekschâ.

Es saziju, ka mehs — ahrpušneeki — nesinam, kam ihsti taisniba. Jo eekschpušneeki wek wainu zits zitam wirsû. Tadehk labi buhtu, ja dabutu plaschus išskaidrojumus no abàm pusèm. Weenam, sinams, buhtu jaussahk un tas peenahktos tagadejam Latweeschu beedribas preekschneekam . . ."

Pamasam wehtra pati apstahjàs un wilni rima. Rosigais Thomsons laiba preeka wehsti Kronwaldam 30. janwarî 1873. g.: „ . . . Meers beedribâ un zilwekeem labs prahts! Nemeerigee gari aprimuschi un išklaiditee kareiwi atkal stahjuschees weenâ rindâ. Pilnà sapulze swehtdeen tika notureta klusi un godigi. Ari wezais Dihrikis bij klaht. Tikai Fr. Weinbergis weenigais truhka, bet zeram, ka ari tas padosees wispahrigajam meeram un beedriba tik daudf wairs nebuhs apdraudeta no partijàm . . . Strihdinsch pagahjušchajâ gadâ darija deesgan raišes Latweeschu beedribai, bet ari rahdija, ka latweeschi naw wis tik glehwi, padodamees katram wehjam . . . Zeresim, ka pagahjušchais gads wiseem buhs bijis par labu mahzibu . . ."

Pateikdamees par peespreesto honoraru no „Balt. wehstn.", Kronwalds maijâ 1873. išsaka leelu preeku Dihrikim par panahkto weenibas garu Rigas Latw. beedribâ. „ . . . Thomsons tagad Tewi zitadi nesauz, kà par muhsu wezo Dihriki . . ."

Sawa daka nopelna pee scha mahjas meera nahzàs Kronwaldam.

11. Latweeschu studentu wakari. — Kronwalda familijas dsihwe Tehrpatâ.

Eekam Kronwalds paspehja ko darit Rigas latweeschôs, tas bij sew eeguwis stahwokli latweeschu studentôs Tehrpatâ.

Tehrpatas studentôs latweeschu waloda jau bij eewehrota 1808. g. Toreiz zehlàs Kuronijas korporazija. Sawâ wapenî ta rakstija sihmigus latwiskus teikumus: „Draugs (tam) draugam“ un „Sirds kursemneeka gods“. Ar to bij eewehroti latweeschu Kursemes laudis sawâ araju kahrtâ.

Bet zitadâ sinâ leeta bij saprotama, kad students Waldemars 1854. g. pee sawa dsihwokla durwim peesprauda karti ar sawu wahrdu, kam klaht stahweja „latweetis“. Tàpat, kad ap 1860. gadu Juris Allunans students buhdams sarakstija latwiskas grahmatas „Sehta, daba, pasaule“.

Waldemara un Allunana laikâ latweeschu studenti Tehrpatâ sahka lasitees kopâ. Bet winu pulzinsch nebij leels nedz pastahwigs. Barons, H. Allunans, Sakranowitschs, Hesse un wehl ziti tur parahdijàs. Nelaika dakters Hesse, Grundsahlê, stahstija no J. Allunana, tas esot daudz lasijis guledams, bijis leels rakstitajs un Kursemes skahbputras strehbejs. No Waldemara sinam, studentu dsihwê tas stahjàs pretim wezo korporaziju bramanibai un aisstahweja wisu studentu kopintereses. Bet scheem abjeem aisejot ziti beedri isklihda.

Palika atkal wezais robs. —

Latweeschu studenti Tehrpatâ no jauna pulzejàs kopâ ar Rigas Latweeschu beedribas zelschanos.

Schoreiz leetai bij droschaks pamats. —

Nelaika adwokats Klawinsch pirmais issazija domas, pulzinat Tehrpatas latweeschus un reizê ar ridsineekeem swinet 19. februari 1870., kà Kreewijas brihwestibas deenu. Pee Kronwalda daschi jau eepreeksch bij satikuschees un eepasinuschees. Nolehma to darit. Kronwalds tureja swehtku runu. Wisi, zik bij kopâ, nosuhtija telegramu Rigas beedribai. Tad nolika ir turpmak sanahkt ik sestdeenas wakarôs. Ar to bij nodibinati latweeschu studentu wakari. Kronwaldu eezehla par preekschneeku. Beedri apnehmàs kopt latweeschu walodu, runadami to sawâ starpâ un mehginadamees daschadôs rakstôs; mahzitees gramatiku, turet un lasit latweeschu laikrakstus un radinatees latwiski dseedat.

Pirmos darbus usnehmàs Kronwalds un filologs K. Müllers (Sarinu Karlis). Beedrôs bez tam wehl bij studenti Klawinsch, Lihbeets, Greetens, Balodis, skolotajs J. Dihrikis un weterinarinstituta prosektors E. Semmers un ziti, pawisam kahdi 12. Teem peenahza wehl klaht pirmajâ gadâ kahdi 6.

No scheem wakareem — kà sinams — 1882. g. isz̧ehlàs Letonijas korporazija, kura tos wehl kopj sawâ pajumtâ.

Wakareem bij diwejads noluhks: kopt rakstneezibu un sinatni un weizinat satiksmi un laika kawekli. — Rakstneezibas dalâ beedri pehz kahrtas zehla preekschâ apzerejumus waj nu no paschu arodeem, waj wispahrigi no sinatnes un literaturas. Tos tad apspreeda. Studenteem bij isdewigs mehginajums walodâ un sinibâs. Daschi preekschâ lasitee raksti pehzak bij lasami grahmatâs waj awisês.

Kronwaldam wairak krita runat wakarus eewadot un iswadot pusgada sahkumâ un beigâs, waj atkal goda deenâs. Tur tas nehmàs eepotet jaunekku sirdîs sawu karsto patriotismu, sawas domas un mahzibas par latweeschu dehlu zeribàm un peenahkumeem.

Gan schee gabali daudskahrt atkahrtojàs un isklausijàs kà skolas mahzibas, kas dsihwê wehl pahrbaudamas. Bet redsot, ka wisa Kronwalda persona dsihwoja schinîs idejâs, klausitaji bij aisgrahbti un pahrleezinati.

Pedadogs buhdams, wispirms tas raudsija isskaidrot leetas stahwokli un norahdit, kas muhsu peenahkums un gala noluhks. Paschu dehl un leetas labad bij jo wajadsiga skaidriba. Jo ir studentôs daschi bij bailigi un schaubigi, nesinadami, ko latweeschi grib un ko tee spehj panahkt. Ziti gan bij droschi un dedsigi, bet neredsedami, kahds mehrkis sprauschams un zik tahlu zekams.

Tihri kà behrnu mahzibâ Kronwalds tur daschkahrt rihkojàs, rahdidams, ka stahwam us zilweku kahrtas stahwokla. Zilwekeem, Deewa radijumeem, ir dotas dahwanas dsihtees pehz gaismas, taisnibas, brihwibas.

Bet mehs ari wehl esam dsimtslaiku audsekni. Tapehz tikai pa dalai esam tikuschi pee zilweku kahrtas teesibàm. Lai jo pilnigi tàs panahktu, mums jastrahdà un jazihnas.

Zihnitees zihnisimees ar sekmèm, sinadami, ka neesam schahdi tahdi isklihduschi bara kaudis, bet kopâ peederigi weenas tautas lozekki.

Kopiba tautâ rahda, ka tautai sawas ihpaschibas, mantas un sihmes, kurâs ta turas kopâ un isschkiras no zitàm tautàm. Schìs mantas ir tautas waloda, tiziba un tikumi.

Mehs esam kopibas lozekki tautâ, kuri sauzamees latweeschi. Kà zitàm tautàm ir teesiba, kopt un glabat sawas mantas, tàpat mums latweescheem. Mehs gribam augt un

selt, kamehr dsihwojam. Esam wezu wezà tauta, kam weza, slawena waloda un teizams tikums. Mums gan ari pahrmet netikumus, ka esot glehwi, bailigi, nepastahwigi. Bet kurai tautai gan truhkst tahdu?

Turedamees kopâ sawâ tautâ gribam buht sawas tautas *iskoptee lozekli*, kureem sinamas un mihlas tautas garigàs un laizigàs mantas un kuri tàs grib iskopt un stiprinat sawâ *tautibâ*.

Lihds schim mums pahrmetamas leelas wainas tautibas sinà. Bet tàs zelas, ka esam mahziti un audsinati sweschu tautu skolàs. Bet te atkal dsirdams pahrmetums: bes zitu tautu palihdsibas mehs newarot pastahwet! Us to tikai atbildam prasidami: kurai tautai gan zitas neeet palihgâ? Joprojam dabujam dsirdet: mehs esot par mas; tadehl welti puhletees! Bet taisni masuma dehl jo zeeschaki mums jaturas kopâ. — Mehs esot bes eespehjas, aismaksat sawu kulturu! Prasisim, kura tauta jau bijusi iskopta schinìs leetâs, pirms nekà winas wehsture zehlàs? Pahrmetums tikai waretu sihmetees us nahkamibu. Tagadibai tas it nebuht naw sakams. Mums tikai ko preezatees, redsot, zik prahtigi weizas ar jaunajeem pagastu likumeem, ar skolas buhschanàm, ar beedribu dsihwi, teatra un laikrakstu usplaukschanu. Muhsu *nespehziba* nenahk wis no spehku truhkuma, bet ta tikai manama *nepeelaischanas* dehl. Tadehl mums jastrahdà, jazihnas, lai buhtum weseli zilweki sawâ tautâ, lai buhtum tautas iskoptee lozekli, kam sawa tautiba.

Bet mums *gruhts darbs* un *leela zihnischanàs*. Mums jakaro pret stipreem wareneem pretineekeem. Schee spreeduschi spreedumu par latweeschu *likteni*, teem esot un esot jaisnihkst. Muhsu tautai bijis daschads liktens. Tur peedalijuschees daschadi notikumi: tehwu tehwu brihwibas un tizibas kari, wehrdsibas un klausibas laiki un atdabutà waliba. Ta ir muhsu *tautas wehsture*. Paschi nespehjam to taisit. Wehsture pate taisas mums beedrojotees darbâ un sateekotees dsihwê ar dsimtenes ziteem eedsihwotajeem.

Weenà pusê mums stahw schejeenes *wahzeeschi*, kas gadu simteneem latweescheem bijuschi kungi, gan nemdami, gan dodami. Kad spehja, tad tee negribeja latweeschus usnemt sawâ kahrtâ. Kad leeta palika neeespehjama, tad tee sahka wahzinat. Dascheem wehl tagad tahda wehleschanàs. Tee nesaprot muhsu tautibas leetu un negrib ar mums ture-

tees. Ziteem gan gaiꞩchakas un taiꞩnakas domas; ar tahdeem daſchâ ſiņâ mums padoms un zeꞩch weenadi. —

Otrâ puꞩê peedalas pee muhſu likteņa leelâs kreewu tautas lozekki. Pahri par pusotra ꞩimts gadeem latweeꞩchi ſtahw kreewu keiſara patwehrumâ. No ta tee dabujuꞩchi wiꞩu-leelakâs mantas: wehrdſiba atzelta, ꞩkolas eezeltas, „Latweeꞩchu draugu beedriba" pakauta, latweeꞩchu laikrakſti atkauti, mahjas pahrdotas, jauni pagaſtu likumi iſdoti, Latweeꞩchu beedriba Rigâ un zitas beedribas apſtiprinatas. Par to dodam godu un pateizibu. Bet kad daſchi kreewu rakſtneeki, kâ Pogodins, meklê latweeꞩchus pahrkreewinat, tad tas nepaſihſt muhs un aiſteek muhſu ꞩwehtakâs mantas. —

Pee ꞩawa likteņa iſꞩchkirꞩchanas galâ paꞩchi, latweeꞩchi, peederam.

Schis gabals wiꞩuſwarigakais. Latweeꞩchi iſꞩchkirami tahdôs, kas nemaſ nepeedalas pee tautibas leetâm. Tee ir waj nu ſemi, nemahziti kaudis, waj mahziti puskoka lehzeji, jaunee wahzeeꞩchi. Tad tahdôs, kas gan peedalas. Sche atkal daſchadi ſtahwokki. Tahdi, kam leeta neꞩkaidra un kuŗi tadehk bailigi, kaunigi, un tahdi, kuŗeem ta gan ꞩaprotama, bet kuŗi tomehr leekas groſitees uſ weenu waj otru puꞩi. Tâ ꞩauzamee klibotaji. Galâ tahdi, kuŗeem leeta ſinama, taiꞩna un laba un kuŗi neꞩlihd ne uſ labo, ne uſ kreiꞩo puꞩi. Scho ꞩkaitlis wehl gauſcham maſiņꞩch. Tomehr mums peenahkas ſtaigat wiņu pehdâs un nekautees atbaiditees no muhſu tautas muhſcha nolizejeem un likteņa lehmejeem. Muhſu liktens weenigi ſtahw Deewa rokâs. — Tanî laikâ, kad wehrdſiba bij pilnâ ꞩpehkâ, 1769. gadâ iſꞩludinaja Rigas wahzu awiſês, ka warot dabuht pirkt labu newahzeeꞩchu dſimts zilweku par tik un tik daudſ rubkeem. Un tanî paꞩchâ gadâ Merkels peedſima, kas pirmais ņehmâs puꞩchu raut latweeꞩchu wehrdſibas kehdes ...

Sawâm idejâm Kronwalds ꞩmehla jaunus ꞩpehkus pahrleezinadamees, ka latweeꞩchi wezôs laikôs bijuꞩchi ꞩpehziga tauta un atraſdams, ka teem tagad wehl ir jauka, bagata waloda. Wehſtures un walodas kritikâ wiņa domu gahjeens tagad wairs nepaſtahwês. Bet ꞩawâ kodolâ tâs paliks ꞩpehkâ.

Wehſtures ſiņâs un walodu ꞩalihdſinajumôs Kronwalds pahrleezinajâs, ka wezu wezee latweeꞩchi bijuꞩchi weena tauta kopâ ar wezpruhꞩcheem un leiꞩcheem un mahjojuꞩchi no Karpatu kalneem gar Uhdras (Oderes) upi un Balto (Baltijas) juhŗu lihdſ Waldaju augſtumeem. Kur tagad atrodam daſchu Pruh-

sijas prowinzi un Kreewijas guberņu, tur toreiſ bij latweeſchu-leiſchu nowadi. — Aiſ paſchu neſatizibas un kruſta kareem Baltijas tautas ſpehks maſinajàs un pati tauta ſkaldijàs un iſklihda. Ziti peeſchķihràs kreeweem, ziti wahzeem, ziti poļeem. Wezee pruhſchi pawiſam iſſuda. Leiſchi wiſuſtiprak turejàs pretim bruņeneekeem.

Tautai ſchķeļotees un iſklihſtot radàs walodas dialekti. Tatſchu ſchìs iſlokſnes nenoluhſa, bet palika pee walodas zelma kà dſihwi ſari. Un ſchis latweeſchu walodas zelms ir tik ſtiprs un jauks, ka tas ſpehs atjaunotees literaturas un kulturas walodà.

Kronwaldam ruhpet ruhpeja tautas walodas jaukumu un bagatibu atwehrt ſaweem jaunajeem draugeem un wiņu dwehſelês eepotet mihleſtibu un zeenibu uſ ſchìm mantàm. Tautas dſeeſmas wahrdus: „Gulu, gulu — meegs nenahza" tas ņehma garigâ ſiņâ un ſauza un modinaja tauteeſchus, zeltees — nekawetees. Kamehr wehl laiks. Ka nepaleek par wehlu. Tas raiſija tos walà no eedſimuſcheem aiſſpreedumeem un eeradinatàm domàm, it kà latweeſchu tautai un walodai buhtu nolemts, muhſcham palikt kalpones kahrtâ. Tas palihdſeja teem atſiht un pahrleezinatees, ka ta ir deriga un ſpehziga ſmalkakai mahzibai un augſtakai gudribai.

Preeks un brihnums bij klauſotees, kad Kronwalds ſtahſtija par latweeſchu walodu. Kà tauteets teiz un aiſſtahw ſawu lihgawiņu, tà wiņſch neapnizis, nenokuſis ņehmàs rahdit ſawas „walodas lihgawas" reto ſkaiſtumu, bagato puhru, wezwezo zilti, turigos radus. Tautas walodà tam atſpihdeja tautas dwehſeles dſihwe un wiņas gara ſpehki. Sihkàs, wahrigàs meeſas runatajam auga augumà, waigs peetwihka, azis kwehloja, balſs grauſa aiſſtahwot ſawu lihgawu pretim pehlajeem, atgaiņajot uſbruzejus, apſauzot neekotajus. Ar tikpat ſpehzigu runibu tas mahzeja to eeteikt tautas iſglihtotajeem dehleem, lai tee nedſihwotu tikai ween ſew un ſawàm ſinatnèm, bet ari ruhpetos tautai par labu, mahzidamees un kopdami tautas walodu.

Sariņu Karlis lizis eeſpeeſt „Balt. Wehſtn." 1887. gada peelikumòs un „Balt. Semkopja" 1879. gada gahjumà apſweizinajuma wahrdus, kuŗus Kronwalds runajis ſtudentu wakaròs 1871. un 1872. gadòs. No teem iſņemſim daſchus gabalus.

(23. janwarî 1871.). „... Sahkſim tad nu treſcho ſemeſtri ſtaigat ſawu zeļu, zeredami un gahdadami, ka muhſu darbs deenu no deenas labaki ſchķiras... Gan ar ſchehlumu

noſkatijamees, kad labs barinſch no muhſejeem aiſgahja proſjam; bet ar lihgſmu ſirdi ſanemam wehſtis, ka aiſeedami tee naw ſchkihruſchees no muhſu darba. Gan ziti pa durwim paſkatijuſchees aiſgahja. Laikam nepatika. Bet patureſim wehrâ, ka lai ari wakarneeku ſkaits newairojas, muhſu iſſtrahdato darbu ſkaits naw wis gahjis maſumà...

Metiſim azis uſ ſawa darba aploku... Jums, beedri, naw wis nolemts rokpelna weenmuligo muhſchu nodſihwot kahdâ tumſchà buhdinà. Juhs eſat aizinati uſ gaiſmas darbeem... Juhs eeſtahjuſchees ſinatnibas pagalmôs, kas plaſchaki un dſilaki par nepahrredſamo juhru, kas tik augſti kà debeſu iſplatijums... Silee mahkoni jums wairs naw paſaules gala aprobeſchotaji... Swaigſchnu zelus iſmehrodami juhs atrodeet muhſchigu likumibu ziteem neaiſſneedſamajà, beſdibinigajà augſtumà...

Juhſu azim koka miſa naw wairs apſedſeja dihwaineem noſlehpumeem. Aiſ beeſas miſas, aiſ zeetas tſchaumalas juhs ir ſpehjat iſpraſt, apbrihnot dſihwibu... ka ſche walda kahrtiba... daſchadàm ſulinàm un augu dalinàm augſchup kahpjot, lejup grimſtot... daſchadòs pahrwehrtijumòs...

Juhs wairs ne domat nedomajat, nedſ ka jums dſimſtot paſaule ſahkuſès, nedſ ka jums mirſtot ta ari grims kapà... Paſaules dſihwi, zilweku zihniſchanos juhs ſpehjat iſpraſt un apbrihnot gadu ſimteneem atpakaļ ſkatidamees un redſedami, ka kahrtiba walda ir ſchaî raibajà audumâ, ko ſauzam par wehſturi un kuras pawedeeni weetàm jo ſmalki eeauſti un apſlehpti praſtàm azim... Ir ſche zelas un grimſt, plaukſt, ſalo un wihſt zilweki, dſimumi, tautas — pehz muhſchigi lemteem likumeem...

Bet juhs neſtahwat tik ween ſinatnibas mahzeklu rindà.. Juhs ari eſat ſawas tautas, ſawas tehwſemes iſredſetee dehli... Jums nolemts un eeſpehjams ſinaſchanà, tikumà, darbôs iſzeltees pahri par daudſ ſimteem, tuhkſtoſcheem darot, kas jadara un ſtrahdajot kahrtibà pehz muhſchigajeem zilweku likumeem...

Bet waj ſchis darbs, ko nupat no jauna uſnemam, ari ſpehj wairot muhſu ſinaſchanu, greſnot tehwſemes dehlu tikumu?... Waj tas naw tikai maldinatajs no ihſtenà, labà zela?...

Muhſu darbs ir mahziteesun kopt latweeſchu walodu.

I. Kas mums ir latweeschu waloda?

Neskatidamees uf latweeschu walodu kà mukki, waj maf-mahziti zilwezini, waj apmahniti puskokalehzeji, kureem gows, tekkch tadehk ween wairak eewehrojams, nekà augu aztina (Zelle), ka tekkch tak daudf leelaks un gakigaks, nekà neezigà aztina, bet skatidamees uf walodu kà finatnibas mahzekki, kureem pats fihkais smilschu graudinsch der preekschmetam, ko ifpehtit — atradifim, ka ir latweeschu waloda deriga tahdam finatnibas noluhkam...

Mums finams, ka lihdf ar zitàm finatnibàm ari filologija tagad aiffneeguſi augſtaku un iſredſigaku ſtahwokli. Muhſu deenàs wairs nepeeteek, ka filologi dſiki jo dſiki nodarbojas ar tà ſauzamajàm klaſiſkajàm walodàm, tagad ari jauta, kà gan daſchdaſchadàs walodas zehluſchàs pehz muhſchigeem likumeem un kà tàs ſader kopâ...

Tà nodibinajuſès ſalihdſinamo walodu ſinatniba... Ar to nodarbojàs mahzitee wihri Bopps, Potts, Grimms, Lazarus u. z. Tee atraduſchi, ka katras walodas wahrdi, kas zehluſchees tautu jaunibas gadôs, apleezinot, zik ſmalki tauta ſajutuſi ſawus eewehrojumus dabâ un dſihwê, tos tà ſakot apmeeſodama ar dwehſeles juhtu ſkanoſcheem apſihmetajeem, proti wahrdeem. Tà iſzehlàs tautu pſichologija, kà filologijas jauka audſekne...

Meſdami azis uf latweeſchu walodu redſeſim, ka ta ir ſtalts ſars pee indo-germanu walodas kuplà koka un tapehz nepeezeeſchama, neiſlaiſchama ſalihdſinamo walodu ſinatnibà... Teeſcham tizu, ja latweeſchi mahjotu ahrpus Eiropas... tad daſchs ſinatnibas mahzeklis aiſzelotu ſimteem juhdſchu uf Aſiju, waj Afriku, rokà dabut jel weenu ekſemplaru no teem, kas wehl latwiſki runà...

Bet tagad filologeem zekſch jo weegls. Tee noeet lihdſ grahmatu bodei un nopehrkas tur ſawu Boppu, Pottu, waj Schleicheri un Bielenſteinu, jo ſchee wihri pehz ſinatnibas wajadſibàm ir iſſtrahdajuſchi latweeſchu walodu...

Tikpat eewehrojama paleek muhſu waloda tautu pſichologijas mahzibâs... lai gan ta wehl newar lepotees ar leeliſkeem dſejas ſeedeem, nedſ zitadeem paſaules literaturas augkeem... Tadehk kur Eiropâ un ahrpus winas buhs pilnigas uniwerſitates, ... tur latweeſchu waloda muhſcham paliks preekſchmets ſinatnibai... Un latweeſchu walodas mahziſchanàs gan paaugſtina muhſu ſinatnibas ſtahwokli...

Bet waretu ſazit... labi gan, tomehr wiſeem newajaga ar to nopuhletees. Jo katram ſinatnibas apzirknim (jeb arodam)

paſcham jau deeſgan bagatibas... Gluſchi pareiſi. Bet atgahdinu, ka tas nebuhs tas labakais juriſts, kas tikai eepaſinees ar ſawu „corpus juris“, tas nebuhs wehl pilnigs ahrſts, kas tikai nodarbojees ar anatomiju un patologiju, tas nebuhs tas ſwehtigakais teologs, kas tikai nopuhlejees ar Deewa wahrdeem; jo ſinatnibas mahzekkeem wajag eekrahtees ir tahdas ſinas, kas neatronas paſchu arodôs.

Bet ja kahds ſazitu, tas neſpehjot ar wiſu eepaſihtees; kà nefilologam latweeſchu walodas weetâ tam zits kahds preekſchmets wairak leekotees buht derigs... Lai tas ſtrahdà un zihnas, uſ ko ſirds un prahts jo wairak neſas. Sawu darbu ſtrahdadami negribam neweenu ar waru peeſpeeſt lihdſſtrahdat...

Bet waj muhs paſchus kas neſpeeſch uſ ſcho darbu?... Brahki, ir gan kaut kas, kas muhs ſkubina un aizina uſ ſcho zeku; kas muhs ſche pulzina un ſtiprina, muhs wiſus, kam tak ari netruhkſt zita darba... Ta ir apſinaſchanàs, ka mums muhſu waloda naw tikai ſinatnibas preekſchmets, bet ſ w e h t s m a n t o j u m s n o m u h ſ u ſ e n t e h w e e m...

Ja Nu-Jorkà filologijas mahzeklis... ſtudedams latweeſchu walodas gramatiku tà ſakot ar aukſtu ſirdi preezajas par winas wahrdu iſlozijumeem, tàpat kà tas ar aukſtu ſirdi eeſihſch matematikas likumu, teeſibas atſihſchanu: tad mums ſawas tautas dehleem ſirds jo karſti eeſilſt dſirdot latwju wahrdus ſkanam... Tee bij m u h ſ u tehwi, ta bij m u h ſ u tauta, kas iſaudſinaja ſcho walodu... Tà tad latweeſchu walodas ſirmee wahrdi mums ir ſkana balſs no ſentehwu luhpàm. Tee ir winu pukſtoſchàs ſirds gabalini, dſihwàs dwehſeles nojautas, wehrigà gara jautràs dſirkſtelites. Bet uſglabat nedſihwu rakſtu un mehmu burtu pihtnes tikai teem ſaprotams un baudams, kuri aiſ miſas ſpehj ſaredſet ihſto dſihwibu, aiſ tſchaumalas atraſt gahrdo kodolu...

Mums truhkſt plaſchas, ſkaidras wehſtures par muhſu tautas pagahtni. Sentehwu waloda mums ari kà wehſtures atlihdſinataja paleek jo eewehrojama, zeenijama wairak nekà daſchàm zitàm tautàm. Bet ſawu walodu nepratiſim zeenit, to nemahzidamees un nemahzedami. Ta ir ſkaidra leeta...

Tautas mantu zeeniſchana ſewiſchki muhſu laikôs atkal atſihta par tikumu...

Beſ ſchehlaſtibas mehs noſodam aplamos negantneekus, kas nepratuſchi taupit ſawas, nedſ zitu tautu garigo mantu krahjumus. Wandaliba ir wahrds, kas aiſgrahbj ſirdi paſcham

kosmopolitam. Un mehs nebuhtu ziti nekas, kà wandaki, laudami eet bojâ sawam mantojumam... Bet to mihledami un turedami godâ mehs peeaugsim tautas dehlu tikumâ...

Bet walodu mihlet, tapehz ka ta tehwu waloda, to jebkursch nespehj... Tur wajag dischana, gresna tehwu dehla! Kam sirds jo lihgsmi nelez dsirdot latwju wahrdus, tam tahrps sagrausis sirdi. Un ja, brahl, tu aif bailèm atraujees zeenit sentehwu mantojumu, tad sini, tu neesi swabads sinatnibas mahzeklis, bet wehrgs waj nu sawai maisesrulei, waj zitam kungam!.. Joprojam latweeschu waloda ir muhsu tautas waloda, dsihwas tautas waloda, kas dsihwo jaru jarôs Kurfemê, Widsemê, Witebskâ un Leischôs, Kreewijâ un Pruhschôs un kas top kopta skolâs un basnizâs, tirgôs un godôs, teesas namôs un konwentôs, beedribâs un teatrî, wahrdu sakot, latwju tautas dsihwê un literaturâ...

Muhsu garam mostotees ta derejuse par laipu, satiktees sirdij ar sirdi, dwehselei ar dwehseli... Tahda laipa ta wehl ir tautai, kas wisus jarus kopâ nemot skaitama pehz miljoneem...

Kad kahda masa daka no latweescheem nerunà sawu tehwu walodu, waj nu augstaku skolu un pilnigakas literaturas truhkuma dehk, waj ari kahda zita eemesla labad: — tas nepamasina walodas swaru un wajadsibu tautai. Un zik dsiki zilweki war eegrimt aplamibas un tumsibas dubkôs, neprasdami zeenit un leetot tehwu walodu, to mums skaidri rahda noschehlojamee puskokalehzeji... Un tahdeem atkal, kas pahrwahzodami latweeschus gribetu west pee augstakas isglihtibas, Bielensteins sawâ grahmatâ „Lettische Grammatik“ XIII. l. p. leek apdomatees un apmeerinatees... To saka wihrs, kas naw nei latweetis, nei gaisa grahbstitajs, bet kam laimejees sasneegt sinatnibas un zilwezes stahwokli un ispelnitees godu un pateizibu latweeschu walodas kopschanâ... Ja nu sweschas tautas dehli, kà Glücks, Stenders, Hugenbergers, Bielensteins u. z. nopuhledamees ar muhsu walodu panahkuschi godu, waj tad tahds darbs waretu buht par kaunu mums, paschu tautas dehleem?... Nebuhtin ne, brahki!... Juhs jau paschi skaidri to atsinuschi peelikdami roku pee scha wajadsigà, peeklahjigà, gresnà darba...

... Peeminesim wehl weenu leetu. Sihmejos uf masizigeem, eebailigajeem muhsu starpâ... Ne wisi, kas smehluschi dsihwes uhdeni is sinatnibas awoteem, ne wisi spehj sewischki pawairot paschu sinatni... Waretu notiktees, ka no-

jums neweenam neisdotos panahkt, waj sarakstit ko swarigu, eewehrojamu preeksch sinatnes, wahzu, kreewu, franzuschu waj anglu tautibâs... Bet to nepeemirsteet. Sawai tautai par labu ikkatrs spehseet ko darit, daudsi waj masi, likdami wehrâ to laipu, pa kuru wareet peekkuht pee tautas dwehseles...

... Jautajot, kà stahw ar muhsu tautas garigo dsihwi? Kà klahjas latweeschu tautai pateesibas un taisnibas leetâs? Kahdi laiki muhsu tehwsemei? — redsesim, zik besgaligi daudsi wehl ko strahdat. Redsamas tik pirmàs pawasara deenu sihmes...

Saule gan spihd, bet tai wehl jabreen pa dubkeem. Ledus un sneegs atkususchi, bet dsestras miglas wehl apsedsi daschu widuzi. Besdeligu aztinas gan parahdas, bet osoleem un oscheem seemas laupijums wehl neatlihdsinats; semê guk sapuwuschas lapas, wehtrâ nolausti sari, pahrgalwibâ saskaldito koku skaidas. Sahle tikko paknituse, bet suhnajus wisur wehl nepahrspehj. Daudsi seedainu puku sehklinas dsiki eemihditas dubkòs, nosaluschas un nowihtuschas. Meschmalâs schur tur redsi stobriti, kam seedu galwina tikko isplaukuse, bet jau nowihtuse karajas.

Weetàm gan redsam zitu kungu dahrsôs augot un seedot daschu no muhsu lauka stahdeem, bet deemschehl tee ikreisi negresno wis muhsu paschu plawas un eelejas. Un tur kahdâ kaulgosî redsam galwinas it sahrtas, seedu aztinas it silas, ustizigas — buhs gan pirmàs neaismirstelеs. Lai Deews dotu. —

Jeb waj aismirsàt jau to birsi, kur dsimàt, augàt? Ne, to nekad juhs nespehjat aismirst; jo jums tehwu semê wehl isdarami Herkula un Teseja darbi...

Ja esam issargati no sekläs kosmopolitibas, t. i. no tahdàm domàm, kas saka: kas sewi sauzas par kosmopolitu, tam tuhlin peelihpot daudsi masi no Humboldta slawas un tahds zilweka behrns strahdaschot par labu wisàm tautàm, atsazidamees no sawas tautas, — — tad mums jaatsihst, ka muhsu darbs naw wis spehka un laika isschkeeschana... bet tas wadina isleetat paschus masinos spehkus tautai par labu... un muhsu tautas dehlus audsinat par sinatnibas ihsteem mahzekleem... pehz zilwezibas muhschigajeem likumeem...

Schinî darbâ pareisi puhlesimees tehwu walodu runadami sawâ starpâ, dsilaki kopdami winas gramatiku, lasidami latwiskus rakstus un mahzidamees un dseedadami latweeschu dseesmas. — Bet walodu newaram mahzitees daridami kà

abezneeki. Ja kahds grib lasit Homeru, waj tad tam newajaga sinas par greeku dsihwi, tizibu, sinatni u. t. pr.? Zitadi lasitajs neka lahga nesapratis. — Tad ari newaram turet tik aplamas domas, it kà pasaulê tik ween buhtu strahdats, zik mehs strahdajuschi. Tadehl esam nospreeduschi eegahdatees derigu rakstu un grahmatu krahtuwi, kas sihmejas uz latweeschu walodu un dsihwi wezòs un jaunôs laikôs . . . un apnehmuschees sanahkt noliktôs wakarôs . . . darbu un spehku seedot tautai un walodai par labu . . .

To daridami . . . pratisim isschkirt neezigus mahnus no zilwezibas gara pateesigajeem darbeem un . . . sajehgsim sawas tautas zelschanos, winas teesibas un wajadsibas . . . un muhsu darba wakari palihdsês, ka sawâ laikâ katris sawâ weetà . . . parahdisimees par sinatnibas mahzekleem, kam jautras skaidras galwas; par tautas dehleem, kas sirdî krahjuschi wiskreetnakos likumus; par wihreem, kam stipras kruhtis pret dsihwes wehtràm . . .

Tahdâ prahtâ juhs apsweizinu issaukdams: lai dsihwo, aug un kuplojas muhsu tauta un lihdz ar to muhsu tehwu waloda pehz muhschigeem likumeem! Lai isplesch̄as gars, kas latwjus modina, tahli un augsti kà rihta blahsmas sahrtums, kas sneedsas lihdz pat debess welwèm! . . ."

Kronwalda spehzigà retorika aisgrahba un pazehla jaunos prahtus. Wiswairak sewischkôs atgadijumôs. Peeminot Stendera dsimtdeenu tas dsilàm juhtàm nolasija wina leelo dseesmu pehz pehrkona gaisa un pastahstija par ta laika rakstneezibu. Un atgahdinot Andreja Spahga nahwi tas tehloja latweeschu buhschanas muhsu laikôs. Swehtku deenâs sirds tam atwehràs un wahrdi pluhstin pluhda, swinot 19. februari un gada sahkumâ un gada beigâs usnemot jaunus beedrus, atlaischot wezus.

Sawâ otrajâ gada deenâ, 19. februarî 1871., tehrpatneeki aislaida sihmigu telegramu Rigas Latweeschu beedribai: „Stahwi stipri, strahda droschi, augdama, plaukdama, augkus nesdama." Tad Kronwalds nolasija gada pahrskatu par wakarneeku darboschanos.

„ . . . Diwi pusgadi aistezejuschi kopà strahdajot. Abus salihdsinot atradisim, ka pirmajâ nesàm bagatus augkus lihgsmibai, otrajâ eemahzijamees wairak strahdat. Bet pamasinot lihgsmibu, deemschehl pamasinajàs dseesmu skanas. Pats nemahzedams dseedat sinu, ka dseedaschana wiseem naw eespehjama. Bet ja tikai netruhkst nopeetnas gribas un ruhpescha-

nàs, tad tizu, ka sawus wakarus spehsim puschkot jaukàm dseesmàm. Us to eezehlàm dseedaschanas kopejus.

Skatotees us preekschà zeltajeem darbeem un winu pilnibu, jasaka, ka wehl esam eesahzeji. Loti maf esam isstrahdajuschi tahdus rakstus, kurus tuhlin waretu laist gaismà. Bet muhsu pirmais noluhks jau ari tikai mehginat spehkus un droschinat . . .

. . . Pehz isstrahdajumu skaita un sinibas preekschmeteem esam gahjuschi us preekschu . . . Gesahkot muhsu runas zits nekas nebij, kà azumirkla issazitàs domas un juhtas. Ahtri peeaugdami spehkà, pehdejo wakaru dabujam dsirdet tik smalku sinatnibas preekschmetu, ko wehl nebijam eeraduschi dsirdet sawà tehwu walodà.

Semmers muhs pahrleezinaja, ka ir latweeschu mehlê skaidri un gaischi war issazit neeerastas domas un sihkus nojehgumus par meesàm un dwehseli.

Müllers ar sawu Plauta tulkojumu rahdija, ka muhsu waloda deesgan lokana un spehziga isleetajot zitu tautu rakstneekus.

Dihrikis, runadams par ausi un daschadeem skanumeem, dewa mums pahrdomat par muhsu sentehwu ismanibu apsihmejot dwehseligàs nojautas. Dabujàm dsirdet, zik smalki un peeklahjigi muhsu waloda spehj isschkirt, ko ween dwehsele sajuht ausim palihdsot.

Sakits lasija preekschà trihs dsiłus jautajumus par tautibu no likumigà stahwokla. Waj buhtu kahds muhsu starpà, kas dsirdedams scho runu nebuhtu pahrleezinajees no jauna, ka ir no teesibu stahwokla mums peenahkas zihnitees par sawejeem?

Kundsinsch bes muhsu palihdsibas muhsu darbam ir isaudsinats no tàs wehsmas, kas tagad spirdsina latwju tautu. Tas zehla mums preekschâ tehlojumus is sentehwu dsihwes par apleezinajumu, ka mums paschеem ari netruhkst preekschsihmju wihrestibai un tehwsemes mihlestibai, ja tik protam zeenit sentehwu tikumus un tos atdsihwinat sawâs kruhtîs.

Lihbeets, kà jau saziju, pehdejâ wakarà pazeldamees us sinatnibas augstumeem uslika klausitajeem neeerastus swarus, rahdidams, ka sawâ walodâ ir tur spehjam lihds kluht, kur sinatneeki, fisiologi meklè pehz dsihwo radijumu saknèm un winu sahkumu awoteem un wairoschanâs rihkeem.

Taî paschajâ reisê Aissilneeks atgahdinaja, ka naw pareisi witebskeeschus peeminet smeeklu sinà. Jo sobojot brah=

lis brahli nepazels augstakâ stahwoklî. Bet wajag eet palihgâ tauteeſcheem ap Widsemes robeschàm . . .

. . . Neschehliga un taisna kritika gan mums wehl usrahdìs daudſ nepilnibas un wainu. Bet nepeemirſiſim, ka muhſu puhliņſch tik weenu gadu wezs . . . Kas nopeetni lihdſ ſtrahdajis, neſazìs, ka muhſu waloda deriga tikai „baureem" un ka ta neſpehjot zelt preekſchâ augſtakas domas un mahzibas . . . Eſam mahzijuſchees, ka naw wis weenigi muhſu walodas waina, ja kahdreiſ, ko domajam, neſpehjam eetiht latweeſchu wahrdòs, bet pa leelai daļai muhſu paſchu waina, kas wehl pilnigi nepaſihſtam ſawas walodas bagatibu un weiklibu . . .

. . . Muhſu ſiņu un mantu krahjuma leetâ Lihbeets gan krahjis daſchas ſiņas, Aiſſilneeks eeſneedſis witebſkeeſchu wahrdu un dſeeſmu krahjumiņus, Grünbergs usrakſtijis daſchas mihklas un dſeeſmas. Tomehr jaſaka, ka nemaſ wehl neeſam nopeetni ķehruſchees pee ſcha muhſu darba. Pats ſinu, zik gruhti nahkas tagad jau ſalaſit tahdas ſiņas, kur puskokalehzeji eemelſch ļaudim, mehs eſot apſtulboti wehjagrahbekļi. Scho ſiņu dehļ paſchi ſkolotaji mani neatſihſt par zitu neko, kà par „jaunas modes rewidentu". — Bet nedrihkſtam wainu dot tikween ziteem. Muhſu ſirdsapſiņa ſaka: ſchaî ſiņâ biju gan pakuhtris . . .

Par grahmatu krahtuwi gan waram preezatees. Ta aug deen no deenas, ſinams, pamaſitiņam. Pehz muhſu ſpehka un mehra, kas deemſchehl wehl ļoti maſiņſch. Gan neeſmu pahrleezinajees, ka muhſu grahmatàm daudſ laſitaju. Bet paſchu awiſes gan arween jo wairak zeenijam . . .

Beidſot buhtu jajauta, kà gan turejamees pamata likumà, uſ kuŗa dibinajas ikkatra kopibas darba ſekmes? Waj bijam, kur wajadſeja, draugs draugam, brahlis brahlim? Neatgahdinaſchu klupeenus, kuŗus redſejam. Tikai peemineſchu ſchehloſchanos, ko wiſi buhſim dſirdejuſchi, kad ir ne ſazijuſchi: kaut wehl reiſ ſpehtu no jauna uſņemt dſihwes zeļu, tad to gan zitadi eegroſitu! Tagad par wehlu!

Bet mehs eſam tikai pahrlaiduſchi weenu gadu. Mums wehl nekas naw par wehlu. Sneegſimees rokas ſchodeen zits zitam no jauna . . . ka mums nekad nebuhtu janoſchehlo tàs ſtundas, ko pawadam ſche kopâ. Lai ikkatris waretum apleezinat: ſche ſtahweju, tà ſtrahdaju. Zitadi newareju pehz ſawas atſihſchanas un ſirdsapſiņas . . .

Kronwalda leezibas par wakarneeku darbeem allaſch bij pahrak labas. Lihbeets ſawâ jozigajà weenteeſibà tad mehdſa

issaukdamees: „Atschka, tas mahk glaimot!“ Teesa bij. Bet tas bijàs kahdu atbaidit no darba tautas labad. Tapehz tas labak skubinaja usteikdams.

Pascha Kronwalda darbi wairak bij nemti no **w a l o d a s** un **w e h s t u r e s**. Abàs leetâs tas bij tikai diletants, kas nodarbojàs aif patikschanas, ne wis kà mahzijees arodneeks. Bet tas bij apdahwinats diletants, kas parahdija zeļu dascham arodneekam. Sinams, tam ari peelipa diletantu kļuhdas. Reisèm kur peetruhkàs skaidru sinu un peerahdibas, prahts nesàs tàs isdomat un peelikt. Tà sakot, walodu un wehsturi taisit. Bet schahdas kļuhdas brihscham noteek ir dsimteem walodneekeem un wehsturneekeem.

Walodas formas un wehstures parahdibas daschkahrt ir kà iskaisiti trauka gabalini, kurus meklejam salikt kopâ. Tas mums isdodees, jo gaischaki muhsu dwehselê parahdisees pats trauks sawâ pilnigumâ, kurâ glabajas un darbojas walodas un wehstures dsihwee, muhschigee spehki.

Nodarbodamees ar salihdsinamo walodu sinatni no psichologijas un wehstures stahwokļa, Kronwalds bij tihri genials daschos latweeschu wahrdu jautajumos. Winsch usgahja wezas formas un radija jaunas, kur lihds tam bijàm bes padoma. Bet nebuhdams deesgan mahzits walodneeks, tas nespehja wisur eewehrot skaņu smalkos likumus un daschreis padewàs dsihwajai fantasijai. —

Weens tahds studentu wakars ari notika leeldeenu swetdeen 1871. g. Kronwalds usaizinaja swinet **a u g s c h a m z e l s c h a n o s m u h s u w a l o d a i**, nemdamees attihstit wajadsigo wahrdu preeksch „Bildung, образованіе“.

„... Buhs jau kahdi gadi peezi, kamehr schim wahrdam puhlejos atrast peeklahjigu atlihdsinataju. Esmu kehrees pee dascha wahrda saknes. Ari „iskopt“ un „glihtot“ mani krustdehli. Bet lihds nebija ziti, pats nebiju ihsti meerâ ar saweem isaudsejumeem. Man rahdas, ka nebiju razis deesgan dsiki, lai gan it tuwu biju wahrdam, ko juhs laikam kahri dsirdet, lai to saku.

„Bet neteikschu namâ pahdites wahrdu!
„Istabâ, tur teikschu, schuhpuļa weetâ.“ —

Tad tas palika stahwot pee wahrda „daiksch“, rahdidams, ka tas esot sakarâ ar wahrdu „saksch“. Ta pate sakne esot greeku wahrdam „thallein = seedet, sakot, selt; daidallein = daiļot, daiļi isstrahdat; latinu wahrdam „dolare“ = isgirst, tehlot; kreewu walodâ „дѣлать, дѣлить, дѣло, тѣло“ =

darit, dalit, tehls; wahzu walodâ „Dolde“ = seeds; theilen = dalit; leischu walodâ „dailas, dailingas“ = labs. „Daitsch“ esot zehlees no „selt, setu“, tàpat kà „kalns“ no „zelt, zetu“. — No wahrda „daitsch“ warot atwasinat atlihdsinatajus preeksch wahzu „bilden, Bildung, gebildet“, proti „dailet, isdailiba, isdailets“. Paschâ sahkumâ „dailet“ to gan neapsihmeja, kur tagad to gribam leetot. Bet ari wahzu wahrdam „bilden“ senak bij zits nosihmejums, „ar zirwi notehst“. Tàpat zitâs walodâs schee wahrdi eesahkumâ bij nemami zitadâ sinâ. Greeku walodâ paideuein (no pais = behrns, puisis) = behrnu kopt, audsinat; latinu walodâ „erudire“ = ex rudis = atmeschinat = entrohen; kreewu walodâ „образовать“ („образъ“) = zirst, tehlot. Tà tad „dailet“ nosihmetu „saloschanu, selschanu, seedeschanu, spehku, skaistumu, weselibu, pilnibu“. „Zilweku dailet, dailinat“ buhtu: to iskopt pehz meesas un dwehseles, to spehzinat augot un mahzotees, lai tas aissneegtu seedu pakahpeni un buhtu salokfnis pee meesas un dwehseles. —

Galâ Kronwalds sastahda kopâ schaî sinâ lihdsigos wahrdus:

mahzit	=	wahziski	lehren, belehren,
skolot	=	„	schulen, unterrichten,
audset	=	„	erziehen,
glihtot, is=	=	„	zivilisiren,
iskopt	=	„	kultiviren,
tehlot	=	„	gestalten,
dailet	=	„	bilden mit Unterricht u. Erziehung.

Un beids tà sazidams: „Kahds psichologs rakstа sawâ deenas grahmatâ: kas ir tawa p a g a h t n e ? — Tu pats. No winas tu newari neka paturet, kà tikai tos d i h g l u s, kurus ta eedehstija tawâ dwehselê un kuri isplauka eeksch tewis un saauga kopâ ar tewi. — Kas ir tew tawa n a h k o t n e ? — Zits nekas, kà tu pats. — Par nahkotni tew naw ko ruhpetees, kà tikai pehz sawa p e e n a h k u m a mehra sewi isdailet nahkotnes dehl. — Atminas un zeribas jebkurâ zitâ sinâ tikai ir sapnu mahnekli. Teem pakaujotees islutinam sawas juhtmas. — Beigdams darbu wehlos, lai nekad nepeemirstam, ka muhsu nahkotne paschi esam pehz sawa isdailojuma mehra.“ —

Aij wiseem jaukajeem peerahdijumeem Kronwalda wahrds „dailet, isdailiba“ naw palizis wahzu wahrda „Bildung“ weetâ. Tur mums eestahjuschees wahrdi „isglihtot, mahzit, isglihtiba, mahzibas“. Wahrdu „dailet“, „daikot“ sakam, kaut ko daiku, jauku daridami, stahstidami, mahzidami. Un „daile“ no pascha

Kronwalda nolikta kà „schöne Kunst". — Bes tam wehl walodneeki warbuht pretotos wahrda „daiksch" radneezibai, saknèm un nosihmèm paschu un zitâs walodâs. Nesinam wis, waj „daiku" tà warès salikt kopâ ar „selt, darit, dalit"?*) — Tomehr ir sche Kronwaldam nahkas leels nopelns. Wahrdeem pakal eedams, wezus israkdams un pahrstahdidams jaunà weetà, tas atwehra azis ir tahdeem, kas nemas nenodarbojàs ar walodas leetàm un neka nesinaja no latweeschu wahrdu bagatibas un jaukuma. Tà reisu reisèm tas pamahzija Tehrpatas draugus par muhsu walodas wahrdu saknèm un galotnèm, par dsimtswahrdeem un istaisiteem wahrdeem. Tas isdalija drukatas lapinas par partizipeem un runaja wairak wakarus no weetas par scho bagato, bet mas eewehroto formu muhsu walodâ.

Gada sahkumà 1872. g. tas zehla preekschâ atlikumus no wezpruhschu walodas, rahdidams, ka ta bijusi latwiska waloda un pehz saweem klaudscheem un skanàm jo pirmatniga, nekà tagadejà latweeschu waloda. Peemehram tas atstahstija pirmo tizibas lozekli wezpruhschu walodâ: „As druwe en Deiwan Tâwan, Wissemusingin, kas ast teikuuns dangon bhe semien."

No wezpruhschu walodas mums tikai sihkas atlikas. Bet ir schis kriklinas mums palihds etimologiski issinat muhsu walodas daudskahrt nogludinatos, apwilinatos wahrdinus. Bes tam wehl dabujam tur aisnemtees daschus wahrdus, kas mums truhkst tagadejâ rakstu walodâ, kà kermens u. z.

Tanî paschà reisê Kronwalds usaizinaja wakaru lozeklus, kas bij wehsturneeki, kraht sinas par semes gabaleem, kur miht latweeschu ziltis un atrodas latweeschu kolonisti. Kahdi raksti un kurâs walodâs tee sarakstiti par latweeschu zilts wehsturi? Waj wehl kur atrodas pehzneeki no wezlatweeschu wirsneekeem? Kuras pilsehtas buhtu zeltas no teem?

Juristeem tas usdewa klauschinat pehz wezajàm walsts un teesu buhschanàm preeksch bruneneeku laikeem un pehzak, kà zehlusès dsimtsbuhschana, kahdas teesibas kuhru „koneem", zik tagad eewehrota latweeschu waloda teesas buhschanâs un skolâs? Filologeem tas lika pee sirds, ispehtit latweeschu rakstu walodu un winas dialektus, eepasihtees ar latweeschu, leischu gramatikas, ortografijas un literaturas wehsturi. Kahdas beedribas zeltas eekschsemês un ahrsemês, kas ruhpejas par schàm tautàm un walodàm? Kahdi filosofijas un psicho-

---

*) Sal. par scho jautajumu nelaika J. Sirmà kritiskâs peesihmes „Deenas Lapas" 1893. g. etnografiskâ peelikumâ (№ VIII).

logijas nojehgumi atrodas latweeschu sakamwahrdôs un pasakâs? Ko waram mahzitees no kustonu, stahdu un mineralu nosaukumeem latweeschu walodâ? Kahdas sinas smelamas no pilsehtu, sahdschu, mahju, kalnu, meschu, upju, eseru u. z. wahrdeem? —

Bet Tehrpatas wakarneekeem Kronwalds neparahdijâs tikai ween pilns walodas mahzibu un sinu, bet ari pilns walodas dsejas. Winsch spehja tà eedomatees latweeschu walodas dwehselê, ka stahstidams par „behrsu“ tas, tà sakot, dsirdeja lapas berschotees un birstot wehjâ; runajot par „sibt, sibet“ tam bij kà redsams ahtrais gaischums gaisâ; pee wahrdeem ar „o“ burtu tas sajuta apsihmeto apalumu, kà „oga, ola, poga, sproga, ahbols, kodols, koks, robs“ u. z.—

Tahdâ spehkâ tas tad ari darinaja jaunus wahrdus, turedamees pee pamata, ka tautai isskopjotees ir tautas walodai wajag palikt bagatakai. Kà zitàm tautàm jauni wahrdi ar laiku zehluschees, tàpat janoteekot latweeschu walodâ. Eesahkumâ gan pretojotees, kà ikkatrai leetai; bet kad ta israhdotees laba un deriga, tad to peenemot un galâ par to preezajotees. Wahzu dsejneeks Heine pirmais tà esot leetojis wahrdu „Landschaft“, ar to nosihmedams sinamu glesnas tehlojumu, bildi.

Leelakà dala no Kronwalda jaunajeem wahrdeem, kurus jau minejàm, ir zehluschees studentu wakaru preekschâ. Mums wajag eeskatitees Ulmana wahrdnizâ; tur atradisim zik Kronwalda wahrdu usnemti. Tikpat daudi buhs atmesti no wina jaunwahrdeem. Winsch pats daschreis bij pirmais to daridams. Jo kulot walodas peedarbâ tàpat birst graudi ar sehnalàm. Tapehz wajadsigi wehtitaji, kas atschkir graudus no sehnalàm. Un Tehrpatas studentu wakarôs bij pirmais wehtischanas darbs Kronwalda wezajeem un jaunajeem wahrdeem. Studenti gan pirmee daschus no teem isnesaja laudîs; bet labu dalu ari noslihzinaja.

Pahri par pusnakti daudsreis wilkàs runas un strihdini. Un Kronwalds allasch gribeja lihds buht sakokschneem ir jautribâ. Kaislais temperaments daschreis to padarija weeglprahtigu, aismirst sewi un sawejos. Weselibas stahwoklis tam nebij stiprais. Gadeem tas jau sirga ar wehderu. Tad usmetàs kaulu sahpes, kas nelaida to walâ, bet darija usbudinatu un nerwosu.

Tahds sahpju laiks tam ihpaschi usgahja ar 1872. gadu. Swehtku deenas wakarâ, 19. februarî, tas nespehja aiseet pee draugeem, bet tam bij japaleek gulot gultâ. Sarinu Kahrlis aprakstа scho wakaru „Baltijas semkopî“ 1879. № 35.: „Kahds

no studenteem ar skumigu seju steidsàs no Kronwalda dsihwokla uf wakarneeku sapulzes weetu. Kronwalds tam eedewis aisnest sawu swehtku runu un to nolasit wina weetâ, beedru preekschâ. Tas luhdsi, wahrdus sanemt tahdâ pat prahtâ, kà wesalâs deenâs.

Runâ atkahrtojàs jau zitàm reisèm isfazitàs domas par 19. februara swehtku deenu un Tehrpatas wakarneeku noluhkeem. Ta ir pilna ugunigu wahrdu; bet tur ari atskan sahpes un ruhktums.

... Dahwatà brihwiba zilwekus dara preezigus. Bet preezatees spehj, kas sin wehrdsibas behdas un mahk zeenit brihwibas mantu, paschi swabadi buhdami no jaunlaiku wehrdsinaschanas. Jaunlaiku wehrdsibâ kriht, kas atschkelas no sawas tautas, pascha peemahnits, waj zitu wilinats. Tahda wehrdsinaschana gan smalkaka, bet ari jo nahwigaka ... Sinam, ka latweeschi pa dalai negribeja israhptees is wehrgu alàm, brihwibas deenai austot. Tàpat noteek wehl schodeen ar daschu latwju dehlu, kas eemahzijees danzot pehz zitu stabules. Senakàs wehrdsibas kehdes salausa stipra keisara roka. Tagadejàs spehj isnihzinat tikai pate latweeschu tauta ... Tautas garigo brihwibu neiskarosim bes skaidràm un karstàm tautibas samanas leesmàm ... Tautibas atdsihwinaschanai latweeschi zehluschi beedribas namu Rigâ ... Gan sinam, ka schis nams deemschehl wehl nepilda wisu, ko laba no ta gaidam ... Bet ja mums tagad ta nebuhtu, kur wehl skolas nestrahdà tautibas garâ, tad mums truhktu atbalsta, kur atspeestees ... Scha nama darbibas augli sneedf palihgu un atspirdsina tautibas saites gan Rigâ, gan ahrpus Rigas ... lihds pat Tehrpatai ... Tadehl schodeen preekus juhtam kopâ ar ridsineekeem ... — Bet ridsineeki ... zeribas pilni skatas uf mums ... Suhdsotees par sawàm kluhdàm un nepilnibàm, tee gaida palihgu sew un tautai no teem dehleem, kas iskopjas brihwestibas un gaismas pagalmôs ...

Taisnu, bahrgu teesu spreesdami par saweem wakareem maf atrasim, ko preezatees. Tehrpatâ esot latweeschu studentu lihdf kahdeem 60. Un zik no wineem turas pee latweeschu wakareem? Ziti kaili uf eelas rahdijuschi sawu jaunmodes wehrgu prahtu, nemdamees trauzet muhsu swehtakos azumirklus. Kam sche neschaujas prahtâ Lessinga pasaka no eedihdità lahtscha, kas pahrnahzis pee sawejeem tos issmehjis, ka tee neprotot tik smalki danzot, kà schis, ko dihditaji eedihdijuschi sew pascheem par labu. Ziti mums peebeedrojuschees ze-

redami deeſin kahdus ſaldumus. Jo pehz neilga laika tee atkal atrahwuſchees, mehginadami kahdâ kneipê weeglaki panahkt ſawu idealu ... Ziti atkal neſchehligâ ſeklumâ domà, tas eſot zeenigs latwju tautas dehls, kas turot piktu prahtu uſ muhſu lihdſeedſihwotajeem, lai zitadi daritu ko daridams ...

Muhſu kluhdàm gan der atwainojums, ka neeſam mahziti, waditi neſchaubigâ tautibas zelâ ... Beſ ſekmèm pawiſam neeſam ... Muhſu wakareem iſzelotees iſnihka aplamàs domas, ka latweetis tikdams lihdſ uniwerſitatei atſtahjotees no ſawas tautas un augſtaki mahzitee latwju dehli wiſi kopâ newihſchojot un neſpehjot zeenà godâ turet ſawu tehwu walodu ...

Atnahkdami uſ Tehrpatu daſchi jaunekli preezajàs, ka latweeſcheem ſche jau uſzelta maſa pajumte. Un treju augſtſkolu ſtudenti — Tehrpatâ, Peterburgâ, Maſkawâ — ſahk tuwinatees zits zitam ...

Sentehwi ſwineja tautas ſwehtkus ſaulgreeſchu laikôs ... Tahdi ſaulgreeſchi naw tikai ween eewehrojami ſwaigſchņu zelôs, bet ari tautu dſihwê un liktenî ... 19. februara notikumi war lihdſinatees greeſchu laikam, kur tautai moſtotees muhſu ſaule atſtahj ſemako weetu un dzen no deenas kahpj augſtaki ... Lihdſ ar to zelſimees, buhſim ſwabadi, eeſim pee darba ...

Muhſu wakari ir darba brihſchi ... Tee naw latweeſchu weeſibas beedriba; ne ſtudentu beedriba ar widus laiku eeſtahdijumeem. Ne pajumte tahdeem, kam naw noluhka dſihwê. ... Ne netiklibas bedre ... Ne krahtuwe kugineekeem, kas dſihwes juhrâ uſſkrehjuſchi ſeklî ...

Galâ wehl kahda lihdſiba. Weztehwi mehdſa ſazit ſawâ gudrajà walodâ: „Schis eſers, ſchi upe ik gadus praſa ſawus upurus!“ No laudim, kas dſihwoja uhdens tuwumà, ari ne retais noſlihka. Nelihdſeja ſchehlotees. Bij jamahzas peldet un jaſargas. Sentehwu walodâ waram ſazit: jodi wehl ſchodeen praſa bahrgus upurus no latweeſchu tautas ... Tee mums nenahks palihgà zihnitees ... kamehr neatſkurbinaſimees un nepazelſimees kahjàs, atſwabinadamees no ahkſtiſchanàs un bramoſchanàs un pahrdewibas ...

Tadehl neleegſim jodeem, kas jodeem peeder. Lai gan ſchehl katris upuris ... Bet zelſimees tautas mihleſtibâ pahri glehwulu ſtahwoklim ... Tad uſwareſim! ...“

Tahds bij Kronwalda ſauzeens latweeſchu ſtudentu wakarôs ir no paſchas ſlimibas gultas.

Paſcha aiſgrahbtiba zitus lihdſ aiſgrahba. Bet bij ari tahdi, kas nekahwàs aiſrautees. Nahmaki dabâ, ſchaubigaki prahtâ. Nezeldamees weeglôs domu ſpahrnôs, bet ſtaigadami pa zeeto ſemes wirſu, ſajuſdami winas ſmagumu. Ziti bij taiſni pretim wakaru nopeetnajam karakterim.

Daudſkahrt nahzàs par ſchàm leetàm iſrunatees un iſſtrihdetees. Ar to tàs wairak noſkaidrojàs un nodibinajàs.

Weeta uſ to nebij tik ween laſamee wakari, bet ari Kronwalda nams un familija. Laizigâ ſinâ tas bij tukſchs un nabadſigs. Seminara ſkolotaja alga tikko peetika welkot zauri ſewi, ſeewu un behrnus. Bet ſchis gabals neattureja Kronwaldu no weeglprahtibas weeſmihlibâ. Leelakà daka no latweeſchu ſtudenteem tur gahja eekſchâ un ahrâ kà mihkâ mahjas weetâ.

Man paſcham nahk prahtà, kad palikdams par ſtudentu pehz jaungada 1871. g. kopâ ar Mülleru pirmo reiſ aiſgahju pee Kronwaldeem. Bija ſwehtdeena. Pats guleja deenas widu. Iſtabâ ſehdeja ſtudents Greetens ar garu bahrdu, ari atnahzis zeemâ. Domaju, tas buhs Kronwalds. Steigſchus tam atſkaitit nodomato apſweizinajumu. Tas brihnijàs. Müllers ſmehjàs. Tuhlin Kronwalds iſnahza.

Roku ſpeeſdams tas ſirſnigi uſſauza: „Sweiks!“ un nehmàs apluhkot jauno atnahzeju ſawàm dſikajàm azim. Gahrdi ſmeekli tam ſazehlàs iſdſirdot, ka ſawu ſagatawoto apſweizinajumu biju atdewis Greetenam. „Ak tu nabags!“ Kronwalds iſſauzàs roku ſiſdams uſ zeka galu, kà to allaſch mehdſa darit jautrâ brihdî.

Pirmo wakaru pee Kronwalda eſot man iſnahza wairak ſtahſtit, nekà klauſitees. Winſch wairak praſija un klauſijàs. Zeeminam tas kahwa iſrunatees un uſmanigi ſanehma wiſumaſakàs ſinas, kas ſihmejàs uſ latweeſchu leetu. „Stahſteet,“ tà winſch uſmudinaja. „Juhs nahkat no dſimtenes, Kurſemes, Jelgawas, Latwijas bagatakà widus. Kà klahjas dſimtenê? Ko dara latwju jaunekti? Waj tee moſtas uſ jaunu dſihwi?“ —

Un mehle man raiſit raiſijàs ... Kas tanî laikâ latwiſki ſajuta, tas ſinàs, ka ſirds bij pilna un mute pluhda pahri tauteeſcheem ſateekotees.

Nebija nekahdi leeli notikumi ko ſinaju paſtahſtit. Bet toreiſ tee bij pawiſam jauni. Mehs, daſchi latweeſchu gimnaſiſti Jelgawâ ſahkàm nodarbotees ar latweeſchu walodu un

mehginatees rakstôs. Domajàm ar to reis kalpot sawai tautai. Us beedroschanos muhs skubinaja modinatà tautas apsina, kà ir daschu skolotaju pahrspihletà wahzeetiba, kurà jutamees sweschineeki.

Skolneeku widû ziti bijàm droschaki, ziti bailigaki. Ziti pawisam atrahwàs sazidami: ko gan ar to gribot? Kur gan aistikschot ar sawu latweeschu walodu? Ta esot wahzeeschu un winu walodas nizinaschana. Ziti atkal leedsàs atsihtees sewi par latweescheem, sazidami, tee esot wezi sweedri waj poki. —

Atrasdams seminara skolotaju, kas schinî leetà sajuta tikpat silti, kà mehs jaunee, biju preezigs un laimigs un paliku jo runigs, isstahstidams tam sawu sirdi un dsihwi. —

No ta laika weselus trihs gadus satikos ar Kronwaldu Tehrpatâ. Wina nams man bij mihla weeta. Pats bij jautris mahjas tehws, ir sahpju laikâ. Israeizigs weesibâs, kur tam runas wedàs un sekàs. Tas labpraht mekleja satiktees ar jaunajeem. Daschkahrt wairak, nekà tam bij derigs un peenahzàs. „Esi tik labs un atnahz! Mana seewina gribeja Tew ko luhgt.“ Tà tas mehdsa allasch usaizinat eemeslu nemdams un pehzak — gahrdi pasmeedamees. Un kad tur nogahja, tad zeeminus apsweizinaja gan nama mahte, gan mahjas tehws. Wehl tagad atskan ausîs mihlee wahrdi: „Eseet tik labi un apsehschatees!“ waj „Esi tik labs, panem krehslu un uspihpè!“ Walodas sahkàs, omuliba radàs. Schauree kambari tad isplehtàs. Masà dsihwe gahja leelumâ.

Kronwalda mahjâs, sinams, runaja latwiski. Tas bij likums. To mekleja darit par eeradumu. Bet ari bij jaeewehro apstahkli. Ar winu satikàs daudsi nelatweeschu, kas nemahzeja latwiski. Amata beedri un scho familijas. Ar teem sarunajàs wahziski. Un peederot pee uniwersitates draudses, mahzitaja darischanas ari notika wahzu walodâ.

Kronwalda wahzu seewinai eesahkumâ nebij weegli eedsihwotees jaunajâs buhschanâs. Dsihwe bij schaura. Bet wihra daba nesàs plaschumà.

Behrnini bij audsinami. Wezakais bij Jahnis, ko sauzaja par Pinzi, Runzi.

Rigâ buhdams, 1870. g., eepasihdamees ar Dihriki, tehws laida wehstuli mahjeneekeem: „Mihlà selta seewina! Biju wesels wisâ zelà. Gan peedsihwoju daudsi, daudsi preeka. Bet

nu wairs nespehju isturet; sirds ilgojas pehz Tewis un muhsu masulinà ... Aisbraukdams pats sew pahrmetu, ka schoreis Tewi atstahju weenu paschu Tehrpatâ. Bet tagad pilnigi esmu pahrleezinajees, ka bija mans peenahkums isstaigat scho zeku ... Schogad es dabuju weenu no „Baltijas wehstnescha" godalgàm ... Ja ne wairak, — zeka nauda buhs atlihdsinata un rasi ir Jahnitim kahdi masi ratini ..."

Sawu otru dehlu Kronwalds nosauza Olgertu. Tas peedsima 1871. g.; bet nomira pehz kahdeem mehneschеem.

Mahte taisijàs braukt uf Kursemi atpuhstees. Wihrs dewa lihds d r u k a t u wehstuli wezakeem.

„Mihkà maht, sinu, ka Juhs laipnigi usnemseet manu seewinu, sawu meitu lihds ar muhsu maso Jahniti. Wini abi pee Jums nemeklès zita neka, kà ween Juhsu mihlo mahtes sirdi un droscho mahtes klehpi. Mana seewina ais sirdehsteem un raisèm tà panihkusi sche pilsehtâ, ka drihsumâ tai jameklè meerigaks, spirgtaks patwehrums. Kur zitur to gan atradisim, kà pee Jums?

Un Juhs, mihlo papi, tak nekaunositees, ka jau tik agri es Jums nosuhtu sawu maso dsihwsudrabu ... Un lai nu muhsu Jahnitis gan nespehs lihdsi braukt uf Leepaju, tak winsch prot atnest sehwelskalinus, ko pihpi eededsinat un atnest sahbakas, kad aunat kahjas. Gesslehdsat scho maso atwasinu tàpat Juhsu tehwa sirdî, kà muhs zitus ...

Mihlee wezaki, mana seewina gan pelnijusi, ka to usnemat kà sawu meitu. Pee wisas muhsu nabadsibas un sawas nespehzibas ta nepeekuhst no rihta lihds wakaram ruhpetees un gahdat par mani un sawu behrnu, peezeesdama dauds preekus, ko zitas seewas meklè un bauda. Un ja Jahnitis tikai wesels nokkuhs lihds Jums, tad wareseet paschi pahrleezinatees, zik brangi wina to lihds schim kopusi un audsinajusi bes nekahda palihga, bes nekahda ihpascha behrnu aukla ...

Wehledams weselibu un spirgtumu skuhpsta Juhsu rokas Juhsu dehls Attis."

1872. g. Kronwaldam peedsima meitina, kuru nokristija par Mildu. Mildas un Olgerta wahrdi no ta laika usnahza latweeschu familijâs.

Kronwalda nams ari bij atwehrts wina audsekneem, seminara mahzekkeem. Wismihkaki pee ta aisgahja latweeschu

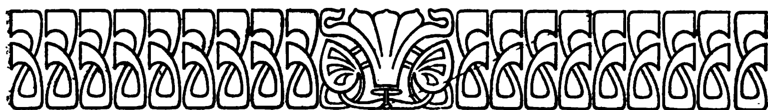
un igaunu seminaristi. No apdahwinatà igauna Kallasa, kas tagad ir mahzitajs Peterburgâ, tas mehdsa sazit, tas walkajot pahrak schaurus swahrkus. Ar to gribedams rahdit, ka tas spehjigs tahkak mahzitees.

Kaunigus waj bailigus latweeschus Kronwalds nelaida wakâ newahrdsinajis. Weens tahds sawam godigajam latweeschu wahrdam bij peedehjis klaht sweschas semes skanu. Smeekli nahza klausotees un redsot, zik pahrgalwigi Kronwalds to issjokoja.

Ir ahrpus sawa nama Kronwaldam gadijàs redset latweeschu dsihwes sahkumu Tehrpatâ. Eeswehtijot skolotaja Dihrika pascha namu tas spehleja pirmo latweeschu teatri kopà ar studenteem. Schi deena palika eerakstita Tehrpatas latweeschu dsihwê. Zitâ reisê studenti taisijàs to pahrsteigt ar latwisku teatri wina dsimumdeenâ, 3. aprilî 1871. Pasihstamàs damas ari spehleja lihds. Weeta atkal bij Dihriku nams. Pehz nolasita prologa israhdija Lihbeescha tulkotu joklugu. Kronwalds bij dsiki aisgrahbts.

Tam ari ruhpeja Tehrpatas latweeschu draudses leeta. Ta gan bij masina. Bet tas zereja, ka ta ees leelumà. Wina bija zelta keisara Nikolaja I. laikâ saldatu dehl. Winas lozekli wairak peedereja strahdneeku un deenastneeku kahrtai. Kronwalds reisu reisèm runaja, to wajadsetu stiprinat ar wairak iskopteem spehkeem, kas dsihwoja isklihduschi Tehrpatâ. Par to tas ari bilda latweeschu mahzitajam Pfeilam. Bet wairak neka tas nespehja darit. Tagad latweeschu draudsites buhschana labak ir nokahrtota ar studentu un zitu latweeschu gahdibu.

Dsihwe Tehrpatâ Kronwaldam bij apkrauta ar pulka darbeem. Bes seminara mahzibàm tas pelnijàs dodams privatstundas. Un kur waredams saguht wakas brihdi tas nodarbojàs ar latweeschu leetàm. Daudsreis wehlu naktîs. Sinas bij krahjamas fisikai un wehsturei. Meeru tam netahwa walodneeziba. Stendera wahrdniza bij pilna peesihmju. Bielensteina un Schleichera gramatikas stahweja usschkirtas. Kurschata leischu leksikons un Boppa walodas gramatika allasch bij pee rokas. Bes tam tas gribeja buht jautris un weeglis lasamajòs wakarôs, lihdsigs studenteem. Spehki to nepanesa. Weseliba bij sabojata. Wahrgums mahzàs wirsù, kaulôs un eekschâs. Pehdejo seemu kaulu sahpes palika tik negantas, ka wajadseja meklèt glahbtees ahrsemes weselibas awotòs. —

12. Ahrsemes awotôs. — Seewinas ruhpes. — Dihrika ustiziba. — Latweeschi „молодцы". — Maskawâ. — Lokalpatriotisms un dabigais patriotisms. — Skolu pahrluhks mahzitajs Guleke. — Literariskàs beedribas direktors mahzitajs Hunings.

Par sawu weselibas stahwokli Kronwalds jau senak schehlojàs. No behrnu deenàm tas bij deesgan spirgts un wesels. Bet wehlak tas sabojaja sawus spehkus gan darbâ, gan neapdomibâ. Kad pirmo reis satikamees, tas jau bij sahpju pilns. Jo breesmigas tàs palika seemâ 1872. Tas rakstija B. Dihrikim us Rigu:

„. . . No manis negaidi scho pusgad neweena raksta. Arweenu wehl esmu sasirdsis. Gandrihs 4 nedelas saguleju gultâ . . . Man schoseem loti gruhti. Schinîs deenâs usnahza Deewa negaiss. Manas sahpju pilnàs meesas dabuja labu spehreenu. Bes tam mani daschadi un stipri notwihzinajusi garigà puhleschanàs Tehrpatâ. Esmu redsejis ruhktumus, kur ne gaidit negaidiju. Sinams, tahdi peedsihwojumi mani newar ne schaubinat, ne glehwinat. Jo pehz wehstures likumeem tee bij japeedsihwo. Bet speest tee gan speesch. Sewischki tadehl, ka meesa loti nowahrdsinata. Gandrihs trihs mehneschi pagahjuschi, kamehr neesmu gulejis wehl neweenu nakti, kà zilwekam peeklahjas. Bes sahpèm nespehju ne rakstit . . ."

Dakters nahza un gahja. Galu galâ atsina wisu wainu reimatismâ. Ik pahrdeenas tam lika mehrzetees sahls wannâs. Runaja, kad atnahkschot wasara, tad eeschot us Kemereem. Labaki gan deretu ahrsemes awoti. Bet tur wajadseja dauds naudas. Un tàs nebija.

Draugi un draudsenes Rigâ to dsirdedami apnehmàs palihdset. Leeldeenâs tee isrihkoja teatra wakaru „Ruhkiti", Kronwaldam par labu. Par to schis pateizigi rakstija Dihrikim, leetas waditajam:

„. . . Us Rigu tagad nespehju braukt. Luhdsu, pateizees „Ruhkischa" israhditajeem un damàm, kas ruhpejuschàs par manu iswesel oschanos. No Wahzsemes pahrbraukdams Juhs apmeklеschu Rigà un issazischu pateizibu mutes wahrdeem. Tagad Tewi luhdsu, man atsuhtit panahkto sumu . . . Junija eesahkumâ zeru buht zelâ, bet ne zaur Rigu . . ."

Naudu dabujis tas atbildeja:

„... Paldees par suhtijumu. Tu nemaf netizetu, ja Tew stahstitu, zik loti es ilgojos pehz weselibas! Pazeetibas paschulaik peetruhkst. Gaidu deen no deenas „palauju“, lai waretu tikt zelâ. Pases dehl Tewi luhgschu issleetot wisihsako zelu ... No sirds wehletos istikt ar scho palihdsibu, ko Tu man sagahdaji. Bet luhdsams nenem par launu, ja no ahrsemes Tew prasitu padomu. Rakstit jau gan rakstischu, lai gan ne tik daudf, kà buhdams pilnâ spehkâ. Labpraht ari lasitu „Balt. wehstn.“ ahrsemê. Zeru, ka buhs eespehjams...“

Junija widû Kronwaldu pawadija seewa, behrni, draugi uf Tehrpatas kugiti. Lozeklôs stihws, tas eetinàs dekôs un spilwenôs un brauza ar kugiti lihdf Pleskawai, no tureenes ar dselszelu uf Wahzsemi, uf Wildbades weselibas awoteem.

No Pleskawas tas sinoja seewinai: „... Ar braukschanu gahja daudf labaki, nekà domajàm. Hermansona kgs brauza reisê. Schukowa kungs peepalihdseja Pleskawâ. Nebehdajees nemaf, mihlà mahmulina ... Astonôs braukschu tahlak ...“

Un 20. junijâ no Berlines: „... Par leezibu, ka man wehl naw suduschi spehki, derès notikums, ka lihdf pat Berlinei nobrauzu weenâ brauzeenâ. Biju diwi deenas, diwi naktis pilnâ skreeschanâ. Schowakar braukschu weenâ brauzeenâ lihdf Wildbadei. Sahpes gan ir drusziu. Bet jaiszeesch ... Jo drihsaki zela galâ, jo ahtraki kluhschu wesels ...“

Paschajâ Jahnu deenâ tas rakstija no Wildbades seewai un behrneem: „... Zilweka sirds tak loti bailiga. Man weenmehr schaujas prahtâ, Tew waretu usbrukt kahda nelaime... No sirds dibena wehlos, ka buhtu bijis eespehjams Tewi lihdf atwest schurp... Jo tahlaki es no Tewis, jo Tu man tuwaki! — Schodeen Jums Tehrpatâ Jahna deena. Ta nu ari wahrda deena muhsu Jahnitim. Teiz tam daudf labas deenas. Tam ko smuku pahrwedischu, ja tas buhs bijis weenmehr rahtnis. Jahnitis gan katru deenu noeet pee sawa krusttehwa*) ar Arwedu un Luschu isspehlotees dahrsâ, smiltîs. Lai mihlajam krusttehwam winsch ari nones labas deenas no manis. — Mildina tak wesela un tikpat ehdeliga, kà lihdf schim ... Schodeen, Jahnu deenâ, senajôs sentehwu laikôs Mildai bij leelisski swehtki. Nobutscho saldi manu selta meitinu ... Mar-

*) Skolotajs J. Dihrikis ar saweem abeem dehleem.

gareta*) tak jautra un schigla, palihdsedama apkopt masinos. Saki ari winai labdeenas ... Naudu, ko dabuſi no inſpektora, isleeto pehz ſawa prahta, kas un kà wajadsigs. Ja eeſpehjams, tad eegahdajees luhdsama tahdus ſwahrkus, kahdi Tew reiſ bij, ſtrihpainee, kas man tik loti patika. Eſi tik laba un neaiſmirſti ſcho manu luhgumu. Tawu ſaldo muſchinu un Tawas mihlàs rozinas, kàs zauru ſeemu zik ſpehdamas man gahdajuſchas atweeglinaſchanu — ſimtu reiſèm nobutſcho Taws Attis." —

Par ſewi runadams winſch peemin, ka ahrſts to pahrmeklejis un teizis, ſcho ſlimibu wareſchot isahrſtet Wildbades awotôs. Maſgatuwe eſot leela ehka, kà baſniza. Winſch ſehſchot kopâ ar kahdeem ziteem tſchetreem milſigâ akmenu wannâ, kur ruhmes kahdeem 100 zilwekeem. Wannâs uhdens nahkot no apakſchas, 28—29 grahdu ſilteem awoteem. Wannas dibenâ eſot kahrta ſmilſchu. Wahjineeki warot iſgroſitees un iſſtaipitees zik patihkotees. Peldeſchanai uhdens eſot par ſeklu. Par wannu un apkopſchanu nedelâ makſajot 2 rublus. Pehz wannàm tuhlin jaejot gultâ un japaleekot weſelu ſtundu. Kalnu gaiſs eſot weſeligs. Daudſ putninu dſeedot. Tikai neredſot neweena ſwirbula.

Pehz nedelas tas preezigs ſinoja, ka ar iſweſeloſchanos ejot uſ preekſchu, nahkot meegs, warot gulet. „... Tà tad mihlà, ſelta ſeewina, ſkaidri paredſams, ka es atkal kluhſchu pee pilnigas weſelibas. Man nemaſ newajadſès eet uſ Teplizi. Jo ſche daudſ tahdu ſlimneeku, kahds es un ari tahdu, kas no „pahrſtrahdaſchanàs" wehl gruhtaki ſaſlimuſchi. Bet pehz 3 lihdſ 4 nedelàm tee aiſbrauz no ſchejeenes pilnigi weſeli, ſlawedami ſawu Deewu un Wildbades awotus ...

Waj Tew eeſpehjams maſgatees Mehtras upê? Naudas tik daudſ droſchi wari iſdot. Kad buhſim abi weſeli un ſpehzigi, tad pahrwareſim wiſas gruhtibas ..."

Un 8. julijâ: „... Tawa pirmà wehſtule mani aiſkuſtinaja lihdſ aſaràm. Teiz manam mihlajam Pinzitim, ka Deewinſch gan paklauſis wina luhgſchanas un ka papinſch itin weſels pahrnahks mahjâ ar laiwinu pee ſawa ſelta gabalina ...

Sche redſami ſlimneeki no wiſàm paſaules malàm ... Netruhkſt ir it maſu behrninu, kas gaudeni un kropli. Tos redſot

*) Aukle no Kurſemes, Kronwaldam radineeze, ſaukata par Maguſchu. Kronwalds un daſchi ſtudenti dewam tai ſtundas, gribedami to iſglihtot. Pehzpusdeenas ſtundâs ta allaſchin kahwàs ar meegu.

firds grib puschu plihst aif schehluma. Zik laimigi efam, kad muhsu selta gabalini weseli un spehzigi. Nobutscho abus..."

Tad 17. julijâ, jau runadams no braukschanas mahjàs: „... Sche „Kalnu meschâ" labpraht pastaigajos. Tad weenmehr noschehloju, ka no Jums mihlajeem neweens man naw lihds. Pinzitim tur gan buhtu ko iskahptees, jo schee kalni ir 1500 pehdas augsti un wehl augstaki... Nobutscho manu mihlo Pinziti par to, ka winsch jau sahk manis gaidit... ir manu resno Mildinu. Redsi nu, ka ta iswirtis gluschi pehz krustmahtem... Esmu loti meerâ, ka Tu ari druszin gahda par sawu weselibu labi ehsdama un Mehtras upê masgadamàs. Gan sawâ laikâ jau sahksim taupit buhdami abi pilnigi weseli... Manas sahpes brangi norimuschas. Tikai no muguras muskuleem stihwums negrib wehl pawisam issust. Dakters reisu reisèm mani pahrmeklejis, waj mugurkaulâ naw kahda waina, bet arween issazijis preeka sreedumu, ka mugurkauls ar saweem nerweem gluschi wesels. Tikai muguras muskuli loti samoziti, tadehl sahpes tik ahtri pawisam nenosuhd... Manas meesas loti juhteligas no ilgàs mehrzeschanàs siltâ uhdenî un no besgaligàs swihschanas deenàm un naktim... Rihtâ buhs 4 nedelas, kamehr sche esmu... Peektdeen beigsees mana masgaschanàs. Tuhlit neatstahschu Wildbadi, bet palikschos lihds 25. julijam druszku atpuhsdamees un labi daudf sadwaschodamees kalna skaidro gaisu... No schejeenes nobraukschu uf Nierfteini, pee Reinupes, apmeklet Schlamp kgu, ar ko sche labi eedraudsejos... Tas ir wihna dahrsneeks... Aisbraukdams uf Schweiziju, tas dewa sinu saweem dehleem, lai man atsuhtot kastiti wihna... Wakar ari dabuju 6 brangas Reinwihna pudeles. Schehl, ka Tu newari baudit neweena malzina schi saules darinatà dsehreena... No Niersteines doschos uf Harza kalneem. Tur palikschu weenu, diwi nedelas, zik weiksees spehku atguhstot. Tehrpatâ domaju pahrbraukt augusta mehnescha widû...

Tehwam, mahtei Krotê Kronwalds lika nodrukat garu wehstuli no 21. julija, kurâ tas isstahsta sawu zelojumu uf ahrsemèm un weselofchanos, aprakstidams Wildbades weetu lihds ar tàs bilditi, kas eespeesta wehstules preekschâ. „... Tagad sche masgajas katru deenu weens tuhkstots un trihs simts slimneeku, gan wihrischki gan seewischki, katris sawâ weetâ, sawâ stundâ. Schee awoti sewischki derigi gaudeneem un kropleem un tahdeem, kam kaulu sahpes jeb reimatisms. Jums, mihlo papin, buhs tihri jataisas nahkoschu wasaru ari schurp atbraukt, ja Deews dos dsihwot un paspeht tahdu zelu..."

Bet galâ tam nahzàs ilgaki palikt Wildbadê, nekà bij domajis. Peesitàs schahda tahda kibele, tà ka ahrsts wehl ne-tahwa braukt. Kustotees pa ahru un kahpjot pa kalneem tas bij wairak sapuhlejees, nekà derigs. Pats stahsta, weenu deenu tas esot kopà ar diwi kungeem uskahpis wisaugstakajà kalnà, no kura warejuschi redset Reines upi un Wogesu kalnus. „Ar scheem diwi kungeem pehdejà laikà es zeeschi turejos kopâ un pawadiju itin jaukas stundinas. Sewischki tas wezakais no teem ir kreetns wihrs, mahzitajs Dupont, kas gluschi is-skatos pehz muhsu Katterfeldta Durbê…"

Jo wairak laiks tuwojàs mahjàs braukt, jo sirds palika pilnaka. „… Man sirds druszin gruhta, atstahjot to weetinu, kur redseju tik daudf atweeglinaschanas." Pehdejà wehstule no Wildbades seewinai ir rakstita 29. augustâ. Kronwalds tur ir tihri pahrnemts no preeka un pateizibas. „… Wehl kahdas deenas japaleek… Man janem wehl peezas wannas… Tad buhschu scheit pawisam masgajees 35 deenas.. Tas ir tas leelakais skaitlis… To wari pateikt Dihrikim. Winsch laikam wehlas, lai es pahrbrauktu kà 18 gadu jaueklis. Nu, ja man uf preekschu tà laimesees, kà lihdf schim, tad jau pateesi daudf netruhks no jaunekla gadeem.. Un ja man tahdâ mehrâ isdosees kluht pee spehka, kà esmu kluwis pee weselibas, tad, mihlà saldà mahmulina, Tawa zeriba nebuhs weltiga, ka schis ruhktàs behdas beigsees. Mans prahts ari jo jautrs un mana sirds jo lihgsma. Domàs labpraht paka-wejos pee teem laikeem, kur Granisdà mihki satikamees, kur Durbê apkopàm sawu majo puku dahrsinu. Schis jaukàs saules deenas man weenmehr schaujas prahtâ un atspihd gresnotas atminas krahsàm, kà sahrta debesblahsma rihtôs, saulei patlaban usfahkot sawu zelu…. Lai gan jauka jo jauka schi atmina, tomehr es nepadodos weltigàm ilgàm, sina-dams, ka, kas aistezejis muhschibas juhrâ, wairs newar atpakal attezet muhsu muhschà. Paturesim saldâ swehtâ atminâ sawu roschu rihtu, bet neaismirsisim, ka mums abjeem saule labu gabalu patezejuse pee dsihwes debesim. Mums jastrahdà sweedreem waigâ, panesot dsihwes karstumu. Turklaht nemaf mums netruhkst nedf muhsu dahrsina ar mihligàm pukitèm, nedf ustizigas mihlestibas augku. Waj tad muhsu selta gaba-lini, muhsu behrnini naw tàs audsinamàs kopjamàs pukites! … Dsihwes gruhtibas un raises pahrbauda zilweka sirdi. Behdàs un skumjàs parahdamees, kahdi ihsti esam. Nopeetnàs deenas Tewi pilnigi pahrleezinaja, kahds liktens Tew nolemts,

a Tu gribi buht man muhscha draudsene wisjaukakajâ sinâ. Tu esi saweenota ar maneem wisaugstakajeem zenteeneem. Un ja negribi, lai liktens Tewi weltigi spaida, tad kerees jo deenas jo droschaki pee peenahkuma, ko esi nehmusi us saweem kameescheem, palikdama par m a n u s e e w u. Un pateesi, jo zeeschaki Tu man peeglaudisees, jo wairak atgadisees isdewigu brihschu, neschaubigas mihlestibas dihglus dehstit un audsinat gan muhsu masajâ dahrsinâ, gan muhsu leelakajâ darba laukâ. Teesa gan, schi leelakà darba lauka dehl ari Tewim ir peeschkirti daschadi ruhpesti un gruhtibas. Bet dsihwe muhs jau pahrleezinajusi, ka staigajot scho zelu mehs dabujam baudit neween ruhktas behdas, bet ari swehtus preekus, kahdus ne muhscham nedabu baudit, kas weenigi nogrimst ikdeeniſchkàs maises ruhpestôs. Jau daudsreis Tew esmu sazijis un peerahdijis, ka Tu pateesi s p e h j i buht manim tahda dsihwes draudsene ... Schodeen atkal apleezinu to paschu, lai Tu sapraſtu, kadehl ar preezigu sirdi es skatos un gaidu to deeninu, kur atkal stahschos sawâ amatà ar atjaunoteem meesas un gara spehkeem. Sinu, ka mani selta gabalini (behrni), mana saldà seewina, mani tauteeschi gaida manis pahrnahkam...

Tà tagad atskatos us pagahjuschajeem pahrbaudischanas un behdu laikeem, kur slimiba isnihzinata, weseliba atdabuta un meerigi un preezigi raugos us nahkoschajàm deenàm ..."

V. Dihrikim Kronwalds rakstija sinodams, ka tas atspirgstot un pateizàs tam par palihdsibu, luhgdams, ir us preekschu neatraut drauga roku. Tas bij, tà sakot, wina naudineeks. Seewinai tas schehlojàs: „Naudas esmu isdewis deemschehl loti daudſ ... Bet Dihrikis ir wihrs, us ko war palaistees ..." Par to tas atkal solijàs tam rakstit „Baltijas wehstnesi".

„... Mans isbraukums pa Wahzſemi, kur pirmo reis preeksch 12 gadeem dabuju redset toreisejo wahzſemneeku dsihwi, manim lihdsès sekmigi turpinat zihnischanos, ko esmu nehmis us sewis ... Simtu paldees par peesuhtito „Baltijas wehstnesi", kas mani loti eepreezina sche weentulibâ ..."

Dihrikis bij sagahdajis zela naudu aisbrauzot us ahrsemèm; tàpat tas darija tam pahrbrauzot. 1. augustà 1872. tas rakstija: „Mihlais draugs! Sche nu Tew nosuhtu reis sadabuto zela naudu. Nenem par launu, ka tà aiskawejees. Tagad, kur leelakà dala no mums isklihduschi, gruhti nahzàs tikt pee tàs; it ihpaschi man, kas — kà Tew sinams — tagad esmu schkirts no leelakà pulka. Sche Tew eet lihdsi 52 dahlderi

un 3 rubļi. Neko daudſ nebehdajees, ka man neeſi ſuhtijis rakſtu. Nedari pahreſtibu ſawai weſelibai. Gan to panahkſim, kad buhſi pilnigi iſweſelojees. Papreekſchu kop weſelibu un tad tik domà uſ zitàm leetàm ..."

Par to tad Kronwalds pateikdamees rakſtija 11. auguſtà: „... Ar Taweem puhlineem ſpehju noſtaigat ſcho gruhto zeļu. Man laimejàs to panahkt, ko mekleju zeļu uſnemdams. Iſbrauzu kà neſpehzigs waidetajs, pahrbraukſchu kà darba ſtrahdatajs un ſawejo apgahdneeks. Ko tas noſihmè, to Tewim newajaga iſtulkot. Tu deeſgan paſihſti dſihwes nopeetnibu. Tadehļ Tu ari pilnigi ſapratiſi mana „paldees" pateeſibu, ko tagad tikai ſpehju iſſazit wahrdeem ..."

Pehz ilgas kluſeſchanas tas peeſuhtija pirmo „labdeenu" „Baltijas wehſtneſcha" laſitajeem, likdams nodrukat wezakeem laiſto wehſtuli par Wildbadi un peelikdams tai ſahkuma un gala wahrdus.

„... Pehz diwpadſmit gadeem atkal eſmu nonahzis Wahzſemê. Pirmo reiſ mekledams augſtſkolas mahzibas, ſchoreiſ weſelibu. Sinu gan, ka laſitaji deeſgan buhs eewehrojuſchi notikumus un darbus, kas pehdejôs deſmit gadôs notikuſchi un iſdariti Wahzijà. Bet laſot awiſes un grahmatas pa daļai tikai ſpehjam nogiſt tautas dſihwes pateeſigo garu. Sateekotees un ſarunajotees ar daſchadàm kauſchu ſchķiràm, iſklauſotees winu ſpreedumus, eewehrojot winu zenteenus, — jo tuwak un pilnigak eepaſihſtamees ar tautu. Un Wahzijas tagadejàs buhſchanas ſalihdſinot ar tàm, kas bij preekſch deſmit un wairak gadeem, arweenu atradiſim ko jaunu, kas eewehrojams ...

Schoreiſ mans prahts paleek ſtahwot pee Wildbades ſiltajeem awoteem, kurôs ar daudſ ziteem ſlimneekeem es atradu ne tikai ſahpju remdinaſchanu, bet weſelibas atſpirgſchanu ... Labpraht wehlu ikkatram laſitajam, lai ſlimibas ruhktumi to nekad neaiſkahrtu. Bet tahds wehlejums buhs nepeepildams. Deemſchehl daſchs labs nomozijees ar tahdàm ſahpèm, kuras ſpehj remdinat ſchejeenes awotu ſiltais uhdens...

Wildbades awoteem tahda ſlawa, ka ſchurp atnahzeju ſkaits eet wairumà gadu no gada. Schogad ſche jau maſgajuſchees kahdi pusſeſta tuhkſtoſcha ſlimneeku ... Sche netruhkſt ari labi pilnigas bibliotekas, kur atrodamas grahmatas un awiſes mehļu mehlês. Ari „Baltijas wehſtneſis" nekawejàs ſchurp atteзet un wehſtit, ka latweeſchi ruhpigi zihnas par ſawas tautas

wisuswehtakajàm mantàm. Tadehl ari nekawejos pehz ilga laika tam peesuhtit sawu pirmo „labdeenu"...

Wildbadê esot Kronwaldam nahzàs sarakstitees wehl ar daudf zitàm personàm.

No Treulanda-Brihwsemneeka tas dabuja pateizibu par grahmatinu „Nationale Bestrebungen" un peeprasijumu pehz Jura Allunana „Sehtas, dabas, pasaules", waj nebuhschot to turpinat. Treulands atsuhtija jau rakstinu preeksch tàs. Tad tas pasinoja, ka Maskawas laiwineeku beedribâ brauzotees ar laiwàm Rigas Latweeschu beedribas lozekki dabujuschi diwi godalgas. Tàs esot pasneedsis keisara brahlis Konstantins Nikolajewitschs, sazidams wahrdus: „Латыши — молодцы!" — Tas bij Waldemàra nopelns, kas tà gribeja preekschâ stahdit sawus tauteeschus Kreewijas Kugneezibas beedribas preekschneekam.

Treulands wehl pastahstija, ka latweeschu pulzinsch Maskawà draudsigi saistotees ar tureenes leischu pulzinu un schee ejot wairumà. Us to Kronwalds atbildeja: „Sehtas, dabas, pasaules" dehl tas wehl newarot neka skaidra nosazit. „Preeka wehstis par latweeschu uswaru Maskawâ, ar laiwineekeem isbrauzotees, lasiju „Baltijas wehstnesî". Loti labi, ka leelknasi dabu eemeslu, greest wehribu us latweescheem... „Латыши — молодцы!" Tahds teikums war daudf ko lihdset... Ka Maskawas leischu pulzinsch augtin aug un jo draudsigi saistas ar tureenes latweescheem, par to loti ko preezatees. Mums jaruhpejas wiseem spehkeem, ka saweenotos latweeschu tautas dsihwee lozekki, kas tagad zits no zita pretdabigi atschkirti. Dsirdu, ka Witebskas latweeschi sakot: „Mehs neesam latweeschi; mehs esam katoki!" Luhk', ko isgahdajuschi tizibas kopeji. Bet pamasam wajag isnihkt tahdu nedarbu augkeem. Lokalpatriotisma jeb weetejà patriotisma weetâ wajag eestahtees dabigam patriotismam. Zilschu samanas weetâ jaisaudsina tautas samana. Tad sinàs kursemneeks, widsemneeks, witebskeetis, leitis u. t. pr., ka wisi kopâ esam latweeschu tauta. Un tiklihdf ka schahda apsina daudf maf skaidri un spehzigi modisees muhsu tautas isdaileto dehlu kruhtîs, tad latwju tautas jaukais liktens sahksees peepilditees, tad schi tauta peerahdis dsihweem darbeem, zik tuwu radneeze wina senajai greeku tautai... Paldees par Spahga dsihwes aprakstu. Waj Jums naw eespehjams apgahdat Spahga pilnigu biografiju, kur isleetotas un apspreestas wina grahmatas un wehstules?..."

Widsemê bij eezelts jauns skolu pahrluhks, Smiltenes mahzitajs H. Guleke. Kronwalds tam wehleja laimes rakstidams no Wildbades. Guleke latwiski atbildeja 2. junijâ 1872.: „... Ta laipnigà laimes wehleschana, ko Juhs man esat suhtijuschi uf manu jauno amatu, nebij weenigà, kas man tika. Un daschs darbs man ari usnahza. Tà notikàs, ka ne-wareju agraki atbildet uf Juhsu mihkeem raksteem. Pateizu Jums par teem, un ihpaschi par to wahrdu, ka sakat, mana mihlestiba uf latweescheem Jums esot pasihstama. Kamehr esmu palizis par mahzitaju, esmu strahdajis pee latweeschu draudsèm. Un teescham, schis darbs man bij par leelu preeku. To ween wehlos, ka Deews man palihdsetu ari schinî jaunajà amatâ buht par swehtibu abàm tautàm, kuru skoloschana man ir pahrluhkojama.

Juhs ween wehl gribeju luhgt, ja warbuht Jums nepatihk kahda no manàm isdarischanàm, tadehk mani nepamest. Warbuht ka kahdu reisi muhsu padomi un zeki isschkiras uf kahdu brihdi, bet muhsu mehrkis arween paliks tas pats, latweeschu un igaunu tautu iskopschana un labklahschana ..."

Par scho wehstuli Kronwalds sinoja Dihrikim 25. julijâ: „... Guleke raksts leezina, ka zitadi laiki mums gaidami, nekà sem Klota wadibas. Man ari tas rakstijis masu wehstuli, latwiski. Esmu pilnâ meerâ ar wina domàm. Lai gan ihsti nesinu, kahdà mehrà winsch interesees pee tautibas partijas; tik to redsu, ka winsch naw nekahds aplamais pretineeks, bet lihdsstrahdatajs muhsu darba laukâ ..."

Gulekem Kronwalds atbildeja 21. julijâ, tuhlin aiskustinadams jautajumu latweeschu skolotaju un seminaru leetà. „... Juhsu atbilde mani pahrleezinajusi, ka Juhs to usnehmuschi tahdâ prahtâ, kahdâ zereju to Jums usnemamu. Juhsu laipnà atbilde mani paskubina ihsumâ sche peesihmet diwas leetas, lai ari Jums nerastos weltigs eemeslis kaut kahdâ sinâ strahdat pret maneem zenteeneem, jo muhsu darbam gala mehrkis pateesi weenads.

Pirmkahrt waru Jums droschi apleezinat, ka latweeschi ir pateizigi laudis. Winu sirdîs weegli un dabigi isplaukst mihlestiba uf teem wihreem, kuri ruhpejuschees un zihnijuschees par winu labklahjibu. Bet latweetis tadehk nekaujas peespeestees rahdit pateesigu pateizibu un mihlestibu tahdeem, kas nebuht naw ispelnijuschees tahdus prahta un sirds augkus. Un ja latweeschi lihds schim wehl naw uszehluschi peeminas sihmes wihreem kà Glückam, Stenderam, Watsonam, Hugenber-

geram u. z., tad nepeemirſiſim, ka tauta wehrdſibâ noſlodſita neſpehj greeſt prahtu un ſpehku uſ peeminas ſtabu zelſchanu ... Zilweku zeenibu noſwehrt tikai kriht brihwai tautai.

Bet ja pehz eeguhtàs wakibas pateizibas prahts uſ muhſu ſlawenakajeem wihreem deemſchehl wehl neparahdas nekahdâ ſkaiſtâ brangumâ, tad waina tur redſama un atrodama muhſu tautas ſkolotaju ſeminarôs. Muhſu ſeminari, tà Kurſemê, kà Widſemê, ļoti attahku ſtahw no paſchas tautas. Tur peeteek, ka „kauna dehļ" ari mahza w e e n u ſtundu tautas walodâ. Saprotams, kur nekopj tautas wisſwehtakàs mantas, tur ari newar mahzitees paſiht un zeenit un mihlet paſchu tautu, ... nedſ tos wihrus, kuri ſawu muhſchu ſtrahdajuſchi ſchàs tautas labad. Redſams dſihwê un rakſtôs, ka muhſu ſeminarôs iſaudſinatee ſkolotaji ar ſawàm domàm un wehleſchanos aiſlidinas gandrihſ neaprobeſchotâ tahlumâ, neredſedami, kas atronams paſchu tuwumâ. Tikai kas dſihwê tahļak ſtrahda, atſihſt, zik tahku tee noklihdinati no ihſtà zeļa un puhlas atpakaļ tikt pee ſawejeem. Un paldees Deewam, jau manami ari tahdi otradi zenteeni ... Schahds prahts tikai tad parahdiſees ſawâ brangumâ, kad latweeſchi daudſ maſ buhs tikuſchi pee laizigas bagatibas un kad muhſu tautſkolotaju ſeminarôs buhs iſgaiſinats tagadejais pretdabigais nodoms wahrdſinat tautibas garu.

Sche iſſazitàs domas naw azumirkļa radijumi. Pats eſmu ſeminara ſkolotajs un tadehļ ſinu, kas un kà jaſtrahda tautai par labu, kuru grib dabigi modinat un ſpehzinat.

Paſihſtu Wahzſemes ſeminarus pehz winu darboſchanàs un ſekmèm. Un man it nebuht netruhkſt dſihwes leezineeku nedſ Kurſemê, nedſ Widſemê. Paſihſtu garu, kas waldija Turaidà. Eſmu laſijis noſchehloſchanas rakſtu, ko tur ſagatawoja un dſirdejis, kà to darija. Ar direktora Zimſes kunga palihdſibu eepaſinos ar Walkas ſeminaru. Peeminu, ka Zimſes kungs mani luhdſa, w i ņ a m a h j o k l î n e r u n a t l a t w i ſ k i. Jo zitadi winſch warot paſaudet weetu. Un kas tad lai tam lihdſot, iſſkolot paſcha behrnus un tos iſaudſinat. Sirmi mati greſno galwu ſchim wihram. Tas tos dabujis ſtrahdadams ſawâ darbâ. Bet tam gan nenahzàs juſtees tahdam nedroſcham ſawâ weetâ, kad es, latweetis buhdams, winu kà latweeti apmeklejot uſſahku latwiſki runat!

Schee ir peerahdijumi, ka muhſu tautſkolotaju ſeminari ļoti attahku ſtahw no tautas ihſtajàm wajadſibàm. Kamehr ſeminari neſtrahdàs paſchu tautas labad, bet wahzinataju kahrumu dehļ, tamehr latweeſcheem neiſzelſees

tahds prahts, kas spehs tautu skubinat peeklahjigi atlihdsinat saweem labdareem wezum wezos pateizibas un mihlestibas-parahdus. Bet tahds truhkums meklejams ahrpus tautas. Tas nedod neweenam teesibu sazit: latweeschi esot nepateizigi ..."

Nesinam, waj tahda walsirdiba tik wahrigâs leetâs bij pa prahtam jaunajam skolu pahrluhkam — Gulekem. Sawa amata sahkumâ tas gan bij deesgan liberals muhsu skolas-jautajumôs.

To gan sinam, kad Kronwalds pehzak apklauschinajàs, waj tas newaretu peeteiktees par direktoru jaunzeltajâ pagast-skolotaju seminarâ, Walkâ, tad Guleke tam atbildeja 12. dezembrî 1872. g.: "... Es gan jau domaju, ka nedrihkstetschu Juhs paskubinat usdotees par direktoru pee muhsu seminara. Bet tak gribu scho leetu wehl labaki ismeklèt. Tagad Jums saku, labaki bij ka schoreis neusdewatees. Bet zeru janwarî nonahkt Tehrpatà un tur satiktees ar Jums. Tad dsilaki pahrrunasim schis leetas ..."

Zeswaines mahzitajam R. Auningam Kronwalds atbildeja no Wildbades 8. augustâ 1872. g. Tas toreis bij Latweeschu draugu beedribas direktors un bij dabujis peesuhtitu grahmatinu „Nationale Bestrebungen". „... Juhsu domas par manu grahmatinu labpraht wehlejos kahdreis sihki jo sihki isklausitees. Ja man isdosees nokluht Juhsu apgabalâ, tad teescham Jums neeeschu garam. Juhsu apleezinajums mani loti eepreezinaja, ka muhsu prahti gluschi saskanot kopâ tautas mihlestibâ. Sinams, tautu pateesi mihlesim to smalki pasihdami un pareisi zeenidami winas dahrgakàs mantas. Weena no schim mantàm ir muhsu t e h w u w a l o d a. Zeenisim to, kur un kà ween spehdami. Zitadi paschi sewi apmahnisim weltigi leelidamees ar tautas mihlestibu ...

Sche Jums atklahju pamatu, us kura stahwedams labpraht nopuhlos ar tehwu walodas istirsaschanu, gan nebuhdams nekahds filologs. Tahdâ sinâ jau preeksch gadeem nehmos kraht wajadsigo materialu par sinonimibu muhsu walodâ. Schahda krahschana bij zerama peepalihdsjot muhsu tautskolotajeem. Bet schi zeriba israhdijàs gluschi tukscha. Jo kà paschi sineet, tehwu waloda tikai „launa" dehl atronama muhsu seminarôs. Zeretà materiala weetâ deemschehl dabuju skaidras leezibas, ka tautas mantu nizinataji weetàm pee mums it droschi strahdà sawus grehzigos nedarbus. Turklaht peerahdijums mani noskumdinaja, ka daschi latweeschi ari pee-

leek rokas tahdeem nedarbeem, gan tautas dehlus, gan paschu behrnus atsweschinadami sawai tautai. Sinaju gan, ka dwehsetu semes isssolitajeem deemschehl ari netruhka latweeschu palihdsibas. Bet domat domaju, ka seminaròs un skolâs tautas apmulsinataji nepawisam nedrihkst rahditees...

Pehz wajadsigà materiala welti klauschinadams un luhgdams lihds schim nespehju sarakstit nekahdu pilnigaku rakstu par sinonimibu muhsu walodâ. Tadehl schim brihscham nespehju paklausit Juhsu luhgumu schahda raksta dehl..."

Tad tas luhdsi Auninga mahzitajam ruhpetees, ka Latweeschu literariskajà beedribâ nokahrtotu agrak mineto ortografijas jautajumu, kurâ wajadsetu weenot wisas latweeschu ziltis. Schis domas tam radàs no Treulanda sinàm par latweeschu un leischu studenteem Maskawâ. Pehzak tàs atkahrtojàs aifejot dsihwot un strahdat latweeschu widû. —

No Wildbades pahrbrauzis Kronwalds pirmo sinu laida Dihrikim 22. septembrî 1872.: „... Sanem wehl reis manu simtkahrtigo paldees par sawu drauga prahtu. Tagad buhdams mahjâs, eestahjees sawâ darbâ, pahrdomaju gruhtibu, kura man bij usbrukusi un kurâ wehl tagad stenetu, ja nebuhtu eespehjis nobraukt us siltajeem awoteem. Ar sawu weselibu gan waru buht itin meerâ, bet spehka wehl truhkst. Tihri laime, ka mani amata beedri tik laipnigi, nemt us sewim weenu darba daļu..."

13. Isweseloschanàs. — Skolotaji Rigâ un tautibas leeta. — Liwonijas korporazijas swehtki. — Latweeschu zilschu weenoschanàs. — Studentu sadurschanàs Tehrpatâ. — Grosswalds un Peterburgas latweeschi. — Wezais Pehrkons. — Lugaschu skolotajs Uhdris. — Islosejums Kronwaldam par labu. — Studentu palihdsibas. — Heerwagena „Skolas maise". — „Sehta, daba, pasaule". — Wehstule Baumanowskim. — Aiseeschana us Wez-Peebalgu.

No ahrsemèm Kronwalds pahrbrauza mahjàs isweseļojees, bet bes spehka. Amata beedri eesahkumâ palihdseja tam dot stundas. Bet drihs pascham atkal bij jastahjas pilnâ darbâ. Newareja sinat, zik ilgi spehki isturès. Tapehz tam domas jauzàs galwâ, zitur kur peenemt weetu. Bet lihds kamehr schaî sinâ leeta nokahrtojàs, gandrihs gads pagahja. —

Grahmatinu „Nationale Bestrebungen" tas bija aissuhtijis ari saweem bijuscheem audsekneem. Us to tam atbildeja skolotajs Friedenbergs Rigâ rakstidams par tautibas leetu Rigas skolotajôs. „... Kamehr esmu aisgahjis no Tehrpatas, neesmu grosijis sawas domas. Ar Dohni daudsreis isrunajamees par muhsu tautas tagadejo stahwokli un slawenajeem mehrkeem, kureem ta dsenas pakal. Bet noskumstam, ka neko leelisku newaram lihdsstrahdat pee buhwejamàs ehkas. Ari neesam usupurejuschi sawu ahrtawu, kà buhtu wajadsigs muhsu laikôs. Sawu swezi esam wairak turejuschi apaksch puhra.

Muhsu amats scheitan to tà pagehr, un ne zitadi. Atrodas gan jaunekli, kuri — lai kur buhdami un satikdamees — tikai ween runà tautas walodu. Wairak warbuht ari ne. Bet mums skolotajeem tas scheit neteek eeraudsits par labu. Tà wehl noteek 19. gadu simtenî muhsu starpâ starp mahziteem! No Juhsu audsekneem — zik sinu — pretineeki nebuhs muhsu tautas zenteeneem. Warbuht ka nahks laiki, kur buhsim swabadaki. Un tad teeścham ari nestahwesim pretineeku rindâs ..."

Septembrî 1872. gadâ bij 50-gadu swehtki Liwonijas korporazijai Tehrpatâ. Us teem sabrauza beedri no wisàm pasaules malàm. Wez-Gulbenes muischas ihpaschneeks barons Wolffs dahwinaja us swehtkeem weselu muzu Reinwihna. Muzas dibenà bij iskumeem uspihti wahrdi: „Vivat Livonia sich schirrend und bockend!"*) Schis rakſts bij nonemts otrâ deenà. Bet tas sazehla leelo troksni newahzeeschôs. Wina domas palika un dewa nosihmi wiseem swehtkeem. Kronwalds par to rakſta Dihrikim:

„... Par Liwonijas swehtkeem deesgan buhsi lasijis wahzu awisês. Es nedabuju neka dauds redset no swehtku ahrejeem brangumeem. Bet no sawa ahrsta, kas ari Liwonu filisters, un no ziteem dabuju deesgan leezibas, ka wahzeem daschadi ruhpesti, ar kureem mehs latweeschi ne muhscham nedrihkstam eelaistees, lai gan daschi pahrwahzotee tautas dehli dodas us to pusi. —

Mehs nedrihkstam schkelt. Mums jagahdà par saweenibu. Weetejàs patriotibas weetâ mums jaisaudsina wispahrigais patriotisms, kas sneedsas par wisàm latwju tautas ziltim, par kursemneekeem, widsemneekeem, inflanteescheem un

*) Lai dsihwo Liwonija seglodamàs un sperdamàs! Wahzu teikumâ ir eekschâ wahrdi „Schirrens" un „Bocks", pasihstamee Widsemes priwilegiju aisstahwetaji.

leischeem; jo scho zilschu seme ir muhsu tehwu seme, ir Latwija, newis Baltija ween, nele kahds gabalinsch no Baltijas . . ."

Par wispahrigo patriotibu un latwju zilschu weenoschanos Kronwalds eesahka rakstit „Baltijas wehstnesim". Bet raksts neisnahza. Waj nu rakstneeks to nepabeidsa, waj tam netahwa to laist klajâ. Jo leeta bij deesgan wahriga. Pretineeki to nolika par „leellatweetibu" politikas sinâ. Lai gan Kronwaldam ta bij tikai karsta eedomaschanàs wehsturê, nepolitiska wehleschanàs walodâ un rakstneezibâ weenot atschkirtàs ziltis, kas zitkahrt peedereja kopâ. Bet apsinas spehks isplatijàs no schim domàm, sewischki latweeschu studentôs.

Tai sinâ Kronwalds sinoja Dihrikim: „. . . Tehrpatà latweeschi zihnas pa wezam. Lai gan daschi nepatihkumi atgadas ir muhsu starpâ, kà deemschehl jau wisur — tautai atmostotees. Bet kad tikai strahdà un zihnàs tautai par labu, gan tad noschkirsees tagadejà mistruma elementi . . ."

Zihninsch Tehrpatà schoreis tahds sawads bij isdewees. Kahdi latweeschu studenti bij plehsuschees ar wahzeeti, widsemneeku, latwiskas runaschanas dehl. Par to bij eesuhtits sinojums kreewu awisei „Golosam". Tas pilnigi nesagahjàs ar paschu notikumu un Kronwalds gribeja atbildet. Bet latweeschu studenti Peterburgà gawiledami par tehrpatneeku uswaru peerunaja, lai to nedarot. Grosswalds rakstidams Kronwaldam isleetoja nosaukumu „Pehrkons". Tas bij zehlees studentòs un palika Kronwaldam par palamu wisâ muhschà. Warbuht pirmais sahkums meklejams Beesbarscha atbildê „Mahjas weesim" Jura Allunana leetà, kur usbrukumi Kronwaldam ir lihdsinati dselsis bultàm, kas waretu satreekt paschu „pehrkona tehwu", ja to trahpitu.

Grosswalds rakstija: „. . . Kà dsirdams, tad Tu wezais Pehrkons tagad esot itin spirgts un wesels . . . No muhsu dsihwes newaru sinot wisai daudſ laba. Ik sestdeenas gan sanahkam „Palmes" beedribas namâ, bet deemschehl masà skaitlî. Nowembrî (4.) gribam isrihkot weesigu wakaru ar dseedaschanu. Warbuht ari spehlès teatri. Wisadi mehginasim peewilkt beedrus eetaisidami dseedaschanu, turedami runas, zeldami preekschâ jokus. Bet maſ zeribas. Tikai dseedaschana warbuht buhs leelakâ swarâ. Klawinu Jahnis deesgan nopuhlas schinî leetâ. Esam pahrleezinati, ka nahkamiba tikai muhsu paschu rokàs.

Un to rahdiſim nemdami wehrâ tautas dſeeſmas wahrdus:

Tehwu ſemes mihleſtibu
Mehs ar darbeem rahdiſim!

Peektdeen, 1. dezembrî, atkal ſpehleſim teatri un dſeedaſim tautas dſeeſmas uſ 4 balſim. Eenahkums par labu kahdeem ſtudenteem.“ —

Pahrnahkuſcho draugu apſweizinaja ari ziti ſkolotaji pee tàs reiſes iſrunadamees par tautibas leetàm. Lugaſchu draudſes ſkolotajs Uhdris rakſtija 30. oktobrî 1872. „... Sirds ilgojas pehz ſinàm. Kà eet ar weſelibu, kà eſi pahrnahzis mahjâs? Dſirdam, Tu jau atkal ſtrahdajot... Pats biju aiſbrauzis uſ Walmeeras behrnu ſwehtkeem. Tas gabals tahlu attihſtijees pehdejôs deſmit gadôs. Bijam kopâ kahdi 8000 zilweki; wezi — jauni, bagati — nabagi. Kopâ ehdàm un dſehràm. Tahdi ſwehtki tikai tur noteek, kur weena tauta kopâ, weenprahtibâ runadami ſawu tehwu walodu... Pee mums walzeneeſcheem zitadi, kur eſam diwi, trihs tautas... Bet ſkolu ſinà mehs neatrodamees Maleenà. Mums uſzeltas diwi jaunas, ſtaltas ſkolas. Pagaſta ſkolotaju ſeminars un Lugaſchu pagaſta ſkola... Seminaram mekle akademiſki mahzitu direktoru. Tagadejo — Tehraudu grib paturet tik par ſkolotaju. Direktors Tehrauds par to pikts un luhdſis, lai to atlaiſchot. Tas nebuhſchot ſtrahdat apakſch zita direktora. Tehraudam pahrmet, ka tas neeſot nolizis latwiſki mahzibas walodu un wahzu walodu tikai kà mahzibas preekſchmetu. Ulmana mahzitajs un Zimſe neeſot meerà ar to...“

Walkâ toreiſ dſihwoja Kronwalda jaunakais brahlis, Kriſtaps. Tas bij mahzeklis apteekà. Straujſch, runigs jauneklis. Daſchà ſinà negataws, bet dedſigs latweetis. Tas ſatikàs ar Uhdreem un ziteem latweeſcheem un par to rakſtija brahlim: „... Wezais Uhdris ſtrahda noſwihdis ar ſawu leelo baru ſkolenu. Tas gan buhs weenigais Walkâ, kam ihſta latwju ſirds un duhſcha... Walkâ ir iſzehlees wahzu-latwju karſch...“

Tauteetes Rigà iſrihkoja iſloſejumu preekſch Kronwalda. Par to tas pateizàs Dihrikim 25. nowembrî 1872.: „... Preezajos, ka muhſu tauteetes ſahk kopà laſitees ap tautibas karogu. Neſpehju norakſtit pateizibas wehſtuli damàm, kas preekſch manis iſgahdajuſchas tik augligu iſloſejumu. Gan ſinu, zik maſi muhſu ſpehki un ari ſinu, ka beſ tauteetèm nekur nekluhſim uſ preekſchu. Tadehl preezajos par ikkatru ſihmi, kas leezina, ka ir winu ſtarpâ moſtas jautris un ſpehzigs gars. To redſedams kluhſtu jo ſtipraks wiſâ ſawâ wahjumâ. ...Eſi

manu domu isstulkotajs tàm, kas tik laipnu prahtu rahdijuschas man un maneem zenteeneem. Zeru, ka man buhs eespehjams nahkoschajâ wasarâ eepasihtees ar winàm waigu waigâ...

Bes Juhsu palihdsibas deemschehl buhtu gahjis postâ. Jo paschàm man nebij eespehjams nostaigat tahlo zeku. Un mahjâ paleekot tikai bij paredsama pehdigà panihkschana. Scho seemu nebuhtu wairs pahrzeetis. Juhsu nopelns, ka wehl zihnos..."

Pee sawas masàs rozibas atdurotees tam nahk prahtà latweeschu studentu tukschiba un tas skubina ridsineekus, waj newaretu kaut kà ari teem eet palihgâ. „... Es sehdu mahjâ un esmu gluschi meerà, ja tikai nekas mani netrauze... Muhsu tauteeschi zihnas klupdami, krisdami. Nabadsiba nospeesch dascha laba spehkus un noklihdina daudsi maj no nopeetnibas zeka... Man daschreis domas nahk prahtâ, waj newajadsetu par to ruhpetees, ka Tehrpatâ issceltos latweeschu studentu nams. Jau reis domaju Tew rakstit par scho leetu, bet redsedams, ka mums wehl zitur truhkst wajadsigà weenprahtibas mehra, negribeju neweenam bilst par to. Bet tagad deen no deenas jo wairak pahrleezinos, ka kaut kahdà sinà mums jasahk ruhpetees par muhsu studentu laizigo patwersmi..."

Un schinî leetà wahrds nebij welti runats. Tas eekustinaja leetu, lihds kamehr nokahrtojàs studentu palihdsibas jautajums Rigas Latweeschu beedribâ. R. Thomsons panahkdams meeru Latweeschu beedribâ un mekledams atbalstu sawai preekschneezibai, (30. I. 73.) laida sinu Kronwaldam, lai tas tam dodot padomu studentu leetâ. „... Mans nodoms, ja Deews ween palihds, ikgadus gahdat palihdsibu diweem latweeschu studenteem ar 200 rubleem. Tapehz waizaju Kundsinam, kam buhtu wajadsigs. Te dabuju wehstules no Klusina un Schmidtchena. Abi prasa. Klusinsch weens pats 200 rubkus; zik Schmidtchens, to nesinu. Labpraht abeem gribu palihdset, jo tee to pelna. Tapehz Tewi luhdsu leetu isspreest un man tuhlin pasinot..."

Taî paschâ leetâ Kronwalds dabuja rakstu no Krona Wezmuischas Jaunsemu saimneeka, Kursemê, (27. III. un 5. V. 73.), dibinat „tautas kapitala beedribu", kur us „tautas rehkinuma" palihds tahlak skolot tahdus latweeschu jaunekkus, kam labas dahwanas un leezibas, bet kas paschi nespehj apmeklet augstskolas. Widsemê un Kursemê esot apmehram 65 tuhkstosch mahjas. Kad katra mahja sameskut pusrubli, tad buhtu 30000 rubku leels kapitals, no kura prozenteem 3—4 jaunekkus gadâ

waretu usturet augstskolâ. „... Zik tahlu es saredsu, tad tas gan rahdas buht isdarams, ja wisi weenprahtigi turetu azu preekschâ tautas labumu... Ja mahzitaji pee tam buhtu peedabujami paskubinat sawu draudsi, — tad galwoju, ka nauda birs kà krusa. Un kapehz tee nebuhtu peedabujami? — Tapehz luhdsu atbildi un isskaidrojumu „Baltijas wehstnesî"..."

Kronwalds apsolas leetu pahrrunat atklahtnê, bet prasa, kas lai wadot. Jaunsems atbild: direkzija lai esot Rigas Latweeschu beedribas rokâs un ta lai stahwot sakarâ ar draudsèm. Tad buhschot kahrtiba un droschiba. —

Leetas kodols tagad jau nokahrtojees Sinibu komisijas jaungadu wisitês, tikai ne ar draudschu palihdsibu, bet zaur laikraksteem un beedribàm. —

Bet ari dascheem mahzitajeem bij labs prahts us Kronwaldu un wina zenteeneem. Weens no tahdeem bij wezais Gaujenes mahzitajs L. Heerwagens. Tam sewischki 2 leetas ruhpeja, latweeschu mahjpirkschana un wina lasamà grahmata skolàm. To dehl tas sarakstijàs ar Kronwaldu (1872. g. 28. III.): „... Sirds mani skubina ar Jums tiktees. Jo man ir pahrleeziba, lai Juhs dareet ko daridami, ka to Juhs dariseet no pateesigas tautas mihlestibas. Isglihtibà un darbâ Juhs ari eseet panahkuschi pilnigu teesibu, lihdsrunat sawas tautas leetâs un dot sawu swarigo spreedumu. Bet Juhs ari sinaseet, ka muhsu deenàs latweeschu draugi isaug kà sehnes weenâ naktî. Tee ir tahdi laudis, kas grib plaut, kur tee naw sehjuschi un lihds runà par buhschanàm, no kuràm tee neka nesaprot. —

Es esmu weenpusigs zilweks. Esmu pahrleezinajees, ka gruntneeziba ir pirmais pamats (conditio sine qua non) latweeschu tautas usselschanai. Wisa zita ehkas iskopschana neko nelihds, kamehr schis pamats naw nostiprinats. Tapehz ar saweem wahjajeem spehkeem arween us to esmu dsinees, gan rakstòs, gan wahrdòs. Kas pehzak notiks ar latweeschu tautu, nesinam. Bet pa preekschu zelsim to kahjàs, ka lai ta pati sin no sewis. Tad ta ari pate sinàs, us kuru pusi greestees. — Newaru buht meerâ, kad „Baltijas wehstnesis", kà man schkeet, nepasihst leetu un neweizina muhsu laukfaimneezibas jautajumu, usrahdidams un sodidams nepareisibas. Tahda nepareisiba ir, ka Widsemê atlauts slehgt rentes kontraktu tikai us 6 gadeem. Ar to nobeids semkopibu (Schraubsystem). Jk pehz 6 gadeem wairak jamaksà. Kà semneeki tur war tikt pee naudas un pee pirkschanas? Schàs leetas dehl reis runaju ar Dr. Rulli,

domadams, tas drukku usjautrinâs „Baltijas wehstnesi" saimneezibas leetâs. Bet nekas naw notizis. Runat runâ par wiswisadâm leetâm. Par paschu swarigo zeesch klusu. Kapehz gan? Laikam nepasihst semneekus un winu buhschanas, kâ es tos pasihstu, ar teem kopâ dsihwodams un winu widû jau 30 gadus..." —

Peeminedams kahdu wehstuli, ko Kronwalds senak tam laidis, Heerwagens sahk runat par sawu lasamo grahmatu „Skolas maisi". —

„Reisu reisêm esmu lasijis Juhsu wehstulê un daudj mahzijees no tâs. Wisupirms tâs leetas, kas sihmejas us praktiku; „pamahziba, kâ jarihkojas ar lasameem gabaleem muhsu skolâs". Ja es neka zita nebuhtu mahzijees no Juhsu wehstules, tad schis pats gabals ir selta atsweramś, tâ sakot, „Kolumba ola". Man leels brihnums, ka wareju buht tik apstulbis pats netikdams us schâm domâm. Bet apmeerinos eedomadamees, ka ir ziteem labajeem draugeem tahda „pamahziba" naw eekritusi prahtâ. — Wajadset tahdas pahrleeku wajaga un ta ir sihme, ka Juhs eseet meisters pedagogijâ, tuhlin tahdu prasidami.

Praktika apstiprinat apstiprina Juhsu eewehrojumu. „Skolas maisi" peeteekoschi nesagremo. Kapehz? Tapehz, ka pehz Juhsu wahrdeem skolotaji to nesaprot.

Tur nu rodas sirsnigais luhgums, lai Juhs buhtu tik laipni un sarakstitu tahdu „pamahzibu", kâ eewadijumu „Skolas maises" II. daļâ. To Jums luhgtin luhdsu latweeschu tautas labad.

Sinams gan negribetu ari Juhs laist waļâ bes kahda pahra eewehrojamu rakstu, lai „Skolas maisê" ari buhtu lasami gabali no Juhsu jaunwahrdeem, ar kureem Juhs zeļu paschkihruschi ziteem (bahnbrechend). Tanî sinâ es esmu ļoti eewehrigs. Esmu ir pats mehginajees tahdôs jaunwahrdôs, peemehram „peesawinatees". Papreekschu par to sobojâs, tagad wisi tâ runâ un raksta. Tad wehl ortografijas leetâ. Latweeschu ortografijai wajag attihstitees tahdâ paschâ mehrâ, kâ pati tauta iskopusees. Juhs buhseet weenis prahtis ar manim, ka skolas grahmatâ drihkst tikai usņemt kahdus prowes gabalus pehz jaunâs ortografijas.

Paklausot manu luhgumu Jums nahktos sastahdit eewada pamahzibu tagadejâ, wezajâ rakstibâ. Bet Juhsu rakstôs lai buhtu atrodami jaunee gabali, swabadi kâ tee Jums nahkuschi

no firds, kur wajadsigs ar isskaidrojumeem. Juhsu walodas gars mums apgalwo; ko Juhs mums doseet kà jaunu leetu, ta allasch buhs isaugusi no wezas saknes. Pehz manàm domàm ir Allunans bij meisters wahrdus darinadams. —

Döbners*), wihrs sirmeem mateem, bet ar jaunekla firdi, ar mani ir weenâs domâs, ka jaunajai latweeschu wahrdnizai waloda buhschot aisauguši garam …"

Beigâs Heerwagens sastahdijis rahditaju par „Skolas maises" rakstu nodalàm un luhdf Kronwaldam, lai tas issazitu sawu spreedumu un peesuhtitu ari kahdu apzerejumu. — Heerwagena „Skolas maise" tagad skolàm jau nowezojusees. Bet saturâ ta paleek kreetna grahmata un pilna eewehrojamu rakstu. Sastahditajs pats sakas — tas tur esot gadeem puhlejees. Otrâ dalâ, kas isnahza ihsi preeksch Kronwalda nahwes, eeweetots ari dasch Kronwalda raksts, peem. par Brokenu, pehz Heines „Harza zelojuma" (eespeests l a t i n u burteem, wina sewischkâ ortografijâ). Heerwagens schàs sawas lasamàs grahmatas leetâ Kronwaldu bilda wehl pa otram lahgam (VIII. 1872.), sawâ firdî buhdams pahrleezinajees, ka ir schinî sawâ darbâ winsch ar Kronwaldu jutàs weenots „mihlestibâ uf latweeschu tautu". — Ar teem wahrdeem tas nobeidf sawu wehstuli. —

Tanî paschâ laikâ Kronwalds nodarbojàs ar zitu darbu. Tas bij „Sehtas, dabas, pasaules" turpinajums. Scho grahmatu Juris Allunans isdewa Tehrpatâ buhdams. Ta isnahza trijàs dalâs. Latweeschu pulzinsch Tehrpatâ, Kronwalda laikâ, stahweja uf ta pascha pamata un dsinàs pehz teem pascheem gala mehrkeem. Tas tureja par sawu peenahkumu atjaunot garigàs saites ar Allunanu un ziteem ta laika tautas strahdneekeem un uszelt ahrigu sihmi, kà karogu, ap kuru sinatu pulzetees muhsu laika darbeneeki. Winsch to usnehmàs ar draugu palihgu isdodams IV. grahmatu. Kad leeta tika sinama, tad par to nepreezajàs tikai ween tehrpatneeki, bet tuhlin pehz tàs apklauschinajàs Brihwsemneeks Maskawâ, Grosswalds Peterburgâ un draugi Rigâ. —

Brihwsemneekam Kronwalds atbildeja no Wildbades 16. junijâ 1872.: „… Par „Sehtas, dabas, pasaules" turpinaschanu tagad newaru issazit it neka skaidra. Slimibas dehl pagahjuschâ rudenî eesahktais darbs bij jaatmet pee malas un tagad nesinu, kad atkal spehschu to ussahkt. Sinu gan, ka daudf gaida uf schàs grahmatas turpinajumu un loti pree-

*) Wezais Kalsnawas mahzitajs un prahwests.

zajàs par to. Ziti tauteeꞩchi man jau peeꞩolijuꞩchi palihdſigu roku un peeꞩuhtijuꞩchi rakſtus, tàpat kà Juhs. Ja manim buhs nolemts eeſtahtees par ꞩcha darba turpinataju, tad pee ta peekerꞩchos tikai buhdams pilnâ ꞩpehkà: Likꞩchu to eeꞩpeeſt l a t i ꞥ u burteem, atmeſdams dubultneekus un „ſ" no „ꞩ" tàpat iſꞩchkirdams, kà Juhs to darijuꞩchi ꞩawâ wahrdnizâ... Preezajos par Juhꞩu iſꞩchkirꞩchanu. Lai gan par ꞩcho leetu nekad neeꞩam ꞩarakſtijuꞩchees, tad es gluſchi tàpat kà Juhs eꞩmu mehginajis iſꞩchkirt ꞩchos abus burtus iſgahjuꞩcho ſeem' Tehrpatâ likdams eeꞩpeeſt kahdâs lapâs muhꞩu gramatikas jautajumus. Tur ari ſtahw „ꞩ" weetà „s" un „ſ" weetâ „š"..."

Dihrikim Rigâ tas ſiꞥoja (21. III. 73.): „... „Sehtas, dabas" turpinajums aiſkihlajis manus ꞩpehkus. Darbs daudſ gꞧuhtaki iſdarams, nekà biju domajis. Zeru, ꞩchi grahmata buhs pa patikꞩchanu muhꞩu jaunajai audſei, kas naw noklihdinata no tautibas zeka..."

„Sehtas, dabas, paꞩaules" zeturto grahmatu apꞥehmàs apgahdat Buꞩchu brahli Rigâ. Rakſtôs to eeꞩpeeda pee H. Laakmaꞥa — Tehrpatà. Ta iſnahza pawaꞩarî 1873. gadà, Preekꞩchwahrdôs Kronwalds peemin darba ꞩahzeju, Juri Allunanu, bildina laꞩitajus ar wiꞥa wahrdeem no III. grahmatas. iſꞩkaidro latiꞥu rakſtu ſihmes un ortografiju, pateizas ꞩaweem apgahdneekeem un lihdſſtrahdneekeem wehledamees, lai ir ꞩchis lapiꞥas muhꞩu darbu „kengatajeem" dotu taiꞩnu leezibu, pehz ka zihnamees ar ꞩaweem rakſtu darbeem. — Grahmatâ atrodas trihs rakſti: Ernſta Glüka nopelni no Kundſiꞥu Kahrka, Azs no Lihbeeꞩchu Kahrka un Solons no Kronwalda Atta.

Wez=Greeku tauta waldſinat waldſinaja Kronwalda garu. Ar daudſ ziteem tas bij ꞩkolâ gahjis pee greekeem. Un ko tas no teem bij mahzijees, to tas mekleja likt leetâ par labu ꞩawai latweeꞩchu tautai. „Greeku wareniba nekad naw iſnihkuꞩe. Greekija ir muhſchiga. Tehwſemes mihleſtiba, ꞩirds droꞩchiba breeſmàs, likumu zeenà tureꞩchana; gara apgaiꞩmojums, ꞩirds iſdailejums; mahkꞩlu un ſinatꞥu ꞩekmeꞩchana kopà ar jaꞩkokꞩchꞥa auguma greſnumu; godbijibas ꞩadraudſejums ar daikumu; domu dſikums ꞩaꞩkaꞥâ ar darba naꞩkumu — ꞩchee wisjaukakee zilwezes ſeedi nekad nenowihtis..."

Un Kronwalds gribeja tos iſkopt latweeꞩcheem. Tas bij pahrleezinajees, ka tee ꞩaꞩneedſami, ja tauta atdſimſt ꞩawâ ꞩpehkà baudidama pilnas brihwibas auglus un kopdama meera darbus. Latweeꞩchu ſemites ꞩchaurums un tautas maſumiꞥꞩch nebuhtin to neatbaidija. Greeki ari bij maſa tautiꞥa, neleela

semite — un tomehr tai isauga tahdi milsigi tehwsemes dehli. „Ar sawa darba skaidro sposchumu tee isdsehsch wainas, kas peelihp ikkatram mahtes behrnam. Labpraht mehs aismirstam winu walstinu nepilnibas preezadamees par winu semes brangajeem augleem.“ „Schi kulturas wirsroziba par zitàm tautàm greekeem tikusi no winu g a r a u n m e e s a s i s k o p s c h a n a s jeb isdailejuma . . . Winu tiziba un tikumi, winu rakstu un mahkslu augli, winu walsts dsihwe teem atnesa ispelnito godu. . . . Un kad warenakas walstis salausa schàs tautas politisko spehku, ta tomehr uswareja sawus uswaretajus ar sawu augsto kulturu . . . Kad romeeschi aprija greeku sadrupuscho walstsehku, tad uswaretàs tautas genijs drihsi aisgrahba uswaretaju sirdis un prahtus, ka tee zihnijàs eepasihtees ar greeku walodu, raksteem un mahkslas darbeem . . . Wehlakôs laikôs romeeschi palika par widutajeem starp greekeem un zitàm Eiropas tautàm . . . zauri zaur widus laiku slogeem . . . Lutera laikôs atkal atdsihwinajàs pa wisu Eiropu greeku kulturas darbs skolàs un dsihwê . . . Jaunlaiku kulturu tautàm greeku gara raschojumi derejuschi par pamatu gandrihsi wisâs sinatnês un literaturâ . . . Tagadejee klasiki isaugusch i kà apinu wihtes peeskleedamees pee senajeem klasikeem . . .

Greeku kultura ir lihdsinama leesmai, kurâ wajag tihritees ikkatrai no tagadejàm tautàm, ja ta grib eestahtees mahzitas un isdailetas tautas stahwoklî . . .

. . . Ir mums latweescheem tas peenahkas. . . . Mums ir droschiba, ka spehsim atjaunotees . . . To smelam no spehka, ka gadu simtenus esam isturejuschi zihninà un kalpu kahrtâ . . . Mums jaatwer brihwàs wihra kruhtis spodrajeem stareem, kuri isstaro no Greekijas slaweno dehlu darbeem . . . Weens no tahdeem wihreem bij likumu dewejs Solons, pamata lizejs Greekijas slawai . . . Isgahdadams jaunus likumus winsch isglahba tehwsemi no posta un tautas dehleem tà palihdseja, wairot tehwijas labklahjibu un to aisstahwet pret eenaidneekeem . . .“

Kronwalds apzerè buhschanas Greekijâ preeksch Solona un tad scha dsihwes gahjumu un likumus.

Prasot, kapehz Kronwalds nehmees taisni Solonu aprakstit latweescheem, dabujam atbildi: „. . . Solona sirds un prahts ir zelojot swefchumà pastahwigi bij saweenoti ar t e h w s e m e s likteni . . . Wisu, ko winsch eewehroja, to tas pahrdomaja sihmedamees us tehwsemi . . . Braukdams pa juhru winsch daudsreis sehdeja grimis domâs un sawà nodabâ mekleja

zeļu, pa kuru ſawu maſo, mihļo tehwiju tas waretu iſweſt zauri draudoſchàm wehtràm un ſagatawot uſ laimigo nahkotni, kuru tas ſ a j u t a tai nolemtu ... Rakſtam naw noluhks, wairot Solona ſlawu, bet par wiņa laikeem un darbeem tikai iſpauſt plaſchakas ſiņas ari ſtarp latweeſcheem, ... lai ir muhſu ſkoleni ſin ko paſtahſtit par ſcho greeku ſlaweno t a u t e e t i ..."

Maija mehneſî 1873. g. grahmata iſnahza rakſtôs 2000 ekſemplarôs. Pirmo gatawo ekſemplaru Kronwalds paņehma rokâ kà jaunpeedſimuſcho behrnu un preeka pilns to rahdija draugeem. Apgahdataji, Buſchu brahļi, rakſtija no Rigas: „Preezajamees, ka drihſumâ dabuſim grahmatu, kuru jau daudſ gaida. Ar prowes numuru eſam pilnâ meerà ..."

Grahmatu pahrdodot lehnam, bet droſchi weizàs. Pehz Kronwalda wehlak iſnahza wehl zitas daļas no „Sehtas, dabas, paſaules", kà leeziba no Tehrpatas latweeſchu ſtudentu gara un darba. Ar ſcho grahmatu tika paſihſtami latweeſchu apgahdneeki, Buſchu brahļi. No tukſcheem ſtrahdigeem eeſahzejeem tee toreiſ zehlàs mantâ un godâ. Kronwalds gribeja teem likt apgahdat II. daļu no „Nationale Beſtrebungen". Bet tee nodarbojàs tikai ar latwiſkeem rakſteem. Tad tas ſarakſtijàs ar teem ſkolas grahmatu dehļ, par globeem un ſemes kartèm un it ihpaſchi par pirmajàm ſkolleezibàm latweeſchu walodâ, kuru leetu bij eekuſtinajis draudſes ſkolotajs Gailits — Dſehrbenê.

Ehdoles ſkolotajs Seebergs luhdſa, ſawam dehlam palihdſet eetikt ſeminarâ, krona audſeknôs. Beſ ſchi tam eſot wehl ſkolojami trihs dehli. Daſcheem gan buhtu pa prahtam, ka nabaga „ſkolmeiſtera" dehls paliktu tahds pusperets. „Bet man un manam ſehnam tas ļoti ſahpetu."

Amata beedris Durbê, Tauriņu Gederts peeſuhtija ſawu latweeſchu gramatiku, lai Kronwalds to pahrluhkotu preekſch drukas.

Par Walkas l e e l o ſeminaru Kronwaldam ſiņoja, ka peeņemſchot par ſinatnes ſkolotaju a h r ſ e m n e e k u wahzeeti un ka m a ſ a j â ſeminarâ mahzibas noteekot wahziſki.

„Baltijas wehſtneſî" Kronwalds toreiſ iſlaida ihſus rakſtus, ſkubinadams pagaſtus ſaſtahdit „laika grahmatu" par gada notikumeem, amata wihreem, ſkolàm, pagaſta mantu. Waj atkal atgahdinadams wezà Stendera dſimumdeenu ar wiņa „lagſtigalas" deeſmu.

Tad tas atbildeja garakâ wehſtulê 16. maijâ 1873. gadâ augſchâ minetajam tauteetim Baumanowſkim. Tas bij godi=

najis Kronwaldu tautas darba labad, luhdsees wina fotografiju un apklauſchinajees pehz wina „masàs fisikas“, „Nationale Bestrebungen“, „Sehtas, dabas, pasaules“ un zitàm grahmatàm. Kronwalds pateikdamees preezajas par tahdu kreetnu garu wina wehstulè un aisbildinas, ka tas „aiskihlats“ sawôs spehkôs un „slimibas mozits“ nekluhstot uf preekſchu ar saweem attahlakeem darbeem. Tad tas atgahdina daschadas gruhtibas, kas aiskawè muhsu literaturas usplaukſchanu. „... Pirmkahrt mums wajag sagahdat tahdas grahmatas, kuràm gandrihs ikkatrai jabuht pirmajai sawâ aplokâ. Tur ir leeli kawekli walodas dehl, kuru usaugdami nedabujam eemahzitees pilnigâ mehrâ... Otrkahrt mums loti mas wihru, kas studejuſchi uniwersitatês. Un no ſchi masumina weena dala wehl atgreeſch tautai muguru. Muhsu seminarôs ismahzitee wihri wajadsigâ mehrâ neteek eepasihstinati ar latweeſchu tautas wajadsibàm... Pehz gadi desmit lihds diwdesmit ſchi leeta buhs zitada... Par leezibu, ka pehz Juhsu wahrdeem negribu tikai pats sehdet pee saldeem medus podeem, bet ari ziteem tos nowehlet, — lai Jums der sinojums, ka esmu usaizinats uf Wez-Peebalgas draudses skolu par sinatnu skolotaju... Scho usaizinajumu esmu peenehmis... Tur man nu wajadsès ruhpetees par grahmatàm, kuras wehl truhkst muhsu skolàm...“

Ar to tad dsirdam, ka Kronwalda dsihwê taisas leela pahrmaina. Atstaht Tehrpatu un aiseet uf Wez-Peebalgu. Schìs domas tam jauzàs galwâ jau gada laiku. Sirgſchanâ, 8. julijâ 1872., tas rakstija seewinai no Wildbades: „... Peebalgas dehl man jasaka, ka ir manim i s r u n a s rahdas buht eemeslis, n e e e t uf tureeni...“ Nowembrî tas wehstija Dihrikim: „... Laikam buhsi dsirdejis, ka peebaldseni bij nodomajuſchi mani aizinat uf sawu skolu. Bet pehz sunu deenàm tureenes mahzitajs man o t r r e i s atrakstija teikdams, ka tee nemſchot neprezetu skolotaju. Tagad, kà dsirdu, esot sahkuſchàs sarakstiſchanàs ais manas muguras.“ Pehz pusgada, maijâ 1873., tas wehstija draugam: „... Kà rahdas tad gan aiseeſchu uf Wez-Peebalgu. Pee manis bij atsuhtits konwenta wihrs Sahlite ar pilnwaru rokâ... Ari Küglers mani apmekleja, Peebalgas draudses (palihga) mahzitajs. ... Uf Smiltenes Guleki welti isgaidijos. Tas ari bij solijees peenahkt... Gala teikums wehl naw nosazits Peebalgas leetâ...“

Bet drihs tas bij noteikts. —

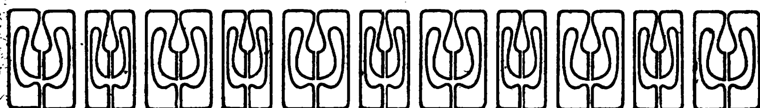

Wez = Peebalgâ.

« 1873. — 1875. »

14. Sarakstischanàs ar Kueglera mahzitaju un ar skolotaju Pilsatneeku. — Pirmee dseesmu swehtki un wispahrigàs skolotaju konferenzes. — Zimse un Bielensteins. — Tiedemana kundse. — Jauni draugi. — Basniza un skola. — Chr. Schoenbergs un A. Spunde. — Skolas tehws Rathminders. — Ruhpes Peebalgâ. — Swehtki Koknesê, Weseenâ, Zehsîs. — Aprinka konferenze. — Jautajumu wakars Rigâ. — Wahrds „sinatne". — Krogsems — Auseklis. —

Wez=Peebalgas draudse bij uszehlusi staltu draudses skolas namu. Skolas gahdneeku un darbineeku wahrdi bij lasami us galdineem pee seenas skolas preekschâ. Skolâ strahdaja „skolas tehws" Rathminders. Otris skolotajs bij Jehkabs Pilsatneeks. Peebaldseni gribeja pazelt sawu skolu augstaku. Kad pehz semneeku likumeem to newareja pahrwehrst augstakas skolas kahrtâ, tad tee wehlejàs tai zelt kahdu augstaku mahzibas klasi. Schis domas radàs Wez=Peebalgas labdaribas beedribâ. Ta bij latweeschu jaunlaiku behrns. Kronwalda sazeltà latweeschu skolas leeta tur atrada siltu weetu un aisstahwetajus. Dakters Jurjans, Pilsatneeks, Kaudsischu brahli un ziti nehmàs isziхnitees, ka Kronwalds tiktu par skolotaju pee schàs augstakàs klases. Domas pehz pahrgahja un palika draudses konwentâ. Kronwalds reis bij isteizees entusiasmà: „Ja latweeschi reis tiktu pee augstakas skolas un man nebuhtu zitas weetas, es tur eetu par sahbaku spodrinataju!" Ar to peebaldseni sinaja, ka tas neatsazisees. Tee eesahka ar to sasinotees. Sinas Kronwalds dabuja no diwi pusèm. Peeprasijumu konwenta wahrdâ no palihga mahzitaja Küglera un pasinojumu no skolotaja Pilsatneeka. Wezais mahzitajs F. Schillings neskpehka deht nejauzàs eekschâ. Savâ prahtâ tas bij pretim tahdai pahrgrosibai.

Küglers rakstija 29. maijâ 1872.: „... Sche ispaudu=schàs wehstis, ka Juhs buhtu ar meeru peenemt sinatnu skolotaja weetu, ko nupat nodibinajàm pee sawas draudses skolas. Pehz wehleschanàs tur buhtu jadod mahziba ir wezajâs walodâs... Eewehrojot, kahdâ swarâ kritis, ko eezels schinî weetâ, gribeju Jums prasit, waj Jums prahts nestos peenemt scho weetu. Nolihgumu buhseet lasijuschi laikrakstôs. Alga 800 rubki ar

brihwu korteli un apkurinaſchanu. Dſihwoklis gan wehl naw nokahrtots. Bet to peebuhwes, tiklihdſ ko ſkolas konwents noſpreedis. Droſchi zeru, ka tas notiks. Tàpat wehl naw nokahrtots uſturas jautajums. Uſ laukeem ta ir gruhta leeta.

Pehz likuma ſtahwoklis ſkolotajam buhs kà draudſes ſkolas palihgam. Zitadi naw eeſpehjams ſkolu paturet draudſes ſkolas waldê, kurai kriht pahrraudſiba. Ja eeſpehjams, mahzibai wajadſetu ſahktees auguſta mehneſî ſch. g.

Jums nu gruhtumi nebuhs apſlehpti, kas zelſees, peenemot tahdu weetu. Pateeſibà buhtu jadoma, ka Jums nepatikſees pee mums nahkt. Bet waretu buht, ka Jums tomehr prahts neſas uſnemtees ſchàs gruhtibas aiſ mihleſtibas uſ latweeſchu tautas garigo kopſchanu. Tapehz domaju, nebuhs weltigi, ka pee Jums apwaizajos...

Atbildi drihſ gaididams Juhſu padewigais

P. Kueglers,

palihga mahzitajs Wez-Peebalgâ."

Kronwalds tuhlin atbildeja mahzitajam un Pilſatneekam, kas tam ari bij ſinojis. Wehſtuli Pilſatneekam tas laida 6. junijâ, taiſni preekſch aiſbraukſchanas uſ ahrſemèm. "... Paldees par Tawàm ſinàm. Juhſu mahzitajs Kueglera kungs man ari rakſtijis ſchinîs deenâs, peepraſidams, waj teeſa, ka es buhtot gataws eet uſ Peebalgu. Atbildeju winam to paſchu, ko Tew jau ſenak rakſtiju: Ja mani ſauktu, tad es eetu.

Man preeks, ka Peebalgas wihri labâ prahtâ ſpreeſch par manu nonahkſchanu uſ tureeni. Sinams, ka es puhletos panahkt winu ſkolai eeſpraudto mehrki. Bet kas ſchaî weetâ man pateeſi buhs eeſpehjams, to tik redſeſim, kad pahru gadu tikuſchi buhſim kopâ ſtrahdajuſchi.

Eſmu gataws uniwerſitates pilſehtu ar winas rakſtu un mahkſlas krahjumeem iſmitot pret kluſo dſihwi uſ ſemèm. Bet nebuht negribu atſtahtees no darba lauka muhſu rakſtneezibâ, pee kura es jau peedalijees. Ja Peebalgâ es nekahdi newaretu ſtrahdat ſchaî ſinâ, tad Peebalga newar buht preekſch manis „muhſcha weeta".

Eſmu gataws iſſtahtees no krona deenaſta un atſazitees no wiſàm ar to ſaweenotàm teeſibàm tahlak ſtrahdadams par „draudſes ſkolotaja palihgu". Bet tomehr mani praſijumi buhs deeſgan augſti pret lihdſ ſchim draudſes ſkolâs eeraſtajeem... Tu man ſino, ka preekſch manis buhſchot diwi kambari. Man deemſehl Tew jarakſta, ka man wajaga wismaſak trijų kambaru. Jo man ir ſeew' un behrni... Mana ſee-

wiņa gan ir gatawa lihdſ neſt preekus un behdas, ja es aiſ=eetu uſ jauno darba lauku. Bet tadehļ nedſ wiņai, nedſ ſe=wim newaru uſlikt tahdas gruhtibas, kas maſinatu dſihwes jautrumu un darba ſekmes, neatleʒot nekahdam labumam nedſ preekſch ziteem, nedſ preekſch paſcheem..."

Kad dſihwokļa dehļ leetu apſpreeda konwentâ, 15. junijâ, tad padomi ſahka groſitees. Pilſatneeks rakſtija 20. junijâ no Rigas, konwenta preekſchneeks liʒis preekſchâ, Rathminderam eſot familija, Pilſatneekam wajagot preʒetees un kad peeņem=ſchot wehl weenu appreʒetu ſkolotaju, tad weenâ pajumtê un weenâ ſtahwâ 3 familijas neware ſchot ſatikt un telpas nepee=tikſchot. „... Konwenta wihri ſcho nemaſ nebij eewehrojuſchi. Un tagad to atſihdami tee palika lehni, ſahka prahtot un tuh=tot. Es gan zeeſchi atteiʒu, ka manis dehļ lai netur ruhpes. Bet maſ to klauſija. Weens konwenta wihrs norahdija, ka tad ari Pilſatneeks nedrihkſtot preʒetees, ja Kronwalda kungu tik tadehļ neaiʒinot, ka eſot appreʒejees... Leetu newareja nobeigt... Luhdſa Kueglera mahʒitajam drihſumâ Tew rak=ſtit un luhgt, lai Tu ſihki iſteiktu ſawus pagehrejumus. Wis=labak buhtu, kad Tu latwiſki tâs uſſihmetu, lai wiſi kon=wenta lozekļi ſpehtu ſapraſt. Tahdas leetas, kâ mantu atwe=ſchanu un paſchu pahrzelſchanos uſ Peebalgu, man domat, Tew nemaſ newajadſetu peeminet. Tâs es apņemtos apgah=dat ihpaſchi paſihdams Peebalgas jaunekļus, ka tee to daris no ſawas puſes.

Schehl man buhtu, ja Tu warbuht tadehļ atteiktos no ſchâs weetas, lai es drihſak waretu appreʒetees. Bet ſchehl man ari buhtu, ja Tu neſpehtu eedſihwotees Peebalgâ. Mana karſtakâ wehleſchanâs ir un paleek, ar Tewi kopâ ſtrahdat... un buht peeſkaitams pee Tawas familijas... Atſihſtu, ka tik ween ar Tawu palihgu waram ſaſneegt mehrķi Peebalgas ſkolai... Par apleezibu, ka Peebalgâ daſcha ſirds ſilti pukſt preekſch Tewis, peeleeku 10 rbļ. no kahdeem 20 jaunekļeem, kas kopâ bij otrajôs waſaras ſwehtkôs..."

Kronwalds Pilſatneekam atbildeja no Wildbades 9. julijâ: „... Stingri pateiʒos par Tawu ruhpeſchanos muhſu ſkolas leetâ. Domaju gan, ka daudſ maſ es ſpehtu ſtrahdat preekſch Wez=Peebalgas draudſes ſkolas ſpehzinaſchanas. Tadehļ lab=praht pee Jums eeſchu, ja mani aiʒinaſeet... Ir manim patiktos, ar Tewi kopâ ſtrahdat ſkolâ un dſihwê. Lihdſ ſchim katris eſam ſtaigajuſchi ſawadu mahzibas un darboſchanâs zeļu un tadehļ katris no ſawa ſtahwokļa apluhkojam dſihwi

un laikam wisu pasauli. Ja nu mums nahktos wilkt pee weenada juhga, tad weens otru waretu pabalstit ... Tawi praktiskee eewehrojumi tautas widû man deretu spehkus pawairot ... un Tewim par labu nahktos sinatnibas krahjumisch, ko es eekrahjees warbuht pahrak par Tewim. Tadehł esmu pahrleezinajees, ka mehs weens otram nestahtos zełà, bet weens otram lihdsetu paschkirt zełu ... Tizu, ka Peebalgâ dascha sirds silti pukst preeksch manis ... Jo katram strahdneekam ir sawi pretineeki un draugi. Es zihnos tautibas garâ. Tautibas gars atmostas pa wisu Latwiju. Sinams, ka ir Wez-Peebalgà buhs daschi scha gara behrni. Manu zihnischanos tee nu buhs usnehmuschi labâ prahtâ un atsuhtijuschi dahwanu man preeksch iswesełoschanàs ... Par to esmu łoti eepreezinats un issaku sawu pateizibu. Ja nu Juhsu draudses skolai nahktos strahdat tautibas garà, tad, sinams, wini labpraht mani eeraudsitu pee schàs skolas.

Bet Tawa wehstule, mihło Pilsatneek, man dod skaidru leezibu, ka Wez-Peebalgâ ari netruhkst eepretigu zenteenu. Tahda skola, kas grib isstrahdat aprinka skolas programu, newar buht tik nabadsiga, ka tai us to jaluhko, waj skolotajs apprezejees, waj ne. Un ja ziti us to luhko, · ka Tu, kas esi neprezejees, kahdreis prezesees un ka tadehł newarot mani aizinat, tad tas drusziu smird pehz sofistu gudribas. Tee grib apbalwot klausitajos un sewischki Tewi, lai ir Juhs spreestu pret manim ...

... Ka trihs familijas newarot mahjot weenâ ehkâ, łoti ehrmoti isklausas mums pilsehtneekeem, kur esam eeraduschi mahjot weenà mahjâ pa desmit un wairak familijàm ... Turklaht nesinu, kadehł tahds spreedums par muhsu familijàm! Manu familiju juhs nepasihstat, Tew wehl nemas naw familijas! ..

... Prahtigs spreedums buhtu bijis: skolotaju familijàm wajag dot labu preekschsihmi kahrtigâ un draudsigâ sadsihwê. Tadehł taisni zerams, ka tàs diwi familijas labi kopà saderès un ja ari Pilsatneeks prezetos, tad, sinams, jagahdà, ka telpu netruhktu ir wina familijai ...

Nesaprotu, kadehł konwents nospreedis, lai Kueglera mahzitajs drihsumà man luhgtu, sihki isteikt sawus pagehrejumus. K. kungam es jau pasinoju sawas domas, luhgdams, lai winsch tàs istulko derigâ weetâ. Pilsehtâ dsihwodams nesinu un newaru sihki nosazit, kas wajadsigs us semèm. To tikai sihki war apspreest, kas paschi ar familijàm miht us semèm. Ari neesmu dsirdejis, ka aizinamais amata wihrs „sihki" nosaka, ko winsch pagehr weetâ,

kuru tas wehl „sihki" nepasihst... Ikreis jau aizinataji wispahrim nosaka, ko tee pagehr un peeleek klaht sawu solijumu, prasidami, waj aizinamais ar to meerâ?... Ja Peebalgas draudse mani grib par skolotaju un ja teem tik dauds spehka, west galâ sawu gribu, tad lai tee man uf Tehrpatu atlaisch sawu aizinajuma rakstu... Es nebuht nekaweschos eet uf Peebalgu, jo esmu pahrleezinajees, ka Juhs no manis nepagehreseet, kas naw pagehrams, un neatrauseet, kas naw atraujams. Es ari tadehl no Jums nepagehru, manis dehl Peebalgâ zelt uniwersitates pilsehtu un biblioteku, nedf dot man krona deenasta teesibas... To jau nespehjat nedf solit, nedf dot...

Schahdas ir manas domas. Esmu pahrleezinajees, ja Wez-Peebalgas draudse mani gribès un spehs isdarit sawu gribu, tad es tur aiseeschu. Bet ja Jums wehl weetàm jasaka: ja, ja, zeenigais, schehligais — tad es palikschu Tehrpatâ...

... Ja Tew atgadas derigs brihdis, tad luhdsams isskaidro prahtigi un gaischi manas domas Peebalgas wihreem, kuru zensibu es augsti zeeniju; weenalga waj mani sauks, waj zitu, kas strahdàs tautas garâ..."

Sasch utums Kronwalda wehstulê nebij bes eemesla. Jo 3. augustâ Kueglera mahzitajs sinoja: „... Laikam tuwojotees, kur gribejàt mahjàs braukt no ahrsemèm, daru Jums sinamu muhsu konwenta spreedumu peenemamà skolotaja dehl pee nodomatàs augstakàs klases. Es zehlu preekschâ konwentam muhsu sarakstischanos. Tas pahrrunaja Juhsu preekschliku-mus... Bet leeta tuhlin pawisam isjuka, tapehz ka truhkst familijas dsihwokka. Tahdu nepawisam newar eerihkot muhsu draudses skolà. Ar mokàm tikai isgudroja, ka seenas un krah-snis pahrzelot waretu eegrosit dsihwokli neprezetam skolotajam... Bes pawisam jaunas peebuhwes neka newar darit; tas skaidri redsams. Bet muhsu draudse schim brihscham nedrihst domat uf tahdeem leeleem isdewumeem. Wisi pagasti kreetni ir ap-krauti naudas maka sinâ ar isdewumeem preeksch wajadsigajàm zetamajàm pagasta skolàm; un pee muhsu basnizas ari waja-dsigi leelaki islabojumi.

Eewehrojot wisus schos apstahklus, konwents nolehma, schim brihscham peenemt tikai neprezetu skolotaju, kuru at-stahwa isredset skolas waldei. Ta jau sarakstas ar kahdeem. Kad man usdots, Jums darit sinamu, ka preeksch kahdeem gadeem Jums naw zeribas, dabut schejeenes weetu, tad es dro-

ſchinos wehletees, lai Juhſu weſeliba Wahzſemes awotôs tà buhtu atſpirguſi, ka ir ſawâ tagadejâ weetâ Jums buhtu eeſpehjams kreetni daudſ ſtrahdat, pazelot un atdſihwinot muhſu latweeſchu ſkolas buhſchanu, gan darbôs, gan wahrdôs ..."

Skolas walde rihkodamàs konwenta wahrdâ jau peenehma par ſkolotaju ahrſemneeku Deiſtingu no Zehſu Birkenruhes. Schaî leetâ Kaudſites Reinis rakſta: „... Leelà dala no labdaribas beedribas lozekkeem tuhlin bijàm tam preti. Apſpreedàm un eeſuhtijàm luhgumu, atlaiſt mineto Deiſtingu un Kronwaldu ſaukt ſchurp... Greeſamees no beedribas puſes pee draudſes mahzitaja weetneeka, tagadejà Straupes mahzitaja Kueglera, gahdat, ka peenemtais ſkolotajs mums netaptu uſſpeeſts, bet tikai Kronwalds buhtu muhſu ſkolotajs. Kueglera mahzitajs ſchaî ſinà iſturejàs ihſti pateeſigi un peepalihdſigi. Nolihgtais ſkolotajs gan atſazijàs no ſawa lihguma, bet tikai, kad tam iſmakſaja atlihdſinajumam 200 rublus. Labdaribas beedriba to padarija un galâ tà iſgahdaja, ka Kronwaldam zelſch bij walâ uſ Peebalgu..."

Eeſahkàs jauna ſarakſtiſchanàs ar Kronwaldu. Kueglera mahzitajs draudſes weetneeku wahrdâ 10. dezembrî to uſaizinaja preekſch waj pehz ſeemas ſwehtkeem braukt uſ Peebalgu apſkatitees dſihwojamàs telpas un zitas buhſchanas un peedahwaja konwenta noſpreeſtos 25 rublus zela naudai un brihwu mitekli draudſes ſkolâ. Uſ mahzitaja muiſchu tas nedrihkſteja to eeluhgt wezà ſlimà Schillinga mahzitaja dehl, kuru negribeja trauzet ar ſcho leetu.

Kronwalds negribeja waj neſpehja aiſbraukt uſ Wez-Peebalgu. Tad Peebalga brauza uſ Tehrpatu, ſuhtidama mahzitaju Kuegleru un konwenta delegatus Sahliti un Rathminderi, gala teikumu norunat ſchinî leetà. Tas bij pawaſarî 1873. g.

Pehz tam Kronwalds rakſtija Pilſatneekam: „... Turu par ſawu peenahkumu eet uſ Wez-Peebalgu... Wiſâs Tawâs wehſtulês lihdſ ſchim eſmu atradis draudſibas prahtu. Tadehl domaju, ka buhſchu Tewi pareiſi ſapratis, kad Tu pehdejâ iſrunajees par manas aiſeeſchanas kreiſo puſi.

Zik nomaniju no Sahlites un Rathmindera ſahnu teikumeem, tad jau Tew kahdreiſ nahkſees buht par galwu draudſes ſkolai. Tadehl wehletos no wiſas ſirds, lai Tu manu aiſgahjumu uſ Wez-Peebalgu nemaſ neſapraſtu zitadâ ſinâ, kà tas pateeſi ſaprotams.

Es gribu palihdſet darbu ſtrahdat, ko Juhs jau ſtrahdajuſchi. Ka daſchu mahzibas preekſchmetu es peeneſiſchu kà

jaunu un daschu atkal pasteepschu jo dsilaki un tahlaki — tas ir noluhks Juhsu aizinajumam. Tadehl muhsu darbeem wajadsès stahwet d s i h w â sakarâ zaur wisàm klasèm. Schahdu sakaru kahrtigi isstrahdat mums buhs weegli eespehjams. Jo mehs neesam zits p r e t zitu, bet zits par zitu un a r zitu. Wisai daudf spehka man naw; lai gan nebihstos no 24 stundàm. Nojehdsu, ka mana peepalihdsiba schaî sinâ nebuhtu weltiga. Jo tà waretum draudses skolu pamasam pazelt uf augstaku stahwokli. Tagad, sinams, es tik solos strahdat pee augstakàs klases. Schàs rindas Tew istulkos manas zeribas mahzibas leetâ. Kas no manim gaida, lai pastrahdaju kas nebuhs eespehjams, tas deemschehl buhs alojees.

Uf dsihwi luhkojot ir gan teesa, ka Juhs mani isfekat no s i l t a s weetas. Bet Juhs jau mani nespeeschat ar waru un es Jums neusteepjos. Ahrpus krona deenasta un uf semèm buhs gan zitada dsihwe. Ne muhscham nepagehru, lai Juhs man wisu atlihdsineet, ko aiseedams scheit atstahju. Peebalgâ atkal atradischu zitu ko, zitus jaukumus, zitas behdas. Nebuhtin neesmu dsihwê pahrak islutinats; bet tikdaudf gan prasu, kas wajadsigs pee- sahtigas dsihwes... Tadehl Tewi luhdsu, issaki wehl reif, kà pee Jums stahw eegahdajotees ehdamàs leetas, sewischki p e e n u un gaku. Sahlits mani gan apmeerinaja, ka wiss buhschot weegli dabujams. Bet winsch turedams labu prahtu uf mani, buhs ari klaht peerehkinajis sawu labo sirdi... Esi tik labs, noswer wisu, ko sawâ dsihwê esi eewehrojis par nepeezeeschamu un atgahdini man, kamehr wehl laiks... Man bail, ka nebuhtu peemirsis kaut ko gluschi n e p e e z e e s c h a m u. Jo pilsehtâ dsihwodami neleekam swaru, uf ko jaleek swars dsihwojot uf semèm ... Bet esmu pahrleezinajees, ka Wez-Peebalgas draudse manim it nebuht neleegs, kas pateesi wajadsigs, ja ir buhtu peemirsees to ussihmet. Uf to gan zeru, ka lones paaugstinaschanas dehl konwents pareisi nopreedis. Jo atstahdams tagadejo weetu seewai un behrneem espaihsinu teesibu, kas teem peekriht un man naw eemesla wineem kaut ko atraut...

Sche Tehrpatâ dsihwodams neesmu bijis „wisu draugs". Peebalgâ ari tahds nebuhschu. Bet esmu pahrleezinajees, ka ari pee Jums man laimesees atrast wihrus, kas man neleegs sawu draudsibu. Droschi tizu, ka amata darbòs mums netruhks wajadsigàs prahtu saskanas.

Sinu gan, ka dascheem tumsoneem nepatiks, kad es aiseeschu uf Peebalgu. Bet darbs, pehz ka Juhs zihnatees, ir

darams, lai to daritu, kas daridams. Muhsu laika gars prasa pehz skolàm, pehz skolu paaugstinaschanas. Schim garam ne-truhkst pretineeku. Bet wini naw muhsu liktena paschkihreji, lai gan muhsu darba apgruhtinataji...

... Loti preezajos, ka Tu buhtu gataws ar manim isspel-detees juhrâ. Bet newaru nosazit, waj man tas buhs eespeh-jams. Tas padoms man gan rahdas buht riktigakais, preeksch Jahneem jau pahrzeltees us Peebalgu un tad — waj brauksim us Kursemi, waj Dubulteem — waj masgasimeees Alaukstâ..."

Un drihs pehz tam lasam otrâ wehstulê: „... Nu tik lai Deews palihds pahrzeltees us Wez=Peebalgu!" — Tahdas domas pilda muhsu prahtu, kamehr zeen. Alabuschewa kungs scheit bijis. (Tanî laikâ Peebalgas muischu pahrwaldneeks.) Gan drusziņ sarahwos, usaizinajuma rakstâ eeraugot, ka tikai manas „leetas" wedamas. Bet Albuschewa kungs mani ap-meerinaja, kad winam issaziju, ka nekad neesmu domajis sewi schkirt no sawàm leetiņàm...

Mana seewiņa Tewi luhds, waj Tu nebuhtu tik laipnigs, gahdat par muhsu „dahrsiņu"... peeņemt kahdu zilweku, kas to aprok un tur eesehj „kahdu druszinu" petersiljes, kahdu burkanu un sihpolu, kahdu turku pupu un balto sirni un — ja eespehjams kahdu gurki...

Us sawu nahkamo korteli sihmedamees waru preezatees, ka „muischas" sneeds sawu peepalihdsibu. Mass wihriņsch masa mahjiņa, tà buhs labi. Kaut gan sirds kahroja pehz w e e n a leelaka kambara, tomehr esam meerâ ar to daku, kas mums peekritis...

Man laikam nebuhs eespehjams schogad nobraukt us juhrmali. Un kad nu Rigas dseedaschanas swehtku deht ari laikam issjuks Taws zeksch us ahrsemèm, tad no sawas puses leeku preekschâ, waj mehs newaretu kopâ nodsihwot kahdas pahra nedeļas waj nu paschâ Peebalgâ, waj wiņas jaukaja apkahrtnê. Mums buhs daudf ko pahrrunat par muhsu skolu, pastellejamas daschadas grahmatas un eegahdajamas nepeezee-schami wajadsigàs skolas leetas...

Beidsot waj Tew nebuhtu eespehjams isgahdat, ka man drusziņ naudas us preekschu ismaksatu no nahkamàs gada algas...

Mans Jahnitis katru deenu jau brauz us Peebalgu ogas lasit, sakus schaut, lihdakas kert. Lai Deews dotu, kâ tik nokluhtum wesel...!"

Pilsatneeks atbildeja: „ . . . Par wisu gahdaschu zik prasdams un spehdams. Kulees kà nu waredams. Schoreis wairak nespeju suhtit, kà tikai 150 rubļu. Draudses konwents tik wehl buhs 18. junijâ . . . Zeturtdeenas wakarà Juhs sagaidisim sweikus, weselus . . ."

Thomsons patlaban buhdams Peebalgâ ari peelika klaht wahrdus no sawas puses: „ . . . Lai Deews Tewim dod ihsto spehku drihs strahdat tautas widû nepeekususcham. Ļoti ilgojos satiktees ar Tewi. Zeru, ka drihs jo drihs sasaredsesimees. Kad braukſi uſ dſeedaſchanas ſwehtkeem, tad luhdſu neeet garam manam namam, bet tur nomeſtees lihdſ ar Taweſeem . . ."

Kad wisas leetas bij nokahrtotas, tad Kronwalds ar saweieem Tehrpatâ sehdàs eekschâ planratôs un brauza uf Wez-Peebalgu. 21. junijà 1873. g. krehslai metotees apputejuschee rati apstahjàs pee Peebalgas draudses skolas. No teem iskahpa noguruschee zeļineeki. Diwi leelee, trihs masee. Mass ļauschu pulzinsch tos sagaidija ar meijàm un wijàm. Tee nebija draudses, waj pagasta suhtitee, bet wairak Kronwalda zeenitaji, labdaribas beedribas lozekļi. Kronwalds islikàs domigs un nopeetnis. Apsweizinataju draugeem tas atbildeja peeminedams to s p e h k u, kas winu wedis Latwijas widû un tàs s a i t e s, kas to turès un saistìs jaunajâ weetâ. —

Kronwaldam nonahkot Wez-Peebalgâ latweeschu tautai patlaban sahkàs leelas deenas. Tee bij p i r m e e d s e e s m u s w e h t k i Rigâ no 24. lihdſ 27. junijam un pirmà w i s- p a h r i g à s k o l o t a j u s a p u l z e.

Zeļa gurdenums un meesas wahjums nespehja to atturet. Ziti sazija, es n e g r i b u atrautees. Bet winsch runaja, es n e d r i h k s t u atrautees.

Preeksch dseesmu swehtkeem tas islaida usaizinajumu „Balt. wehstnesî", ne tikai ween preezatees uf goda deenàm, bet uf tàm ari pareisi sataisitees. „Sagatawotees nahkas Rigas Latweeschu beedribai, dseesmu koreem un — mums, kas Rigâ sanahksim tikai isklausitees . . . Latweeschu beedribas apgahdiba pahrwarès wehl schur tur atrodoschàs gruhtibas un neparedsamos schkehrschļus . . . Par dseedataju koreem ruhpesees winu wadoni . . . Wezajâ Rigâ sapulzedamees tee dos leezibu tautai, ka winu darboschanàs naw wis „neeki", kà mehdſ runat apmulsinati ļautini. Tagadejo laiku gars prasa, lai zilweks zilweku, tauta tautu zeenâ godâ turedami zits no zita mahzas un peenem, kas labs un paturams un lai ikkatris zilweks, draudse, tauta iskopj un israhda sawas paschas ihpat-

nibu ... sew un ziteem par swehtibu un laimibu ... Sche nu atkal no jauna buhs gaidams apleezinajums, ka pate „tauta" naw wis atmetusi sawas dseesmas ...

Bet no Latwijas apgabaleem, kur

„Peeschi lauschu kahjas grausch,
Semaukstini rokas schnaudſ" —

no tureenes schoreiſ dseedataju kori wehl neatnahks uſ wispahrigajeem dseesmu swehtkeem. Un dseedataji, kuru dseedaschanas eekahrojums aiſdegas lihdſigi garsalmu kuhlim un ihsâ laizinâ iſkwehlo, tee sinams ari schoreiſ neleezinàs, ka latwju tauta jau spehj baudit mahkslas spehku un swehtibu ...

Zerams un gaidams, ka no dseedataju un nedseedataju apgabaleem salasisees latwju dehli un meitas dseesmas iſklausitees. Tur sanahks tizigi un schaubigi, stingri un glehwi. Bet lai eetam kas eedami. Mums jasanahk sagatawoteem ... Bet kà lai sagatawojamees? ... Draugs, ja tikai gara laika dehļ Tu nezel preekschà schahdu jautajumu, tad Tew saku: „Apjautajees pee tehw' un mahtes, pee skolotaja un mahzitaja, kà muhsu sentehwi sagatawojàs uſ saweem „godeem". Un ja sinas sadabudams Tu nojehgsi, kas sentehweem bij e e k s ch i g a i s kodols tahdàs reiſês ahrigi rihkojotees; tad Tu sinasi, kas mums darams tagadejòs laikôs ... Ja muhsu sentehwi dseesmas zeenidami nogida, ka tàs lihdſinajas winas saules debesigàm atbalsim schàs saules zilwezigâs kruhtîs, tad mums skaidri gaischi jasin, ka dseesmas un musika ir daiki mahkslas seedi, kurus iſredſeti, iſdailinati zilweki mums pasneedſ iſ dwehseles dſiļumeem, lai tee pazilatu un iſdailetu ir muhsu dwehseles ... Daschas no dseesmàm buhs sentehwu balsis uſ mums, winu behrnu behrneem. Waj spehsim iſprast, ko tee uſ mums runàs zaur sirmeem sazerejumeem un dwehseligàm meldijàm? ... Tad wehl eewehrosim, ka schee buhs pirmee swehtki, kas jo pilnigi atgahdinàs, ka sawa pascha tehwsemê latweets naw wairs noslodſits wehrgu kahrtâ ...

Pareiſi sagatawojuschees ir mehs klausitaji daudſ maſ spehsim paschkirt swehtku weiksmi. Tauteeschi pateiksees wihreem, kas neschaubigi un neapkususchi ruhpejas un strahdà par tautas iſdailejumu. Tauteetes sinàs, kam weltit baltà ſihda karogu, ko darinajuschas dischanajeem tautas dehleem, wisapkahrt eerakstidamas mihlus wahrdus un widû sawu sirsninu ...

L a i m e lai puschko schos dseesmu swehtkus!"

Preeksch pirmàs wispahrigàs skolotaju k o n f e r e n z e s atklauju iſgahdaja dseesmu swehtku preekschneeks R. Thomsons.

Bet sina atnahza pa wehlu, tà ka nespehja deesgan sarihkotees. Tomehr salasijàs kahdi 200 skolotaji. Sapulze bij atwehrta wiseem un apmekleta no kahdàm 500 personàm.

Kronwaldu eewehleja par preekschneeku.

Dseesmu swehtkôs un konferenzê Kronwalds stahweja sawa muhscha augstumâ. Winsch bij kà waronis tanîs deenâs. Wiseem mutê. To nesa kà us rokàm. Bij taisniba, ko „Latweeschu awises" sinoja — lai gan pretodamàs tahdam tautas entusiasmam: laudis sitot plaukstâs eeraudsidami Kronwalda matu galus!

Pasihstams ar saweem raksteem par tautas un walodas kopschanu, sewischki eewehrojams ar sawu grahmatinu „Nationale Bestrebungen", daudsinats par augstako skolotaju Wez-Peebalgâ, — ar sawàm runas dahwanàm winsch stahjàs runataja krehslà, tautas swehtku deenâ un palika par pirmo tulku aisgrahbtajai tautas dwehselei un par spehzigako apsolitaju winas nahkamibai.

Neesam dsirdejuschi neweenam latweetim atklahtâ sapulzê tik leelisku usgawilejot, kà toreis Kronwaldam. Tikai schehl, ka tas nenotika bes asas sadurschanàs ar diwi godajameem wihreem, Zimsi un Bielensteinu. Eemesli wairak gan bij aisspreedumi un pahrpratumi. Bet dsilaka domu starpiba ari pastahweja. Sakrahjuschees padebeschi isspahrdijàs pehrkonî paschâ goda meelasta wakarâ. —

Seminara direktors Zimse bij eeluhgts kà goda weesis. Sawâ galda runâ tas peemineja garigo attihstibu, ko latweeschi parahdijuschi dseesmu swehtkôs. Un par to teem wispirms esot japateizotees w a h z u skolàm. Scheem wahrdeem bij sawa weeta un Zimses mutê neleekulota pateesiba. Pats Kronwalds ari bij iskopees wahzu skolâs, eeksch- un ahrsemê. Bet eewehrojot, ka par Zimses seminaru Walkâ patlaban bij iszehluschees asi strihdini, tas neeewehrojot tautas walodu peenahzigâ mehrâ un ka pats Zimse bij atsinees, taî leetâ tam esot rokas saistitas, — tad tahda w a h z e e t i b a s teikschana weegli bij pahrprotama l a t w e e s ch u swehtku wakarâ.

Kronwalds peezehlàs un atgahdinaja, ka dseesmu swehtku dehl pateiziba nahkotees Rigas Latweeschu beedribai, tauteetèm, mahtèm un tautas dehleem. Bet prasot, kur z e h l à s schee swehtki, kas weeno Kursemi ar Widsemi, jaatbildot: ne waloda ween, ne dseesmas ween, ne wahzu skolas neesot tos darijuschas. Bet p i r m a i s gods nahkotees t a u t i b a s g a r a m,

kas jaunakôs laikôs brihnischkigi spehzinajis latweeschus. Wahzu skolas strahdajot ilgus gadus muhsu semê, bet wispahrigus latweeschu dseesmu swehtkus tikai tagad swinam, kad tautas gars muhs zilajis saweem warenajeem spahrneem.

Ar latweeschu studenteem preekschgalâ pilnâ sahle uszgawileja runatajam. Dascham metàs schehl atstahtà seminara direktora, kas weens pats stahweja. Weens no bijuschajeem audsekneem tam peegahja un panehma to apakschrokas.

Pehz tam kà runatajs stahjàs preekschâ Bielensteina mahzitajs. Tas ari bij eeluhgts goda weesis. Winsch sazija: Pirmajâ deenâ latweeschi esot ispelnijuschees godu garigajâ konzertâ. Bet rihtâ teem nahkschotees rahditees „sawadâ" un „ihpaschâ" godà, sawàs tautas dseesmàs. Tàs esot zehluschàs wezu wezajâ senatnê, tà sakot tautas behrnu gadôs. Tàs neesot prahta isdomatas, bet iswerduschas is sirds. Tur esot eekschâ behrnu gars. Tauta prahtodama daschkahrt tàs atmetot. Tadehl winu gods zitreis bijis panihzis. Bet tagad atkal to sahkot zelt. Tikai ween newajagot to pahrspihlet. Un beigâs Bielensteins ussauza augstas laimes biskapam Ulmanim un seminara direktoram Zimsem, kas ruhpejuschees atkal zelt godà latweeschu tautas dseesmas.

Bielensteina wahrdôs Kronwalds isdsirdeja pahrmetumu latweeschu tautas dseesmàm. Tàs esot „behrnu dseesmas, behrnu spehles", ko tauta atmetot sahkdama prahtot. Winsch jutàs aiskerts sawâ tauteescha sirdî. Ta jau sahpet sahpeja Bielensteina runas dehl Latweeschu literariskajâ beedribâ 1872., ko wehlak aprakstisim.

Swehtku gawilês un goda meelasta eesilumâ Kronwalds atbildeja. Atbilde bij asa atgainaschanàs no pretineekeem; bet netaisns usbrukums Bielensteinam. Brihwsemneeks, kas bij klaht, atstahsta runas eespaidu*). „Atminos, ka Kronwalds jauki un karsti daudsinaja muhsu tautas dseesmu wehrtibu un gresnumu. Roku eespeedis sahnôs winsch sazija lepna uswaretaja balsî: Un kas wehl usdroschinasees nosaukt muhsu tautas dseesmas par behrnu dseesmàm?! Wisa leelà sapulze gawilet gawileja kà weens wihrs. Tauteetis apsweizinaja tauteeti. Dsirdeja preeka balsîs klaigajam: Tahdu walodu saprotam! Kronwalda runa bij notikums latweeschôs..."

*) Austruma 1887. № 5.

Leelajâ troksnî goda weesis Bielensteins gribeja aiseet. Bet Waldemars, kas tam sehdeja blakam, to attureja atwainodams Kronwaldu. —

Otrajâ rihtâ gan dascham eenahza prahtâ, ka tautas swehtku aisgrahbtibâ ziteem buhs notikusi pahrestiba. To sajuta ir pats Kronwalds.

Atklahdams wispahrigo skolotaju sapulzi winsch godam peemineja strahdneekus, kas weizinajuschi tautas attihstibu ar sinisskeem darbeem un kuri tadehl naw aismirstami no latweeschu skolotajeem. Pirmajâ weetâ pee scheem wihreem tas peeskaitija Bielensteinu, usaizinadams godat wina nopelnus pazetotees no sehdekleem.

Ar to winsch gribeja isnihzinat dselona asumu, kas bij palizis no wakarejâs runas. Tâpat winsch dewa isskaidrojumu „Baltijas wehstnesî" № 32, ka pretojotees issazijumam par tautas dseesmâm tam nahzees peeminet ari seminara direktora Zimses wahrdu. Daschi schos wahrdus esot tâ sapratuschi, it kâ winsch, Kronwalds, gribejis atsaukt Zimsem issaukto „augsto laimi" un noleegt wina nopelnu apgahdajot „Dseesmu rotas" otro dalu. Savâ runâ winsch esot norahdijis, ka muhsu tautas dseesmas arween jo wairak pasuduschas no lauschu mutes un krituschas nowahrtâ ne wis sawas behrnibas labad, bet daudf zitu eemeslu dehl... Wahzeeschi tâs ismehjuschi un paschu laudis eemahzijuschees tâs saukat par „blehnu un welna" dseesmâm. Pats Zimse esot sazijis Turaidas konserenzê, ka winsch senak nekur neesot mahzijees dsitaki eepasihtees ar muhsu tautas dseesmâm. Tomehr winsch nehmees apgahdat „Dseesmu rotas" otro dalu. To daridams winsch strahdajis pee tautas dseesmu atdsihwinaschanas kâ musikas pratejs un sawas tautas dehls. —

Bielensteins atkal atsauzâs „Balt. wehstn." 34. numurâ, ka tam ne prahtâ nenahzis, tautas dseesmas kaut kâ nizinat, tâs nosauzot par „behrnu dseesmâm", waj lihdsinot ar „behrnu spehlêm". Ko tas teizis par „behrnu garu" un „behrnu sirdi", to tas esot runajis tautas dseesmâm par godu.

Kam sinams Bielensteina stahwoklis schinî leetâ, ka tas studentz buhdams turejis preekschlasijumu par latweeschu tautas dseesmâm un pehzak sakopojis kahdas 5000 dseesmas, tas neschaubisees wina leezibas pateesibâ.

Skolotaju sapulzê Kronwalds atkal bij apdomigs un stingrs wadons. Lihdf ar to tas gribeja ari buht skolotajs un audsinatajs. Tas runaja par ortografiju, rahdidams, ka zitas

tautas mekleju∫chas labot ∫awu ortografiju un kahdi prin∫zipi pa∫tahwot, kuri ∫pehj deret par pamatu un zeka rahditaju ortografijas leetà.

Swehtku pehdigajà wakarâ dſeedatajeem un wee∫eem atwadotees no Rigas Latwee∫chu beedribas, Kronwalds atkal tureja wairak runu. Brihwſemneeks ſtahſta: „Schowakar win∫ch nebij waronis, kam tautas goda dehļ jakaro pret pretineekeem. Tas bij — preezas mahzitajs. Win∫ch runaja ihſtas ∫wehtku runas, pilnas tautas mihleſtibas, ∫irds daiļuma un prahta augſtuma! Win∫ch mahzija, lai ahrigi pahrak nelepojotees ar godu, kas mantots dſeeda∫chanas ∫wehtkôs un ko latwee∫cheem neleedſot ne draugs, ne ∫kaugis, bet lai ee∫lehdſot to tiklôs ∫irds dſiļumôs. Mahjàs pa'ırgahju∫chi, ∫agaiditi no ∫awejeem un waizati, ∫azi∫im, ka e∫am puhleju∫chees zik ∫pehdami un tize∫im, ka ſchehligais Deews ∫wehtis augļus muhſu druwàs... Swehts klu∫ums lai walda muhſu wahrdôs, kluſs ∫wehtums muhſu ∫irdîs..."

Dſee∫mu ∫wehtku laikâ Kronwalds eepaſinàs ar Tiedemaņa namu. Tiedemaņi bij draugi B. Dihriķim jau no ta laika, kad Rigâ la∫ijàs kopâ latwee∫chi ∫preeſdami zelt kahdu beedribu. Un kad ee∫ahka tos apſuhdſet un wajat, tad iſkratija ari Tiedemaņus. Pats Tiedemanis, grahmatu wedejs mehrneeku amatà un pirmais mantas ſinatajs Latwee∫chu beedribâ, wairak klu∫umâ kopa tautee∫chu domas. Tiedemaņa kundſe ſtahweja pirmajâ weetà ta laika latwee∫chu dahmu pulzinâ. Peemihliga nama mahte buhdama un ∫ir∫niga tauteete, ta pulzinaja ∫awà namâ eewehrojamos latwee∫chus un rihkojàs ari beedribâ tahdà ∫inà. Kronwalda pabalſts ahrſemes we∫elibas awotôs bij wiņas nopelns. Pee Tiedemaņeem ir Brihwſemneeks ∫atikàs ar Kronwaldu drihſ pehz dſee∫mu ∫wehtkeem. „... Kopâ bijàm maſs pulziņ∫ch. Sehdedami ap wee∫ibas galdu wi∫i gaidit gaidijàm kahdu ∫ir∫nigu wahrdu no Kronwalda ... Tas pazehlàs. Lehni, gandrihſ t∫chukſtedams tas runaja par dſimts ∫waru tautu dſihwê. Tautu win∫ch lihdſinaja kokam; dſimtis — lapàm, ſareem ... Koks ir ∫pirgts, ja tam ∫pirgtas, we∫elas daļas. Tadehļ ∫ir∫nigs preeks redſot ∫pirgtu, we∫elu tautas koka daļu, latwee∫chu dſimti ..."

„Otrâ rihtà uſmekleju Kronwaldu wiņa Rigas dſihwoklî, — kahdâ palehtâ wee∫nizâ, kur mehdſ apme∫tees daudſ latwee∫chu no ſemèm. Parunajàm kahdus wahrdus par daſchàm rakſtneezibas wajadſibàm un nodomeem, pee kam Kronwalds

wairak reises sahpigi sakehra sawu meesu schehlodamees par kaulu sahpèm ..."

Pehz Rigas swehtkeem Kronwaldam bij dsihwa sarakstischanàs ar jauneem un wezeem draugeem.

No Lubejas tam atnahza jozigs sweizinajums „kà leelajam tautas ofizeeram pehz lihgo swehtkeem" ar pateizibu „kà uswaretajam tautiskajâ zihninâ ... no maleenas, galeenas, wideenas un wiseem!" Rakstitajs, wahrdâ Jehkabs Biks, „daridams sinamas sawas sirds juhsmas", wehlas tahdus skolas likumus, kuri tautas skolas pilnigi noliktu „paschas tautas" rokâs.

No Kalsnawas rakstija audseknis P. Silinsch luhgdams weetas dehl, kur pascham nelaimejotees to dabut un peeminedams Rigas konferenzi ortografijas un skolu grahmatu leetâ. „... Daugem ir taisniba, ka war istikt bes „h" burta, tikpat kà bes swahrkeem. Tikai wasaras laikâ tad kahdreis janesâ — kaschoks ... Neweeniba ir weenigais eewehrojamais schkehrslis muhsu sagatawojamo skolas grahmatu zelâ ... Garuma un nihkstuma sihmju netruhkst; tikai truhkst autoritates, kas wisas galwas sabahsch sem weenas zepures ... Skolas likumi gan ari wajadsigi. Bet winòs nosazit latwisko skolas grahmatu sagatawoschanu ir tikpat weltigs darbs, kà Rigas kalendaru taisitajeem nosazit laiku wisai Widsemei ..."

Jaunu draugu Kronwaldam daudsi bij eeradees, ihpaschi Widsemes amata beedròs, kam winsch kà „Attis" bij daudsinàms un kuri gribeja to redset pee sewis. Westeneeschu wahrdâ draudses skolotajs R. Griwinsch to eeluhdsa us tureenes dseesmu swehtkeem; „melnais" H. Johansons no trikateescheem atkal pee sewis zeemâ. „Lai Pilsatneeks to panemot lihdsi sawâ kugî (leelajòs ratòs)".

Suntaschu draudses skolotajs J. Peleks apwaizajàs pehz Wez-Peebalgas jauneerihkotàs skolas preeksch zitu draudschu behrneem.

Seminara inspektors Maajs, Tehrpatâ, drauga prahtâ gribeja sinat, kà Kronwalds eedsihwojees jaunajâ weetâ un pastahstija daschus notikumus seminarâ un ka kopâ ar amata beedreem tee esot beigusch lasit Dittesa psichologiju un eesahkuschi nodarbotees ar wina logiku.

No Kursemes man gadijàs pasinot, ka Lihwes Behrsê pilsteesa uslaista wirsû 8 jaunekkeem, kas sanahkuschi lasamòs wakaròs. Rihditajs bij wehstulneeks bes paraksta. Tas laidis

wehstuli weenam no jaunekleem, peesihmedams uf adreses: „Kungu podinu beedribas“ preekschneekam. Issobojums un it kà tulkojums no „Herrnhuterverein“. Eekschâ bij saliktas daschadas aplamibas. Widsemê, kahdâ alà esot useets Merkela manuskripts. —

Mahjâs Kronwaldam bij preekschâ ziti darbi. Zehsu aprinka skolotaju sapulze 11. julijâ. Kad Widsemes skolu walde to wehl nebij apstiprinajusi jaunajâ weetà, tad tam nahzàs buht kà weesim. Nedelu pehz tam bij Widsemes skolotaju konferenze Walkà. Ta sakrita kopà ar Kronwalda 25-gadu amata swehtkeem. Bet tam nebij ne patikschanàs, ne isdewiba, sewischki eewehrot scho deenu. Konferenzei Walkà bij nolemts ari isspreest Kronwalda sadurschanos ar Zimsi. Skolu pahrluhka Gulekes wadibâ un Lugaschu mahzitajam Ulmanim peedalotees Kronwalds neatrahwàs sapulzes preekschâ leetu isskaidrot un nolihdsinat.

To panahkot ir zelsch wairak nolihdsinajàs preeksch otràs wispahrigàs skolotaju sapulzes. Ta jau bij nospreesta tuhlin pirmajâ sapulzê. Komiteja tika eezelta, kur Waldemars ari bij eekschâ, un luhgums eesneegts waldibai, lai to atlautu. Un 24. septembrî 1873. Zehsu IV. draudses teesa sinoja komitejas preekschneekam Kronwaldam, ka Widsemes ziwilgubernators esot atlahwis noturet „II. wispahrigo latweeschu skolotaju konferenzi“ Rigâ, wasaru 1874. g. Scho preeka sinu Kronwàlds tuhlin laida Dihrikim Rigà un wina seewina turpat luhdsa sweizinat Tiedemana kundsi un tai sazit „lai ta tikdauds neislutinot winas wihru“.

Tad tas to sinoja konferenzes preekschneeka weetneekam J. Behtinam — Irlawâ luhgdams, lai tas sasinotos ar komitejas rakstuwedejeem no Kursemes puses, ar Dünsbergi un J. Schwanbergi, kad tee kopâ ar ziteem komitejas lozekleem waretu satikees Rigâ leetu tuwaki apspreest. „Lai tad nu mums Deews palihds jo pilnigaki sagatawotees uf otro konferenzi, nekà bij eespehjams uf pirmo. Tad atkal strahdasim kopà par labu sawai kahrtai, tautai un tehwsemei. „Latweeschu awises“ gan rahdijuschas naidigu prahtu pret muhsu konferenzèm. Bet tahda naidiba muhs nebuht newar maldinat. Ko mehs strahdajam, tas neweenam naw apslehpts. Muhsu darbs ir gaismas darbs. Un ikkatram atlauts peedalitees pee schi darba, ja tam uf to nesas sirds un prahts. Lai tas buhtu augsts, waj sems; lai skolotajs, waj neskolotajs. Bet speestin neweens neteek peespeests eet uf wispahrigo konferenzi,

ja tam firds nenefas uj to un ja tas negrib, waj nefpehj weizinat tahdu darbu. Tadehl drofchi zeru, ka taî finâ Juhs jau fen buhfeet apmeerinajufchi nobijufchos 13 fkolotajus no Saldus draudfes, ka ir winus nekas nefpeedìs nahkt uj Rigu, ja tee to newar waj negrib darit.

Weegls pateefi naw muhfu darbs. Un pehlaju tam ne-truhkft. Bet finadami, ka daram darbu, ko muhfu laiki no mums prafa, — fchi apfina muhs fpehzinàs uj wifu, kas labs un derigs . . ."

Tahda apmeerinafchana bij wajadfiga. Jo Kronwalda wispahrigàs konferenzes bij muhfu fkolotaju kahrtas emanzi-pazija, — atfwabinafchanàs no wezàs kahrtibas un wadibas un fahkums un mehginajums ftahwet uj pafchu kahjàm. Ar to ifzehlàs dafchadi jautajumi. Prahti un padomi jauzàs. Widfemes pufê Kronwaldam ifdewàs kaut nezik tos apmeerinat, it ihpafchi Walkâ ifrunajotees Zimfes leetâ. Bef tam wid-femneeki fawàs konferenzês bij radinati patftahwibâ un Kron-walds bij winu widû. Kurfemneeki jutàs wairak atkarigi no apftahkleem un pehz nepatihkamà ftrihdus ar Bielenfteinu dafchi no Kronwalda bijàs un tika beedinati. Tomehr dafchi no teem ari fafinajàs ar Kronwaldu.

Ruzawas ehrgelneeks un fkolotajs Schönbergis, kuru Kronwalds jokodamees draugeem ftahdija preekfchâ kà „trekno kumofu"*), laida pateizibu par ufaizinajumu uj pirmo leelo wispahrigo „fkolmeifteru" fapulzi, aifbildinadamees, ka feewas flimibas dehl tas nefpehjot tur buht. „Pihkftos gan uj fawu mihlo feewinu, ka tai — 20 gadus dfihwojot laulibâ wajadfeja gan buht jo prahtigai, ne juftament t a g a d nahkt fefchâs, kur wifi dedfigee tauteefchi jahbakus fmehrè preekfch Rigas zeka. Bet wina faka, ka ir es efot wainigs pee tam . . . Tomehr ja wehl fchinîs deenâs muhfu wahjibas liktens zik nezik pafchkirtos uj labu, tad jau nekas mani nenoturetu mah-jàs. Jo mani welk daudf, daudf faites turp, kur — kà mans wezbrahlis rakfta:

„Seeds pee feeda pufchkî faiftas,
Rigas mahte pukês mirdf;
Starôs karogi kur laiftas —
Rigâ buht pukft tautas firds!"

Teefcham, ir mana firds pukft preekà par wifu, kas noteek muhfu tautai par godu un labu. Mana firds eefilft

*) Tas bij farakftijis joku grahmatinu ar tahdu nofaukumu, pats brangi tukls buhdams.

... leelu leelos publikums, ...

tàs nodot waldibas sinà, tà kà Seekschkreewijà, kur lauksko-las ari stahweja sem apgaismoschanas ministerijas. Ta eezehla pahrluhkus un atdewa gahdibu semstibàm un draudsèm, kuràm bij teesiba lihdspreest skolu leetàs. Pawisam saraut saites starp basnizu un skolu rakstneeks newehlejàs. Skola lai paliktu basnizas meita, bet peeauguschi meita, kura naw wadama no basnizas waras, bet turama tàs draudsibà un mihlestibà.

Tahdas domas ari bij Kronwaldam, lai gan tàs newareja buht minamas konferenzes programâ.

Tadehl nebij daudsi ko brihnitees, kad sewischki no mahzitaju puses bij dsirdama pretestiba un kad no eeluhgtajeem lauksskolas waldes preekschneekeem neweens nenogahja uf konferenzi. Leetas labad gan bij jawehlas, ka tee nebuhtu atrahwuschees.

Lihdsi konferenzei Kronwaldam laiks pagahja eedsihwojotees jaunajà weetà. Un wezàs kaulu sahpes un zitas behdas to ari neaismirsa. Dezembrî 1873. tas rakstija Dihrikim: „... Jaunajà weetà bij daschadi darbi, kas mani aiskaweja no kuplas sarakstischanàs. Turklaht weselums tahds paplahns, ka uf ahrpusi majak esmu strahdajis, nekà gribeju... Seewina newesela. Dehls tagad Peebalgas muischâ, wehl naw iswesetojees. Pats esmu nokusis, ar reimatismu daudsi maf dsihwodams draudsibà, un noskumis par wispahrigàs konferenzes pretineekeem. Tà pawadu deenas un nedelas sehdedams pee skolas darbeem. Tikai muhsu „jautribas wakari“ dod daudsi maf pahrmijibas weenmuligajam dsihwes pawedeenam. Lai gan no daschàm pusèm man kraujas wirsù, tad to esmu redsejis, ka peebaldseni tik weegli mani nelaidìs walà. Esmu loti preezigs par tahdu stingru prahtu, kahdu nesen dabuju redset konwentà un tizu, ka stingriba peebaldseneem paschkirs puhleschanos skolu paaugstinot...“

Mahrtinu deenà, 10. nowembrî, krita 50-gadu amata swehtki skolas tehwam A. Rathminderam. Kronwalds tur dabuja redset, zik jauki draudse un preekschneeziba godaja skolas pirmo darbineeku. Uf swehtkeem ari bij gaiditi ridseneeki. Tee neatbrauza. Kronwalds par to rakstija Tiedemana kundsei: „... Muhsu swehtku deenas aistezeja un mehs welti isgaidijamees ridseneekus. Rathmindera goda deena jauki isdewàs. Sewischki no Junis isgahdatàs drehbes peepalihdseja isgresnot familijas wakaru, kur zehla preekschâ skatu no „Preziosas“. Skolas tehws bij loti aisgrahbts, kad rihta agrumà to usmo-

pateizibâ uſ goda wihreem, kas uſņemas leelu leelos puhliņus, ſawu tautu apgaiſmot un iſglihtot . . ."

Kad komitejas lozeklis M. Libberts, Zehſîs, apklauſchinajàs, kad wareſchot ſanahkt kopâ, tad Kronwalds iſſiņoja „Baltijas wehſtneſî" otràs konferenzes apſtiprinato programu. Tur bij nolikti ſchahdi preekſchmeti:

1) Jautajumi, kuŗi ſihmejas uſ muhſu ſkolas literaturu.

2) Pahrſpreeduma turpinajums par muhſu ortografijas pahrlaboſchanu.

3) Jautajumi, kas ſihmejas uſ ſkolas praktiku.

4) Par tautas ſkolotaju algu jeb materialigo ſtahwokli un par to, waj nebuhtu eeſpehjams to pahrlabot, dibinajot ſawſtarpigas palihdſibas kaſes.

5) Par behrnu ehdinaſchanu tautſkolâs.

Dihrikim Rigâ tas wehſtija, ka konferenzes komitejas lozekļus tas eſot uſaizinajis ſanahkt Rigâ, 3. janwarî 1874. „Zeru, ka ziti bùhs, tikai Waldemars ne, kuŗa adreſi nebuht neſinu. Tizu, ka Latweeſchu beedribas preekſchneeziba mums atļaus noturet ſehdi bibliotekas iſtabâ." Braukdams uſ konferenzi Kronwalds zeļâ preezigs ſazija darba beedrim: „Apdomà jel, mehs wairs nebrauzam iſluhgtees atļahwumu, bet ſaſtahdit programu."

Tad wehl notika ſarakſtiſchanàs ar ſkolotaju A. Spundi — Rigâ. Komiteja to bij iſwehlejuſi, lai tas ruhpetos par ſkolas leetu iſſtahdi konferenzes laikâ. Tas atſazijàs ſlimibas un newaļas dehļ. Wiņa weetâ eezehla Laubes Indriki. Bet Spunde apņehmàs apſweizinat konferenzes lozekļus ridſineeku wahrdâ. Wiņſch rakſtija: „Schinî runâ es gribetu iſteikt, ka mehs wiſi buhdami weenas walſtibas ſkolotaji ſtrahdajam apakſch weena pajumta, ſtahwam kopâ uſ weena pamata. Waj eſam kreewu, wahzu, waj latweeſchu ſkolotaji, mums wiſeem weenprahtibâ jakopj ſchis pamats un jaſtiprina . . . Pehz manàm domàm buhtu wajadſigs ſchinî konferenzê atraidit daſchadas neewaſchanas un apſulaſchanas, kahdas deeſgan eſam dſirdejuſchi par wiņas garu un rahdit, ka konferenzei un wiņas lozekļeem pateeſiba ir un paleek ſwehta un neaiſkaŗama . . ."

Rihkojotees uſ otro wispahrigo konferenzi „Baltijas wehſtneſis" neſa ſiņas un pahrſpreedumus par tahdàm ſapulzèm. Rakſtitajs bij matematikas kandidats Winklers. Wiņa rakſta kodols bij muhſu ſkolas atſwabinat no baſnizas un pehz Wakar-Eiropas, ſewiſchki pehz Wahzijas preekſchſihmes

tàs nodot waldibas sinà, tà kà Sekschkreewijà, kur laukskolas ari stahweja sem apgaismoschanas ministerijas. Ta eezehla pahrluhkus un atdewa gahdibu semstibàm un draudsèm, kuràm bij teesiba lihdsspreest skolu leetàs. Pawisam saraut saites starp basnizu un skolu rakstneeks newehlejàs. Skola lai paliktu basnizas meita, bet peeauguſi meita, kura naw wadama no basnizas waras, bet turama tàs draudsibâ un mihlestibà.

Tahdas domas ari bij Kronwaldam, lai gan tàs newareja buht minamas konferenzes programâ.

Tadehl nebij daudſ ko brihnitees, kad sewischki no mahzitaju puses bij dsirdama pretestiba un kad no eeluhgtajeem laukskolas waldes preekschneekeem neweens nenogahja uſ konferenzi. Leetas labad gan bij jawehlas, ka tee nebuhtu atrahwuschees.

Lihdſ konferenzei Kronwaldam laiks pagahja eedsihwojotees jaunajà weetà. Un wezàs kaulu sahpes un zitas behdas to ari neaiſmirsa. Dezembrî 1873. tas rakstija Dihrikim: „... Jaunajà weetà bij daschadi darbi, kas mani aiskaweja no kuplas sarakstischanàs. Turklaht weselums tahds paplahns, ka uſ ahrpusi masak esmu strahdajis, nekà gribeju ... Seewina newesela. Dehls tagad Peebalgas muischâ, wehl naw iſweselojees. Pats esmu nokusis, ar reimatismu daudſ maſ dsihwodams draudsibà, un noskumis par wispahrigàs konferenzes pretineekeem. Tà pawadu deenas un nedelas sehdedams pee skolas darbeem. Tikai muhsu „jautribas wakari" dod daudſ maſ pahrmijibas weenmuligajam dsihwes pawedeenam. Lai gan no daschàm pusèm man kraujas wirsû, tad to esmu redsejis, ka peebaldseni tik weegli mani nelaidìs walà. Esmu loti preezigs par tahdu stingru prahtu, kahdu nesen dabuju redset konwentà un tizu, ka stingriba peebaldseneem paschkirs puhleschanos skolu paaugstinot ..."

Mahrtinu deenà, 10. nowembrî, krita 50-gadu amata swehtki skolas tehwam A. Rathminderam. Kronwalds tur dabuja redset, zik jauki draudse un preekschneeziba godaja skolas sirmo darbineeku. Uſ swehtkeem ari bij gaiditi ridseneeki. Tee neatbrauza. Kronwalds par to rakstija Tiedemana kundsei: „... Muhsu swehtku deenas aistezeja un mehs welti iſgaidijamees ridseneekus. Rathmindera goda deena jauki iſdewàs. Sewischki no Jums iſgahdatàs drehbes peepalihdseja iſgresnot familijas wakaru, kur zehla preekschâ skatu no „Preziosas". Skolas tehws bij loti aiſgrahbts, kad rihta agrumà to uſmo-

dinaja jaukàm dseefmàm. Ikkatru goda parahdijumu winfch fanehma ar pasenigu firdi, jebkuru nopelnu norahdidams kà Deewa palihgu ... Pehz nofwinetàm trim selta kahsu deenàm jautaju fkolas mahtei, waj winas klehtis nu buhfchot wifas istukfchotas? Us to wina man atbildeja: Klehtis nemas naw aiskartas. Swehtku wajadsibàm fawruhp bij gahdats un no fchi apgahdajuma dafchs pazinfch palika neaistikts, kas bij nofpreests Rigas weefeem ..."

Dihrikim Kronwalds nofuhtija dseefminu, ko P. Schanzbergs bij lizis musikà preekfch „Baltijas wehstnefcha", bet ar nolihgumu, „ka Tu fcho dseefminu wispirms parahditu F. Tiedemana kundsei, lai ta dotu fawu fpreedumu ..."

Tiedamana kundsei tas pateizàs par wehstuli, ko ta laida wina feewinai. „... Sinu, ka Juhs tà domajeet un dareet, kà rakstat. Tahda firfniga peedalifchanàs pee muhfu preeleem un behdàm fenak un tagad, dara mani loti bagatu. Itin lepni es pazeltu fawu galwu, ja man buhtu paredsams, kur un kà es reif fpehtu rahdit, zik mehs Jums efam pateizigi.

Muhfu Jahnitis, par ko Juhs lihdsi ruhpejatees, tagad no mums atfchkirts. Wina wefeliba panihka, ka pafchi wairs nefpehjàm atrast padoma. Te atbrauza Alabufchewa kungs*) ar fawu kundsi muhs apmeklet. Tee bij nofpreedufchi muhfu dehlinu nemt pee fewim us kahdu laizinu. Tur itin wifs weegli dabujams, ko zilweka roka war pafneegt flimneekam. Tur ahrsts katru deenu to war apluhkot diwi, trihs reises ... Sirds gan lehti negribeja fchkirtees no masà luteklifcha ...

Taî deenà, kad atnahza Juhfu fuhtitàs mantas, Jahnitis fazija: Papa, waj Tiedemana kundse naw loti laba? Wina apgahda mums wifu, wifu! — Muhfu Mildina aug itin brangi, lai gan mahte dafchreis faka, ta efot nerahtna. Mahmulina pate arween fuhdsas par fpehka truhkumu. Lai gan man netruhkst zeribas, tomehr brihscheem newaru atgainatees no nopeetnàm domàm ..."

Alabufchewa kundse laida wahzu wehstuliti Jahnifcha wahrdà, peeminedama, ta labpraht buhtu latwifki rakstijufi, ja kaut nezik buhtu mahzejufi. „Mihkà mamin! Gaidu Tewi. Kad buhfchu wefels, tad braukfchu mahjà. Lai papinfch atnahk. Atfuhti man pahtadsinu. Kad atbrauks mamina un Mildina? Lai Jehzifcha tehws man pataisa kamaninas. Tik leelas,

*) Wez-Peebalgas muifchas pahrwaldneeks.

kà es. Lai waru fehdet eekfchà un fuhti man grahmatinas. Kamaninàm lai taifa buku un zaurumu. Kur war eebahſt eekfchà pahtagu preekfch ſirga. Un rakſti man tik leelu wehſtuli, kà manas rokas. Rakſti tſchetras wehſtules. Es ko aiſmirfu. Atfuhti man baltu groſchu. Un atfuhti man reiſ ari tahdu melnu groſchu. Tad buhs jauki. Man fchè labi klahjas. Kad pahrbraukfchu mahjàs, tad uſtaiſi man melnu ſirgu . . ."

Jahnifcha dehl tehws rakſtija Tiedemana kundſei: „... Nupat maſais klibodams peenahzis klaht jauta: „Papin, kad buhfchu tur augfchà debeſîs pee Deewina, waj tad man buhs weenmehr ſilts? Waj tur es kluhfchu drihſak weſels? — Un wakar winfch man waizaja: Waj wehl buhs ilgi, lihdſ es mirfchu? — Peedodat, ka Jums rakſtu ir ſawa dehlina runas. Bet Juhs, zeenigà kundſe, jau eſat mana liktena dalibneeze..."

Uſ Tehrpatu tas man laida garaku wehſtuli 5. aprilî 1874.: „ . . . Schurp atnahkot man gadijàs peedſihwot daſchadus ehrmus, kahdus nebiju redſejis ne ſapnî. Deews to ſin! — Lai gan nepeederu pee kaunigajeem latweefcheem, tad tomehr muhfu eenaidneeku beſkauniba kà zeetin apzeetinajuſi manu ſirdi. Mans ſtahwoklis tautas leetâ, ſinams, ar to naw aiſkuſtinats, bet jo wairak noſtiprinajees.

Schurp atnahkdams zereju ſtahtees pee galda un ſtrahdat beſ weltigas nopuhlefchanàs ar blehnu fchkehrfleeem. Bet muhfu ſkolu un gaiſmas weizinatajeem iſrahdijàs par derigu, manim mahktees wirfû ar ekſamenu. Par laimi biju dabujis ſinat zaur Sihles drauga prahtu, kadehl ekſamens man noleekams. Tà tad neeefkrehju wis ſpoſtà. Bet tomehr it nebuht newajadſigà ekſamena dehl man nahzees tik daudſ reiſ runat, ka tihri apniku. Leeta pehdigi nahza konwenta preekfchà. Tur konwenta wihri iſrahdijàs kà wihri un no ta laika man meers fchinî leetâ.

Mahzifchanas darbs pehz dſikuma man fche naw tik gruhts, kà Tehrpatà. Bet ſtundu ſkaitlis to teeſu jo leels.

Ar ſaweem mahzekleem eſmu puslihdſ meerà. Paklauſigi un lozigi tee ir wiſi pa leelakai dalai. Bet es wehletos wairak energijas. Tà kà deena aiſnemta ar mahzifchanu, tad paſcha darbeem neatleekas laika. Tadehl zeefchu kluſu. Ar weſelibu eet pamaſam, bet tak weenumehr uſ preekfchu. Eſmu jau ſahzis muguru maſgatees ar aukſtu uhdeni. No waſaras daudſ zeru. Ar manejo weſelibu eet labi. Mahmulina atſpirgſt arween jo wairak, lai gan pawiſam wehl neatmet ſawas mirfchanas domas. Jahnis, kas kahdus mehnefchus bij

Peebalgas muischâ uſ ahrſteſchanos, tagad jo ſpirgtaks. Aſi=
nis tik daudſ wairs netek. Bet kahjinas jau teewas, kà ſeh=
welkoʒini. Mildina arween weſela un jautra, labi pareſna.
Jaunakais dehls wehl ſnauſch ſaldâ meegà un brihſcheem jau
uſſmaida.

Ar peebaldſeneem, kuŗus wairak paſihſtu, waru gan buht
meerà. Wiņi ſaprot tagadejo laiku wajadſibas. Daſchi man
iſrahdijuſchi ſawu laipno prahtu un ʒeeniſchanu. Pa ſeemas
ſwehtkeem dabuju ſmuku gredſena dahwanu. Bet tee, kas no=
prot jaunlaiku garu, gandrihſ wiſi ir deeſgan patukſchi naudas
ſiņâ. Tadehk tee neſpehj neka daudſ lihdſi ſtrahdat weiʒinot
laiʒigàs wajadſibas. Muhſu jaunais mahʒitajs reiſ atnahʒis.
Bija ari pee mums otrajâ leeldeenâ ... Zeru, ka kopà labi
ſatikſimees.

Par wiſpahrigo konferenʒi deemſchehl redſam ſpreeſchot
blehņu padomus. Skolotaji ſaka, ka buhſchot tak lihdſ ſimts
dalibneeku. Darbus peeteikuſchi gan widſemneeki, gan kurſem=
neeki, neneeka nebehdadami par muſinatajeem nedſ rihditajeem.
Saprotams gan, ka latweeſchu eenaidneeki nebihſtas par neko,
ja tikai kaut kà waretu iſgaiſinat ſcha tautas ſpehka leeʒibu.
Tu neſini, ʒik prahtu un ſirdi apſpeeſch, redſot waiſlojotees
kopâ aplamibu ar beſkaunibu.

Seemu pawadijàm peekopdami jautribas wakarus ar mu=
ſiku, dſeedaſchanu un runàm. Dſeedaſchanas beedriba ruhpe=
jas par runàm, teatri, bet ar dſeedaſchanu eet kà eet. Jo ari
Peebalgâ naw weegli wiſus prahtus ſaweenot weenadâ ʒen=
ſibà. Beedribas gada deenâ iſrahdijàs, ka weena teeſa no
pehrnà ruhktuma jau iſnihkuſi. Nu ees atkal ſekmigaki uſ
preekſchu. Paſchâ leeldeenâ iſrahdija Gogoļa rewidentu. Sſot
ļoti labi iſdewees. Pats newareju buht klaht, jo mozos ar
auſim kahdas nedeļas. Beedribas gada deenà tiku eeʒelts par
beedribas preekſchneeka weetneeku, „apſpreeſchanas“ komitejà
par preekſchneeku. No darba gan nebihſtos; bet ſalaſas ari
deeſgan ko lobit.

... Aiſwakar bij mana dſimſchanas deena. Tiku modi=
nats dſeeſmàm. No tuwakeem draugeem dabuju ſmalkus
ʒigarus un M. Carriere grahmatu „Aeſthetik“. No Rigas
ſkaiſtu ʒepuri un ſmarſchigus papiroſus. Wakarâ bij teaters
manâ priwatklaſê. Iſrahdija ſchai deenai pahrʒelto lugu:
„Bihſtamais kaimiņſch“. Eepreekſch uſdſeedaja Baumaņu
Kahrļa „Latwju tautas dſeeſmu likteni“. Pilſatneeks un
Rathmindera ſkdſe bij gehrbuſchees tautas drehbês. Tauteets

pehz peebaldsena, bet tauteetc pehz Kurſemes wisſkaiſtakà ap=
gabala . . . Es ſehdeju uſ jauna krehſla, ko mana ſeewina
man apgahdajuſi . . .

Eſmu daudſreiſ Juhſu widù ar ſirdi un prahtu wehle=
damees, ka ſchis maſais dihglitis ſtalti ſakotu un brangi ſee=
detu. Tad jau netruhks augku . . . Ja Tew eeſpehjams, tad
paſneedſ man ſchahdas ſinas:

1) Zik ſtudentu tagad mums latweeſcheem kopà pa Tehr=
patas, Peterburgas un Maſkawas uniwerſitatèm?

2) Kà tee iſdalas pehz fakultatèm?

3) Zik to ſtarpà kaunigo latweeſchu, zik tauteeſchu?

4) Zik un kahdi tautigee latweeſchi pehz augſtſkolas
eeſtahjuſchees dſihwê gan Latwijà, gan zitur Kreewijà?

5) Zik un kas ir latwju tautas dehli, kas nopuhlejas ar
kaut kahdu mahkſlas, waj dailes darbu?

. . . Scho rakſtot iſzehlàs leels trokſnis familijà. Kas
tad nu? Skolas mahte pa trepèm uſweduſi ſmuku ſiwenu
manai ſeewinai par dſimtdeenas dahwanu. Leels preeks! . . ."

Pa tàm ſtarpàm laiks bij atnahzis otrajai wispahrigajai
ſkolotaju ſapulzei. Laikrakſti „Baltijas wehſtneſis" un ſchoreiſ
ari „Mahjas weeſis" tai ſataiſija zeku, ſinodami par tahdas
ſapulzes wajadſibu un labumu. Bet „Latweeſchu awiſes"
ſtahjàs pretim un peedabuja daſchus Kurſemes ſkolotajus, at=
ſazitees no ſapulzes. Eemeſlu tee taiſni nepeemineja. Wis=
pahrigi tee teizàs, ka pirmajà ſapulzê tee eſot pamanijuſchi
kahdu ſ a w a d u garu. Ta bij wakà raiſiſchanàs no mahzi=
taju wadibas. Daſchi jau ſahka baiditees, ka konferenze pa=
wiſam neiſſuhk.

Bet ſapulzes deenà 26. junijà 1874. gadà ſanahza 257
ſkolotaji; 185 no Widſemes, 61 no Kurſemes, 6 no Peterburgas
un 5 no zitàm gubernàm. Bez tam wehl kahdi 180 klauſita=
jees, neſkolotaji.

Nodſeedaja dſeeſmu: „Deews Kungs ir muhſu ſtipra
pils". Tad Kronwalds ſinoja par komitejas darboſchanos,
atſpehkoja iſpauſtàs walodas, ka wispahrigàs ſkolotaju ſapulzes
kaitejot latweeſchu tautai un ka latweeſchu waloda nepeeteekot
ſapulzês. Tad tas uſaizinaja zelt preekſchneezibu. Eewehleja
Kronwaldu par preekſchneeku, Baumanu Kahrli no Peter=
burgas par wina weetneeku un ſeſchi ſkolotajus par komitejas
lozekleem.

Pehz tam nolaſija eeluhgto mahzitaju atbildes, kuri ne=
bij atnahkuſchi.

Sapulzes darbi bij nolikti uj trim deenàm tahdâ kahrtâ:

Par dseedaschanu — J. Pilsatneeks.
Par rehkinaschanu un rakstischanu — Chr. Schoenbergs.

Kà skoleni audsinami kreetnà garà — Krogsemu Mikus.
Kà muhsu skolàs mahzama kreewu waloda — A. Sterste.
Par pedagogiskeem laikraksteem — Kaudsites Matiss.

Par ehdinaschanu laukskolâs — Th. Gailits.
Par ortografiju — E. Dünsbergs.
Par diszipliuu jeb rihzibu — Kronwalda Attis.

Bej tam wehl peeteizàs skolotajs Semits ar tematu par taisnu eeschanu un kà buhtu isnihzinama kempiga gorischanàs. Un B. Dihrikis wehlejàs dsirdet skolotaju domas teatra lugu leetâ. Bet aij newalas schis leetas palika neapspreestas. Laubes Indrikis bij sagahdajis skolas leetu isstahdi.

Wadot sapulzi, kà ir zekot preekschà sawu darbu, Kronwalds stahweja sawà weetâ ar sawu runas spehku un sawàm pedagoga dahwanàm. Winsch palika kà zeka rahditajs isspreeschot gruhtus walodas jautajumus. Sapulzi beigdams, tas darija sinamu, ka konferenzei dahwinata puse eenehmumu no israhditàs lugas „Selta puhkits", un issazija pateizibu wiseem, kas bij sanahkuschi. Wisi weenbalsigi wehlejàs, ir turpmak gadskahrtà noturet tahdas pispahrigas sapulzes par labu muhsu skolas buhschanai. Gala wahrdòs tas luhdsa, mahjàs pahrnahkot leezinat, ka schi sapulze nebija wis isdaudsinatais kauschu beedeklis, bet meerà pawaditas darba deenas.

Ar Keisara dseesmu un ar skanàm „Lai Deewu wisi lihds!" beidsàs schi otrà nn pehdejà wispahrigà latweeschu skolotaju sapulze. —

Pahrbrauzis no Rigas Kronwalds swineja lihds dseed. beedribas gada swehtkus Koknesê un drihs pehz tam Westeenâ un dseesmu swehtkus Zehsîs. Tur tas bij draugòs, kuri to islutinat islutinaja un par to atlihdsinatees atlihdsinajàs no wina gara jautribas.

Koknesės skolas dahrsinà tas apzerè Jura Allunana tulkotàs dseesminas wahrdus:

„Manu sirdi wehsminas
Modina, kà swani."

Un Westeenâ tas prahto par to, kas esot „truhkums".

Skolotaju aprinka sapulzê Wez-Peebalgâ tas usnehmàs noturet preekschsihmes lekziju fisikâ. Peezi behrnus pratinadams pee wahramà aparata pusstundas laikà, tas teem eerahdija pareisi saprast un atstahstit schos trihs likumus dabas mahzibà:

1) Siltums uhdeni pahrwehrsch gaisâ.

2) Jo siltaks gaiss, jo wairak tas eesihsch uhdeni.

3) Jo aukstaks gaiss, jo wairak tas isdod uhdeni.

Nodarbojotees ar skolu leetàm Kronwaldam masak atlikàs walas rakstit. „Baltijas wehstnesî" tanî laikâ tikai atrodam ihsaku rakstu „walodas kopejeem", kurâ tas isskaidro wahrdus „sinatne", „sinatniba" un „sinamiba", ka tee zehluschees pehz muhsu walodas likumeem un ka lihds ar teem pareisi eeraduschees wahrdi „nahkotne, pagahtne, jaunatne, pirmatne" u. z. — Schee wisi palikuschi. Bet ziti preekschâ liktee ari sche neisdewàs, kà peem. „par pawеisdu" = zum Beispiel, „aiskahrtniba" un „gailestiba" = Eifersucht, u. z.

Ap Mahrtineem Rigâ buhdams Kronwalds peedalijàs pee jautajumu wakara Rigas Latweeschu beedribâ isskaidrodams jautajumu: „Kadehl mahzamees wehsturi?" Tahds jautajums winu taisni waldsinaja. Dsikôs wahrdôs tas prata pahrleezinat klausitajus, kahds leels swars wehsturei un kadehl ta jamahzas. Rahdidama, kà pasaulê wiss noteek un ka labklahjiba plaukst no saderibas un mihlestibas un kahdi augli no pagahtnes zerami nahkotnei — wehsture mums mahza tizet, mihlet un zeret.

Tanî paschâ laikâ Kronwaldam nahzàs sarakstitees ar Krogsemu Miku (Auseklî). Tas bij atstahjis Leelwahrdi un eestahjees Thomsona fabrikas skolâ, Rigâ, un palizis par lihdsstrahdneeku jaunajam semkopibas laikrakstam „Wahrpa". Bet „Wahrpa" apstahjàs un skolu slehdsa. Un Krogsems palika bes weetas un maises. Otrajâ wispahrigajâ konferenzê Kronwalds ar to eepasinàs un eedraudsejàs. Un nu schis prasidams padomu rakstija Kronwaldam, ko darit, kur palikt, waj eet uf Peterburgu. Kronwalds tam atbildeja 28. oktobrî 1874. Un Krogsems tam klausija. „... Lai gan Tew prahts ihsti nenesas uf Peterburgu, tad tomehr wehlejos redset Tewi turp aisejam. Jo Peterburgâ nodsihwojis Tu nebuhtu wis nespehzigaks sawa darba turpinaschanai, nekà tagad. Bet lai paleek Dehklai gods!

Loti esmu preezajees par wehsti, ka Aiweekste un Daugawa Tewi paskubinajuschas satiht otro dsejas kamolu. Ne masak preezajos, ka tas tehrpsees latinu burtôs. Zik glihts

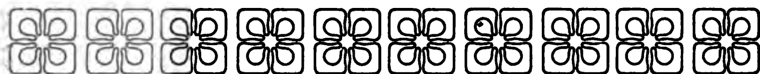
tahds rakīts muhſu walodā, to redſam pee Kaudſites wisjaunakā behrna „Kadſchi Abreks“. Man tikai ſchehl, ka ari iſpauſch mihkſtā „ſ“ apſihmejumu (s), lai gan walodneeki tam pretojas. „Sehtā, babā, paſaulē“ eenehmām ſcho ſihmi tadehļ, ka zitas nebij pee rokas un ka ta leetojama witebſkeeſchu grahmatās. Bet nebij aprahdits, ka ſchi buhtu wisderigakā ſihme. Kā rahdas, tad „s“ paliks kahdu laiku.

Laſamās grahmatas leetā tagad neſpehju Tew dot nekahdu padomu. Pamaſam tikai krahj derigo materialu luhkodams uſ trim kahpeeneem. Un zik ween ſpehjams eegahdajees Wahzijas labakās tautſkolu laſamās grahmatas.“

Krogſeus gribeja ſaſtahdit laſamo grahmatu muhſu ſkolām. Sawā laikā Kronwalds ari bij nodarbojees tahdu ſaſtahdidams. Bet nepabeidſis. Ta ſtahweja kopā ar wina wahzu walodas mahzibu un „Maſo wahzeeti“. Tas to noſauza par „Skolotaju“. Muhſu laikam ta wairs nederetu.

Kronwalda dſihwē 1874. gads bij wairak pildits ar ſkolas darbeem, maſak ar rakſteem. Bet ir ſchis laiks ſtahweja dſihwā ſakarā ar rakſteem, kurus tas bij iſlaidis gadu eepreekſch. Tee tagad aiſmirſti. Toreiſ tee dſiki kuſtinaja latweeſchu garigo dſihwi un kehrās pee ſirds paſcham Kronwaldam, kā ir ziteem. Un daſchi no mums praſija, kapehz tā wajadſeja notikt? Bet notikumi dſihwē eet ſawu zeļu, nepraſidami pehz muhſu domām, nedſ ko un kā wehlamees. Mums tikai atleek likt wehrā winu zehlonus un likt leetā winu ſekas.

Schee notikumi bij Kronwalda ſtrihdus ar Bielenſteinu.

15. Kronwalds un Bielenſteins. — Eepaſihſchanās un zeeniba. — Sadurſchanās „Sobgala“ dehļ. — Wehſtule Kronwaldam. — Nomina sunt odiosa. — Grahmatina „Muhſu laika rakſti“. — Prinzipa jautajums latweeſchu tautibas leetā.

No muhſu dſimtenes wahzeeſcheem neweenam naw leelaks ſwars latweeſchu gara dſihwē, kā mahzitajam Dr. A. Bielenſteinam — Dobelē. Ar ſawām latweeſchu walodas grahmatām un ziteem pehtijumeem tas paliks pirmais ſawā gadu ſimtenī. Ir Kronwaldam Bielenſteins bij godajams no paſcha eeſahkuma. Wina nopelnus tas zeenija ir ſanahkdams ar to aſā ſtrihdū.

Braukdams uf Tehrpatu no Durbes gar Dobeli 1867., kà patlaban eezeltais seminara skolotajs, tas apmekleja Bielensteinus un palika par nakti pee teem. Bruhtei tas rakstija: „... Bielensteins man rahdija sawas latweeschu mantas, dseesmu, pasaku, teiku krahjumus, dafchadas it skaistas wilaines, wezlatweeschu meeschus (?), wezlaiku akminu zirwus u. t. j. pr. Winsch man ari dahwinaja eksemplaru no sawas jaunakàs latweeschu gramatikas. Runajàm par Latw. literarisko beedribu. Tur Tew gan ari wajadseja buht klaht, lai waretu man pahrmest pehz weza eeraduma. Bet zerefim, ka es tagad labofchos, tiklihds laiki atkaus..."

Latweeschu walodas jautajumòs Bielensteins Kronwaldam ir autoritate. Rakstidams „Baltijas wehstnesi" 1869. gadâ „Kahdu wahrdu par tehwu walodu" Kronwalds atsauzàs uf Bielensteinu, kas Latw. draugu beedr. magafinà 1863. g. apspreedis dafchus Jura Allunana jaunwahrdus no „Peterburgas awisèm" fazidams: „... Peterburgas awifchu rakfta noluhks ir glufchi pareifs un usteizams. Winsch nehmees, ja ne wairak — pa dakai aisrahdit lihdsekkus, kas atrodas paschâ latweeschu walodâ, kurus ruhpigi saprahtigi leetojot gan padaritu newajadfigus patapinajumus if sweschàm walodàm. Teescham tagadejà latweeschu rakstneezibas usplaukschana un pawairotà zihtiba pehz isglihtibas, leek wairak iskopt ir scho walodu un isgudrot un dehstit pat jaunus wahrdus, kahdu lihds schim tautai nebuht newajadseja un kuri winai tadehk lihds schim truhkt netruhka.

Bet pee scha darba mums tikai nebuhs azis nowehrst no likuma, ka walodas iskopschana nedrihkst buht walodas taisischana. Ihstenai walodas iskopschanai jadibinas uf walodas dabu un winas dsiku pasihschanu un smalku ismanibu, lai latweetim neusbahstu, kas pateesibà nebuhtin naw latweescha manta... Neweena waloda naw taifama. Ta aug, kamehr tai eekschâ dsihwiba... Latweeschu walodai ir eekschâ wisai daudf dsihwa spehka. Esmu pahrleezinajees, ka winas dsikakà isprafchana un pamatigakà eepasihschanàs ar bagato mahsu, leifchu walodu, nahkofchajòs gadu desmitòs isweizinàs latwiskàs rakstu walodas atdsimschanu..."

Tàpat Kronwalds peemin Bielensteinu, kas Kurfemes mahzitaju finodê isskaidrojis dafchus latweeschu wahrdus (tiziba, mihlestiba, zeriba) fazidams: „... Es zeru, sche israhdisees dsikà gara pilniba, kas atronas latweeschu walodà un raschenà wahrdu peeklahjiba, kurâ spehj atklahtees kristigàs tizibas aug=

stakàs domas. Un mums wairosees spehks, zeenit un mihlet tautu, kuras garigàs dahwanas un apgaismoschanas pamats paschas walodà parahdas tik skaistà gaismà ... Te kriht azîs, zik augstu godu ispelnijusees latweeschu waloda, kura dewuse tik dsilus un jaukus wahrdus, nosihmedama wisaugstakos un swehtakos sajehgumus ..."

Nodarbodamees ar latweeschu walodu un strahdadams preeksch sawas tautas Kronwalds wiswairak dibinas us Bielensteina gramatikàm, it ihpaschi us preekschwahrdeem, ko tas eelizis sawa „Lettische Grammatik" 1863. gadà par latweeschu tautas un walodas iskopschanàs spehku.

Sawu grahmatinu „Nationale Bestrebungen" tas nosuhtija Bielensteinam un dabuja no ta — kà redsejàm — itin peeklahjigu atbildi.

Kur tad wareja zeltees tahda nepatihkama schkelschanàs? Zik sawadi? — Taisni taî weetà, kura bij zelta saprastees un weenotees, ne wis schkirtees. — Latweeschu literariskà beedribà.

Bielensteins tur bij palizis par preekschneeku 1864. gadà. Tas tuhlin mekleja beedribà atmest kildas un pulzet un weenot wisus „latweeschu draugus" no wahzeescheem un latweescheem. Kronwaldam us to bij labu labais prahts. Preeksch 10 gadeem tas bij usnemts beedribà taisni tahdu domu dehl. Schis jautajums tam ruhpet ruhpeja. Bet tas likàs tam buht sasneedsams, kad tà sauzamà Latweeschu draugu beedriba paleek wairak latwiska. Tahda, kahda ta zelta sawà sahkumà. Bet nesdama draugu wahrdu un negribedama, waj nespehdama saprast tautas dsihwàs wajadsibas, nemdamàs tàm stahtees pretim un aisstahwet wahziskàs kahrtu intreses — beedriba nestahweja sawà weetà.

Schulza laikà Kronwalds to bij nowehrojis. Tamdehl tas nebij meerà ar literarisko beedribu. Us Bielensteinu tam bij leelas zeribas, ka leeta grosisees. Tas gribeja no sawas puses us to palihdset. Kad literariskà beedriba tam peedahwaja redaktora weetu isdodamajai skolas awisei, Kronwalds bij meerà to peenemt. Bet tas luhdsàs awisi wadit tikai latweeschu walodà. Tas solijàs ir zitadi weizinat beedribas darboschanos.

Bet to apnemotees, tas ari stingri kritiseja beedribas rihkoschanos, waj ta saeetas ar likumòs nosazito gala mehrki un ar muhsu laiku prasibàm tautas garà.

Us to tam bij jadsird, ka Latweeschu literariskà beedriba neeelaischotees tautiskòs, politiskòs jautajumòs,

bet kopjot ſawu darbu ſtahwedama uſ ſ i n a t n e s ſtahwokla, kalpodama wiſpahrigeem z i l w e z i b a s (humanitates) mehrkeem. — Tomehr ta neſpehja paeet garam latweeſchu dſihwes parahdibàm ne tikai ween rakſtneezibâ, bet ari politikâ un tautibas leetâ, nenododama ſinamus ſpreedumus par ſcheem notikumeem. Un Bielenſteins tur bij pirmais rakſtitajs un runatajs, gan pats no ſewis, gan beedribas weetà un wahrdâ.

Tà iſzehlàs tam ſadurſchanàs ar Kronwaldu jau 1872. g. „Baltijas wehſtneſim" bij peelikums „Sobu gals". Tas bij uſlizis preekſchâ bilditi, trihsſtuhrî azi ar ſaules ſtareem wisapkahrt, kà gaiſmas ſihmi. Bielenſteins atrada, ka tur topot aiſkahrts ſwehtums. Jo daſchâs baſnizâs un baſnizas grahmatâs tahda bildite ſtahwot apſihmedama „trihsweenigà Deewa azi". Tàpat tam likàs buht apſmeeta miſione un deewluhgſchana daſchòs „Sobgala" numuròs. Tapehz tas rakſtija „kà latweeſchu tautas draugs" luhgdams latweeſchu tautas wahrdâ, lai „Balt. wehſtneſcha" redakzija d r a b i n a s nemetot preekſchà ſawas tautas kriſtigajàm dwehſelèm, nele wehl apakſch wiſuredſetaja ſwehtà „trihsweenigà Deewa ſihmes". Uſ to redakzija atbildeja, ka tai ne prahtâ nenahzis, kaut kà Deewu ſaimot, waj apſmeet tizibas ſwehtumu. Bet ja bildite bijuſi kahdam par apgrehzibu tizibas ſinà, tad turpmak ta to atmetiſchot „Sobgalâ".

Schàs leetas pawedeenu uſkerdams Kronwalds rakſtija „Baltijas wehſtneſim". Winſch pateizàs Bielenſteinam „kà ihſtenam latweeſchu tautas draugam, paſinejam un mihlotajam" par wina labo prahtu, aiſſtahwet tautas ſwehtumu un godu. Winſch atrod, ka „Sobgala" bildite neweetâ, un ka pehz wahzu walodas nemtà dſehraja luhgſchana neſmuka. Bet aiſſtahwedams winſch aiſſtahw „Balt. wehſtneſi" un wina „Sobgalu", ka teem teeſiba, graiſit netikumus, ſodit leekulibu, netaiſnibu un warmahzibu, kur ween ta parahdas. Un wisleelakà netaiſniba Kronwalda azîs ſchinî weetâ bij latweeſchu tautibas apſpeeſchana, waj winas mahzinaſchana. Kad ta nahkot no mahzitaju puſes, tad ta neſaeetotees ar winu amata pateeſibu, bet paleekot par leekulibu. Un to gan wajagot noraht apakſch „Deewa azs", kas wiſu redſ. „... Es pats dſirdeju no kahda mahzitaja, ka latweeſchi eſot beſdeewigi pahrgalwji, dſihdamees pehz augſtakàm ſkolàm un pilnigakàm mahzibàm. Jo pats Deews eſot noſpreedis katrai tautai, waj tai buhs waldit, waj kalpot. Latweeſchus, kas negribot palikt kalpibas kahrtâ, muſinot pats nelabais. — Zità weetâ, kur kilda iſzehlàs par

tagadejo walodu jukſchanu, kahds ſirmgalwis ſazija ar no=peetnu gihmi: „Ko tur nu ſildotees! Latweeſchu tauta grib atmeſt ſawu tehwu walodu, un tautas balſs ir Deewa balſs.

Ka daſchi wihri mihkajâ „Deewa ſemitê“ ehſdami lat=weeſchu gahrdo maiſi newihſcho ſkaidri, gaiſchi runat latweeſchu walodu, lai gan ta teem jo wajadſiga un deriga, nekâ ikdee=niſchkâ maiſe — tas deemſchehl ari teeſa.

Tadehł rakſts (Sobgalâ) „par teem paganeem Latweetitereem“ bij ſmalka, lai gan ſahpiga iſſobóſchana tahdeem wihreem, kas naw ari ſlawejami un teizami latweeſchu draugi. Ka Bielen=ſteins ari ſche atradis ſaimoſchanu deewwahrdeem un miſionei, tas notizis laikam tadehł, ka winſch ſawas ſkaidrâs apſinas labad azumirklî buhs peemirſis, ka wiſs naw ſelts, kas pee mums deeſgan ſpoſchi ſpiguło . . . Kas ſazis, ka mums tikai ween par wadoneem Stenderi, Hugenbergeri un Bielenſteini? . . . Tadehł „Baltijas wehſtneſis“ pareiſi darot un ſtrahdajot par labu muhſu tautai, zeldams gaiſmâ pełamus nelabumus, kur tik ween tos pamanidams tautas dſihwê . . .“

Kronwalds ari pretojâs Bielenſteina pahrmetumam, it kâ „Baltijas wehſtneſis“ nekoptu gaiſmu, brihwibu un patee=ſibu, bet laſitajeem meſtu preekſchâ „drabinas“. Winſch luhdſ, lai B., buhdams latweeſchu tautas draugs un aiſſtahwe=dams latweeſchu tautas godu, droſchaki ſkatitos uſ latweeſchu tautas atſpirgſchanu un wairak uſtizetos winas tikumam un neiſdaudſinatu muhs par parleekam leeleem nejehgâm.

„ . . . Nedrihkſtam latweeſchus turet par tahdeem gleh=wuleem, ka kahda „Sobgala“ joki, launi waj labi, wiſu tautu aiſwedis poſtâ, kamehr tak ſenakee un tagadejee breeſmu uſmahzeeni naw ſpehjuſchi tos iſputinat . . . Un nebuhdami nejehgas, eſam nojehguſchi no „Baltijas wehſtneſcha“ nopeetna=jeem rakſteem, ka tas nemahza wis apſmeet Deewa walſtibu un Deewa wahrdu gaiſmu un pateeſibu, bet ſwehtumu tur par ſwehtumu un rahda iſſchkirt graudus no drabinâm un beſ ſchehlaſtibas zeł gaiſmâ nelabumus un netikumus . . . gribe=dams „Sobgalâ“ ar iſſobóſchanu to panahkt, ko paſchâ lapâ ar nopeetnajeem rakſteem . . .“

Pate latweeſchu tauta nekad nemahzis ſaweem behr=neem, ka ſwehtums wairs nebuhtu ſwehtums . . . Bet kad laſam ſinas, ka daſchâs weetâs latweeſcheem Deewa wahrdus wairs negribot dot latweeſchu walodâ, tad tahda netaiſniba gan paleekot par Deewa ſaimoſchanu. Latweeſchi tur mahzo=

tees no „jaunmodes misionareem" to wairs neturet par swehtumu, kas katrai tautai der par neaiskaramu swehtumu.

Galâ Kronwalds usaizina Bielensteinu taisni teekat „Baltijas wehstnesi", bes weltiga apwainojuma un piktuma, un sneegt tam drauga roku kreetnôs rakstôs, ka tas deen no deenas masak kluptu un gadu no gada kluhtu jo pilnigaks. Apakschâ parakstidamees sawam wahrdam tas peelika klaht „kahds latweetis".

Bielensteins uf to tam laida garu wehstuli 2. martâ 1872. „... Juhsu raksts „Baltijas wehstnesî" man dod eemeslu Jums rakstit. Negribu turpinat strihdu, nedf eesahkt. Tas man naw ne prahtâ. Mans raksts bij leeziba un zeru, tas nebuhs bijis weltigs. To redsu no redakzijas atbildes. Mans nodoms naw, apkarot waj atraidit sihkakus waj leelakus pahrpratumus manôs wahrdôs, kuri atrodas Juhsu apzerejumâ. Juhs laipni sakat, ka man esot drauga prahts uf latweeschu tautu. Un tur Jums taisniba.

Schinî weetâ sateekamees. Un sche es eewehrschu pawedeenu un Jums luhgschu atbildet uf diwi jautajumeem.

1) Waj Juhs man wareet saukt wahrdâ to mahzitaju, kas Jums sazijis, ka „latweeschi esot besdeewigi pahrgalwji, dsihdamees pehz augstakàm skolàm un pilnigakàm mahzibàm. Jo pats Deews tak esot nosspreedis katrai tautai, waj tai buhs waldit, waj kalpot. Tos latweeschus, kas negribot palikt kalpibas kahrtâ, musinot pats nelabais." — Eewehrojot ka man pasihstamee mahzitaji Kursemê un Widsemê — un scho naw masums — strahda ruhpedamees par latweeschu tautskolàm; eewehrojot, ka man daudf sinami, kuri ar paschu isdewumeem palihdsejuschi latweeschu semneeku puikàm tikt augstakâs skolâs; eewehrojot, ka nepasihstu nolehmumu (Prädestination) kungu waj kalpu kahrtai un ka neweens neaisstahwès tahdu nolikumu, kaut nezik sapraſdams pasaules un kulturas wehstures gahjeenu — un mahzitaju leelakà daka scho arodu buhs kopuschi gimnasijâ un uniwersitatê —; eewehrojot, ka mani man pasihstamee amata brahki sawà kahrtâ netur domas, latweeschu tautu nolikt kalpibas kahrtâ -- schis domas jau ari buhtu tihra aplamiba pehz 1817. gada notikumeem un pehz muhsu semneeku buhschanu attihstibas gahjeena; — wisu to eewehrojot, es labpraht gribetu eepasihtees ar to wihru, kas Jums tà sazijis un kopâ ar Jums es stahtos pretim wina prinzipeem, kur ween tos atraſdams. Schis wihrs manâs azîs

neleekas wis buht „swehts leekulis", kà Juhs to nosauzeet, bet plahnprahtinsch (ein sehr beschränkter Mensch), skaidri issazidams, ko tas doma. Bet tas nebuhs weenigais. Jo Juhs sakat, tahdu netruhkstot. Tà tad wehl tagad buhs ziti tahdi, kas dsihwo un Jums buhs eespehjams saukt wahrdâ scho weenu un ir tos zitus no wina domu beedreem. Luhgtin Jums to luhdsu latweeschu tautas labad.

Sihmejotees uf Juhsu diweem ziteem isteikumeem, tad gan domaju, ka weens, waj otris buhs tahwees maldinatees, redsedams sinamàs sihmes (simptomus) un warejis domat, ka latweeschu tauta wispahribà gribot iseet ahrâ no sawas tautibas (sich entnationalisiren). Tahdi atgadijumi (Prozesse) daschreis noteek nesinot; bet daschreis ari sinot un ar skaidru pahrleezibu, atdot masaku mantu un dabut leelaku. Tà notikàs ar nelaika Juri Neikenu. Tahda apsina un pahrleeziba, sinams, naw meklejama leelòs tauschu pulkòs. Juhsu firmgalwis gan nebuhs bijis swehts leekulis, bet zilweks, kas maldas sawâs aplamajâs domâs. Winsch tàs issazijis gaischi, skaidri. Ar ko tas leekulojees?

No Jums minetais treschais gabals, ka daschi nelatweeschi pee mums nepilnigi runajot pa latwiski, ir nenoleedsama pateesiba, tàpat kà latweeschi, waj zitsemes laudis daudsreis pawisam wahji mahk sweschas walodas, kuras teem wairak, waj masak wajadsigas. Bet waj uf scheem kriht ihpascha waina, tapehz ka tee pee mums ehd latweeschu gahrdo maisi? Man naw sinams, neredsot sewischkus atgadijumus. Un kahdâ mehrâ tahdi zilweki buhtu leekuli, waj swehti leekuli — ne pawisam nesaprotu!

2) Juhs praseet, kà tas nahkotees — ja kur gadotees — ka latweeschu tauta swehtumu wairs neturot par swehtumu? Un sakat, „Baltijas wehstnesis" uf to newedot. Latweeschu tauta swehtumu wehl turot par swehtumu — pehz mana pascha wahrdeem. Un „Baltijas wehstnesî" rakstot latweeschu dehli. — Scha teikuma pareisibai un wina domu gahjeenam gan waretu pretotees. — Tad Juhs sakat — ja esmu pareisi sapratis — wahzeeschi esot wainigi pee latweescheem. Par launuma sakni Juhs noleekat daudsinato wahzinaschanu, sewischki domadami uf tizibas mahzibu sweschâ (wahzu) walodâ. „Latweescheem Deewa wahrdus wairs negribot sneegt latweeschu walodâ. Latweeschu tautai ar to esot janihkstot tizibas un tikuma sinâ." — Juhsu wahrdi teescham tà saprotami. Juhs atsauzatees uf wairak raksteem

„Baltijas wehstnesî", kur apkaro mahzibu wahzu walodâ un wahzu walodu tautskolâs nosauz par mukkinaschanas un samaitaschanas lihdsekkeem.

Juhs eseet audsinatajs (pedagogs), un es esmu latweeschu tautas draugs. Juhs paschi mani laipni tà nosauzat. Tad — domaju — spehsim saprastees prinzipâ.

Naw ko schaubitees. Augstakàs un swehtakàs mantas jamahza tehwu walodâ, gan jauneem, gan wezeem. Zitadi tàs neatrod weetu sirdî un nedihgst. Schis prinzips ir wezs 350 gadus, tikpat wezs, kà ewangeliuma draudse. Katoļu basnizâ to neatsihst tahdâ mehrâ. Tàs ir pasihstamas leetas. Man naw sinams, ka no schi prinzipa buhtu atkahpuschees ewangeliuma draudses mahzitaji muhsu gubernâs. Sinu, ka muhsu sinodes Widsemê un Kursemê jau sen gadus komisiju komisijâs strahdà nopeetnâ gruhtâ darbâ latweescheem apgahdadamas pehz kahrtas wisas tizibas grahmatas pahrlabotâ walodà, Lutera katkismu, kas nupat eespeests 20,000 eksemplarôs, dseesmu grahmatu, bibeli.

Tad nu eedroschinos Jums prasit, ko nosihmè Jums rakstot, „ka latweescheem Deewa wahrdus wairs negribot sneegt latweeschu walodâ?"

Juhs sazijeet, lai es lasot „Baltijas wehstnesî" rakstus par muhsu skolas buhschanàm. Esmu tos lasijis. Bet tee man nedod peeteekoschas sinas (ich bin nicht orientirt worden). Zik mana pasihschanàs nesinu, waj latweeschu behrni wahziski sataisas us konfirmaziju, waj latweeschu behrni mahzas tizibas mahzibu wahziskâ walodâ. Warbuht gan, kad tee jau wahziski tik daudſ prot, ka abas walodas teem weenalga. Sinu gan, ka latweeschu pilsehtas mahzitaji Rigâ ikgadus wahziski eeswehti latweeschu draudses behrnus, kuri jau pahrwahzoti pilsehtas dsihwê. Man newajadsès sche peeminet, ka tur naw speeschana, bet paschu griba. Un tahdôs apstahklôs tà turetees naw aplamiba, nedſ netaisniba (hat sein Recht und seinen Sinn).

Kad kahds pustraks (verdrehter) skolmeisters nemtos tizibas stundas paseminat (entwürdigen) par wahzu walodas mahzibu, nesinu, waj wina mahzitajs to tuhlin nenorahtu, un tam to neaisleegtu. Bet to gan abi sinam, es un Juhs, ka muhsu gimnasijâs tahdas leetas domà darit ar wehsturi, matematiku un sweschajàm walodàm.

Wisu sawu sirdi tà isskratidams gribeju Jums luhgt, lai Juhs kà pedagogs un latweeschu draugs man peesuhtitu zik spehdami pilnigu materialu, kur un kurâs skolâs un kuri sko-

lotaji isleetà wahzu walodu tizibas mahzibai preeksch latweeschu behrneem, kuri wehl nemahk wahziski, waj tikai nepilnigi prot. Mans nodoms ir, muhsu sinodês wiseem spehkeem stahtees pretim tahdai neleetibai (Mißbrauch), kur ween ta buhtu atrodama. Jo waretu jau buht, ka ta kaut kur atrodas pee nejehgàm. Bet nesinadams kur, -- luhdsu dareet man to sinamu, zik skaidri waredami.

Galâ wehl kahdas peesihmes. Juhs luhdseet, lai aisstahwedams latweeschu tautas godu es neisdaudsinot latweeschus par pahrak leeleem nejehgàm. To Juhs esot islasijuschi no maneem wahrdeem (zwischen den Zeilen). „Baltijas wehstnescha“ redakzija zitu ko islasijusi. Es noleekot wahzeeschus par nejehgàm. Kursch no abeem pahrmetumeem buhs weetâ? — Neweens! Tee weens otru atspehko. Tee abi eelikti manôs wahrdôs.

Masu wahrdinu peeleekot klaht pawisam apgahsch teikuma domas us otru pusi. Juhsu rakstâ tahds wahrdinsch ir „tik“. Atradiseet, ka schis wahrdinsch n a w manâ rakstâ. Es tur aisteeku s i n a m u n o s a z i t u l e e t u. Peeleekot wahrdinu „tik“ manas domas un spreedums greeschas us launo pusi... Turedams Juhs par pateesibas draugu, domaju, ka Jums rakstot scho wahrdinu nebuhs bijis prahtâ, ko tahds nosihmè un kas no ta war zeltees.

Beidsot issaku zeribu, ka sanemdami scho wehstuli Juhs nelausatees sewi maldinat labajàs domàs, kuras turat us mani, un ka d r i h s u m â atklahti un pilnigi atbildeseet us maneem abeem jautajumeem . . .“

Bet Kronwalds tikai ihsi atrakstija: „Nomina sunt odiosa“. — Wahrdu saukschana sazelot naidu.

Bielensteins nelikàs meerâ ar tahdu atbildi. Tas zehla preekschâ leetu Latweeschu draugu beedribâ 1872. gadâ. Un te notikàs, ka winsch reisê usstahjàs pats par suhdsetaju un teesataju.

Tas runaja par m u h s u l a i k a d s i h s c h a n o s p e h z t a u t i b a s g a r a. Tautibas atmoschanàs warot notikt labi, jauki, swehti, bet ari negodigi, mulkigi un par apsmeeklu. Waj ari widuweji, jauzotees kopâ godam ar negodu, gudribai ar mulkibu, jaukumam ar nejaukumu.

Pahrejot us t a u t i b a s g a r u, kas atmodees p e e l a t w e e s c h e e m, winsch sazija, lihds schim tas wehl esot tahds, ka p r a h t i g i w i h r i, ir latweeschu un nelatweeschu starpâ, d o m i g i skatotees un nepeemetotees wis. Bet kad,

ziti, laba teesa, peemetotees un leekotees aisrautees, tad tas nenoteekot no tautibas puses, bet aif ziteem spehkeem, kas sirdis speeschot un wadot, un kas tagad parahdotees wisâ pasaulê, ne tikai ween Baltijas prowinzês.

Par peerahdijumu tahdam latweeschu tautibas garam tas nehma toreif isnahkuscho grahmatinu „Muhsu laikraksti" un Kronwalda atbildi „Nomina sunt odiosa". — Tas atstahstija notikumu, kas tam bijis ar „weenu no latweeschu tautas galwinàm" („ein hervorragendes Mitglied der lettisch-nationalen Partei"), kas nesazidams sinama mahzitaja wahrdu, esot apgahnijis, apsmehjis wisu mahzitaju kahrtu, iskaisijis neustizibas sehklu, nepastahwejis par saweem wahrdeem un apsuhdsibàm . . .

Ja tahdas leetas peederot pee latweeschu tautas gara, tad lai Deews pasargajot latweeschu tautu no tahda gara! —

Galà Bielensteins apraksta jauku swehtu zihnischanos tautas garà, kahdu tas wehlotees ir latweescheem.

Kronwalds lasija Bielensteina runu „Latweeschu awisês". Wahrdi „Tagadejais tautibas gars pee latweescheem nenoteekot no tautibas puses, bet zaur ziteem spehkeem un weens no tautibas galwinàm sehjot neustizibas sehklu, nepastahwot par saweem wahrdeem" usgulàs winam uf sirdi kà breesmigs apwainojums. Tas tureja aifkahrtu ne tikai sawu personu, bet wisu latweeschu tautibas leetu un nelika wehrà, ko Bielensteins klaht bij minejis par labeem zenteeneem. Ar dseloni sirdî tas nehmàs rakstit atbildi Bielensteinam. Pehz leeldeenàm, 25. aprilî 1873. gadâ, tas to nosuhtija „Baltijas wehstnesim" rakstidams Dihrikim: „ . . . Tu gan nobihstees par manu kaudsi, bet atrasi, ka dascha puse tukscha, tà ka telpas neleegsi schim rakstam . . . Aif dsihwes gruhtibàm un ziteem eemesleem Bielensteina breesmigo runu tikai nehmos lasit pa leeldeenàm. Te atradu, ka winsch nehmees apwainot un apsuhdset neween mani, bet paschu tautibas garu un wisus tautigos latweeschus, ka tihri bail to klausitees. Luhdsams peenem manu atbildi, ko tik daudf esmu pahrstrahdajis isdsehsdams ikkatru newajadsigo skarbumu . . .

NB. Manim rokàs leezibas par Bielensteina kahrumu latweeschus pahrwahzinat! . . ."

Dihrikis tuhlin neusnehma Kronwalda rakstu. Tas nogaidija, kamehr pagahja pirmee dseesmu swehtki. Tanîs notikàs pee goda meelasta aprakstità szena pret Bielensteinu. Tanebij eepreeksch nodomats usbrukums. Bet nejauscha pretestis

bas isschauschanàs, kas kwehloja Kronwalda apwainotajà dweh-selê tautibas labad.

Tahdâ paschâ garà bij sarakstita wiņa atbilde „Baltijas wehstnesî" 27., 28. un 29. numurôs. Kronwalds turas pee Bielensteina runas latweeschu teksta un atstahsta abus notikumus, pehz kureem latweeschu tautibas gars leekotees aisrautees no ziteem spehkeem un ne no tautibas puses.

Pirmais notikums bij toreis isnahkusi grahmatiņa „Muhsu laika raksti". Daschi domaja, Kronwalds esot to sarakstijis. Bet pateesibà Laubes Indriķis to bij islaidis. Bielensteins tai pahrmeta, ta wainojot draugu beedribai peederigàs „Latweeschu awises", kas nestrahdajot tautas garà, bet turotees us wahzu pusi peerahdijumu ņemdama no pruhschu-frantschu kaŗa sinàm. — Kronwalds rahda, ka grahmatiņas spreedumi par „Latw. awisèm" neesot meklejami weenigi schinî aiskertajâ teikumâ, bet atrodotees daudš zitôs eewehrojamôs gabalôs. Un kad ari newaretu sazit, ka redaktors, latweetis, mahzitajs Sakranowiczs, nestrahdajot preeksch sawas tautas, turedamees us stipro pusi, gawiledams par wahzu uswaru un nenoschehlodams sakautos franzuschus, tad tomehr grahmatiņas zitas wehleschanàs „Latw. awischu" dehl esot it pawisam weetâ. Un tur neklahjotees Bielensteinam tàs nepeeminet, bet us reisi atstaht leetu un kertees pee pruhschu-frantschu kaŗa apspreeschanas, tà kà par franzuscheem isgahstee nosaukumi „godkahriba, uspuhschanàs par neekeem, beskauniba, blehdiba" galà isklausotees kà latweeschu tautibas gara ihpaschibas schàs grahmatiņas dehl, kuŗas sarakstitajs tahdà sinâ esot aisrauts kà no kahda zita, ļauna spehka.

Otris atgadijums bij Kronwalda leegschanàs darit sinàmu mahzitaja w a h r d u, kas runajis tahdas netizamas leetas par latweescheem.

Pastahwedams par saweem wahrdeem Kronwalds atbildeja Bielensteinam: „ . . . Scha wihra wahrdu tadehl neesmu ispaudis, ka man nenahk ne prahtâ, bes wajadsibas „blamet" kahdu personu un wiņa familiju . . . Personu blamet naw wajadsiba. Mums wajag stabâ kalt to g a r u, kas isaudsina tahdu teikumu . . . P e r s o n a s un a m a t u s newajag sajaukt ar z i l w e k a leekulibu waj mulkibu . . . Laikraksti daudsreis pahrruna aplamibas un negantibas, nepeeminedami teizeja jeb daritaja wahrdus. Jo w a h r d i tur maš ko lihdš, kur pate leeta ween swariga . . . Juhs paschi nepeemineet mana

wahrda eegodinadami mani par „weenu no latweeschu tautibas galwinàm“...

Tad tas stahjàs pretim eedomàm, itin kà tas buhtu apwainojis wisu mahzitaju kahrtu. „...Bielensteina kungs nebuht man newar peedot, ka winam neesmu teizis mahzitaja wahrdu. Tadehk winsch nemas sazelt pret mani weselu mahzitaja kahrtu... Kas Juhs pahrleezinajis, ka weena mahzitaja isfazijums sihmejas uf wisu mahzitaja kahrtu. Skaidri esmu teizis, ka weens fazijis minetos wahrdus, ne wis wisa kahrta... Un mans pehrnais raksts... it nebuht nesihmejàs uf wisu weselo mahzitaja kahrtu, bet uf ikkatru, kas ir leekulis...

... Man schkeet, „prahtigeem wihreem“ scho diwu notikumu labad wehl neatlez ne naga melnums nedf preeksch tautibas gara „skaidras sajehgschanas“, nedf preeksch wina „pareisas apspreeschanas“. Pirmais notikums tikai leezina, ka tautibas gars atmostas pee latweescheem, bet neisrahda, ka tas buhtu kahds launs gars. Otrs atgadijums usrahda kahdu spreedumu, kuru isaudsinajuschi senako laiku aisspreedumi...

... Ja Juhs pateesi buhtu gribejuschi skaidri sajehgt, kahds tas tautibas gars, kas tagad atmodees pee latweescheem, tad Jums wajadseja druszin wairak paluhkotees uf muhsu dsihwi un sakrahtees derigakas un pilnigakas leezibas, nekà tos par putnu beedekleem israhditos abus notikumus, kurus Juhs atraduschi grahmatâs... Jums kà Latweeschu draugu beedribas preekschneekam gan wajadseja tuwak peeglaustees pee muhsu tautas kruhtim un pilnigaki noklausitees latwju tautas tagadejo sirds pukstibu... Tur Juhs buhtu redsejuschi, ka latweeschu tautibas gars parahdas zilweku darbôs... Teem gan sawas wainas un kluhdas..., kas usrahdamas un labojamas, bet lehnâ garâ un turotees pee taisnibas...“

Ja gribejàt zitu preekschâ dot leezibu par manu tautigo zihnischanos, kapehz to nedarijàt pehz manas grahmatinas „Nationale Bestrebungen“. Par to Juhs man atrakstijàt „mihlus wahrdus“. Tur eekschâ Juhs buhtu atraduschi domas un teikumus, kurus noleekat par sihmi labajam tautas garam.

Beidsot Kronwalds aisker personigas leetas. Tas domà, ihstais dusmu zehlons Bielensteinam esot bailes, ka tautibas gars sazelotees pret „basnizas kungeem“, nekaujotees pahrwahzinatees, nekaujot dsemdet „latwiskus wahzeeschus“, jeb „wahziskus latweeschus“, kà wezòs laikòs. Un luhdsas

nenemt par launu, ka tas pahrskatijees, reisèm atsaukdamees uf Bielensteinu kà tautas partijas draugu, pee kuras tas negribot peederet.

Tautas „dsihwajeem dehleem“ tas leek pee sirds, nesaudet meerprahtibu, kad kahds newaredams buht tautigàs partijas lozeklis, ari saka, ka tas negribot peederet muhsejeem. Bet zihnitees ar taisnibu un goda prahtu pret teem, kas grib dubłòs eemiht muhsu tautigos zenteenus.

„... Pateesibas gaisma lai ir muhsu karogs, kas muhs saweeno. Neislozita taisniba lai ir muhsu schkehps, ar ko karot pret netaisnibu. Peenahkumu ne-schaubigà samana lai ir brunas, kas muhs issargà no nah-wigeem zirteeneem. Skaidra tehwsemes mihlestiba lai mums der par awotu, no kura smełam atspirgumu, kad spehki kam pagurtu dsihwes gruhtibàs ...“

Pret scho rakstu stahjàs wahzu awise „Rigasche Zeitung“ № 178, usteepdama Kronwaldam fanatismu, kas nizinot Bie-lensteinu, musinot laudis uf eenaidu. Nosaukdama wina tau-tigos zenteenus par blehnàm (Nationalitätenschwindel) un lat-weeschu laikrakstu lasitajus par prastu lauschu puhli (Pöbel); dehwedama Kronwaldu par mahschu (Taschenspieler) un wina domu beedrus par „Gesellen“, kuri mihlejot sawu dsimteni tàpat kà uguns kurinataji namu, to aisdedsinadami.

Uf tahdàm nekaunibàm Kronwalds eesuhtija atbildi. Bet „Rigasche Zeitung“ to neusnehma. Sawà pretrakstà tas ap-leezinaja, ka tas neaisteekot Bielensteina personu. Wina no-pelnus tas zeenijot. Tas tikai aisstahwot latweeschu tautibas leetu, kuru Bielensteins aiskahris sawà runà. Schi tautibas leeta ari nepeederot wina, Kronwalda personai. Ta neesot nekahda mahnoschanàs, bet tautas dsihwibas parahdiba, kuru neweens nespehjot apslahpet.

Strihdus starp Kronwaldu un Bielensteinu paleek no-schehlojams gabals. Tas sazehla daudf ruhktuma wihru starpâ, kuri abi mihleja latweeschu tautu un preeksch tàs strahdaja. Newar sinat, waj ruhktuma skarbums buhtu nowehrsees is-pauschot wainigà mahzitaja wahrdu.

Leetas labad japeemin, ka pretoschanàs pret latweeschu skoloschanu sche nebij saprotama — kà Bielensteins domaja — itin kà mahzitaji negahdatu par tautskolàm, waj nepalihdsetu dascheem latweeschu behrneem tahlak mahzitees. Pats Kron-

walds jau bij tahlak tizis ar mahzitaja palihdsibu. Bet ta bij nemama kà nesaprafchana un nenowehlefchana latweefchu augstakàs fkolas leetâ, par kuru ruhpejàs Rigas Latweefchu beedriba un Kronwalds rakstidams pret „Mahjas weesi" un fawâ grahmatinâ „Nationale Bestrebungen".

Un deewwahrdu nemahziba latweefchu walodâ sihmejàs uf Widsemes draudses fkolàm un Kursemes ehrgelneeku fkolàm, kur pehdejâs klafês behrneem dewa tizibas stundas wahzu walodâ. Scho nebuhfchanu Kronwalds nebij tikai lafijis „Baltijas wehstnefi", bet ari apkàrojis Widsemes fkolotaju fapulzês. Un kad Bielensteins atduhràs uf fchàm leetàm netizedams un teefadams Kronwaldu, tad fchis nebij atturams, bet fkarbi ufbruka pretineekam un rahdija, ka leetai dsilaks pamats; ka tur galu galâ stahw stahwoklis pret stahwokli, un faduras prinzips pret prinzipu.

Kronwalda strihdus ar Bielensteinu tahdâ finà bij neisbehgams. Tur iszihnijàs jaunà patstahwigà latweetiba ar wahzeetibas wezo aisbildnibu.

Bielensteins atfauzàs uf Latweefchu draugu jeb literarifko beedribu. Gadeem pulzinadama latweefchu d r a u g u s, ihpafchi no mahzitaju kahrtas, ta bij eeguwufi wadonibu latweefchu garigajâs leetâs. Winas klehpî ari zehlàs wifi Bielensteina raksti par latweefchu walodu, kuri tam dewa teefibu runat nopeetnus wahrdus.

Kronwalds bij tulks latweefchu t a u t a s garam, kurfch bij zehlis Rigas Latweefchu beedribu un modinaja tauteefchus wifâ tehwijâ zeltees un iskoptees bes zitu aisbildnibas un pahrbaudit lihdsfchinejo wadibu ir latweefchu draugôs un mahzitajôs.

Bielensteins turejàs pee wahzu kulturas fpehka, kas eefuhkdamees latweefchôs winus pamasam pahrmahkfchot tautibâ. Kronwalds pakahwàs uf latweefchu tautibas stiprumu, kas ufturefchot tautu patstahwibâ. Saduratees Bielensteins Kronwaldam parahdijàs kà wahzinatajs; Kronwalds Bielensteinam kà agitators, mufinatajs. Wahzinafchana nebij domajama uf reisi, ar waru. Ta notika lehnam, wahzu fkolâs un isglihtibâ. Biskaps Walters fawâ laikâ to jau tà wehlejàs un weizinaja*). Tàpat Bielensteins to apraksta fawâ nefen is-

*) Skatees wina dehla isdotajâ biografijâ.

nahkuschajâ dsihwes gahjumâ*), kur naw atrodams wina swabadais stahwoklis latweeschu leetâs, kuru tas rahda sawôs sinatnigajôs rakstôs.

Tahdai domatai waj nedomatai wahzinaschanai Kronwalds stahjâs pretim wiseem spehkeem; newis kâ kauschu musinatajs, bet kâ sawas tautas m o d i n a t a j s.

Bielensteinam Kronwalds palika par „weenu no latweeschu tautibas galwinâm", kura dehl tas bijâs, ka tas nenowedot postâ latweeschu tautu. Un Kronwalds rakstija par Bielensteinu: „... Juhs eseet un palikseet slawens wihrs... Bet Juhsu slawu es wairs nemasinaschu Juhs peeskaitidams pee t a u t a s partijas ..."

Domâm un zeleem schkiroteeз ari notika pahrpratumi. Kronwaldam nebij prahtâ apwainot w i s u mahzitaja k a h r t u, nedsi Bielensteinam, pasudinat w i s u s latweeschu tautiskos zenteenus, — kâ weens otram pahrmeta. Tapehz strihdus nerima tik ahtri. Tas atstahja pehdas ir pehz Kronwalda nahwes, un pahrgahja zihninâ ar Latweeschu draugu beedribu lihdsi 1881. gadam.

Tautiskâ partija, kura bij aisskerta draugu beedribâ, nepadewâs schâs instanzei, bet greesâs pret to ar sawu kritiku. Mekledama sewi usturet taî paschâ stahwoklî kâ lihdsi schim, literariskâ beedriba nesinaja sew zitadi lihdsetees, kâ isslehgdama no sawa widus Rigas Latw. beedribas wadonus un redaktorus Kalninu, Dihriki, Weberu. —

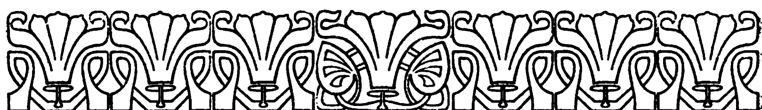
Abejâs pusês toreis noschehloja tahdu schkelschanos. —

Laiks gan pamasam apklusinaja ir scho trokšni un nolika notikumus pahri par partijâm.

Kad prinzipi bij iskaroti, tad personas atkal tuwinajâs leetas labad. Rigas Latweeschu beedriba un Latweeschu literariskâ beedriba, Kronwalda tautas partija un Bielensteina latweeschu draugi, nehmâs rewidet sawus nojehgumus un no jauna nokahrtot darba lauku latweeschu garigajâs wajadsibâs. Un par sihmi, ka tas eespehjams, Rigas Latw. beedriba sawôs 25-gadu swehtkôs 1895. godinaja Bielensteinu to usnemdama sawôs goda beedrôs. —

Ar schâm sinâm jau esam aisgahjuschi garâm Kronwalda muhscham, kursch wehl pusotra gadus noritinajâs Peebalgâ, skolas darbâ un tautas isglihtibâ. —

*) Ein glückliches Leben. 1903.

16. Darbs un dsihwe Wez-Peebalgâ. — Mahziba skolâ, darbośchanàs beedribâ. — Skolotaju kursi. — Jautribas wakari. — Kaudsiśchu brahli. — Ahtrà nahwe. — Kronwalda behres un peemineklis.

Wez=Peebalgas draudses skolâ Kronwaldam bij ustizets eerihkot un usturet **augstaku klasi**, kurà behrni waretu nobeigt pirmo skolas mahzibu un tad eestahtees dsihwê, waj eet tahlak mahzitees widejàs skolâs. Peebaldseni gribeja panahkt diwi leetas. Saweem behrneem apgahdat lehtu isglihtibu un to kopt tautas garâ. Abi gabali Kronwaldam taisni bij pehz prahta. Bet tas eegahja negatawâs buhśchanàs. Paśćham wajadseja tàs gatawinat.

Dsihwoklis wehl bij darbâ. Jauru wasaru lihdś septembrim tas mita pagaidu kortelî. Skolas klase ari bij aisnemta. Ar sawàm pahrweestajàm mantàm tas sehdeja kà zeknalà wisu pusgadu. Sakrautajàs grahmatu kaudsês un winu putekłòs tas bij kà pasudis. Mekledams wajadsigàs grahmatas, bet neatrasdams, tas issauzàs: „Tagad sinu, kas tas ir, ar wisàm sawàm puhlèm pahrzeltees jaunà weetà. Leelas kahrtibas man gan nekad naw bijis. Bet tik traki wehl naw gahjis, kà tagad."

Skolas darbs eesahkàs septembra widû ar 16 skolneekeem. Bet bes aparateem, bes kartèm, bes bibliotekas. No pilnigi apgahdatà seminara Kronwalds bij eegahjis strahdat pawisam tukśchà skolâ.

Tam nu bij jaruhpejas to pildit, waj nu paśćham eegahdajotees wajadsigàs leetas, waj luhdsot un skubinot draudsi uf to.

Skolas darbâ Kronwalds nonehmàs buht preekśchsihmigs. To redsejàm seminarâ Tehrpatâ. To winśch rahdija ir Peebalgâ, gan mahzibas, gan rihzibas sinâ. Peebalgas mahzitajs Guleke, labs skolu pasinejs, ari sinaja to leezinat. Draugi gan eewehroja daśchas wahjibas. Tas łahwees ahtri aiskahrtees no skolneekeem un tos turejis pahrleezigâ stingribâ.

No gataweem panahkumeem Wez=Peebalgas skolâ newaram runat. Kronwalds nomira paśchâ gatawibas laikâ. Tos bagatigi redsam Sarinu Kahrła (Müllera) darbibâ, kam krita Kronwalda usnemtà gaita. Mums leekas, ka Kronwalda pahrak idealais stahwoklis ir śche buhtu atduhrees uf dsihwes ne=

lihdsenumeem. Winam nahzàs daschkahrt to sajust. Kaulu sahpèm grauschot tas palika nepazeetigs, nerwosis, ka daschu labu eesahkumu nespehja west galâ.

Bet Kronwalds nebij gahjis uſ Peebalgu tikai mahzit un audsinat skolâ, bet weizinat isglihtibu wisâ draudsê. Tas gribeja Peebalgu darit tihri par gaismas walsti wisâ Latwijâ.

Schim darbam tas atdewa sawus wahrigos meesas spehkus un apkrautos wakas brihschus. Isdewiga weeta uſ to bij Labdaribas beedriba. Peebaldseni pirmo reisi dsirdeja to runajam mehnesi pehz nonahkschanas, 29. julijâ 1873. Par tematu tas bij isredsejees sawu mihlo walodu: Kà ta zehlusees un attihstijusees. Runu beigdams tas apleezinaja: „Esmu pahrleezinajees, ka latweeschu waloda lihdsi ar zitàm zelmu walodàm peenemsees un pastahwès." Daschi peemeta wahrdus, ka latweeschu tauta nepastahweschot sawa masuma deht, bet drihsi isмirschot. Uſ to winsch atsauzàs: „Neweens man neatnems tizibu, ka latweeschu tauta neisnihks, kurai tahda weza, bagata, krahschna waloda."

Diwôs wakarôs (27. oktobrî un 4. nowembrî) winsch stahstija par wezà Stendera dsihwi un wina swaru latweescheem par labu. Dezembrî tas isskaidroja un israhdija telegrafu ar pascha sagahdateem un taisiteem aparateem. Janwarî 1874. tas runaja par Darwina teoriju un martâ tas lasija preekschâ Bürgera dseesmu Leonori, Swaigsnischa tulkojumâ un isskaidroja baladas stahwokli dsejâ.

Schee gabali bij weseli preekschlasijumi tautas tahlakisglihtibai. —

Pawasarim sahkotees atkal zits darbs stahweja aiſ durwim. Zauru wasaru tas nodarbojàs ar botaniku, ko jau bij kopis senak. Tas lasija pukes un stahdus un krahja teem nosaukumus, ismekleja mikroskopâ winu sihkumus un noslehpumus. Daschreiſ tas klejoja pa lauku leetù ismirzis seedinus pluhkdams, kurus pasina jau no tahleenes. Tahds pat preeks tam bij ar mikroskopu issinat kustonischus un stahdinus uhdenî.

Bet pirmais noluhks ir sche bij zitus mahzit, ziteem rahdit. Kas pazeetigi gaidija, lihdsi kamehr tas paspehja dabut kahdu glotas gabalinu apaksch mikroskopa, tam tas pateizàs. Kam pazeetibas truhka, to tas luhgtin luhdsa pagaidit „tik weenu paschu azumirkliti".

Aprila mehnesî tas runaja diwi reises par augeem, kureem seedi redsami waiflojotees un par tahdeem, kureem tee neredsami.

Tà sauzamajàs sunu deenàs 1874. Kronwalds notureja skolotaju kursu metodes mahzibâ. Mahzitajs Guleke, buhdams skolu pahrluhks Zehsu aprinkî, to bij luhdsis konwenta preekschâ, usnemtees tahdu mehginajumu. Aprinka konferenzê Kronwalds bij runajis „par skolotaju sawstarpigo spehzinaschanos praktiskajâ un teoretiskajâ weiklibâ". Tas usaizinaja skolotajus, kam patiktos peedalitees pee tahdàm metodes stundàm no 22. julija lihds 3. augustam. Skolotaji labpraht paklausija. Tee bij kopâ ikdeenas 5 stundas. Diwi stundas tee klausijàs teorijas mahzibàs un noskatijàs preeksch-sihmigâs lekzijàs. Zitàs tee paschi tureja lekzijas pa pusstundàm un galâ tàs pahrspreeda.

Pahrspreedumi notika pehz schahdeem jautajumeem:

Waj mahziba stahw peemehrâ ar mahzot pagahjuscho laiku?

Waj mahzibas gabali pareisi isdaliti?

Waj disposizija bij skaidra?

Waj netruhka wajadsigo peemehru?

Waj domas logiski attihstitas un waj tàs bij paturamas?

Kahda bij skolotaja waloda, kahdi jautajumi, kahda rihziba?

Waj skolneeki bij usmanigi, meerigi un jautri?

Waj skolotajs eewehroja un pahrlaboja skolneeku kluhdas?

Kahds gars waldija mahzibas stundâ?

Kahdas bij tai sekmes un kahds usdewums isauga no tàs?

Schee pirmee un weenigee skolotaju kursi winôs laikôs Kronwaldam atnesa daudsi preeka. Un tam tika garigà alga, kopâ prahtot un strahdat ar amata beedreem.

Rudenim eestahjotees tas atkal runaja Labdaribas beedribâ. 6. oktobrî tas stahstija par Pitagorasa beedribu peeminedams, ka Pitagorass wehl dsihwojot sawâ pasihstamajâ geometrijas atradumâ. Aisi preeka par sawu atradumu tas deeweem esot upurejis 100 wehrschu. No ta laika wehrschi wehl schodeen drebot pee ikkatra jauna atraduma. 27. oktobrî tas apzereja zihnas starp romneeku semàs un augstàs kahrtas partijàm, starp plebejeeschеem un patrizeescheem; un mehnesi wehlak, 24. nowembrî, tas stahstija par ledus saldejamo maschinu. Ta bijusi pehdejà runa beedribâ.

Besi tam winsch wehl peedalijàs teatra komitejâ, diwreisi lihdsspehledams un zitâ reisê apgahdadams Kursemes tautapgehrbus.

Un prahts tam nelikàs wehl meerà ar darboschanos skolâ un beedribâ. Tas gribeja zelt latweeschu satiksmi ir familijâs. Tuhlin pirmajâ seemâ 1873. Kronwalds nodibinaja

tà sauzamos „*jautribas wakarus*", ar dseedaschanu, musiku un runàm. Katram dalibneekam bij jamaksà 1 rublis skolas bibliotekai par labu. Ik nedeļas, ortdeenàs, tee sanahza kopà, Kronwalda klasê. Wiņsch tur atkal bij pirmais runatajs.

Pa kahrtai tas isskaidroja jautajumus par sihdwehrpeju; par azi, ausi, degunu; pahr ahdu, sirdi, asinim, juhtekleem; par dwehseli kahdôs 4 wakarôs. Tam bij preeks rahdit tahdàs reisês, zik bagata un domu pilna latweeschu waloda. Un kam ta islikàs buht nabadsiga, tas dabuja dsirdet: „Eseet tik labi, neteizeet latweeschu walodu nabagu. Teizeet, Juhs to nemahkat. Ta ir ihstà waina!" —

Tanî laikà isnahza latweeschu pirmàs komposizijas no Baumaņu Kahrļa un Zimses „Dseesmu rota", III. daļa. Kronwalds sche spreeda tikai ar sirdi. Kaudsites Matiss stahsta, kad Kronwalds gribejis, lai dseedot, tas atnesis nodomato dseesmu leelà zeenibâ un to usschkihris us klaweerèm. Un kad ta bijusi nodseedata, tas godbijigi to atkal aisnesis it kà sazidams: „Ar tahdeem darbeem drihkst lepotees katra tautas behrna sirds". Preeka pilns tas bij par ikkatru zitu kreetnu grahmatu, kas toreis latweescheem isnahza.

Otràs seemas jautribas wakarôs Kronwalds apņehmàs stahstit gabalus no *Greekijas wehstures*. Wez-greeku tauta to bij aisgrahbusi, kà jau augschâ redsejàm. Ar wiņas darbeem gudribâ un mahkslâ tas gribeja zelt latweeschus. Pehdejà wakarà preeksch sawas nahwes, 4. februarî 1874. g., wiņsch stahstija par spartaneeschu seedu laikeem beigdams ar wahrdeem, kurus tee dseedajuschi tautas sapulzês. Sirmgalwji sazidami: Mehs *bijàm* wihri! Saļokschņi, mehs *esam* wihri! Jaunekļi, mehs *buhsim* wihri!

Naw brihnums, ka Kronwalds tà darbodamees sazehla preeku mahzitees wihreem un seewàm, kuŗi zitreis mehds sazit: „Ko nu mehs wezee? Lai mahzas ween jaunee!" Pehz wiņa mirschanas daschi schehlojuschees: „Juhs jaunee gan drihsak sew dabuseet skolotaju. Bet kur mehs, wezee, to ņemsim?"

Atlikuscho waļas laiku Kronwalds isleetaja pascha darbam. Schis bij, sarakstit leelaku *wehstures grahmatu* latweeschu walodâ. Jau redsejàm, ka Tehrpatâ tas bij eesahzis rakstit daschu labu grahmatu; bet netika galâ. Par to tas pats sew pahrmeta un dabuja dsirdet pahrmetumu ir no ziteem. Tas sajuta muhsu rakstneezibas wahjumu; redseja muhsu skolbuhschanas nabadsibu; gribeja palihdset. Bet usņehmàs wairak darba, nekà spehja weikt. Mekledams papirôs tas daschreis

atrada eesahktus rakstu gabalus, par ko pats satruhkâs un brihnijâs. Sawâ newaĺâ un nemeerâ tas tomehr zereja, reis pasteigt eesahktos darbus. Tas bij laimigs, kad ziti tam apstiprinaja schìs zeribas. „Tahdòs brihschôs tas nolika spalwu, atswehlàs krehslâ, panehma klehpî tabakas lahditi, taisija papirosus un pasneegdams tos weesim, spreeda, zik un ko padarischot schinî gadà, zik nahkoschajâ. Man jaraksta wehsture, fisika, botanika, latinu gramatika, geometrija, un latweeschu gramatika. Wiss tas man jadara. Tur neko nelihds. Ahtraki nedrihkstu mirt. Ziti atkal buhschot strahdajuschi musikà, beletristikà, teatra leetàs. Un kad buhsim tà strahdajuschi gadus peezpadsmit, tad ari waresim ko parahdit."

Kaudsites Matiss tà Kronwaldu noklausijees un noskatijees. —

Rakstot Kronwaldam tik ahtri neweizàs, kà runajot. Tur wajadseja laika sataisotees. Tas mekleja schkirstidams pa grahmatàm. Ulmana wahrdniza tam allasch bij preekschâ. Schkirstot tas tur atrada, ko nebij meklejis un aismirsa, ko bij gribejis meklet. Tad atkal bij jaaprunajas un padoms japrasa ziteem, ir tahdeem, kuri nespehja to dot. Taî sinâ winam kas truhka Peebalgâ. Tee bij Tehrpatas draugi un padoma deweji. Peebalgâ tas bij weentulis. Un weentulibâ tam neweizàs. Tas nebij weentula dabas. Sawà dsihwajâ temperamentâ tas mekleja beedrus, ar ko parunatees un kuri — ja ne wairak — tam usklausijàs.

Ir Peebalgâ tas teizàs sew atradis par wiseem tahdu beedri. Tas bij Kaudsites Reinis, kuru tas dehweja par prahtneeku araja uswalkâ. Kaudsits tam bij mahzeklis un palihgs pee sarakstamàs wehstures grahmatas. „Kas peedalisees pee wehstures (notikumeem), tas muhscham dsihwos." Schee Kronwalda wahrdi bij krituschi Kaudsites dwehselê. Tas mekleja peemahzitees sinàs un eenemtees pasaules usskatôs. Kronwalds us to tam bij wadons un pamudinatajs.

Weenu deenu nedeĺâ Kaudsits nogahja pee Kronwalda un palika tur no pehzpusdeenas lihds pusnaktij. Tanî laikà no nowembra lihds februarim bij sarakstita romneeku wehsture. Runaja sanahkt diwreis nedeĺâ, lai lihds wasarai waretu beigt wezlaiku stahstus. Kaudsits bij meerâ staigat tahlo zeĺu. Kronwalds preezigs issauzàs: „Tad Tu gribi atnahkt diwi deenas nedeĺâ? Teescham Tu mani saproti. Pusotra gadâ tad schis darbs buhs mums galâ." —

Bet ir wehstures darbs palika nepabeigts. Tas bij taisni pehdejais, kurâ to pahrtrauza nahwes stunda.

Kaudsites Reinis stahsta: „Pehdejâ gadâ Kronwalds wehlejàs, lai es winam palihdsot wehsturi sarakstit tautskolàm. To seemu es biju palihgs Laskates meitenu skolâ. Norunajàm iknedelas weenu wakaru buht kopâ draudses skolâ un strahdat. Toreis es gandrihs it neko nesapratu no tahdeem darbeem. Es winam to sazìju un luhdsu israudsitees sew zitu darba beedri. Kronwalds atteiza, ihsti tahdu es gribu, kas nesina nekahdu gramatisku likumu, bet tikai mahk tautas isrunu un sin tur peerahdit kluhdas. Tà tiksim tuwak tautas isrunai ir rakstòs . . .

Pehdejâ wakarâ Kronwalds strahdaja sastahdidams no romneeku wehstures gabalu par galeeschеem, kuri uswareja Romu. Tur winsch man stahstija skatu, ka galeeschu uswaretaji eegahjuschi paschâ Româ. Eedsihwotaji tur bijuschi sabehguschi kapitolâ. Bet tirgus laukâ galeeschi atraduschi krehslòs sehschot 80 senatorus sneega baltàm galwàm. Tee sehdejuschi klusi, meerigi, kà tehli. Un galeeschi sahkumâ tos turejuschi par tahdeem. Bet ais dusmàm, ka tee wihluschees un ka sirmgalwji nesazijuschi ne wahrda, tee wiseem nozirtuschi galwas. Es isteizos, ka tas loti sihmigs skats, kas aisgrahbj sirdi. Kronwalds man atbildeja, tam lihdsigus skatus wareschot daudf preekschâ stahdit, sewischki is greeku wehstures.

Kà jau arweenu schòs wakaròs, tà ari tagad, pusnaktij bij pahri mums schkiroteеs. Uguni rahdidams, tas mani pawadija lihds trepèm. Tad atsweizinajamees. Tee bij pehdejee wahrdi un pehdejee azu usmeteeni dsihwibâ."

Kaudsischu brahli mums usfihmejuschi daschus gabalus par Kronwalda personu un dsihwi Wez-Peebalgâ. Weens wehstulê Aronu Matisam, otris „Baltijas wehstnesî" 1875. Abi eesilditi wina tautiskajâ saulgosî. Reinis atstahsta pirmo satikschanos: „Mehs sastapamees us draudses skolas trepèm. Kronwalda skati bij brihnum dsiki un duhràs zauri lihds sirdij. Wina pirmo skatu manàs azîs wehl schobrihd redset redsu. Tà tas allasch bij Kronwalda dabâ. Tas gribeja sweschineekam zauri isskatitees un tad tikai tam sneegt roku. Bet sateekotees ar pasihstamajeem waigs un azis tam spihdet spihdeja no preeka un weesigas laipnibas. Un labdeenu dodot allaschin tam bij klaht ats joku wahrds, ko aismest pasihstamajam draugam . . .

Zik loti Kronwalds aisstahweja un zeenija sawas **tautas walodu**, to newar teeschham aprakstit rakstâ. Kronwalds bij jaredsi tahdôs brihschôs. Pehdigajâ laikâ man bij arweenu satikschanâs. Nekad nedsirdeju to runajot zitâ walodâ, nekà sawâ latweeschu walodâ. Pati Kronwalda kundse latwiski runaja deesgan pasmagi. Bet nelihdseja neko. Bij jarunà un jaisteek ar latweeschu walodu mahjas dsihwê.

Ja kahdreis seewina — wajadsibas dehl speesta — wihru wahziski usrunaja, tad tas allasch atbildeja pa latwiski. Kahdreis eenahza kahds kaiminu draudses mahzitajs un sweizinaja Kronwaldu wahziski. Kronwalds latwiski atnehma sweizinajumu un tuhlin, sinams, ir wisa zita runa pahrgreesàs latwiski. Kad weesis bij aisgahjis, tad Kronwalda kundse issazijàs, neesot pareisi pehz eerasteem peeklahjibas likumeem, tà eet pretim eenahkuscham weesim ar sawas mahjas walodu, kur tas eesahzis runat wahzu walodâ. Tà speestin usspeeschot sawu latweeschu walodu newarot buht nekahds panahkums, bet tikai ihgnuma sazelschana. Bet Kronwalds ne par ko nebij pahrleezinams, ka tam te buhtu netaisniba; ka winam, latweetim sawâs mahjàs kahds waretu usspeest runat kahdu zitu walodu... Ja kur esot pahrkahptas peeklahjibas robeschas, tad tahdôs atgadijumòs tàs esot pahrkahptas no muhsu wahzu walodas runatajeem un nekad no mums latweescheem. Mehs tikai aisstahwam sawas teesibas. Kas drihkstetu mums to leegt, kas drihkst mums to pahrmest? Tà winsch noteiza aiskahrdamees par sawas leetas pateesibu, kas tam allasch notika tahdôs brihschôs..."

„Tàpat jo nesalauschama bij Kronwalda pahrleeziba par **latweeschu tautu**, ka ta dsihwos un pastahwès lihdsi zitàm wisàm tautàm...

Reis bijàm kahdi sagahjuschi no beedribas, no tà sauzamàs sinibu komisijas Welku muischâ pee daktera Jurjana. Jo Jurjans un Kronwalds bij pirmee waditaji ir schinî komitejâ. Mehs ziti bijàm weenkahrschi saimneeki un semes strahdneeki un wisi kopâ gribejàm pahrspreest beedribas darboschanos pagahjuschajâ gadâ, ihsti nemot teatra israhdes un winu israhditajus. Kad wisi pahrkati bij padariti, tad Kronwalds nehmàs sazit gala wahrdu. Strahdajot pee scha wakara darbeem tas garâ topot aiswests, sagrahbts domat un redset pawisam ko zitu... Winsch prasot latweeschu tautibas un walodas nizinatajeem un paregotajeem, ka tai janihkstot: parahdeet man zitu kahdu tautu, kas tà buhtu darbojusees **teatra** sinâ, kà latweeschi tagad darbojas. Sakat, kur tà darbojas tauta, tà

sauzamà tautas k a u s ch u k a h r t a? — Semneeku meitenite nolikusi uhdens nesenus no plezeem; saimneeze=mahte ratinu nozehlusi kaktà; jauneklis atlaidis rokas no arkla, pakahris sprigulì wadsî: tikai pahrgehrbjas un kahpj skatuwê darbotees mahksłas druwà. Zik man sinams, tà naw neweenà zità tautà. Teem teatra mahksla gan attihstijusees jo augsti; bet teem ir allasch us to mahziti, islasiti, tureti spehki. Paleesi neweenà zità tautà laudis tà nepeedalas un tà nestrahdà teatra leetâs, kà te muhsu lauku dsihwê, to wisu daridami glusch pa welti. Eedomajotees, zik ilgs laiks ween aisgahjis, kamehr latweeschu tauta tapusi wakà no wehrdsibas saitèm, tad mums jo droschas kihlas, ka schi tauta pastahwès buhdama tauta par sewi.

Kronwalds to stahstija ar tik redsamu preeku un pahrleezibu, ka nedomajot wisi bijàm aisrauti azumirkla spehkà lihdspreezatees nesalauschamajà zeribà par latweeschu tautas pastahwibu ..." —

Un Kaudsites Matiss leezina: „... Kronwalda Attis bij leelaks runatajs, nekà rakstneeks. Runat winsch wareja no weetas, gandrihs bes sataisischanàs. Nopeetnàs runàs winsch sakauseja sirdis klausitajeem, it kà sibens daschu brihd sakausè metalu. Bet ne tik ween klausitaju sirdis, — ari pats sawu. Jo daudskahrt swehtôs azumirklôs winam sejs sahka strahwot, azis brihnischkigi spihdet un dascha asara noriteja. Ar sawàm jozigajàm runàm winsch atkal smihdinaja klausitajus lihds asaràm. Daschreis lihgsmôs brihschôs winsch nehma awischu lapu un lasija telegramas, gan pahrgrosidams un peelikdams, gan ari glusch no galwas, weenu satirigaku par otru un ar tahdu weiklumu, ka nesinatajeem bij jatiz. Wina runàm ari bij tahda sawadiba, ka klausitajees tikai ihsi preeksch beigàm eeraudsija runas noluhku. Winsch wadija tos pa kalneem un meschcem. Un pehdigi luhkojotees atpakal bij jaleezina, ka israudsitais zelsch bij pats skaistakais ..."

Tahds pat kaislums tam peemita darbà. Tas bij apkrahwees darbeem bes gala un usnehmees wairak, nekà spehja pastrahdat ... Ir Peebalgà prahts tam nesàs rakstit par walodas leetàm, atwasinot truhkstoschos wahrdus, waj wezus atjaunojot un zelot gaismà. Katru wezu, kaut nezik leetatu wahrdu, ko tam peenesa, tas „kaisligaki sagrahba, nekà sihkstulis selta gabalu". Tautas dseesmas tas aukleja kà lutekliti. Ja kahdam eenahza prahtà, schàs wina tautas un walodas mantas neturet par tahdàm, tad Kronwalds sazehlàs dusmàs, kuràs tam bij gruhti walditees un ar ziteem saprastees. Par

to bij jaschehlojas gan draugeem, gan pretineekeem. Tikai ween jaleek wehrâ, ka tahdôs brihschôs tas neeeskaitàs perso=nigas leetas dehl, bet sawas tautas „swehtumu“ labad, kurus tas gribeja aisstahwet lihdſ pehdigajam. „Kas launo ſees uſ wiſtas, ja ta ſapluhz kaki, kas gluhn uſ winas zahliſcheem?“

Bet tahds zihnina stahwoklis apehda paſcham ſpehkus un aiſrahwa dſihwi uſ weenu puſi. Tas aiſmirſa ſewi un ſawejos, paſcha weſelibu un dſihwes wajadſibas. M. Kaudſits ſtahſta: „... Daſchu brihdi bij gruhti ſkatotees, ka aiſ ilgas ſehdes krehſlâ winſch mozijàs kaulu ſahpèm. No atduſeſcha=nàs tas negribeja ne dſirdet. Jaſtrahda, jaſtrahda — gan pahrees! Tee bij wina wahrdi. Un apkrauts darba naſtàm un ikdeenas ruhpèm winſch nerahdijàs ſaihdſis, ſapihzis. Tas turejàs lihgſmis, eelihgſmodams wehl zitus. Tas beeſchi ween nogahja dſihrês un weeſibâs, lai gan tas nebij par labu pa=ſcha weſelibai. Schinîs gaitâs to aizinaja ihpaſchi noluhki. Sawa preeka tas tur nemekleja. Bet laudim tas luhkoja gahdat weſeligus preekus un iſplatit godprahtibu ... Pats preekſch ſewis winſch praſija no paſaules zik maſ ween ware=dams, proti deeniſchku uſturu un darba rihku, weenalga lai to dewa, kas dodams. Naudu tas nehma rokâ, kad nebij zita, kas to dara wina weetâ. Aiſdotas naudas winſch nedſ atmi=neja, nedſ praſija. Daſchu brihdi tas peemirſa ir pats ſawu parahdinu un loti iſtruhkàs, dſirdedams ſew to atgahdinot. Wina prahts bij tahlu noſt no tà ſauzamàs paſaules mantas. Wina pirkſti bij eeraduſchi zilat pawiſam zitas leetas. Bet wina ſwabadais gars daudſ zeeta ta paſcha maſumina dehl, ko winſch praſija no paſaules. Ja leekàs dſihwes raiſes tam buhtu atnemtas pee laika, tad mums nebuhtu jaſchehlojas, ka no wina eſam mantojuſchi tikai eeſahktus darbus ...“

Bet tà notikàs, ka wadſi tikmehr dſina, kamehr tas luhſa.

Otrdeen, 4. februarî 1875., Kronwalds bij dewis tizibas mahzibas runadams par to, ka ſeklums tizibas leetâs apgruhtina dſihwes zelu. Wakarâ kopâ ar R. Kau=dſiti tas rakſtija pee wehſtures grahmatas lihdſ wehlai pusnak=tij. Tad tee ſchkihràs. Kronwalds aiſgahja gulet. No rihta pulkſten 7, kad to modinaja, tas bij nomiris nerwu treekâ. Gan puhlejàs to atdſihwinat wiſadi berſejot un ſildot. Bet welti!

Kronwalda nahwes ſina bij kà pehrkona ſpehreens ſkai=drâ gaiſâ.

R. Kaudſits rakſta: „Treſchdeen es biju ſtundâ. Nei=lena kundſe, kas toreiſ bij ſkolotaja Laſkatê, eenahza un ſinoja,

ka skolas tehws (Rathminderis) wehlotees tuhlin runat ar mani. Azumirklî tas man islikàs wisai sawadi. Isgahjis drihs dabuju sinat, ko skolas tehws stahstija sawâ Deewam padewigajâ balsî, ka Kronwalds schonakt nomiris..."

Us Tehrpatu mums atlaida telegramu Ed. Aissilneeks no Zehsim: „Kronwalda Attis, wisupirmais no latweescheem, peepeschi miris."

Mehs bijàm kà satreekti, eesahkumà nemas newaredami eedomatees.

Ir pretineekus schi wehsts istrauza. Dascheem kà akmins nowehlàs no sirds.

Behres bij noliktas pehz 12 deenàm, us 17. februari, lai peetiktu laika wiseem tàs issinot un lai buhtu eespehjams us tàm atnahkt radeem, draugeem tahlumà. Swehtdeen, 16. februarî pret wakaru isdsisuschàs meesas aisnesa un nolika Wez-Peebalgas basnizâ. Skolneeki stahweja tàm klaht zauru nakti lihds behru deenai.

Behreneeki salasijàs no wisàm Latwijas malàm un no tahla sweschuma. Leelaka behru goda Wez-Peebalgas draudse nekad nebuhs isrihkojusi.

Mahzitajs Guleke sazija behru lihdsibu par praweescha Osejas wahrdeem, 6. nod. 1. p.: „Eima, atgreesisimees pee ta Kunga. Jo winsch ir saplosijis un winsch muhs dseedinàs. Winsch ir sasitis un winsch muhs sasees." Galâ tas apleezinaja, ka Kronwalds wisai bijis pahrnemts no tautas mihlestibas. Ta bijusi dsineja spehks wiseem wina zenteeneem. Scho godu tam newarot leegt paschi pretineeki.

Winsch drihkstot aisstahwet aisgahjeju pret walodàm, it kà ar sawàm sinibàm tas buhtu gribejis tautu nowehrst no Deewa. Winsch pats dsirdejis, ka tas sazijis, Deewa bijiba esot pamats wisam wina darbam. Un tas ari bijis skaidri redsams wina muhschâ.

Tehrpatneeku wahrdâ man nahzàs runat pee Kronwalda sahrka, kahds saudejums mums notizis un kahds mantojums mums palizis.

Peterburgas latweeschu wahrdâ bij suhtits Webers (Waraidoschu Sanderis) nolikt lauru wainagu us nelaika kapu. Sawôs wahrdôs tas eepina dseesminas:

„Mirt jaunam, mirt wezam,
„Pusmuhschinâ ween nemirt.
„Pusmuhschina zilwekam
„Dauds raud schehli pakalâ...
„Ak Deews, jel dodi latwju pastaritei
„Reis pahrzeest sawu suhro likteni! —"

No basnizas neſa sahrku uſ kapſehtu widû starp kahdàm 48 wehja lahpàm un nepahrredſamai ļauſchu druhſmai pawadot. Draudſes ſkolas preekſchà apſtahjàs. Skolotajs Pilſatneeks runaja amata beedru wahrdà un no Labdaribas beedribas puſes pateikdamees aiſgahjejam, ka ar wiꞥa darbibu jauna dſihwiba brakſchejuſi noguruſchòs kaulòs un luhgdamees, lai wiꞥa gars diwkahrtigi paliktu pee teem.

Pee kapa pirmais runatajs bij K. Kalniꞥſch, Rigas Latweeſchu beedribas preekſchneeks, kas reiſê ar Dihriki bij ſuhtiti draugu pawadit. Atgahdinadams, ka Rigas Latweeſchu beedribas mehrkis, gahdat par tautas attihſtibu un gaiſmu, bijuſchi ari Kronwalda dſihwes zenteeni un ka Latweeſchu beedriba daſchreiſ ſpehjuſi weizinat wiꞥa augſtàs zeribas, to uſꞥemdama ſawà pajumtê — tàpat wiꞥa ir uſ preekſchu godaſchot aiſgahjeja peemiꞥu ſtrahdadama wiꞥa garà un uſzihtibà.

Tad pateizàs audſinatajam weens no audſekꞥeem un R. Thomſons atgahdinaja eewehrojamus notikumus drauga muhſchà. Mahzitajs G. Vierhuffs, toreiſ Raunà, peemineja, ka Widſemes ſmiltis guldinot Kurſemes dehlu. Runatajs neeſot ſuhtits ne no kahdas beedribas, ne no draugu pulka. Tas eſot kurſemneeks, bet tagad ſtrahdajot paſchà Widſemes ſirdê, tàpat kà nelaika Kronwalds, kurſch nu jau eſot tur, kur neeſot nedſ latweetis, nedſ wahzeetis, nedſ juhds, nedſ greekis, un kur nepraſot wairs nekahdu tautibu. Kahdam Kurſemes karogam ſtahwot wirſû: „Sirds kurſemneeka gods!“ Wihri nemehdſot rahdit ſawas ſirdis, kà behrni, waj ſeeweeſchi. Paſchas ſirds gan ari neweens newarot parahdit, bet ta ſkatotees ahrà iſ zilweka. Pehz darboſchanàs ſawadibàm ween wehl newarot noſwehrt wihru. Tas jaſwerot pehz ſirds. Wihra ſirds parahdotees wihra darbôs, ne wis tukſchòs wahrdòs. Nelaikis neeſot runajis tukſchus wahrdus; wiꞥa wahrdi tuhliꞥ bijuſchi darbi. Lai to leekot wehrâ ſkolotaji, amatâ eeſtahdamees, ka wezumâ netopot par apſmeeklu behrneem, wairak runadami, nekà waredami darit. Un kas ſauzotees nelaika draugi, lai ſawu mihleſtibu tee parahdot pee wiꞥa darbôs. Jo wiꞥſch wehl ari meeſigi dſihwojot muhſu ſtarpâ — atraiknê un bahriꞥôs.

Skolas tehws Rathminders atwadijàs no jaunakà darba beedra ar Dahwida wahrdeem, „man ir ſchehl tewis pehz“, mihlo brahl un darba beedri. B. Dihrikis ihſi pateizàs „Bal=

tijas wehstnescha" wahrdâ. Kornets nolasija wehstuli no Westeenas beedribas un H. Johansons nolika lauru kroni goda beedrim no Trikates dseedataju beedribas.

Kronwalda jaunakais brahlis Kristaps beigâs isteizija pateizibas tehwa wahrdâ wiseem, kas bij rahdijuschi tik daudf mihlestibas mihlajam aisgahjejam.

Kad dseesmas un runas apklusa un lauru un puku wainagi klahtin apklahja kapa kopinu, tad Kaudsites Matiss tur peespranda wehl schahdu „ziprefu sarinu":

„Kà behrns, kad mahte jaukdamàs*)
Par nomiruschu isleekàs,
Tà nobahleja Latwija,
Kad Tawu nahw' tai sazija.

Bet ari Tu tik jaukdamees
Par nomiruschu isleezees.
Jo tà Tu nomirt nespehji
Tai tautai, kuru mihleji.

Tu tik no darba norimis
Un saldôs sapnôs eegrimis —
Par nahkamibas zeribàm
Un tautas muhscha laimibàm.

Kad nebij swars neweens tik gruhts,
Kursch saspeestu Tew brihwàs kruht's,
Tad ari smilschu blahkis schis
Tew winas nenospeedis wis.

Kad sirdis paschas ledainàs
Pee Tawàm kruhtim atlaidàs,
Tad ari kaps no sneega balts
Tik karstai sirdij nebuhs salts!"

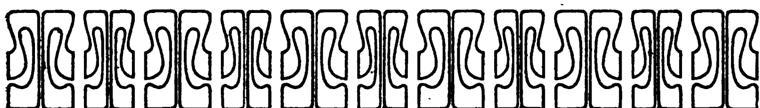
Tuhlin behru wakarâ draudses skolâ sahka mest kopâ naudu Kronwalda kapitalam. Rigas Latweeschu beedriba to nehma sawâ sinâ un isleetoja par labu Kronwalda atraiknei un bahrineem. Tàpat ta ruhpejàs Kronwaldam uszelt peeminekli. Pehz 18 gadeem, jaukâ rudens deenâ, to eeswehtija Peebalgas kapu kalninâ. Granita stabâ weenâ pusê redsama Kronwalda gihmetne un lasami wahrdi:

„Kronwalda Attis.
1837. g. 3. aprilî — 1875. g. 5. februarî.
Pateizigo tauteeschu wahrdâ
Rigas Latweeschu beedriba 1893. gadâ."

Un otrajâ pusê stahw:

„Tehwseme un brihwiba wisswehtakee dahrgumi wirs semes."

*) Jokodamàs.

17. Gala wahrdi.

Kronwalds atstahja leelu eespaidu sawam laika gabalam, gan draugôs, gan ir pretineeku pusê. Un wiņa ahtrà aiseeschana to israhwa no daschàm sudusch àm zeribàm.

Kaudsites Matihs raksta atminedamees*): „... Kronwalda wairs nesagaidisim, tahda wihra, ar tik leelu karstu sirdi ... Mums tikai paleek apsiņa, ka, kas reis pilnam sasilis pee wiņa sirds, tas wairs neisdsisis ... It kà daschu reis naktî plaschs, lehns sibens peepeschi paschkir debeschus un atkal aiseet ..., tà winsch isgehlàs, ihsu brihdi darbojàs un peepeschi nosuda ... Wiņa nejauschà aiseeschana zik nezik remdè muhsu schehlumu ... Neweens sapnis tam netika istraukts, neweena zeriba isgaisi=nata. Neweens noluhks nebij jareds wehl tahlumà. Nejauschi winsch atradàs zitâ pasaulê ..."

Un otrajôs dseesmu swehtkôs 1880. g. Treulands=Brihw=semneeks runaja Kronwalda Atta peemiņai**): „... Kad preeksch septiņi gadeem latweeschu tauta swineja pirmos dseesmu swehtkus, tad ihpaschi bij weens wihrs, kas jo wairak kusti=naja tauteeschu sirdis un prahtus un kura wahrds un spehks wiseem bij jo stipri manams. Sem scheem pascheem karogeem is Latwijas malu maliņàm ... winsch pazehla sawu pehrkona balsi un eededsinaja uguni muhsu azîs un uguni muhsu sirdîs. Wiņa spehzigais wahrds neapklusa lihds pat behdu brihdim, kad Peebalgas wehsà semes kopiņa sedsa wiņa at=dsisuschàs meesas. Bet lai gan nahwe mums laupijusi muhsu slaweno wihru, tomehr winsch wehl miht muhsu pulkâ. It kà wezàs deribas laikôs praweets Elija ugunigôs ratôs pazeh=làs us debesim un mahzeklis Elisa tam skatijàs pakal rokas lausidams un waimanadams, — itin kà toreis praweets no=meta sawu mehteli: tàpat ari muhsu tautiskais preezas mah=zitajs aiseedams us debesu dsihwokleem nometis sawa g a r a mehteli mums, saweem mahzekleem, lai tas muhs sildītu un deretu mums par stipràm kruhschu bruņàm. Tautas behrni!

*) „Baltijas wehstn." 1875. № 36.
**) Austrumâ 1887. № 5.

Kronwalda Atta wairs naw wirs semes. Bet wina gars dsihwo muhsu widû. Sweiks, Kronwalda Atta gars!"

No pretineeku stahwokla sihmè Kronwaldu nelaika Lugaschu mahzitajs K. Ulmanis — biskapa Ulmana dehls — rakstidams asu kritiku par latweeschu rakstneezibu*): „... Jaunlatweeschu waronis un stiprums (Held und Halt) ir Attis Kronwalds. Rakstit tas naw daudsi rakstijis; tikai kahdus strihdrakstus, pa dalai wahzisk; un ihsakus gabalus awisês. To teesu winsch wairak nodarbojees kà gara aisgrahbts runatajs un agitators. Winsch naw strahdajis tahlak attihstidams latweeschu wolodu, bet mehginajis radit jaunu eedomatu (imaginäre) latweeschu tautu jaunâ walodà. Tas gribeja modinat, zelt augschâ brihnuma putnu feniksu no laikâ un darbâ sakrahteem pelneem. Genials sapnotajs (ein genialer Schwärmer) tà gan war mehginatees. Bet tahdam mehginajumam wajadseja issukt, tapehz ka tam nepawisam nebija wehsturiga pamata. Kad Kronwalds buhtu bijis neeewehrojama persona, wina darbs buhtu gahjees un palizis apsmeeklà. Bet winam bij dedsigas runataja dahwanas. Ar tàm winsch sewi stiprinaja tizibà, ka tas us to aizinats un suhtits. Un tà winsch sazehla leelu leelàs jukas. Mums winsch jaapbrihno, bet ari janoschehlo. Kad tam buhtu eespehjams wehl reis stahtees dsihwajôs, tam teeschan nebuhtu nekahda preeka par teem, kas teizàs wina audsekni un wina darba weizinataji...

Kronwalds gribeja radit jaunu skaistu walodu. Leegtin newar to noleegt. Wina pakalneeki nespehja dot pastahwibu tahdam seepju burbulim uspotedami jauno walodu wezajai. Kronwalda „isglihtoto" walodu tee mekleja saweenot ar „tautas" walodu. Bet teem wehl nepeetika nemot Kronwalda jaunos wahrdus. Ikkatris pats gribeja buht Kronwalds... Un ikweenam eekrita prahtà kahdi jauni wahrdi, ortografijas likumi, gramatikas smalkumi, no zitàm walodàm nemti jukumi..., kurus tee sajauza ar wezo tautas walodu ... un padarija to nebaudamu bes garschas..."

Un Bielensteins mums rakstija 1888. gadà: „... Kronwalds tautai palizis swehts (ein Nationalheiliger). Par to newar strihdetees. Swehto zeenischana ir sirds leeta. Kad nu winsch tizis par tahdu, tad tam tiz. Pulka tura to par nemaldigu, paschi nespehdami waj newihschodami apspreest leetu..."

*) „Baltische Monatsschrift" 1878. XXVI. 4.

Draugi un pretineeki apleezina, ka no Kronwalda isgahja spehks muhsu tautas garigajâ dsihwê.

Kronwalda stiprums nebij karaktera ihpaschibâs, nedf praktiskâs dsihwes gabalôs. Wina spehja atradâs gara dedsibâ un runas dahwanâs. Dwehsele tam bij aisserta un pildita no spehkeem, kas toreif kustinaja tautas un walstis wisâ Eiropâ. Tee bij tautibas jautajumi, kâ dabigs pamats un wehsturigs mahjeens tautu jaunai dsihwei.

Ar daudf ziteem latweeschu dehleem Kronwalds tos usnehma sawâ garâ preeksch latweeschu tautas patstahwigajeem zenteeneem un palika teem par modinataju un wadoni. Muhsu tautas masuminsch un winas daudskahrt atkarigais stahwoklis baidet to neatbaideja. Tam radâs droschiba taisni apzerot tautas garo, gruhto pagahtni, kura nebij spehjusi isnihzinat tautas gara mantas walodâ un tikumâ. Tam wairojâs tiziba redsot ihsajâ tagadnê tautu mostotees un poschotees brihwâ darbâ un isglihtibâ. Un schi tiziba tam nodibinaja pahrleezibu, ka schee dsenuki tautu wirsis us preekschu ir nesinamajâ nahkotnê.

Scho pahrleezibu tas aisstahweja sawôs rakstôs un isplatija ar sawâm waldsinataju runas dahwanâm.

Weeta, kurâ winam isdewâs to peerahdit, bij muhsu walodas lauks. Wina karstâ sirds sche wispirms eedesâs pee tautas dwehseles. Muhsu walodas gudribas dsikumôs un dsejas jaukumôs tam parahdijâs apslehptee dihgli tautas selschanai un pastahwibai. Waloda tam bij rihks, jobens, ar ko strahdat un karot. Peesitot pee wezo wahrdu zelmeem, atwehrâs jauns dsihwibas awots. Walodâ ari tehlojâs tautas laizigâ dsihwe. Tam tur atwehrâs tautas gruhtais liktens, bet ari stiprais tikums. Ar to tas apjosâs kâ spehka brunâm. Tautas waloda un tautas tikums, schee abi tihri idealee gabali, bij pamats Kronwalda stahwoklim un dsenulis wina darbam. Tâs tam bij swehtas mantas. Ar kaislu mihlestibu winsch tâs kopa un aisstahweja. Tihri ar waru winsch grибeja tâs darit mihlas, jaukas, spehzigas katram latweetim. Tas bahrgi sodija muhsu rakstitajus, kas grehkodami pret walodas garu newihschoja atsiht, ka mums sawa waloda aridsan kreetni jaismahzas. Tas sirsnigi skubinaja muhsu tautas darbineekus kopâ turetees un sasinotees ir sawôs familijas apstahklôs, kâ weenas leelas saimes behrneem.

Ar saweem panahkumeem tas darija muhsu walodu peemehrigu muhsu laiku wajadsibâm. Gan tam daschreif

wihlàs. Un nemahki ahkstijàs tam pakal. To teesu mahzeneeki atkal weizinaja wina eesahkto darbu.

Kopdams muhsu walodas jautajumus Kronwalds nogremdejàs tautas dsejâ, teikâs un parunâs.

Sinatnê tas pateizigi atspeedàs us walodneeku kameeschееm eeksch- un ahrsemê, sahkot no Manzela, Glücka, Stendera, beidsot pee Boppa, Schleichera, Bielensteina. Wina mehleschanàs bij, latweeschu tautas leetâ labi satiktees ar teem, kas pirmee zehla rakstòs muhsu walodu, ar schejeenes wahzeescheem. Kopdarbâ ar teem tas mekleja panahkt labklahjibu wisai dsimtenei. Bet atrasdams, ka wezàs wehstures gahjeenâ schai satiksmei bij usspeesta sinama sihme, pehz kuras wahzeeschi kà kungi esot dabigee aisbildni latweescheem, semneekeem; nowehrodams, ka wahzu kahrtas wisadi mekleja sew paturet scho wirsroku ir jaunlaiku kahrtibâ neatsihdamas un apkarodamas latweeschu tautisko patstahwibu un mekledamas tos nowehrst wahzeetibâ; pamanidams, ka leels pulks latweeschu guleja saistiti tahdòs pagahtnes walgòs — Kronwalds tur eeraudsija breesmas sawai tautibas leetai, sazehlàs un stahjàs pretim tahdàm parahdibàm ar wisu sawa temperamenta spehku. Tàs tam bij netaisniba pret tautu, grehks pret Deewu. Tas prasija ar wahzeescheem lihdsigas teesibas latweeschu tautibai un walodai. Papreekschu s k o l a s jautajumòs. Tad wisâs zitàs muhsu dsihwes buhschanàs. Tautibas leeta ar to tam palika par s o z i a l u jautajumu. Ta tam bij p r i n z i p a leeta, no kuras tas nelaidàs wakâ. Tas nebehdaja, ka tas sewi aisrahwa us weenu pusi un palika weetàm newehsturigs. Winsch tizeja sawai weenpusibai kà pateesibai tautas labad. Latweeschu wezlaiki tam islikàs tihrais selta laikmets. Widus laiki bij tumsiba un warmahziba. Jaunlaiki solija brihwibu un taisnibu. Tas gribeja rahdit un dot leezibu, ka latweeschu wehsture atrodas jaunâ gahjeenâ un winsch ir tàs lihdsgahjejs.

Lai tee nebuhtu tikai skanoschi, jauki wahrdi winsch stahjàs darbâ, atstahdams Tehrpatu un aiseedams us Wez-Peebalgu. To pawadija un sagaidija tauteeschu pulki, kas pakahwàs us wina idealeem un klausija wina mahzibàm. Peebalgâ tautas widû dsihwodams tas dabuja gan redset, ka ir tautibas leetâ d o m a s galwâ weegli kustas, bet l e e t a s dsihwê skarbi saduras. Bet schehlot tam nebij janoschehlo, ka bij nogahjis. Wina ihsajâ muhschâ apstahkki tur tam eekahrtojàs pehz prahta. Liktens to issargaja no ruhktas wilschanàs. Tas palika lai-

migs sawôs sapņôs, preezigs sawâ zeribâ un pastahwigs tautas darbâ un mihlestibâ lihdſ pehdejam dwaſchas wilzeenam. —

Kronwaldam nomirstot newareja buht runas no gataweem panahkumeem. Wiss bij tikko eesahkts. Nekas nebij gataws, pabeigts. Tikai palika leels istraukums. Kas nu buhs? Kas stahsees wiņa weetâ? — Bet rimtin wairs nerima wiņa eekoptà walodas atjaunoſchanàs. Wiņa aisstahwetee tautiskee zenteeni wairs nesuda no deenas kahrtibas. Un wiņa sazeltà tautibas ideja bij sasneeguſi augstako pakahpeenu. —

Wiņa gara mantineeki luhkoja to likt leetà. Sinams, pehz tàm dahwanàm, kas kuram bij dotas. Spehjneekeem isdewàs. Neweiklee krita apsmeeklâ sateekotees ar dsihwi. Weikalneeki to isleetoja. Nadàs mutes tauteeſchi un wehdera patrioti. Ar to muhsu tautibas jautajums bij pahrdsihwojis sawus seedu laikus.

Jaunas, praktiskas idejas lauſàs eekſchâ muhsu dsihwê. Pasaules literaturas gahjeens bij dsirdams ir muhsu sehtàs. Tam sekoja ir muhsu rakstneeki un dsejneeki. Daſchi no teem pawisam nokratija tautiskàs wihses no kahjàm un eekahpa wistautibas sahbakôs. Bet ziti palika ustizigi tautas idealam ir pahrgrositôs apstahklôs. Dsimtenes peederiba un tehwijas mihlestiba teem bij nepahrraujamas saites. Tautas dwehsele nelaida tos walâ. Tee sajuta latweeſchu dsihwes ihpatnibu.

Paſchi tai peederedami tee mekleja to kopt un istehlot rakstneezibâ un mahkslâ, garigâ un laizigâ siņâ. To daridami tee apsinas sawu tautu weduſchi pee wispahrigàs zilwezes isglihtibas par godu leelajai walstibai, kuŗas patwehrumâ dsihwojam.

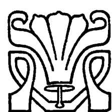
Zelſch uſ tureeni muhsu laikôs wairak apsihmets darbeem. Naw wairs tik pilns juhtu un wahrdu, kà Kronwalda laikâ. Tas ari wairs nepaleek studentu waj skolotaju pulziņâ, bet eet eekſchâ wisàs tautas ſchkirâs. Politiskee jautajumi nosaka gahjeenu. Saimneezibas spehks eerahda weetu, kur ari muhsu tautiņai sawa Deewa saulite un sawa daļa pee semes mantàm. Bet gahda par tautas ahrigo laimi nedrihkst apehst ruhpes par weselibu eekſchdsihwê. Zitadi saknèm peemetas maitataji, kas koziņu nobeidſ ahrigi un eekſchigi. Un maitataju netruhkst ir politiski attihstotees. Peeminesim tikai alkohola un netiklibas kaunumus pilsehtàs un uſ semèm. Tautas asinis eejaukdamàs ſchi sehrga saboja meesu un

dwehseli un sazel wisadus augonus dsihwê. Nespehsim spehzinat sawu tautu neapkarodami tahdus eekschigus eenaidneekus.

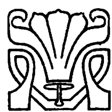
Spehks zihninam zelas no pahrleezibas. Pahrleeziba rodas no pasaules usskateem. Kam tahdi usskati, ka tautas labklahjiba stahw kopâ ar Deewa kahrtibas likumeem un ka zilweka brihwiba tam usleek atbildibu, tas sinàs sazit wahrdu ihstà laikâ, lai tauta atsihst un klausa scheem muhschibas spehkeem. Tad ta pastahwès ir taunàs deenâs. Tas ir tautas tikums.

Kronwalds tizeja latweeschu tautas tikumam to kopdams un aisstahwedams. Ta ir wina paleekamà nosihme ir muhsu laikôs.

Satura rahditajs.

III. Wez-Peebalgâ. (1873.—1875.)

Pahrlabojumi.

13.	lapp.	16.	rind. no	augschas	stahw:	wahdu	— jalasa: wahrdu.
14.	„	7.	„ „	apakschas	„	Herbauta	— „ Herbarta.
86.	„	15.	„ „	augschas	„	sardet	— „ surdet.
150.	„	11.	„ „	apakschas	„	skalilis	— „ skaitlis.
„	„	8.	„ „	„	„	„Udinnge“	— „ „Undinge“.

84. l. p. 17., 18., 19. un 20. rindâs no ap. paschâ malâ labajâ pusê pehz korekturas islasischanas maschinâ samistroti burti.

95. l. p. 4. rindâ no augsch. islaists weens wahrds; jalasa: „Bet neween swescha̦s tautas leezina, u. t. t.“

41. l. p. mineto grahmatinu „Muhsu tehwsemes aprakstischana“ sarakstijis Kr. Barona tehws.